

**POZİTİF BİLİMİN NORMATİF METODOLOJİSİ:
İKTİSADIN VE İKTİSAT METODOLOJİSİNİN
YÖNTEM SORUNLARINA BİR ÇERÇEVE ÖNERİSİ**

-DOKTORA TEZİ-

ÖMER DEMİR

ESKİŞEHİR 1999

POZİTİF BİLİMİN NORMATİF METODOLOJİSİ;

İKTİSADIN VE İKTİSAT METODOLOJİSİNİN YÖNTEM SORUNLARINA

BİR ÇERÇEVE ÖNERİSİ

Ömer Demir /

Eskişehir, 1993

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLİM, YÖNTEMBİLİM VE İKTİSATTA YÖNTEM SORUNU

I. KAVRAMSAL ARKAPLAN

1. Bilim

a) Tanım.....	13
b) Amaç ve Kapsam.....	15
c) Doğal ve Sosyal Bilim Ayırımı.....	17

2. Yöntem ve Yöntembilim

a) Tanım ve Kapsam.....	19
b) Yöntembilimsel yaklaşımların sınıflandırılması.....	21
c) Temel yöntembilimsel Yaklaşımlar.....	23
1. Yöntembilimsel Tekçilik.....	23
2. Yöntembilimsel İkicilik.....	25
3. Yöntembilimsel Bireycilik.....	27
4. Yöntembilimsel Bütüncülük.....	29
5. Yöntembilimsel Çoğulculuk.....	30

3. Kuram, Varsayım, Hipotez ve Deney

a) Kuram ve Model.....	33
b) Varsayım ve Aksiyom.....	35
c) Hipotez	37
d) Gözlem, Deney ve Veri.....	38

4. İktisat

a) Tanım Sorunu: Kıtık ve Seçim.....	40
b) Amaç ve Yöntem	43
c) Konu ve Alan Sınırlaması	44
d) Pozitif ve Normatif İktisat.....	46

II. İKTİSATTA YÖNTEM TARTIŞMALARI

A. Tarihsel Gelişim

a) Dışsal ve İçsel Gelişmeler.....	49
------------------------------------	----

1. Dışsal Gelişmeler

a) Modern Yaşam Tarzının Sorgulanması.....	50
b) Bilimin Sorgulanması.....	51
c) Bilim Felsefesindeki Gelişmeler.....	54

2. İçsel Gelişmeler

a) Makro Ekonomik Modellerin Karşılaştığı Sorunlar..	55
b) İstatistik ve Matematiğin Konumu ve İşlevi.....	57
c) Rasyonellik İlkesinin sorgulanması.....	63

B. İktisatta ve İktisat Metodolojisinde Yöntem	67
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

KURAL KOYUCU İKTİSAT METODOLOJİSİ

I. KURAL KOYUCU METODOLOJİ VE İKTİSAT..... 70

II. KURAL KOYUCU YAKLAŞIMLAR

1. DOĞRULAMACILIK

a) İspatçılık.....	72
1. Akılcılık.....	73
2. Deneycilik.....	74
3. Tümdengelimcilik.....	76
4. Tümevarımcılık.....	78
b) Mantıksal Pozitivizm.....	82
1. Anlamlılık Ölçütü.....	84
2. Doğrulanabilirlik İlkesi.....	85
3. Karşılaşım Kuralı.....	88
c) İktisatta Doğrulamacılık.....	91

2. YANLIŞLAMACILIK

a) Bilim Metodolojisinde Yanlışlamacılık.....	94
1. Karl Popper ve Popperci Gelenek.....	95
2. Popper'da Bilimin Rasyonalitesi Sorunu.....	96
3. Yanlışlanabilirlik.....	98
4. Hakikate Yaklaşma ve Yanılabilirlik.....	103
5. Eleştirel Akılcılık.....	106

b) İktisatta Popper Etkisinin Sınırları.....	108
1. Uygulamada Yanlışlamacılık.....	110
2. İktisat Metodolojisi Tartışmalarında Yanlışlamacılık...	112
c) İktisatta Yanlışlamacılığın Eleştirisi.....	115

3. DURUMSAL ÇÖZÜMLEME

a) Rasyonellik İlkesi ve Durumsal Çözümleme.....	117
b) İktisatta Durumsal Çözümleme.....	121

4. ARAÇSALCILIK

a) Faydacılık ve Araçsalcı Bilgi Teorisi.....	125
b) İktisat Metodolojisine Friedman Tartışması.....	127
1. Varsayımların Gerçekliği Sorunu.....	129
2. Öndeyicilik Tartışması.....	131
c) İktisatta Araçsalcılığın Eleştirisi.....	132

5. BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROGRAMLARI METODOLOJİSİ

a) Bilim Felsefesinde Lakatos Sentezi.....	137
1. Hayatı ve Ortamı.....	137
2. Dogmatik Yanlışlamacılık.....	140
3. Metodolojik Yanlışlamacılık.....	142
4. Sofistike Yanlışlamacılık.....	145
b) Bilimsel Araştırma Programları Metodolojisi.....	147
1. Katı Çekirdek ve Koruyucu Kuşak.....	147
2. Negatif ve Pozitif Keşif.....	148
3. Bilimsel İlerleme.....	149

c) İktisatta Bilimsel Araştırma Programları.....	150
1. Mikro İktisatta Araştırma Programları.....	152
2. Ekonometride Araştırma Programları.....	161
3. Makro İktisatta Araştırma Programları.....	164
d) İktisatta Araştırma Programları Uygulamalarının Eleştirisi.....	168

6. İŞLEMSELÇİLİK

a) Bilim Metodolojisinde İşlemselci Yaklaşım.....	170
b) İktisatta İşlemselcilik.....	171
c) İşlemselcilikten Betimselciliğe.....	173

7. ÖNSELCİLİK

a) İktisatta Önselcilik.....	174
b) Önselciliğin Eleştirisi.....	176

8. ÖZNELCİLİK

a) Öznelcilik.....	178
b) İktisatta Öznelcilik.....	178

9. YORUMSAMA

a) Sosyal bilimlerde Yorumsamacı Yaklaşım.....	180
b) İktisatta Yorumsama.....	184

10. KURUMSALCILIK

a) İktisatta Kurumsalcı Yaklaşım.....	186
b) Bilimde Arkaplan Bilgisi ve Yaratıcı Düşüncenin Yeri....	187
c) Kurumsalcı Metodoloji.....	189

11. EVRİMCİLİK

a) Evrim Kuramı ve Evrimci Epistemoloji.....	191
b) İktisatta Evrimcilik.....	193

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BETİMSSEL İKTİSAT METODOLOJİSİ

I. İKTİSAT METODOLOJİSİNDE BETİMSELCİLİK..... 196

II. BETİMSELCİ YAKLAŞIMLAR

1. UYLAŞIMCILIK

- a) Bilim Felsefesinde Uylaşimcılık..... 198
- b) İktisatta Uylaşimcılık..... 200

2. BİLİMDE DEVRİMCİLİK

- a) Bilim Felsefesinde Antipozitivizm ve Thomas Kuhn..... 201
 - 1. Uylaşimcılık, Antipozitivizm ve Kuhncu Gelenek..... 201
 - 2. Kuhn ve II. Wittgenstein..... 203
- b) Kuhn'da Temel Kavramlar..... 205
 - 1 Paradigma..... 205
 - 2. Normal ve Devrimci Bilim..... 206
 - 3. Bunalım Dönemi..... 207
 - 4. Bilimsel İlerleme ya da Devrim..... 208
 - 5. Eşölçülemezlik..... 210
- c) Eleştiri ve Revizyon..... 212
- d) İktisatta Bilimsel Devrimler 213

3. YAPISALCILIK

a) Anahatlarıyla Yapısalcılık.....	219
b) Bilimsel Teorilerin Yapısalcı Çözümlemesi ve İktisat..	221

4. YAPIBOZUMCULUK

a) Yapısalcılıktan Yapıbozumculuğa.....	225
b) İktisatta Yapıbozumculuk.....	227

5. SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

a) Dil Çözümlemesinden Söylem Çözümlemesine.....	229
1. Tarihsel Gelişim.....	229
2. Söylem ve Söylem Çözümlemesi.....	230
b) İktisatta Söylem Çözümlemesi ve Retoriksel Yaklaşım.....	232
c) Eleştiri.....	238

IV. SONUÇ.....	240*
----------------	------

KAYNAKÇA.....	245
---------------	-----

Ek:

1. Türkçe-İngilizce Kavram Dizini

ÖZET

Bu çalışma, "çağdaş" bilim ve bilimsel yöntem tartışmaları bağlamında, ayrı birer bilim dalı olan iktisat ve iktisat metodolojisinin yöntem sorunlarına bir çerçeve sunma denemesidir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, iktisatta yöntem tartışmalarının, yirminci yüzyılın ikinci yarısından, özellikle de yetmişli yıllardan itibaren, giderek katlanan bir ilgiyle artması, sadece iktisat biliminin içsel dinamikleri ile açıklanamaz. Bunda başta bilim olmak üzere tüm modern kurumların bir sorgulanma sürecine girmiş olmasının da önemli payı olduğu, bu yüzden yöntem tartışmalarının bilim tartışmaları, bilim tartışmalarının da uygarlık tartışmalarıyla birlikte ele alınmalarının gerekliliği artık tartışma götürmeyecek kadar açık hale gelmiştir.

İktisat metodolojisindeki farklı yaklaşımların yarattığı fiili çoğulculuk, kural koyucu iktisat metodolojisi ve betimsel iktisat metodolojisi olarak iki grupta kategorize edilebilir. Kural koyucu (normatif) iktisat metodolojisi kategorisinde yer alan yaklaşımlar, bilimsel etkinliğini zaman içinde değişmeyen bir rasyonalitesinin olduğu varsayımından hareketle, bilimsel bilgi ile bilimsel olmayan bilginin belirli kurallar dahilinde birbirinden ayrılabilceğini savunarak bu ölçütleri belirlemeyi amaçlamaktadırlar. Betimsel iktisat metodolojisi kategorisindeki yaklaşımlar ise, odak noktası olarak, mevcut bilimsel etkinliğin veri kabul edilmesi durumunda, onun nasıl betimlenebileceğini konu edinmektedirler.

Bu tasnif çerçevesinde iktisat metodolojisi literatürü gözden geçirildiğinde, açıkça pozitif bir bilim olan iktisadın büyük bir çoğunlukla kural koyucu kategorisine giren (normatif) metodolojik yaklaşımlardan biri ile temellendirilmeye çalışıldığı görülecektir. Bilimsel etkinlikte "olması gereken" in değil de "olan" ın incelenmesine büyük önem verilmesi, egemen değer yargılarının sorgulanmamasına ve alternatiflerin dışlanmasına imkan hazırlarken, normatif metodoloji de bu çabanın meşrulaştırılmasında önemli bir işlev üstlenmektedir.

ABSTRACT

This study is an essay which aims to draw a framework for methodological problems of economics and economic methodology within the context of "contemporary" controversies on science and scientific method. First of all, it is obvious that there is an explosion of methodological controversies in economics since second half of the twentieth century, especially from 1970s, and this explosion can not be explained only by internal dynamics of economics. Since, questioning of all modern institutions, including science, has an important role for this explosion. That's why methodological controversies are not separable from controversies of science and controversies of science from those of civilization.

Actual pluralism of methodological approaches in economics can be categorized under the two titles as prescriptive economic methodology and descriptive economic methodology. Prescriptive methodological approaches, which are based on the assumption that there is only one scientific rationality and it does not change over time, try to determine certain criteria in order to distinguish science from nonscience or pseudoscience. On the other hand, descriptive methodological approaches focus on the actual practise of science to describe it without considering this demarcation problem.

Within this framework when economic methodology literature is examined it will seen that economics as a positive science is mostly tried to be grounded by an normative (prescriptive) methodology. While on the one hand, studying on "what is" rather than "what ought to be" in a scientific activity provides suitable conditions for not questioning established value judgments and conceptions, and for excluding alternative approaches which threat those, on the other, the prescriptive methodology has an important function in legitimizing those attempts.

GİRİŞ

Yöntem tartışmalarının tarihi, bilginin tarihi kadar eskilere uzanmaktadır. Çünkü, bilginin sorgulanması veya meşrulaştırılmasının gerekli olduğu her yerde, yöntem tartışmalarına da ihtiyaç duyulmuştur. Bu anlamda yöntem tartışmaları, kutsal kitaplarda yer alan bilgilerin anlaşılması, değerlendirilmesi ve yorumlanması da dahil, her türlü bilgi üretim ve iletiminin sözkonusu olduğu yerde varolagelmiştir.

Ancak, bu çalışmada bizim konu edindiğimiz bilimsel yöntem tartışmalarının mazisi takriben 17. yüzyıla kadar geri gitmektedir. 17. yüzyıla kadar, bugün birer bağımsız bilimdalı olan fizik, kimya, biyoloji, sosyoloji, siyaset bilimi, ahlak, iktisat.vb gibi bilgi alanları, felsefenin bir altıdalı konumundaydılar. Dolayısı ile herbirinin kullandığı yöntem felsefenin yöntemiydi. Bu yüzden, doğal bilimlerin, 17. yüzyıldan itibaren gösterdikleri köklü bir dönüşümle özerkliklerini ilan ederek birer "felsefe" değil, "bilim" olduklarını ortaya koymaları, sadece bilim değil, yöntem tartışmalarında da önemli bir dönüşüme neden olmuştur. Bu yol ayırımında, daha önce hep felsefenin egemenlik alanı içinde düşünülen bilgi dalları, birden kendilerini bilime göre daha "aşağı" bir konumda buldular. Bundan sonra, bütün bilgi alanları, kendilerini bilim haline getirecek ve felsefenin egemenliğinden kurtaracak yöntem arayışlarıyla temellendirme derdine düştüler. Bu dönüşüm sürecinde bilimin tartışmasız egemen konumu, "felsefe" kelimesinin gündelik kullanımda bile önemli anlam kaymalarına neden oldu. Kelime

anlamı "bilgi sevgisi" olan felsefe, bundan sonra pek olumlu olmayan çağrışımlar taşıyan, cansıkıcı, temelsiz hatta faydasız tartışmaların adı oluverdi.

Bu nedenle, doğal bilimlerin felsefeden koparak bağımsız birer bilim dalı haline gelmeleri, sadece doğal bilimciler için değil, sosyal bilimciler için de, önemli ve tarihi bir başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Doğal bilimlerin kısa zamanda gösterdikleri göz kamaştırıcı başarının sırrının, kullandıkları yöntemden kaynaklandığı varsayımı, sosyal bilimcileri de, doğal bilimlerin yöntemlerinin sosyal bilimlerde kullanılma imkanlarının araştırılmasına yöneltti. Ve sonuçta doğal bilimlere bu başarıyı kazandıran sözkonusu "bilimsel yöntem"in özelliklerinin neler olduğu ve sosyal bilimlerde de benzer yöntemsel ilkeler oluşturma imkanının olup olmadığı yöntem tartışmalarının odak noktasını meydana getirdi.

Yöntem tartışmalarının, özellikle sosyal bilimlerin temellendirilmesi bağlamında gündeme gelmesi, sözkonusu tartışmaların kökeni konusunda bizi yanıltmamalıdır. Bilindiği üzere bilimde olduğu gibi, yöntem tartışmalarında da, sosyal bilimciler, fizikçi ve matematikçiler başta olmak üzere, doğal bilimcileri izlemek durumunda kalmaktadırlar.

Değişik isimler altında ve türlü biçimlerde orta çıkan bu yöntem tartışmalarının gündeme getirdiği ilk soru şudur: Bir bilgiyi "bilimsel bilgi" yapan onun hangi özelliğidir? Bu soruya cevap arayan tartışmalar, bilim felsefesinde hala bir sonuca bağlanamamış olan bilim ile bilim olmayanın ayırt edilmesi sorununu (demarcation

problem) ortaya çıkarmıştır. Her bilim adamı, ya da yöntembilimci kendisini içinde bulunduğu yaklaşımın savunmasını yaparken, daima zihninde, "bilim ile bilim olmayanı birbirinden ayıran bazı ölçütlerin" bulunduğu varsayımını taşımaktadır. Her ne kadar bu ölçütler konusunda bilim adamları, bilim felsefecileri ve yöntembilimciler arasında bir uzlaşma yok ise de, bu varsayım olmadan yöntem tartışmaları anlamsız hale geleceği için tüm yaklaşımlar değişik oranlarda bu varsayım çevresinde şekillenmektedirler.

Ancak modern dönemin güzide kurumu olan bilimin, yirminci yüzyılın üçüncü çeyreğinde bir sorgulanma sürecine girmesi, metodoloji tartışmalarında da önemli bir dönüşüme neden olmuştur. Bu bağlamda bilimle bilim olmayanı birbirinden ayırılması sorununu çok farklı bir düzleme taşıyarak, bilimi diğer bilgilenme biçimleriyle ayıran temel özelliğinin onun toplumsal iktidar odaklarıyla olan ilişkisine bağlayan Paul Feyerabend'in "her şey gider" önerisi, her ne kadar meslekten bilim adamlarına çok fazla çekici gelmemekte ise de, önemli yankılar uyandırmıştır. Sosyal bilimcilerin gündeminde önceleri pek yer almayan çevre sorunlarından patriyarkal ilişkilere, modern bilimin yol açtığı istenmeyen sonuçlardan bilim-iktidar ilişkilerine, postmodernizmden antibilime uzanan önemli tartışmalar yöntem tartışmalarındaki bu dönüşüme önemli bir ivme kazandırmıştır.

Böylece yöntem tartışmalarında, metodoloji ile bilimin ilişkisi daha bir önem kazanmaya başlamıştır. Bilim adamları, öncelikle belirli metodolojik ilkeler üzerinde karar kıldıktan sonra mı bilimsel

bilgi üretiyorlar, yoksa bilimsel metodoloji bilim adamlarının pratiğinden yola çıkılarak mi şekil kazanıyor? Doğrudan sorulmasa da, bütün metodoloji tartışmalarında cevabı aranan bu sorunun açıkça gündeme gelmesi, sadece bilim felsefesinin esas nesnesi olan doğal bilimlerin gelişiminde metodoloji tartışmalarının belirgin bir şekilde bilim pratiğinden sonra geldiğinin gözlenmesinin değil, bunun yanısıra bilimin sahip olduğu iktidarın sorgulanmasının da önemli payı olduğu söylenebilir.

Ancak her çalışmanın bir yöntemsel çerçevesinin olma zorunluluğu ile bu konu birbirine karıştırılmamalıdır. Bu dönüşümü belirginleştirmek için kural koyucu (prescriptive) ve betimselci (descriptive) yaklaşım ayırımı yapılmaktadır (Rosenberg, 1976, s.ix). Kural koyucu yaklaşım, bilimsel bilginin nasıl elde edilmesi gerektiği, bu konudaki standart ve ölçütleri ortaya koyma amacıyla iken betimsel yaklaşım, bilimsel kavram ve uygulamaların nasıl yapılageldiğini betimlemeye çalışmaktadır. Betimsel yaklaşımının önemli varsayımlarından biri, betimleme işleminin, bilimin nihai şeklini ortaya koyamayacağıdır. Çünkü kimsenin elinde bilimin bundan sonra da aynı çizgide, aynı kavram ve yöntemler üzerinde yürüyeceğini garantileyecek herhangi bir ilke ya da ölçüt yoktur. Zira bilim adamları daima bilim felsefecileri ve yöntembilimcilerin önünden gitmektedirler (Demir, 1992, s. 110).

Böyle bir çerçeve içerisinde iktisatta yöntem sorununu ele alan elinizdeki çalışma önemli ölçüde şu varsayım çerçevesinde şekillenmiştir: Her bilgisel üretim, iletim ve etkinliğin bir yöntem

çerçevesinde yürütülmesi kaçınılmazdır. Bu anlamda iktisat metodolojisi de, tıpkı iktisat gibi, kendine özgü amaçları, inceleme nesnesi ve yöntemi olan ayrı bir bilim dalıdır ve iktisat biliminin yöntemsel sorunlarını konu edinen iktisat metodolojisinin de, yöntemsel sorunları vardır. Dolayısıyla, daha işin başında iktisatta yöntem tartışmalarının nasıl bir çerçevede yürütüldüğünün belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Başka türlü birbiriyle oldukça karmaşık ilişkilerle eklemlenmiş olan iktisat metodolojisi literatürünün sağlıklı bir şekilde ele alınması pek mümkün gözükmemektedir.

Bu çerçevede, iktisat metodolojisindeki tartışmaları iki gruba ayırdı. Özellikle bilimle bilim olmayanın ayırımının yapılması gerektiği varsayımından hareketle, hangi yöntemin veya yöntemsel yaklaşımın iktisat bilimi için, bilimsel yöntem çerçevesi sağlayabileceğini belirlemeye yönelik öneriler kural koyucu iktisat metodolojisi, herhangi bir yöntemin gerekliliğini önvarsaymadan iktisatçıların eserlerini ve bilgi üretim biçimlerini çözümlenmeye çalışan yöntemsel çabalar da, betimsel iktisat metodolojisi başlığı altında toplandı.

Burada üzerinde durulması gereken noktalardan birisi, çalışma boyunca da görüleceği üzere, pozitif bir bilim olan iktisadın metodolojik temellendirilmesinde normatif, yani kural koyucu yaklaşımlar betimsel yaklaşımlara oranla daha çok benimsenmekte ve uygulanmakta olduğudur. Bunun da, temelde birer bilim olarak iktisadın ve iktisat metodolojisinin amaç farklılığından kaynaklandığı

söylenebilir.

Kural koyucu ve betimsel metodoloji ayırımı, iktisat metodolojisi literatürünü tasnif etmede önemli kolaylıklar sağlamasına karşın, bazı yaklaşımların farklı yorumlarla her iki kategoriye de dahil edilebilecek özellikler taşıması kategorizasyon da bazı tereddütlere neden oldu. Örneğin, öznelcilik, bilim ile bilim olmayanı ayıran ölçütler geliştirmemesi bakımından betimsel, ancak öznel bilgi süreçlerinin öne çıkarması bakımından da, kural koyucu olarak değerlendirilebilir. Aynı şey kurumsal faktörlerin ve arkaplan bilgisinin belirleyiciliğini vurgulayan kurumsalcılık veya derin düşünceyi bilginin merkezine oturturan yarı-samacı yaklaşım için de geçerlidir. Böyle durumlarda, sınıflandırma yapılırken, her iki kategoriye de girebilecek özellik taşıyan yaklaşımların, diğer yaklaşımlarla olan ilişkileri göz önünde tutularak bu sorun aşılmaya çalışıldı.

Öte yandan, iktisat metodolojisini konu edinmesi bakımından elinizdeki çalışmanın kendisinin de metodolojik bir tercihinin olma zorunluluğu, kural koyucu-betimsel metodoloji ikilemini, bu çalışmanın konumu bağlamında da gündeme getirmektedir. Zira, tüm yöntem tartışmalarını, bir başlık altında toplayacak ve hepsinin uzlaştırıldığı bir üst yöntem mümkün olmadığına göre, iktisat metodolojisini ele alan bu çalışmanın da betimsel mi, yoksa kural koyucu mu olması gerektiğine dair bir tercihin yapılması gerekmektedir. Burada betimsel bir yaklaşım tercih edildi.

Betimsel bir yaklaşımın tercih edilmesinin üç temel nedeni

var. Birincisi, iktisat metodolojisi tartışmalarının iktisatçı bilini adamlarının etkinliklerinde ikincil bir konuma sahip olması yüzünden kural koyucu metodolojik tartışmaların kısır bir çekişmeye doğru kayması, betimsel yaklaşımı öne çıkarmaktadır. Bunun üzerinde biraz durmakta fayda var.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, metodoloji tartışmalarına olan ilginin görece olarak artış kaydettiği 1960 sonrası dönemde bile, iktisatçılar arasında yöntem sorunlarıyla ilgilenenlerin oranı oldukça düşüktür (Redman, 1991, s. 95). Bu durum açıkça, metodolojik sorunların iktisatçıların gündem maddelerinin ilk sıralarında yer almadığını göstermektedir. Milton Friedman'ın dediği gibi, iktisatçılar için önemli olan iktisat yapmaktır, yapmanın yöntemini tartışmak değil (Frazer, 1984 s. 794). Bu görüşün sahibinin, yazdığı tek bir makale ile iktisat metodolojisinde en çok tartışılan konulardan birisi olan teorilerin değerlendirilmesinde varsayımların gerçekçiliğinin durumunu gündeme getiren kişi olması da üzerinde düşünmeye değer ayrı bir konu.

İktisat literatürü gözden geçirildiğinde görülmektedir ki, görece artış kaydetmesine karşın gerçekten de çok az uygulamacı iktisatçı metodolojik tartışmaları dikkate almaktadır. İktisatçılar nasıl yapılması gerektiği tartışmalarına pek fazla girmeden sadece "yaptıklarını yapıyorlar" (they do what they do) (Colander, 1992, s. 198).

İşin diğer bir ilginç yanı, metodoloji tartışmalarının iktisat bilimi içindeki konumunun yeterince net olduğunun söylenmesi de pek

mümkün değildir. Zira iktisatçıların neyi, nasıl ve niçin yaptıklarını ele alan iktisat metodolojisinin iktisat bilimiyle ilişkisi konusunda iktisatçıları ile iktisat yöntembilimcileri uzlaşmış değildirler. İktisat yöntembilimcileri, iktisatçıların ne yaptığı konusunda anlayamadıkları gibi, iktisatçıları da iktisat yöntembilimcilerinin ne yaptığı konusunda pek anlayabiliyor gözükmemektedirler.

"Birisini inşa edilen herhangi bir şey görmeden bile bir çekicinin en iyi nasıl kullanılabileceği konusunda sonu gelmez konuşmalar yapılabilir. Metodolojik tartışmalar buna çok benzemektedir, çünkü hiçbir şey inşa etmeden, birisinin iktisadi nasıl kurabileceğini (ya da kurması gerektiğini) ele almaktadırlar" (Holcombe, 1989, s. 3).

Bir kısmı yöntembilimcilerin bu soruna yaklaşımı ise oldukça farklı. Onlara göre bilim adamlarının yöntembilimcilerin konumuna ilişkin bu tavırları gayet normal görülmelidir. Zira "Bilimin metodolojik çözümlemesi, bilim adamlarının metodoloji konusunda söylediklerinden hareketle başlayamaz" (Lind, 1993, s. 1).

Tüm bu tartışma ve belirsizliklerin kuşattığı metodolojik tartışmaların öncelikle betimsel bir yaklaşımla ele alınmasının daha sağlıklı bir yol olduğu düşünülmüştür.

İkincisi, bilim felsefesi tartışmalarının da etkisiyle bugün, metodoloji tartışmalarının ortak bir dili henüz kurulamamıştır. Aynı kişinin düşünce ve yaklaşımı birbirine zıt kavramsal çerçevelerde çok farklı şekillerde ele alınmaktadır. Yorumsamacı yaklaşımın, araçsalcı yaklaşım yahut uylaşımcı bakış açısının, pozitivistimin

penceresinden bakılarak ele alınması her zaman kullanılan bakış açısı lehine bir kırılma yaratacaktır. Böyle bir kırılmanın betimsel yaklaşımda tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmamakla birlikte, değişik görüşleri ele almanın başka bir yolu da yoktur. Dolayısıyla iktisat metodolojisi literatürü, ancak bağlam bağımlı olarak ele alındığında bir anlam ifade etmektedir.

Üçüncüsü, hem realitenin anlaşılıp açıklanması, hem de bunun yöntemleri konusundaki çoğulculuk fiili bir durum yaratmaktadır. Burhan Erdem'in dediği gibi, iktisatçının "bütün yaptığı zifiri karanlıkta yol bulmak için el fenerini bir noktaya tutan insanın yaptıklarından pek farklı bir şey değildir. Işığın gösterdiği yerler, göstermediği yerlere oranla, belki de denizde bir nokta mesabesinde" (Erdem, 1992, s. 56). Bu durum iktisatçının ne yaptığını açıklamaya çalışan yöntembilimciler için de çok farklı değildir. Bu nedenle, farklı metodolojik yaklaşımları birer turnusol kağıdına benzetecek olursak, gerçekliğin çok yönlü renk tonlarının ortaya çıkarılmasını, ancak bir veya birkaç rengi ayırt edebilen bir turnusol kağıdına mahkûm etmek çok isabetli bir yol olmasa gerektir. Bu yönüyle de betimsel yaklaşımın, kullanılması mümkün tüm turnusol kağıtlarına varolma hakkı tanınması nedeniyle en uygun yaklaşım olduğu düşünülmüştür.

Betimsel bir yaklaşımın tercih edilmesi, doğal olarak mevcut yaklaşımları kıyaslayarak onlar arasından bir veya bir kaçını seçmek yerine, her birinin kendi diliyle aktarmayı gerekli kılmıştır.

Fakat, her yaklaşımı diğerleriyle ilişkilendirme gereği

duymadan, doğrudan onu savunan ve eleştirenlerin diliyle aktarmak zorunluluğu da, bazı yeni sorunların doğmasına neden olmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, gerek iktisatçıların, gerekse iktisat yöntembilimcilerinin eserleri, standart kategorizasyonları daima aşma eğilimi göstermektedir. Örneğin, Adam Smith, değişik zamanlarda ve değişik bağlamlarda yazdıklarıyla hem tümevarımcı hem tümdengelimci, hem rasyonalist, hem deneyci kategorilerine sokulabilir (Pheby, 1988; Bachouse, 1991). Aynı şekilde Milton Friedman hem araçsalcı, hem yanlışılamacı, hem mantıksal pozitivist hem de uylaşımcı olarak nitelendirilebilmektedir (Frazer ve Boland, 1983; Erdem, 1992; Hirsch ve de Marchi, 1984). Ya da L. Robbins örneğinde olduğu gibi, bir yazar önceki dönemde yazdıklarıyla akılcı, sonrakilerle de deneyci olarak ikiye bölünebilmektedir (Hollis ve Neil, 1979, s. 47). Benzer bölümlmeler Hayek ve Mises (Eren, 1992, ss. 255-261) veya Popper (Lakatos, 1986, s. 181; Hands, 1985a) gibi düşünürler için de yapılmaktadır

Bu nedenle, çalışma boyunca gerek betimsel, gerekse kural koyucu iktisat metodolojisi bağlamında, hangi iktisatçıların hangi ekollere mensup olduğu, yahut görüşlerinin hangi kategori çerçevesine sığdırılacağını kaygı etmeden, mümkün olduğu kadar, düşünürlerden ziyade farklı düşünme biçimlerinin belirginleştirilmesine çalışıldı. Yöntembilimsel literatürde kullanılan, yanlışılamacılık, uylaşımcılık, doğrulamacılık, öznelcilik, önselcilik gibi analitik kavramların herhangi bir düşünürle

özdeşleştirilmesi, yahut bir düşünürün görüşlerinin yalnızca bu kavramların biriyle ifade edilmesi bir dizi kısır tartışmalara neden olmaktadır. Sınamaların öneminden bahseden bir iktisatçıyı hemen yanıtlamayı, veya temel varsayımların sınınamayacağından bahsedeni önselci, ya da öndeyilerin doğruluğunun önemi üzerinde duranı da araçsalcı olarak değerlendirmenin çok yüzeysel olacağı düşüncesiyle sık sık aynı düşünürlerin görüşlerine bu farklı ayırmalarda yer verilmesinde bir sakınca görülmedi.

Çalışma herbiri bir dizi alt bölümlerden oluşan üç ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, önce diğer bölümlerdeki tartışmalara temel oluşturacak bir kavramsal arkaplan sunulmaktadır. Bu bağlamda bilim, yöntem, yöntembilim, kuram ve iktisat gibi daha sonraki bölümlerde sürekli kullanılacak temel kavramların netleştirilmesine çalışılmakta, daha doğrusu ne tür metodolojik ve epistemolojik sorunların bu netleştirme işini güçleştirdiğine işaret edilmektedir. Ardından, iktisat ve yöntem tartışmalarının tarihsel gelişimine bir çerçeve çizilerek temel tartışma noktaları ortaya konulmaktadır. İkinci bölümde, daha önceki tanımlama ve sınıflandırmalara uygun olarak kural koyucu iktisat metodolojisi, üçüncü bölümde ise betimsel iktisat metodolojisi kapsamına sokulan yaklaşımlar ele alınmaktadır. Sonuç bölümü ise çalışmanın kısa bir değerlendirmesini içermektedir.

Çalışma boyunca kullanılan terminoloji ile ilgili bir iki açıklamada bulunmak yararlı olacaktır. Cumhuriyet döneminde Türkçenin sadeleştirilmesi çalışmalarının dilimize önemli yeni

kelimeler kazandırdığı ortadadır. Ancak bu dilin geliştirilmesi ve sadeleştirilmesi konusunda uç tavrıların benimsenmesi nedeniyle Türkçenin zenginleşecek yerde fakirleştiği de artık kabul edilmektedir. Bu çerçevede sadeleştirme sürecinde artan eşanlamlı kelimelerin ve yabancı dillerden Türkçeye giren kelimelerin birlikte kullanılmasının, dilin anlatım gücüne olumlu yönde katkıda bulunacağı düşüncesiyle yaşayan ve literatürde kullanılan bütün kelimelerin birlikte kullanılması tercih edilmiştir. Kuram-teori, betimsel-tasviri, metod-yöntem, metodoloji-yöntembilim, tez-sav...gibi eşanlamlı sözcükler (kelimeler), aynı paragrafta ve hatta aynı cümlede birlikte kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada özellikle merkezi konumu olan terimlerin İngilizce karşılıklarının yanlarına yazılmasının göze hoş görünmeyen bir kalabalıklık yaratacağı düşüncesiyle metin içerisinde İngilizce kelimelere oldukça az yer verildiği için, çalışmanın sonuna bu tür anahtar kavramlardan oluşan bir Türkçe-İngilizce terim dizini eklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLİM, YÖNTEMBİLİM VE İKTİSATTA YÖNTEM SORUNU

I. KAVRAMSAL ARKAPLAN

1. Bilim

a) Tanım

İnsanın çevresini anlamasını sağlamak üzere örgütlenmiş, herbiri içsel uyum, mantıksal tutarlılık gibi özellikler taşıyan, bir çok bilgi türü vardır. Bu bilgi türlerinden sadece birisi olmasına rağmen bilim, bugün hiyerarşik bilgi sıralamasının en tepesinde yer almaktadır. Bilimin ne olduğu ve hangi özelliklerinin, onu diğer bilme biçimlerinden ayırdığı sorunu henüz nihai çözüme bağlanmamış olmakla birlikte, bilimsel bilgiye olan güven üzerinde genel bir uzlaşma sağlanmış gibidir (Benton, 1990, s. 68).

Öte yandan, modern dönemin en itibarlı ve ayrıcalıklı kavrmalarından birisi olan bilimin, onu diğer bilgilerden ayıran ölçütler bir yana, bir kavram olarak bile ne anlama geldiği konusunda tam bir anlaşmanın olmaması da dikkat çekicidir (Yıldırım, 1979, s. 13; Karasar, 1982, s. 7). Bu tanım sorunu da sonunda, bilim adamlarının ve bilim felsefecilerinin şimdiye kadar bilim ile bilim olmayanı birbirinden kesin olarak ayırmayı başaracak ilke veya kurallar ortaya koyamamalarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, bir tanımın kapsam dışı bıraktığı bazı unsurlar, başka bir tanımın hareket noktası olabilmektedir

(Demir, 1992, ss. 9-13).

Bilimi, "örgütlenmiş bilgi bütünü" (Bronfenbrenner, 1966, s. 10); " bir örgün bilgiler bütünü"; "insan deneyim ve yaşantısını betimleme, yaratma ve anlama metodu" (Yıldırım, 1979, 13-14); "geçerliliği kabul edilmiş sistemli bilgiler bütünü" (Karasar, 1982, s. 7) gibi genel olarak tanımlayanların yanı sıra, daha dar özelliklerini öne çıkarmayı amaçlayan tanımlara da rastlanmaktadır. Bunlardan birkaç tanesine göz atalım.

"Bilim, her türlü düzenden yoksun duyu verileri (algılar) ile mantıksal olarak düzenli düşünce arasında uygunluk sağlama çabasıdır."

"Bilim, gözlem ve gözleme dayalı uslama (akıl yürütme) yoluyla önce dünyaya ilişkin olguları, sonra bu olguları birbirine bağlayan yasaları bulma çabasıdır" (Yıldırım, 1979, ss. 13-15).

Değişik tanımların bir dökümünü çıkaran Cemal Yıldırım, bilim niteleyen özellikleri de şöyle özetlemektedir: **Olgusal, mantıksal, nesnel, eleştirici, genelleyici, seçici** olmak (Yıldırım, 1979, ss. 16- 18).

Bu değişik tanım ve nitelermelerde üzerinde durulan özelliklerin farklılığına rağmen hepsinde bilimin, **bilişsel deneyimin özel bir örgütlenme biçimi olduğu** teması işlenmektedir.

Gerçek, doğru, deneyim gibi kavramlar yardımıyla yapılan bu açıklamalar, sonunda bu kullanılan açıklayıcı kavramların ne anlama geldiği sorusuna gelip dayanmaktadır. Mesela, **deneyim**, düşünme, algılama, hissetme ve isteme gibi **kendi farkındalığının tüm aşamalarını içeren geniş bir kavram**. Bilime konu olan **bilişsel**

deneyim ise deneyimin bilgi ile ilişkili olarak tanımlanabilen bölümüdür. Bu yönü ile deneyimin, estetik hissiyat, umut, istek tatmin olma, kıskanma gibi boyutlarından ayrılmaktadır (Margenau, 1966, ss. 26-27). Ancak bütün bu ayrımların kendisi de bir bilim anlayışına dayandığı için bir kısır döngüden kurtulmak mümkün olmamaktadır.

b) Amaç ve Kapsam

Tanımı ve çerçevesi ne kadar farklı ifade edilirse edilsin bilim, yötembilimcilerin, felsefecilerin, hatta bizzat bilim adamlarının kendilerinin yaptıklarını düşündükleri değil, bizzat yaptıkları şeydir (May ve Seller, 1988, s. 401). Bilim adamlarının gerçekte ne yaptıkları da, farklı şekillerde anlaşıldığı için, bu sefer, yapılan ile yapıldığı düşünülen ikilemi orataya çıkmaktadır. Bu ikileme daha sonra da sık sık değinileceği için şimdilik, bilimsel etkinlik ile onun kavramsallaştırılması arasında, sanıldığından daha da önemli bir farklılığın bulunduğu ve yöntembilimsel çalışmaların büyük bir bölümünün bu ikilemi aşma çabasının bir sonucu olduğuna dikkat çekmekle yetinelim.

Öte yandan bir bilgi biçimi olarak bilim, köken olarak belirgin bir şekilde Avrupalı ve bilhassa yönelimleri itibariyle de Batılıdır. Bu yüzden çalışma boyunca bilim kavramı ile modern bilim kavramı, eşanlımlı gibi kullanılmıştır. Halbuki modern bilim, mümkün yegane bilim değil, alternatif bilimlerden sadece birisidir. Yegane bilim olduğu izlenimi, kelimenin sözlük anlamıyla, modern olması ve görülmedik bir biçimde egemelik alanını genişletmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun nedenleri üzerinde durmak bu çalışmanın sınırlarını zorlar, ancak batı uygarlığının yayılmasıyla, diğer uygarlıkların bütün kurumlarının batı merkezli bir dönüşüme zorlanmasının, modern bilimi alternatifsizleştirdiğine dikkat çekmek gerekir. Bu dikkat çekme işinin de, bizzat batılılar

tarafından yapılması ilginç bir paradoks yaratmaktadır (Guenon, 1986; Feyerabend, 1989; Capra; 1992).

Bilimin sahip çıktığı üç temel özellik vardır: **Evrensellik**, **nesnellik**, **rasyonellik**. Modern bilimin bu özellikleri, daha genel bir çerçeveyi ifade eden modernizmin iddiaları ile de çakışmaktadır (Wendt, 1990, ss. 48-52). Bu yüzden sözkonusu iddalar, ancak modernizm bağlamında bir anlam taşımaktadır. Buna karşılık postmodern düşünce tarzı, diğer etkinlikleri olduğu gibi, bilimi de bağlam bağımlı olarak ele almaktadır (Lyotard, 1990).

Bilimin evrensellik iddiası, doğal süreçlerin, yerel bilimsel olmayan bilgi sistemlerinin kendilerini yaratan insanların, yaşadıkları gündelik hayat boyunca onları sıradan bir şekilde tecrübe ettiklerini düşündüren tarihsel açıklamaları olabileceğine bakılmaksızın, doğanın her yerde aynı olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayım, antropolojik araştırmalar tarafından pek fazla "doğrulanmamaktadır" (Benton, 1990, s. 69). Sadece onu algılayan öznelerden bağımsız olarak var olduğu düşünülen bir dünya ile ilgilendiği için değil, sözkonusu dünyanın büyük oranda sıradan gözlem olaylarının altında saklı genel yasaları araştırdığı için de bilim, diğer bilgilere göre nesnellik ve bunun bir sonucu olarak üstünlük iddiasındadır. Ancak unutmamak gerekir ki, "tüm bilimsel çabalarda nerede olduğunu bilmediğimiz gerçeği ancak görebildiğimiz, anlayabildiğimiz yerde aramaktayız" (Bulutay, 1986, s. 3).

Bilimsel bilginin diğer bilgi türlerinden daha güçlü olduğu inancı, büyük oranda onun eleştirel doğrulama sürecine konu olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat doğrulamacılığı ele alırken göreceğimiz üzere "eleştirel doğrulama süreci" de oldukça problemlili bir kavramdır.

Genel kabul gören yaklaşıma göre bilimin amacı, doğal yahut sosyal, bu süreçleri yakalamak ve onları soyut sembolik biçimlerle, çoğunlukla da matematikle, ilişkilendirerek sunmaktır (Benton,

1990, s. 69). Bunun için karmaşık olayları daha anlaşılabilir ve basit modellere indirgeyerek, onlar üzerine teoriler geliştirilir. Amaç, daha açık seçik ve düzenli açıklamalar elde etmektir. Ancak "bilim alanında dikkatle bakıldığında; inceleme, araştırma derinleştirildiğinde; düşünce yoğunlaştırıldığında belirlilik değil, belirsizlik artar. Belirli sonuçlara ulaşmak istendiğinde düşünceyi bir yerde durdurmak gerekir" (Bulutay, 1986, s. 3). Bunu bilimin tanımlanması sorununda da görmekteyiz. **Bilim, evrensellik, doğruluk, nesnellik, geçerlilik, güvenilirlik.** gibi temel epistemolojik kavramların hepsinin tartışmaya açılması, hiç bir şey tartışamama sonucunu getirecektir.

İşin bir de sosyal boyutu vardır. Yaşadığımız dünyada bilim, bilginin elde ediliş ve derlenişinin bir yöntemi olmanın çok ötesinde bir işlev yüklenerek, ayrıcalıklı konumuyla **gerçek olanla, olmayan arasında hakemlik yapmakta, neyin mümkün olduğunu dikte etmekte ve nelerin yapılabileceğini önermektedir.** Kısaca ifade etmek gerekirse bilim, George C. Lodge'un deyişiyle, bugünün dini olarak işlev görmektedir (Benton, 1990, s. 70; Ravetz, 1979, ss. 28-29; Heilbroner, 1991, s. 474). Modern dünyada bilimin sahip olduğu bu totaliter nitelik dolayısı ile üstlendiği bu misyonun, orta çağda dinin üstlendiği misyonla benzerliğini ve bunun doğurduğu sonuçları daha sonra ele alacağız.

Bu aşamada bilimsel düşüncenin temel özelliğinin, doğal yahut sosyal hayatın düzenliliğini sağlayan ve sıradan gözlemlerin arkasında saklı bulunduğu varsayılan yasaları ortaya çıkarmak , (Benton, 1990, s. 70), üç temel işlevinin de **anlama, açıklama ve öndeme** (Bacharach, 1989, s. 130) olduğu söylenebilir. Bunlara toplumu dönüştürme, yani **denetim** işlevini de ekleyebiliriz (Loasby, 1985, s. 48).

c) Doğal ve Sosyal Bilim Ayırımı

Kuşkusuz bilimin bu özelliklerinin belirlenmesi, onun kimlik sorununun çözülmesinde ortaya çıkan tüm sorunları halletmeye yetmemektedir. Bilime ilişkin genel özelliklerin belirlenmesinden sonra doğal ve sosyal bilimlerin aynı bilimin birer alt dalı mı, yoksa yöntem ve işlevleri farklı kendilerine özgü birer bilim mi oldukları sorusu gündeme gelmektedir. Doğada, insan müdahalesinin dışında bir düzenliliğin olduğu önkabülüne çok fazla itiraz edilmediği için, doğal bilimcilerin bu düzenliliği ortaya çıkarma arayışları problem olmamaktadır. Bu çerçevede doğal bilimciler, araştırma nesnelere, kendilerinin müdahalesine imkan tanımayan istikrarlı bir düzenlilik gösterdiğine yürekten inanmaktadırlar. Tartışılan konu bu düzenliliği sağlayan ilke yahut yasaların zorunluluk taşıyıp taşımadığıdır. Belirlenimci yaklaşımın, olup biten herşeyin kendilerinden önce gelen olgularca belirli ilkeler doğrultusunda belirlendiklerini savunmasına karşılık, belirlenemezci yaklaşım ise, doğada böyle bir zorunlu belirlenim ilişkisi olmadığını savunmaktadır (Monad, 1983 ; Boutroux, 1988).

Hayatlarının idamesini sağlamak için ne yapmaları gerektiğini içgüdüsel olarak bildikleri için hayvanların davranışlarına ilişkin de, doğadakilere benzer, kurallar tesbit etmek mümkündür. Ancak insan toplumlarında egemen olan düzenliliğin, doğadakinden nitelik olarak mı, yoksa derece olarak mı farklı olduğu sorusu, insanların davranışlarını konu edinen bilim dallarının izlemeleri gereken yöntem konusunda farklı yaklaşımları gündeme getirmektedir. Bazı düşünürler, hayvanların davranışlarını belirleyen içgüdü'nün yerine, insanlarda ideolojinin geçtiğini savunmaktadırlar (Robinson, 1962 s. 10). Bu iddia, ideolojinin işlevinin toplumlarda doğadakine benzer bir düzenlilik yaratacağı varsayımını kabul etmemizi gerektirmektedir. Halbuki, insan toplumuna egemen olan düzenliliğin temelinde, toplumsal olarak yerleştirilmiş, bireylerin paylaştığı değer ve ilkeler; iradi veya zorla kabul ettikleri kurallar yatmaktadır. Bu kurallar daima değişmeye veya değiştirilmeye açıktırlar. Dolayısıyla sürekli değişime konu olan bu inanç, değer ve kuralların ortaya çıkardığı düzenliliğin, bu

anlamda insan müdahalesine konu olmayan doğadaki düzenlilikle bir olmayacağı ortadadır.

Ayrıca sosyal bilimcinin dünyayı kavraması sırasında içinde bulunduğu sosyo kültürel ortamdan etkilenmesi kadar, ileri sürdüğü görüşlerle toplumu etkileyip dönüştürmesi de mümkündür (Buğra, 1989, s. 12). Halbuki doğabilimci için bunu söylemek bir hayli zordur.

Peki o zaman, aynen doğal bilimler gibi, sosyal bilimlerin de, tüm zaman ve mekanlar için geçerli nitelikte genelleme yapması mümkün değil midir? Bu soruya da, birbirine zıt cevaplar verilmektedir. Bu cevapları yöntembilim kavramının altbaşlıkları olarak tekrar ele alacağız.

2. Yöntem ve Yöntembilim

a) Tanım ve Kapsam

Yöntem kelimesi değişik anlamlarda kullanılmaktadır. Yaygın kullanımıyla yöntem, bir amacın gerçekleştirilmesi, bir hedefe ulaşılabilmesi için izlenen yol, stratejiler bütünü; araştırma, çalışma ve bir sonuç elde etmek için kullanılan akıl yürütme biçimi; herhangi birşeyi yapmanın yolu; düşünce ve eylemde düzenlilik ve derli topluluk; düzgün ve düzenli işlem (Neufeldt ve Gyralnik, 1988, s. 854; Demir ve Acar, 1992, s. 387; Yıldırım, 1979, s. 264; Buğra, 1989, s. 12; Kurmuş, 1982, s. 53) olarak tanımlanmaktadır..

Yöntembilim tartışmalarında, öncelikle yöntem ile yöntembilim ayrımının belirginleştirilmesi gerekmektedir. Sadece sözlük tanımından hareketle bile, tekrar edilebilir veya anlaşılabilir her düzenli ve mantıklı eylem, iş yahut etkinliğin bir yöntem izlemesinin kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Bu açıdan yöntem,

konu olduğu etkinliğin oluşum s¼recinde, onunla eşzamanlı olarak varolmaktadır. Konuşmanın, d¼ř¼nmenin, davranmanın, ¼retmenin hep belirli y¼ntemler dahilinde yapılmasına karşın, s¼z konusu y¼ntemlerin bilinçli olarak izlendiği de s¼ylenemez. Hatta, bir sonucun elde edilmesinde hangi y¼ntemin izlenmiş olduğu, o sonuca ulaşanlar arasında bile ihtilafli bir tartışma konusu olabilir. İşte, "y¼ntem tartışmaları"nın ¼ıkıř noktalarından birincisi, herhangi bir bilim dalında, bir işlem veya etkinliğin gerçekteştirilmesinde hangi y¼ntem veya y¼ntemlerin izlendiğinin belirlenmesinde değişik yaklaşımların ortaya ¼ıkmasıdır. Bu y¼zden mevcut durumun kavramsallaştırılmasında farklı y¼ntem tesbitleri, ¼nemli bir tartışma konusu haline gelmektedir. Y¼ntem tartışmalarının ikinci ¼ıkıř noktası ise, bir konuda hangi y¼ntemin izlenmesi gerektiğine ilişkin farklı g¼r¼řlerin olmasıdır. Y¼ntem konusundaki bu tartışmalar y¼ntembilim başlığı altında ayrı bir bilgi dalı haline gelmiştir.

Y¼ntembilim, kelime olarak y¼ntemin bilimi anlamına gelmektedir (science of method). Sadece bu kelime anlamından bile y¼ntembilimin, belirli amaçlara ulaşabilmek i¼in hangi y¼ntemlerin izlenmesi gerektiği konusunda ¼neri veya tavsiyelerde bulunması gerektiği beklenebilir (Hacking, 1981a, s. 131). Terim olarak ise y¼ntembilim "belirli disiplinler ¼zelinde, gerçekliğin anlaşılması ve a¼ıklanmasına y¼nelik bilgilerin ¼retilmesinde kullanılan yol, y¼ntem ve yordamları inceleyen bilimdalı. Amaca ulaşılabilmesi i¼in ne t¼r araç ve y¼ntemler kullanılması gerektiği konusunda geliştirilen sistemli ve d¼zenli olarak ifade edilen kavramsal sistem" olarak tanımlanmaktadır (Demir ve Acar, 1992, s. 387). ¼z bir deyişle y¼ntembilim, "bilimin savunma mantığıdır" (Eren, 1992, s. 5).

Y¼ntembilimin, y¼ntemle ilgili bir bilgi dalı olması, onun bir y¼ntem yahut bir y¼ntemler k¼mesi veya bir y¼ntemler tasviri olduğu anlamına gelmez. Y¼ntembilim t¼m bunların ¼tesinde, kavramların bi¼imlendirilmesi, modellerin kurulması, hipotezlerin form¼le edilmesi ve teorilerin sınanmasını da i¼eren, belirli

entellektüel işlem kurallarını yerine getiren bilim adamlarının bu değişik tercihlerini destekleyen ve onları akla uygun hale getiren iddialar içermektedir. Dolayısıyla aynı yöntemi kullanan araştırmacılar oldukça farklı metodolojik görüşlere sahip olabilirler. Aynı şekilde, aynı metodolojik yaklaşıma sahip olmasına rağmen bazı araştırmacılar, yaptıkları araştırma veya çözümlemenin niteliğine ilişkin yargılarının farklılığı yüzünden, diğerlerinden çok değişik yöntemler kullanabilirler (Machlup, 1978, s. 55; Kurmuş, 1982, ss. 53-54; Redman, 1991, ss. 95-96).

Buradan iki sonuç çıkarılabilir: **Birincisi**, yöntembilim, ağırlıklı olarak yöntemle ilgili sorunları ele almasına karşın onun ötesine taşan bir bilimsel alana sahiptir. **İkincisi**, yöntembilimsel tartışmalar da, aynen diğer konulardaki tartışmalar gibi, üzerinde nihai olarak uzlaşmış kurallar çerçevesinde gelişmemektedirler.

b) Yöntembilimsel Yaklaşımların Tasnifi Sorunu

Yöntembilim tartışmalarını iki ayrı düzeyde tasnif etmek mümkündür. **Birincisi**, genel anlamda yöntembilimsel yaklaşımların bilimsel açıklamanın "nasıl" ve "niçin"lerini ortaya koyarken gösterdikleri farklılaşmayı konu edinmektedir. Bu düzeydeki metodolojik tartışmaları da iki ayırım çerçevesinde ele alabiliriz.

Birinci ayırım, doğal ve sosyal bilimlerin kullanabilecekleri yöntemlerin birbiriyle ilişkisini konu edinmektedir. Buradaki temel tartışma, tüm bilim dalları için geçerli bir bilimsel yöntemin olup olmadığı noktasında toplanmaktadır. Bu tartışma, iki farklı yaklaşım çerçevesinde götürülmektedir. Bir grup düşünür, doğal bilimlerle sosyal bilimlerin kullanabilecekleri yöntemlerin özde bir farklılık taşımadıklarını, farklılığın sadece bir derece farkı olduğunu, dolayısıyla sosyal bilimler için ayrı, doğal bilimler için ayrı bilimsel yöntemden bahsedilemeyeceğini savunmaktadırlar. Diğerleri ise,

sosyal gerçekliğin, doğal gerçekliğin açıklanmasında kullanılan yöntemlerle anlaşılmasının mümkün olmadığını, bu yüzden sosyal bilimlerin kendilerine özgü yöntemleriyle yola çıkmaları gerektiğini savunmaktadırlar. Birinci yaklaşım, **yöntembilimsel tekçilik**, ikincisiyse **yöntembilimsel ikicilik** olarak ele alınmıştır.

İkinci ayırım ise araştırma konu veya nesnesinin ele alınışına ilişkin bakış açılarının farklılığını konu edinmektedir. Buradaki temel tartışma, parça ve bütün ilişkisi çerçevesinde toplanmaktadır. **Yöntembilimsel bireycilik** bilimsel açıklamalarda bireysel birimlere indirgenemeyen açıklamaları geçersiz görürken, **yöntembilimsel bütüncülük** ise bütünü esas almayan açıklamaların nesnellik taşıyamayacağını savunmaktadır. Biraz sonra bu ayırımları daha yakından ele alacağız.

İkinci düzey ise, metodoloji tartışmalarının niteliğine göre farklılaşmalarını konu edinmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, yöntembilimsel farklılık, sadece aynı konuda önerilen yöntemlerin farklılığından değil, bizzat kullanılan yöntemin özellikleri konusundaki farklı yaklaşımlardan da kaynaklanabilir. Bu açıdan da yöntembilim literatürünü ikiye ayırmak mümkün. Birincisi, bir konuda izlenmesi gereken yegane yöntemi veya en iyi yöntemleri ortaya koymaya çalışan **kural koyucu yöntembilim** yahut **normatif yöntembilim**, ikincisi ise bir konuda izlenegelen yöntemi açığa çıkarmaya, belirginleştirmeye çalışan **betimsel yöntembilim**, yahut **pozitif yöntembilim** (Machlup, 1978, s. 55; Caldwell, 1991, s. 4; Rosenberg, 1976, s. ix; Holcombe, 19 s. 3; Samuels, 1990, s. 2). Bir benzetme ile ifade etmek gerekirse, aynen bir "bibliyografya bibliyografyası"nın mümkün olması gibi, metodoloji tartışmalarının da metodolojisinin yapılması mümkündür. Ancak sözkonusu bibliyografya bibliyografyasının, bir bibliyografya olarak kendisini içine alıp alamayacağı sorusu gibi, metodoloji tartışmalarının metodolojisinin neyin konusu olduğu sorusu da, döngüsel bir tartışma başlatmaktadır.

Bu çalışmada, iktisat metodolojisindeki değişik yaklaşımlar bu çerçevede ele alınacaktır.

c) Temel Yöntembilimsel Yaklaşımlar

1. Yöntembilimsel Tekçilik

Yöntembilimsel tekçilik, tüm bilimler için geçerli tek bir bilimsel yöntemin olabileceği görüşüdür. Bu bilimlerin birliği tezi, uç noktada bilimlerin birbirine, hatta bütün bilimlerin sonunda tek bir bilime indirgenebileceğini savunmaktadır. Buna göre, sosyoloji psikolojiye, psikoloji biyolojiye, biyoloji kimyaya, kimya da fiziğe indirgenebilir (Hacking, 1981, s. 2).

Bu nedenle, yöntembilimsel tekçiliği savunan düşünürler, sosyal ve doğal bilimlerin nitelik olarak farklı olmadıklarını, sosyal bilimlerin doğal bilimlerle aynı yöntemleri kullanmaları gerektiğini ileri sürmektedirler. Buna göre, doğal bilimlerin takriben 17. yüzyılda felsefeden ayrılarak güçlü birer bilim haline gelmelerinin arkasındaki sır, kullandıkları yöntemden kaynaklanmaktadır. Sosyal bilimler için de tek çıkar yol, doğal bilimleri izleyerek, onların yöntemlerini kullanmaktır (Buğra, 1989, s. 17; Sunar, 1986; s. 15; Winch, 1971, ss. 1-2).

Bu durumda eğer sosyal bilimciler doğal bilimcilerin ulaştığı başarıya ulaşmak ve Newton'larını çıkarmak istiyorlarsa, doğal bilimlerdekilere benzer bir şekilde, insan davranışlarını genel yasalara dayalı olarak, nedensellik ilişkisi içinde açıklayan ve bilim adamının kişisel değer ve inançlarından etkilenmeyen, deneysel gözlemlerle doğrulanabilen teoriler inşa etmeleri gerekmektedir (Warnke, 1979, s. vii; Albert, 1988, s. 575).

Bu yüzden sosyal bilimci, insan ve toplum davranışlarının, onlara dayalı olarak nedensellik ilişkisi içinde açıklanabileceği ve deneysel olarak sınanabilen genel yasalar bulmaya çalışacaktır.

Bu çaba, bir bilim olarak iktisat için de geçerlidir (Hyman, 1986, ss. 11-12). Samuelson'dan yapılan aşağıdaki alıntı, iktisatta yöntembilimsel tekçilik taraftarlarının tezlerini çok güzel özetlemektedir:

"Bütün bilimler deneysel gerçekliği özetleyen ve betimleyen ortak bir iş görmektedirler. İktisat bunun istisnası değildir. Sosyal bilimcilerin, diğer bilim dallarındakilerin karşılaştığından nitelik olarak farklı, ayrı metodolojik sorunları yoktur. Sosyal bilimcinin, betimlediği gerçekliğin bir parçası olduğu doğrudur. Aynı şey fizikçi bilim adamı için de geçerlidir. Sosyal bilimcinin bir görüngüyü gözlemlerken değiştirebileceği doğrudur. Heisenberg'in belirsizlik ilkesi ile, Quantum mekanik teorisi, küçük ölçekli gözlem yaparken aynı şeyin fizikçi bilim adamı için de doğru olduğunu göstermiştir. Bu şekilde, sosyal bilimler ve diğer bilimler arasındaki sözde farklılıkları tek tek sıraladığımızda, hiçbirinde türde bir farklılık bulamayız" (Samuelson, 1969, s. 46).

Doğal bilimler ile sosyal bilimler arasında türde bir farklılığın olmadığı görüşünde olan Friedman da, pozitif iktisadın, herhangi bir fiziksel bilimin olduğu kadar "nesnel" olduğunu veya olabileceğini savunarak şunları söylemektedir:

"Tabii ki, iktisadın insanlar arası ilişkilerle ilgilenmesi ve araştırmacının kendisinin, doğal bilimlerdekilere kıyasla daha yakın bir anlamda, inceleme nesnesinin bir parçası olması olgusu, nesnelliğe ulaşmak için özel zorluklar çıkarmaktadır, ancak bu durum, aynı zamanda sosyal bilimciye doğal bilimcinin elde etmesi mümkün olmayan bir veri kümesi sağlamaktadır. Fakat bana göre ne biri ne de diğeri, iki grup bilim arasında temel bir fark değildir" (Friedman, 1959, ss. 4-5).

2. Yöntembilimsel İkicilik

Bilimlerin birliği tezine karşı çıkanlar ise, sosyal bilimlerin, hem araştırma nesnesinin doğal bilimlerekilerden oldukça değişik ve karmaşık olması, hem de araştırmacının konumunun farklılığının ayrı bir yöntemi gerektirdiğini savunmaktadırlar (Winch, 1971; Apel, 1984; Habermas, 1990; Weber, 1949).

Yöntembilimsel ikiciliğin temel tezi şudur: İnançlar ve uygulamalar, kurallar ve değerler, roller ve kurumlar, ancak öznel niyetler ve kültürel geleneklerle ilişki içinde anlam kazanırlar. Dolayısıyla, sosyal bilimin amacı, insan davranışının değişmez yasalarını belirlemek değil, bu davranışı anlaşılabilir kılmak, kültürel varsayımlar ve öznel niyetleri de hesaba katarak, rasyonalitesini açıklığa kavuşturmaktır (Warnke, 1984, s. vii). Bunun yapılabilmesi için kullanılması gereken yöntemlerin doğal bilimlerekilerle aynı olması mümkün değildir.

Sosyal bilimler ile doğal bilimlerin farklı yöntemler kullanmaları gerektiğini savunanlar, temelde iki nokta üzerinde durmaktadırlar. Birincisi, sosyal gerçekliğin nitelik olarak doğal gerçeklikle aynı olduğunun düşünülmesi mümkün değildir. Sosyal gerçelik, herşeyden önce, anlamsal nedenlerle birbirine eklemlenmiş bir bütündür (Winch, 1971, s. 111). Yani sosyal ilişkilerin arkasında yatan nedenler, ancak kişilerin onlara verdiği anlamla geçerlilik kazanabilirler. Dolayısı ile, sosyal gerçekliğin anlaşılması, kişilerin değerlerinin, inançlarının, beklentilerinin ve tarihsel deneyimlerinin onlara kazandırdığı birikimin anlaşılmasına bağlıdır. Halbuki, doğal düzende böyle bir içsel anlam birikimi sözkonusu değildir.

Doğal ve sosyal bilimler arasındaki ikinci önemli farklılık, zaman faktöründen kaynaklanmaktadır. Çünkü zaman, doğal ve sosyal gerçekliğin anlaşılması bakımından niteliksel farklılıklar

yaratmaktadır. Sosyal bilimlerin konu edindiği gerçeklik, çok hızlı değişip dönüşmektedir. Örneğin, bugünkü İngiltere'nin iktisadi yapısı, Adam Smith'in döneminden oldukça farklıdır. Bu maddi iktisadi yapıya ilave olarak, insanlar yeni imkanlar keşfettikçe davranışlarını da değiştirmektedirler. Bu yüzden insanlar veya toplumlar için sabit, değişmeyen bir davranış kalıbı bulmak oldukça zordur (Backhouse, 1991, s. 1; Hutchison, 1980, s. 184). Ayrıca sosyal olayların, doğal olaylar gibi tekrarlanabilirliği de sözkonusu değildir. Her birey, her lider, her iş adamının kendine özgü bir tarihi vardır. Herhangi bir kimseyi, davranışları üzerinde hangi faktörlerin etkili olduğunu ölçmek için yeniden yaşatmak mümkün değildir. Her ne kadar sosyal bilimler bu özgüllük ve özgünlüklerin genel eğilimlerini yakalamaya çalışsalar da, bu eğilimler doğal bilimlerde olduğu gibi tekrarlanabilir bir kesinlik taşımamaktadırlar (Hicks, 1980, s. 207). Bu nedenle insan davranışlarına egemen nihai yasalar bulmak pek mümkün değildir.

Bu zaman faktörünün bir de diğer yönü sözkonusudur. Buna göre, tabiat bilimlerinde, bilim dalının içinde bulunduğu son durum bilim adamı için yeterli olabilirken, sosyal bilimci, geçmişin tüm kazanımlarını hesaba katmak durumundadır. Ayrıca "iktisatçı, diğer sosyal bilimciler gibi, bir taraftan karmaşık realiteyi, nesnelere dünyasını basitleştirip anlamlı hale koymak için soyutlamaya yönelirken, diğer taraftan da bu basitleştirmeyi süratle yapmak zorundadır. İlgili konusu şimdiki zaman olmakla birlikte, bu olguları incelemeye başlayınca kadar, şimdiki zamanı geçmiş olabilir" (Erdem, 1992, s. 56; Hicks, 1980, s. 208).

Doğal bilimler ile sosyal bilimlerin bu farklılığı, sosyal bilimlerin "gerçek bilim" olmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü, doğal bilimlerin sosyal bilimlerden daha gelişmiş olmasının nedeni doğal bilimlerin "bilimsel yöntemi" kullanmalarına karşın sosyal bilimlerin bunu kullanamamaları değildir. Bunun nedeni doğal bilimlerin kendilerine uygun bilimsel yöntem ve teknikleri geliştirmiş olmalarına karşılık sosyal bilimlerin bunu henüz başaramamış olmasıdır (Katouzian, 1985, s. 56). Buradan

su sonuç çıkmaktadır: Doğal bilimlerin yöntemlerini "bilimsel yöntem" olarak tanımlayarak sosyal bilimlerin de aynı yöntemleri izlemeleri gerektiğinin savunulması, sadece sosyal gerçeğin değil, bilimsel yöntem anlayışının da yanlış varsayımlara dayandığını göstermektedir

İktisatta yöntem tartışmalarına önemli katkılarda bulunmuş olan ve bu konudaki yaklaşımını önselcilik başlığı altında inceleyeceğimiz **Ludwing von Mises** da, doğal bilimleri taklit etmeye çalışan iktisatçılara kızmaktadır (Pheby, 1988, s. 97). İktisat metodolojisinin diğer önemli bir ismi olan **Hutchison** ise, önceleri yöntembilimsel tekçiliği savunurken, daha sonra bunun savunulamaz olduğunu gördüğünü söylemektedir (Hutchison, 1980, s. 181). **Hayek** de, sosyal bilimlere, doğa biliminin yöntemleriyle yaklaşan çalışmaların, kaçınılmaz olarak bütüncülüğe, bütüncülüğten de metafiziğin egemen olduğu bir noktaya götüreceğini savunmaktadır (Buğra, 1989, s. 110; Yay, 1993, s. 43).

3. Yöntembilimsel Bireycilik

Yöntembilimsel bireycilik, "Grupların davranışlarının yalnız bu grupları meydana getiren bireylerin faaliyetlerine bağlı olarak açıklanabileceğini belirten doktrin" (Eren, 1992, s. 315); "Sosyal teorilerin, bireylerin tavır ve davranışlarıyla temellendirilmesi gerektiğini savunan görüş" (Blaug, 1988, s. 266) "Bir sosyal bilim dalında temel çözümleme birimi olarak bireyin kullanılmasına işaret eden" (Holcombe, 1989, s. 71) veya "Bütün açıklamaların, ancak temel çözümleme birimi olarak rasyonel birey alınarak yapılabileceğini" (Dorman, 1991, s. 365) ya da "bütün sosyal olguların bireysel davranışdaki dayanaklarına kadar izlerinin sürülmesi gerektiğini" (Paqué, 1985, s. 413) savunan yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Büyük oranda aynı sonuca varan bu

tanımlamalarda yöntembilimsel bireyciliğin şu unsurlardan meydana geldiği vurgulanmaktadır:

- a) Sosyal bilimlerdeki tüm açıklamalar amaçlı davranışların çözümlenmesinden meydana gelir.
- b) Bütün durumlarda bireysel şahıslar uygun çözümleme birimidirler.
- c) Bireyler rasyonel olarak hareket ederler (Dorman, 1991, ss. 365-65; Buğra, 1989, ss 94-95) .

Yöntembilimsel bireyciliği J. W. N. Watkins ise şu şekilde açıklamaktadır.

"Sosyal dünyayı meydana getiren nihai parçalar, kendi eğilim ve durumlarına ilişkin anlayışlarının ışığı altında az veya çok uygun olarak eylemde bulunan birey insanlardır. Her karmaşık sosyal durum, kurum yahut olay, bireylerin, eğilim, durum ve inançlarını, fiziksel kaynakların ve çevrenin özel bir görünümünün sonucudur. Bunlar belki geniş ölçekli sosyal görüngülerin (diyelim enflasyon), başka geniş ölçekli görüngüler (diyelim tam istihdam) cinsinden bitirilmemiş veya yarım açıklamaları olabilirler. Ancak bireylerin eğilimleri, inançları ve kişiler arası ilişkiler hakkındaki önermelerden çıkarsanan bir açıklama yapılıncaya kadar geniş ölçekli görüngülerin nihai açıklamasına ulaşamayız" (Watkins, 1968, ss. 270-71).

Buna göre bütün geçerli bilimsel açıklamalar, sonunda bireysel düşünce ve davranışlar cinsinden açıklamalara indirgenebilir nitelikte olmalıdırlar. Çünkü tüm karmaşılığına rağmen sosyal ilişki ve kurumları ortaya çıkaran bireysel düşünce

ve davranışlardır. Zira, ancak bireyler hedef ve amaç taşıyabilirler.

İktisatta yöntembilimsel bireycilik, egemen paradigma durumunda olan neoklasik çözümlemenin vazgeçilemez varsayımı olması nedeniyle yaygın olarak benimsenmektedir. Hatta iktisadın bağımsız bir araştırma alanı olarak ortaya çıkışının, ancak yöntembilimsel bireyciliğin benimsenmesiyle gerçekleştirildiğinin söylenmesi bile mümkündür (Buğra, 1989, s. 17; Holcombe, 1989, s. 73). Buna karşılık, özellikle de kurumsalcı ekol, toplumsal kurumların insan davranışları üzerindeki önemli etkilerini hesaba katmamakla ve onların rolünü açıklayamamakla yöntembilimsel bireyciliği eleştirmektedir (Pheby, 1988, s. 107).

Bu eleştirmenlere göre, yerleşik iktisatçılar, ağırlıklı olarak da neoklasikler, toplumu bireysel tercihin bir ürünü olarak açıklama eğilimindedirler. Seçimin esas itibarıyla özel ve kişisel olan tercihlerden ortaya çıktığını; bunun ötesinde herhangi bir şey söylemeye gerek olmadığı ve fazla bir şeyin söylenemeyeceğini savunmaktadırlar. Halbuki insanlar bir sosyal ortamda dünyaya gelmektedirler. Onların düşünceleri ve istekleri, köken, işlev, biçim ve uygulama itibarıyla sosyal bir nitelik taşımaktadır. Bu yüzden iktisadi çözümlmelerde temel alınan bireysel istekler ve tercihler, büyük oranda, bireyi önceleyen kültürel ve sosyal olguların birer yansımasıdır (Benton, 1990, s. 66; Heilbroner, 1991, ss. 465-77). Doğal olarak bu eleştiri bizi yöntembilimsel bütüncülüğe götürmektedir.

4. Yöntembilimsel Bütüncülük

Sosyal bilim metodolojisinde yöntembilimsel bütüncülük, yöntembilimsel bireyciliğin tam tersini savunmaktadır. Bu yaklaşımın iktisadın karşılaştığı sorunlara uyarlanması denemesini Henry W. Briefs tarafından yapılmıştır (Briefs, 1960). İktisatta yöntembilimsel bütüncülük, yukarıda da değinildiği üzere, özellikle

kurumsalcılar tarafından savunulmuştur (Wilber ve Harrison, 1978; Lind, 1993; Ramstad, 1986).

Yöntembilimsel bütüncülüğe göre gerçeklik, ayrıştırılabilir yapı ve süreçlerin mantıksal olarak biraraya gelmiş bir kümesi değil, parçalarıyla ayrıştırılamayacak şekilde tamamen içiçe geçmiş bir bütündür. "Sosyal grup, üyelerinin basit bir toplamından daha öte bir şey olduğu gibi, üyeleri arasında herhangi bir anda mevcut sadece kişisel ilişkilerden de daha öte bir şeydir" (Popper, 1985a, s. 46).

Sosyal bilimlerin konu edindiği tüm sistemler, bütünsel bir nitelik taşımaktadırlar. Bu anlamda toplum birbiriyle içiçe geçmiş parçalardan oluşan bir bütündür. Bütün, parçaların tüm özelliklerini derinden etkilemektedir ve hiç bir parça -kişi, kurum veya faktör- bütünden ayrı olarak ele alınamaz. Belirleyici olan parçalar değil bütündür (Diesing, 1971, ss. 137-39). Dolayısıyla, hiç bir sosyal etkinliğin anlamını sadece onu oluşturan parçalardan hareketle kurmak mümkün değildir. Çünkü anlam, meydana geldiği bağlamın içinde oluşur.

Bu yaklaşım, yapısalcılık, söylem çözümlemesi ve yapıbozumculuk konularında tekrar ele alınacağı için burada daha fazla ayrıntıya girmiyoruz.

e) Yöntembilimsel Çoğulculuk

Yöntem tartışmalarının bir veya bir kaç yöntem üzerinde uzlaşmaya varılmasını imkansız kılan çoğulcu yapısı, buna meşruluk kazandıracak bir yöntembilimsel yaklaşımı ortaya çıkarmıştır: Yöntembilimsel çoğulculuk. Yöntembilimsel çoğulculuk, sadece bilimsel bilgi üretiminde farklı yöntembilimsel yaklaşımların meşruluğunu öngörmekle yetinmeyip, aynı zamanda bilime alternatif her türlü bilgi üretimine de fırsat eşitliği tanınması

gerektiğini savunması nedeniyle, yöntembilimsel anarşizm olarak da anılmaktadır (Blaug, 1988, s. 40). Nitekim Feyerabend'in bu bağlamda önemli eserlerinden biri olan *Yönteme Hayır*'ın alt başlığı *Bir Anarşist Bilgi Kuramının Anahatları*'dır (Feyerabend, 1989).

Yöntembilimsel çoğulculuğun temel tezi şudur: Teorilerin değerlendirilmesinde mantıksal zorunluluk taşıyan ve evrensel olarak uygulanabilir herhangi bir yöntem mevcut değildir" (Caldwell, 1982, s. 245). Bilimde farklı yöntemlerin kullanılmasının meşru olduğu yaklaşımı, öncelikle tümevarım ve tümdengelim birbiri bütünüleyen iki ayrı akıl yürütme biçimi olduğu görüşüyle başlamıştır (Holcombe, 1989, s. 45; Bulutay, 1986, s. 5). Ancak bugün, bilim felsefesindeki tartışmaların geldiği noktada, çoğulculuğun bir fiili durum haline geldiği söylenebilir (Samuels, 1987; Caldwell, 1988).

Feyerabend ise, sadece yöntem açısından değil, bizatihi bir bilgi çeşidi olarak bilimin diğer bilgilerle konumu bakımından da, çoğulculuk taraftarıdır. Çünkü ona göre, bugün Batı biliminin yeryüzündeki tartışılmaz egemenliğini, onun sahip olduğu sağlam ilke, mantıktan yahut yöntemden değil, hizmet ettiği uygarlığın egemenliğinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden bilime içkin bir rasyonellikten bahsedilemez. *Özgür Bir Toplumda Bilim*'in Türkçe baskısına yazdığı önsözde bu konuda şunları söylemektedir. "Bilim adamları bilinmeyen bir malzemedan binalar diken ve ancak yapılarını bitirdikten sonra haklarında bir hükme varabilen mimarlar gibidir: Ayağa kalkabilirler, düşebilirler, bir ara konumda öylece kalabilirler kimse bilemez" (Feyerabend, 1991, s. 12).

Öte yandan, hiçbir teorinin herhangi bir hata içermeksizin kendisini destekleyen bir kanıtla sahip olma garantisi yoktur. Eğer teorimiz yaşamak istemiyorsak, ki bu mümkün değil, o zaman her teoriyi kuşatan sapmaların ayıklanmasına imkan verecek araçlara sahip olmamız gerekir. Bunu da alternatifler sağlar. Alternatifler sadece ortak zeminden hareketle farklı yorumlar üretmekle sınırlı

değildir. Çünkü, teoriler olgular üzerinde bir noktaya kadar anlaşmaya varabilirler. Zira insan bilgisi, olgu ve olayları düzenleyici bir işleve sahiptir. Farklı bilgi türleri olayların farklı düzenlenmesi demektir. Değişik düşünen insanların dünyayı kendi teorik yapılarının elverdiği ölçüler içerisinde ve sahip oldukları dilin imkanları çerçevesinde algılayacaklarından dolayı, olgu, nesne ve olaylar arasında yansıma teorisinin iddia ettiği gibi tüm insanların ortak olarak aynı şekilde algılayacakları kendiliğinden bir düzen mevcut değildir. Bu yüzden, farklı teorilerin kritize edilebileceği bağımsız ve ortak bir deneysel temel ve gözlem dilinin olmaması, hangi tür bilginin başarılı olacağını önceden garantilememektedir. Bunun için alternatif tüm bilgilerin birbirleriyle yarışmasına imkan tanınmalıdır. Buna Feyerabend, çoğalma (proliferation) ilkesi demektedir. Çoğalma ilkesi, yalnızca alternatiflerin icad edilmesini önermekle kalmayıp, aynı zamanda çürütülen teorilerin tasfiye edilmesini önleyici bir işlev de görmektedir. Ona göre, çürütülen teori gündemde kaldığı sürece rakip teorinin içeriğine katkıda bulunacaktır (Feyerabend, 1981, ss. 104-108).

Bu tam anlamıyla yöntembilimsel çoğulculuktur. Ne teorilerin birbir yerini almaları ile ilgili, ne de bir teorinin doğruluğunu garantileyen ölçütlere sahip olmadığımız için, her türlü bilgiye yarışma şansı vermemiz ve bunun ortamını hazırlamamız en güvenli yol olacaktır. Yanlış görüş, açıklama yahut teorilerin egemenliğini önlemek amacıyla bilimsel bilgi adı verilen ve aslında tarih boyunca değişmeyen bir rasyonelliği olduğu varsayılan bilgi türünü egemen kılmak, bir siyasal ideolojiyi değişik gerekçeler göstererek, alternatiflerine hayat hakkı tanımaksızın, egemen kılmaktan farklı değildir.

"Bir kuram ancak karşıt kuramların saldırılarına yanıt bulmaya çalışarak, rakip görüşlerin yarattığı ortamda zenginleşerek kendini aşabilir, daha üst düzeyde bir gerçeklik ve geçerliliğe ulaşabilir" (Bulutay, 1986, s. 5).

3. Kuram, Varsayım, Aksiyom, Hipotez ve Deney

a) Kuram ve Model

Bilim felsefesi ve metodoloji terminolojisi bakımından kuram kavramının merkezi bir konumu vardır. Çünkü, bilim kavramının içeriği kuramların özellikleriyle doldurulmaktadır. Aslında bilimden bahsedilirken, bilimsel özelliğe sahip olduğu düşünülen kuramlardan bahsedilmektedir. Dolayısıyla bir kuramın bilimsel olması için ne tür özelliklere sahip olması gerektiği sorusu, bilim metodolojinin temel sorularından birisidir. Bu yüzden kuramın ne olduğu ile ilgili tartışmalar üzerinde biraz durmak gerekiyor.

Genel anlamda **kuram**, "Bir bütün olarak gerçekliği, yahut gerçekliğin belirli bir bölümünü açıklama: olay, olgu ve nesnelere arasındaki düzenli ilişkilerden genel sonuçlar çıkarma ve bu sonuçlara göre gelecekle ilgili öndeyilerde bulunma amacı güden, geçerliliği temel aldığı varsayımlarla sınırlı sistematik bilgi çerçevesi"dir (Demir ve Acar, 1992, s. 222). İçsel mantığı ve kullandığı yöntemiyle sistematik bir bilimsel çerçeve olmasına rağmen kuram, sosyal bilimlerde neredeyse tüm genel önermeler için kullanılan oldukça esnek kullanımlı bir kavramdır (Nagel, 1963, s. 211). "Tümdengelimci mantık içinde, birbiriyle tutarlı, uygulanabilirlik koşulları belirlenmiş önermelerden oluşan bir ifadeler takımı" (Görün, 1982, s. 433) veya "bir genel olgu kümesini açıklama ilkeleri olarak kullanılan uyumlu bir genel önermeler grubu" (Holcombe, s. 26) olarak da tanımlanabilir. Teorilerin temel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: Soyutlamalardan oluşurlar, karmaşık olan gerçekliği basitleştirirler ve olay veya ilişkiler arasında sebep ve sonuç ilişkileri kurmaya çalışırlar (Maurice, Phillips ve Ferguson, 1982, ss. 7-8).

Teorilerin benimsenebilmek ve uygulanabilmek için ise tüm bu özelliklerin yanında **kullanışlı** olmaları gerekir (Hyman, 1986, s.

11-12).

Diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi iktisatta da kuram ile neredeyse eş anlamlı olarak kullanılan diğer bir kavram ise modeldir (Hyman, 1986, s. 11; Koutsoyiannis, 1979, s. 3; Gibbard ve Varrian, s. 666). Model kavramının, birbirine benzemekle birlikte, günlük kullanımdaki anlamı ile metodoloji tartışmalarındaki anlamı birbirinden farklıdır. Metodolojide "teorinin üzerine inşa edildiği soyutlama" (Hyman, 1986, s. 12) veya "bir araştırma evreni içinde yeralan ögelerin aralarındaki ilişkileri anlamak, daha ileri çözümlenmeler yapmak veya neden sonuç ilişkilerini yakalamak amacıyla oluşturulan teorik, matematiksel veya kavramsal nitelikli ilişkiler yumağı" olarak tanımlanan model günlük konuşma dilinde ise "yapılması planlanan bir işin üretiminde rehberlik edecek örnek taklidi" anlamına gelmektedir (Demir ve Acar, 1992, ss. 250-51). "Tüketici davranışı modeli", "sosyal değişim modeli" veya "yatırım modeli", "girdi çıktı modelleri", "doğrusal programlama modelleri" kuramsal tartışmalardaki kullanıma, "uçak modeli", "elbise modeli" de günlük dildeki kullanıma örnek olarak verilebilir (Tintner, 1966, s. 115).

Model, kuramdan farklı bir içerik taşımasına rağmen çoğu zaman eş anlamlı gibi kullanıldığını söylemiştik. Sosyal gerçekliğin anlaşılması ve açıklanabilmesi için bilim adamları tarafından gerçekliğin basitleştirilmiş analitik çerçevelerine model denmektedir. Modeller yardımıyla karmaşık gerçeklik daha basit ve ilişkileri daha anlaşılabilir hale getirilir (Holcombe, 1989, s. 19; Koutsoyiannis, 1979, s. 3; Hyman, 1986, s. 12). Bu yönüyle "gerçek hayattaki bir nesnenin, durumun küçük ölçekli basit bir benzeri" (Görün, 1982, s. 433) olan modelleri, haritalara benzetebiliriz. Harita yardımıyla bir coğrafyayı tanıyabiliriz. Ancak bu haritanın coğrafyanın bütünüyle bir yansıması olduğu anlamına gelmez. Dolayısıyla modeller kaçınılmaz olarak gerçekliğin birer tahrifi olmaktan kurtulamazlar (Baumol, 1966, s. 90). Karmaşık olan bir şeyi daha basit hale getirebilmenin kaçınılmaz bir sonucu olan bu bozulma veya kırınım, her şeye rağmen dünyayı anlamamıza

yardımcı olur. Bu bağlamda, iktisatta yaygın olarak kullanılan ekonometrik modeller yanında "homo economicus", "rasyonel tüketici", "arz-talep diyagramı".... vb. bir çok modeli sayabiliriz (Görün, 1982, s. 434). Modeller, birincisi gerçekliğe ilişkin varsayım ve hipotezleri olan teorilerden hareketle, ikincisi de, doğrudan verilere başvurarak olmak üzere, iki şekilde geliştirilebilirler (Holcombe, 1989, s. 25). Verilerden hareketle oluşturulan modeller de bir teorik çerçeveye oturtulmak zorundadırlar. Burada modeli haritaya, kuramı da, haritayı onlar sayesinde çizdiğimiz coğrafya bilgilerimize benzetebiliriz.

b) Varsayım ve Aksiyom

İktisat metodolojisinde, konumu özellikleri ve işlevi en çok tartışılan kavramlardan birisi de varsayımdır. Varsayımlar, "gerçekliği açıklamaya yönelik bir model kurarken sınırlama ve basitleştirmelerin ifade edildiği önermeler" yahut "kuramsal sonuçlara gidilebilmesi için başlangıçta öyle oldukları kabul edilen öncüller"dirlir (Demir ve Acar, 1992, s. 372).

Modern iktisadi çözümlemenin, aksi belirtilmediği sürece geçerliliği kabul edilen en temel varsayım *ceteris paribus*'dur. Bu varsayım iktisadi değişkenlerden birisinin değişmesi durumunda sonucu tahmin edebilmek için, diğer tüm durum ve koşulların değişmediğinin varsayılması anlamına gelmektedir. "Bir mala olan talep artarsa fiyatı yükselir" önermesi, zevkler, ihtiyaçlar, gelir, üretim kapasitesi vs. gibi diğer tüm değişkenlerin sabit olması durumunda geçerlidir (Lipsey, Steiner ve Purvis, 1987, s. 21). Bütün iktisadi açıklamalar, varsayımların sınırladığı bir gerçeklik düzleminden hareketle başlatılabilir. Ancak iktisadi çözümlemenin bu temel önermelerinin taşınması gereken özellikler, özellikle Friedman'ın ünlü makalesinden sonra kıyasıya tartışılmıştır (Friedman, 1959; Bronfenbrenner, 1966; Papanderu, 1963;

Nagel, 1963; Simon, 1963; Samuelson, 1963; Rotwein, 1980; Hoover, 1984; Frazer, 1984; Musgrave, 1981; Heim, 1984; Brady, 1986; Dennis, 1986, 1987; Webb, 1987; Wible, 1987; Boland, 1984; Pheby, 1989). Tartışmanın odak noktası, teorilerin değerlendirilmesinde varsayımların gerçekçiliğinin gerekli olup olmadığıdır. Bu tartışmalar **araçsalcılık başlığı** altında ele alındığı için burada ayrıntıya girilmemektedir.

Varsayım ile yakın ilişkili diğer bir kavram **aksiyom**dur. Aksiyom da, "bir mantıksal sistemde, başka önermelerin üretilmesi için gerekli olan, yeni önermelerin üretilmesinde başlangıç noktası olarak alınan ve tanım gereği doğru kabul edilen önerme" (Demir ve Acar, 1992, s. 21) olarak tanımlanabilir. Literatürde **postüla** ile **aksiyom** kavramı aynı anlama gelmek üzere birbiri yerine kullanılmaktadır. Varsayımlar ile aksiyomları birbirinden ayıran nokta, aksiyomların "doğruluğu a priori, bir kanıtlama yapılmaksızın herkesce kabul edilen ifadeler" (Görün, 1982, s. 433) olmalarına karşın, varsayımların daha çok basitleştirmek için bilinçli olarak yapılan sınırlamalar olmalarıdır. Aksiyomlar, doğrulukları kendiliğinden apaçık olarak kabul edildikleri halde, varsayımlar hem doğru, hem de yanlış olabilirler (Holcombe, 1989, s. 35). Mesela, **foyda makzimizasyonu** veya **rasyonellik ilkesi** birer aksiyomdur. Yani, her bireyin mevcut imkanları çerçevesinde faydayı veya karı makzimize etmeye çalışacağını, ya da bunların yerine konabilecek başka aksiyomları doğru kabul etmeden iktisadi özömlenmeye başlanamaz. Aksi durumda hiç bir insanın, hiç bir davranışını bir kurala oturtmak mümkün olmayacaktır. Halbuki bilimsel inceleme, düzenlilikleri araştırmaktadır. Buradaki kritik nokta, aksiyomların mutlaka doğru olmasının zorunluluğu değildir. Zira böyle bir şart, "doğru" olmanın ne anlama geldiği tartışmasını başlatacaktır. Aksiyomların yanlış olması, yeni aksiyomları gerektirecektir, başka türlü kavramsallaştırmaya başlanamaz. Aksiyomları yanlış olma durumu ile varsayımların yanlış olma durumu birbirinden farklı sonuçlar getirir. Mesela, iktisadi davranışa ilişkin temel aksiyomlar çerçevesinde bir ülkenin ulusal gelirinin komşu ülkelerde

uygulanan ekonomik politikalardan etkilenmediğini varsayabiliriz. Ancak bu varsayım çerçevesinde yürüttüğümüz araştırmalar, bunun hiç de doğru olmadığı, her ülkenin dış ticaretinin sözkonusu komşu ülkelerin ekonomik politikalarıyla yakından ilişkili olduğunu gösterebilir ve bu varsayımın doğru olmadığı sonucuna varabiliriz. Benzer bir sürecin iktisadi davranışa ilişkin temel aksiyomlar için söylenmesi mümkün değildir. Çünkü aksiyomların yanlış olması, onlara dayalı olarak kurulmuş olduğu için teoriyi tümüyle çökertir, halbuki varsayımların yanlışlığının tesbit edilmesi durumunda, yeni varsayımların devreye sokulmasıyla aynı teorik çerçeve korunabilir. (Krupp, 1966, ss. 41-44; Musgrave, 1981; ss. 382-83).

Metodoloji literatüründe bu iki kavramın farkı tanımlanmasına karşın zaman zaman, hatta çoğu zaman bu iki kavramın eş anlamlı gibi kullanıldığını da belirtmek gerekir. Bu bağlamda rasyonellik ilkesi hem bir aksiyom hem de bir varsayım olarak nitelenebilmektedir. Bu çalışma da da benzer kullanımlara yer verilmiştir.

c) Hipotez

Hipotez, "bir, ya da daha fazla değişkenin birbiriyle nasıl bir ilişki içinde olduğuna ilişkin bir önerme" (Lipsey, Steiner ve Purvis, 1987, s. 22); "bilimsel soruşturmanın sonucu hakkında ve çok genel anlamda bir öneri" (Görün, 1982, s. 431); "bir bilimsel araştırmanın sonucu hakkında henüz istisalanmamış, fakat hem araştırmacının alanını somutlaştıran, hem de eldeki olgu ve ilişkileri bir mantıksal kurguyla bir araya getirmeye yarayan öneri" (Demir ve Acar, 1992, s. 163) olarak tanımlanabilir. Hipotez, somut sınanabilir, yanlışlığı veya doğruluğu gösterilebilir bir öneridir. Hipotezlerin kesin olarak nasıl formüle edildiğini bilmek pek mümkün değildir. Ancak hipotezlerin, geçici bir süre için bile olsa, kabul edilebilmesi için kendisini destekleyecek kuramsal

yahut olgusal destek bulmaları gerekir. Aksi taktirde, aynı konuda ne doğrulanabilen, ne de çürütülebilen milyonlarca hipotez üretilebilir. Fakat bunların bilgi hazinemizin gelişmesine pek katkısı olmaz. Örnek hipotezler: "Yumurta fiyatlarındaki artış, yumurta üretimini teşvik eder" (Lipsey, Steiner ve Purvis, 1987, s. 22) veya "Türkiye'de son 3 yıldaki sabit sermaye yatırımlarındaki düşüş faiz oranlarının yüksekliği tarafından açıklanabilir" (Görün, 1982, s.431). Bu hipotezleri olgusal veya kuramsal verilerle destekleyebilmek yahut çürütebilmek mümkündür. Bilim adamları bilinmeyene doğru yol alırken hipotezleri birer basamak olarak kullanırlar.

e) Gözlem, Deney ve Veri

Bu kavramsal tanımlamalar her şeyi aydınlığa kavuşturmamaktadır. Çünkü uygulamada en çok tartışmaya neden olan konu **kuram, veri, gözlem** ilişkisidir. Gerçek hayatta, yani fiili bilimsel etkinlik sürecinde, **aksiyom, varsayım, hipotez, kuram model** ayırımları belirsizleşmekte, aksiyomların gözlemle, kuramların veri ile ilişkileri oldukça karmaşık hale gelmektedir. Bu ilişkileri açıklamaya yönelik iki temel yaklaşım sözkonusudur. **Pozitivist görüş**, deneysel verilere ilişkin gözlem önermeleri ile kuramsal önermelerin birbirinden ayrılabilceğini söylerken, **antipozitivistler** buna şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Antipozitivistlere göre, **gözlem kuram yüklüdür, anlamlar teori bağımlıdır ve olgular teori yüklüdür**. Yani, farklı teoriler, aynı olgudan farklı şeyler gözlemlerler, her kelime içinde yer aldığı teorik çerçeveye göre anlam kazanır ve neyin olgu olarak kabul edileceğini teori tanımlar (Suppe, 1974, s. 191)._C

İktisatta bu kuram ve veri ilişkisinin açıklığa kavuşturulduğunu söylemek mümkün değildir. "Teori, 'olguları' algıladığımız yoldur ve bir teori olmaksızın olguları algılayamayız"

(Friedman, 1959, s. 34). " "Ancak teori yardımıyla olguların neler olduğunu belirleyebiliriz" (Mises, 1960, s. 28). "Bilgi büyük oranda paradigmaya özgüdür. Olgular söyleme özgüdürler: Olgular paradigma ve kurama özgüdür. Teoriler paradigmaya özgü anlam taşımaktadırlar. Teori ile olgu arasında algıyı yöneten ve her biri bağımsız birer veri değil, ürün olan kültür, paradigma ve deneyimin aracılık ettiği bir karşılıklı bağımlılık sözkonusudur " (Samuels, 1990, s. 6). "Tümüyle dışımızda; kuramdan, gözlemden, ölçümden bağımsız; herkes için aynı; belirli bir gerçek, olay yoktur. Olayların kişiye, gözleyene ve gözleme, bilgi düzeyine, duyu ve bilgi araçlarına göre değişmesi doğaldır" (Bulutay, 1986, s. 3).

Bu alıntılara bakarak, kuram ile gözlem-olgu arasındaki ilişkinin niteliği konusunda yerleşik iktisadın antipozitivist bir tavır takındığı sonucu çıkarılamaz. Tersine yerleşik iktisadın tercihinin, kuram ile deneyi birbirinden ayırma eğiliminde olduğu söylenebilir. Çünkü iktisadın deneysel bir bilim olabilmesi için, gerçek dünya konusundaki bilgilerin, köken olarak gerçek görüngülerin bazı özelliklerinin gözlemden çıkarsanması gerektiği görüşü yaygın olarak benimsenmektedir (Holcombe, 1989, s. 37). Tamamen uygulamaya yönelik çalışmaların bile, öncelikle kendilerine bir teorik çerçeve çizmeleri, bu konuda yanıltıcı bir izlenim verebilir. Zira bu teorik çerçeve çizme olgusu, uygulamayla teorinin iççeliğinin kabul edildiği biçiminde yorumlanabileceği gibi, bu ikisinin ayrı şeyler olduğu varsayımının temel alındığı biçiminde de yorumlanabilir.

4. İktisat

a) Tanım: Kıtık ve Seçim

İktisadın yöntem sorunları, iktisat biliminin tanımından başlamaktadır. Her şeyden önce tanım, konu ve yöntem çerçevesinde iktisadı diğer sosyal bilimlerden ayırma sorunu henüz aşılmış değildir. Çünkü genel anlamda sosyal bilimler, "bilimsel yöntem" çerçevesinde "sosyal gerçeklik" ile ilgilenmektedirler. Bu genel tablo içerisinde iktisat biliminin, ya sadece alan veya yöntem, ya da her ikisi bakımından diğer bilimlerden ayrıştırılması gerekmektedir. Bu alan sorun sadece iktisada özgü de değildir, tüm sosyal bilimlerin ortak sorunudur. Alan ve sınır konusu üzerinde bir sonraki altbaşlıkta duracağız. Şimdilik sadece tanım sorunlarına işaret edelim.

İktisat tanımlamaları, büyük çoğunluğu ile, iktisadı diğer sosyal bilimlerden ayıran noktaların belirginleştirilmesi çerçevesinde odaklaşmaktadır. Bazı tanımlar ise, gerek amaç, gerek yöntem ve gerekse alan bakımından iktisadı tanımlamanın zorluğuna işaret etmekte yetinmektedirler (Grunberg, 1966, s. 164). Bu tanımların en meşhuru, Jacob Viner'inkidir. Viner'a göre "İktisat, iktisatçıların yaptığı şeydir" (Bronfenbrenner, 1966, s. 6; Becker, 1973, s. 12; Boulding, 1965, s. 16; Buğra, 1989, s. 13).

Bu tanımlama, bir bilim dalı olarak iktisadın tanımlanmasının zorluğuna işaret etmesi bakımından önemli olmakla birlikte yeterli ve tatmin edici değildir.

Öte yandan, Samuelson iktisat için önerilen tanımlamaların aşağıdaki gibi bir dökümünü çıkarmaktadır.

1. İktisat, ya da siyasal iktisat, insanlar arasında, para kullanılarak

yahut kullanılmadan, gerçekleşen mübadele işlemlerine neden olan etkinliklerin incelenmesidir.

2. İktisat, insanların çeşitli malları (buğday, inek, padesü, yat, konser, yol, bombardıman uçağı gibi) üretmek ve bunları tüketilmek üzere toplum bireyleri arasında dağıtmak için kıt veya sınırlı üretici kaynakların (toprak, emek, makine gibi sermaye malları, teknik bilgi vb.) nasıl bir seçimle kullanıldığının incelenmesidir.

3. İktisat, insanların gündelik hayatlarının, kazanç ve zevkleriyle birlikte incelenmesidir.

4. İktisat, tüketim ve üretim etkinliklerinin insanoğlu tarafından nasıl örgütlendiğinin incelenmesidir.

5. İktisat, servetin incelenmesidir.

6. İktisat toplumun geliştirilerek medeniyetin nasıl mümkün olabileceğinin incelenmesidir (Samuelson, 1981, s. 2).

Bu tanımların yetersizliğine işaret ettikten sonra aşağıdaki gibi bir tanım üzerinde iktisatçıların anlaşabileceklerini söyler.

"İktisat, insan ve toplumların, para kullanarak veya kullanmadan, değişik malları üretmek ve şimdi veya gelecekte tüketilmek üzere onları toplumdaki bireyler veya gruplar arasında bölüştürmek için alternatif kullanımları olan kıt üretken kaynakların kullanımına ilişkin tercihlerin nasıl sonuçlandığının incelenmesidir. İktisat kaynak kullanım örüntülerinin geliştirilmesinin fayda ve maliyetlerini çözümler." (Samuelson, 1981, s. 2).

Samuelson'un bu tesbitine paralel olarak yaygın kabul gören ve ders kitaplarına girmiş bulunan tanımlarda, alternatif kullanım

alanı olan k t kaynakların farklı ürünlerin üretiminde kullanılmasıncın incelenmesi üzerinde durulmaktadır.

İktisat, "k t kaynakların, sınırsız insan isteklerini tatmin etmek için kullanımının incelenmesi"dir (Lipsey, Steiner ve Purvis, 1987, s. 3; Maurice, Phillips ve Fergusson, 1982, s. 2; Harvey, 1983, s. 6; Robbins, 1952, s. 16; Lange, 1969, s. 3). İktisat, "isteklerin elde edilebilir olanı aŐması nedeniyle ortaya çıkan çıkar çatıŐmalarını  z mek için iŐbirlikçi ve rekabetçi insan davranışlarını inceler" (Alchian ve Allen, 1974, s. 7). İktisat "k t kaynakların yönetimini inceleyen bilim"dir (Tintner, 1966, s. 114).

"İktisat esas olarak insan davranışı üzerine belirli gözlemlerin bir organize edilme yoludur. Organizasyon yöntemini belirleyen ilke, insanoğunun tasarrufunda bulunan kaynakların, tüm isteklerini yeterli bir Şekilde karŐılamaya yetmeyeceği, dolayısıyla kaynakların alternatif kullanımları arasından ŐeŐim yapmanın zorunlu olduğunu gösteren kıtlık Őartıdır" (Maher, 1969, s. 8).

"İktisat birbirine rakip amaçların tatmin edilmesi için k t araçların dağılımının incelenmesidir (Becker, 1973, s. 12).

İktisadın önemli isimlerinden Menger'e göre de, son tahlilde bilimsel iktisat, "amaçlarla araçlar arasındaki ilişkiyi, nedret ve ŐeŐim olgularını temelinde açıklayan bir disiplindir" (Buğra, 1989, s. 95).

G r ld ği gibi bu tanımlamalarda iki kavram  ne çıkmaktadır: K tlık ve ŐeŐim. Fakat k t olan ve bu yüzden ŐeŐime konu edilen her Şeyin iktisadın inceleme alanına girmediğini de belirtmek gerekir.

b) Amaç ve Yöntem

İktisadın amacı nedir? Gerçekliği anlamamızı sağlamak mı, sadece betimlemek mi, insanların davranışlarını yönlendiren kesin yasalara ulaşmak mı, gözlemlediğimiz olgulardan hareketle gözlemleyemediklerimiz hakkında öndeyide bulunmak mıdır? Bu saydıklarımızın hepsi iktisadın amaçları arasında sayılabilir mi? Bu soruların cevabı, öncelikle bilimin neyi amaçladığı -bilim bahsinde gördüğümüz gibi, bu konuda tam bir uzlaşma sağlanabilmiş değildir- ve iktisadın "ne kadar" bilim olduğu ile yakından ilişkilidir. Tahmin edileceği üzere, iktisatçılar arasında bu konuda da tam bir uzlaşma yoktur.

İktisadın bir bilim olup olmadığı konusunda bazı düşünürler ümitsizdirler. Bunlara göre, "İktisat tam bir bilim değildir ve çok az iktisatçı olabileceğini savunmaktadır" (Wallich, 1969, s. 31). Diğer bir kısmı, iktisadın bir bilim olarak gerçeklere ulaşmaktan ziyade, oldukça geniş alana yayılmış bir çok problemin çözümüne olumlu katkılarda bulunabileceği üzerinde durmaktadırlar (Wolfson, 1978, s. 2). Friedman'ın iktisadi kuramların amaçlarının doğru öndeyiler ortaya koymak olduğu (Friedman, 1959) şeklindeki meşhur tezi de, bir bakıma bu görüşü onaylamaktadır.

Bazılarına göre ise, fizik ne kadar bilim ise, iktisai de o kadar bilimdir (Friedman, 1959, ss. 4-5; Samuelson, 1969, s. 46).

İktisadın amacının ne olduğu da tartışmalıdır. Bazılarına göre, "İktisadın nihai gayesi, gerçek hayattaki iktisadi ilişkiler konusundaki hakikatleri keşfetmektir" (Holcombe, 1989, s. 1). Diğer bazılarına göre ise, "Modern siyasal iktisadın ilk işi, betimlemek, çözümlenmek ve açıklamak; üretim, işsizlik, fiyatlar ve benzer olguları ilişkilendirmektir" (Samuelson, 1981, s. 5).

Öte yandan iktisadın diğer sosyal bilimlerden farklı, kendine

özgü bir yönteminin olduğu da söylenemez. Kullanılan farklı araştırma tekniklerinin, istatistik ve matematiksel yöntemlerin iktisada özgü olmadığı gibi, bunların iktisadi gerçekliği algılama ve açıklayışımıza ne tür katkılarının olduğu da tartışmalıdır (Hands, 1984; Eichner, 1983).

Amaç konusundaki tartışmada sonunda iki kutup ortaya çıkmaktadır. Birisine göre iktisadi teorilerin amacı iktisadi olay ve ilişkileri açıklamaktır. Diğerine göre ise sözkonusu olay ve ilişkilerle ilgili işe yarar öndeyilerde bulunmamıza imkan sağlamaktır. 19. yüzyıl iktisatçılarında egemen olan görüş, iktisadın temel görevinin tahmin değil, açıklama olduğu yönündedir (Buğra, 1989, s. 71). Fakat özellikle de Friedman'ın görüşlerinin taraftar toplamasından sonra ise iktisadın gerçekliğin bir açıklamasını sunmak yerine, öndeyilerde bulunma imkanımızı artırmaya yönelmesi üzerinde durulmaktadır.

c) Konu ve Alan Sınırlaması

Sosyal bilimlerde, bilim dallarının konularının sınırlarının nasıl belirleneceği hep tartışılmalıdır. Sosyoloji, antropoloji, iktisat, hukuk, tarih, psikoloji vs. gibi bilim dallarının hepsi aynı sosyal gerçekliği, fakat farklı yöntem yahut bakış açılarıyla, ağırlığı farklı noktalara vererek incelemektedirler (Samuelson, 1981, s. 4). Bu yüzden çok kesin alan sınırlaması yapmak mümkün değildir. Burhan Erdem'in benzetmesiyle, bütün sosyal bilimciler ellerinde birer fenerle karanlıkta yol bulmaya çalışmaktadırlar (Erdem, 1992, s. 56).

İktisat biliminin inceleme nesnesi ekonomidir. Peki ekonomi dediğimizde, bir toplum içindeki hangi birim, ilişki ve kurumları kast ediyor ve diğerlerinden onları hangi ölçütlerle ayırıyoruz? Bu konuda elimizde sağlam ölçütlerin olduğu şüphelidir (Heilbroner, 1991, ss. 458-61; Demir, 1992a, s. 104; Buchanan, 1966, ss. 174-

83; Ward, 1966, s. 199).

Öte yandan iktisadın üretim, bölüşüm ve tüketim faaliyetlerinin bütünü olarak tanımlanması da yeterli değil (Buğra, 1989, s. 13). Zira o zaman da, üretimi ve bölüşümü sağlayan hukuki kurallar, moral değerler ve inançlar da devreye girmektedir. Sadece maddi üretimin konu edinilmesi durumunda ise yine sorun çözümlenmemektedir. Üretim ve bölüşümde önemli bir yeri olan "girişimcilik" ne kadar "maddi"dir?

İngilizce **economics** (iktisat bilimi) kelimesi, **political economy** (siyasal iktisat) kelimesinin yerine ikame edilmiştir. Bu iki şey getirmiştir: Birincisi, "ics" eki, physics, dynamics'de olduğu gibi, iktisada bir bilim çağrışımı kazandırmaktadır. İkincisi, "siyasal" kelimesinin kaldırılmasıyla iktisadın konusu bakımından vurgu, siyasal teörün konusu olan **devletten bireye kaymıştır** (Robertson, 1965, s. 7). Ancak bireyi konu edinen tek bilim iktisat değildir, psikolojiden siyaset bilimine tüm sosyal bilimler değişik oranlarda ve bağlamlarda bireyi konu edinmektedirler. Dolayısıyla birey davranışlarını konu edinmek tek başına bir ayırıcı özellik değildir. Üstelik İktisadın sadece bireyi konu edinmediği de ortadadır. Faiz oranlarından dış ticarete kadar bir çok konu iktisadın inceleme alanına girmektedir.

Fakat bütün bunlara rağmen iktisat biliminin konu edindiği iktisadi davranışları, diğer insan davranışlarından ayıran faktörün **çıkarcı dürtüsü** olduğu söylenebilir. Yani iktisadi faaliyetlerinde insan, bireysel çıkar dürtüsü ile hareket eder (Buğra, 1989, s. 14; Hyman, 1986, s. 12). Buna "homo economicus", Türkçesiyle "iktisadi insan" varsayımı denmektedir. Tabii ki burada yeni bir tartışma konusu olarak "çıkarcının ne olduğu" gündeme gelecektir. Çevresindekileri memnun etmek veya başkalarının sevgisini kazanmak bir çıkar sağlamak mıdır? Bunun için yapılan etkinlikler iktisadın alanına girer mi? Eğer girer ise, diğer sosyal bilimlerin ilgi alanına girmek üzere geriye ne kalmaktadır?

Bu alan sınırlama sorunları, iktisadın hızla diğer sosyal bilim

dallarını egemenlik altına alarak emperyal bir bilim haline geldiğine işaret etmektedir (Heilbroner, 1991, s. 457; Hirshleifer, 1985, s. 53)

d) Pozitif ve Normatif İktisat

İktisat kitaplarının çoğu, bir asır önce yapılmış önemli bir ayırımı vurgulayarak başlar: **pozitif iktisat-normatif iktisat**. Bu, pozitif bilim-normatif bilim ayırımı, iktisat metodolojisinde ilk kez **Jhon Neville Keynes**'in ünlü **The Scope and Method of Political Economy** (1955) (ilk yayınlanış tarihi 1890) adlı kitabında kullanılmıştır. Ancak farklı isimler altında bu ayırımın, **Nassau Senior** ve **John Stuart Mill**'in eserlerine kadar geri götürülmesi mümkündür. (Blaug, 1988, s. 129). İktisatta bu pozitif ve normatif ayırımı J. Neville Keynes'in tanımlamasına uygun olarak yaygın bir biçimde kabul görmektedir (Hyman, 1986, s. 14; Friedman, 1959, s.; Lipsey, Steiner ve Purvis, 1987, ss. 14-17; Alchian ve Allen, 1974, s. 6; Coats, 1982, s. 317). Hatta, iktisatta bu ayırımı konu edinen bağımsız kitaplar bile mevcuttur (Örn. Hutchison, 1964).

Ancak bu ayırımın yaygın olarak kullanımı ise, **Friedman**'ın ünlü makalesinden (Friedman, 1959) sonradır. Bu makalesinde **Friedman**, pozitif bir bilimin amacının, henüz gözlemlenmemiş olgularla ilgili geçerli ve anlamlı tahminler yapmaya yarayan bir teori veya hipotez geliştirmek olduğunu savunmaktadır (s. 7).

Richard G. Lipsey, **Pozitif İktisada Bir Giriş** (An Introduction to Positive Economics) adlı eserinde bu ayırımın üzerinde durarak şöyle söylemektedir:

"Pozitif önermeler olan, (What is), olmuş (was) veya olacak ile ilgilidirler: yaşadığımız evren hakkında delilli

olguları açıklamaktadırlar. Normatif önermeler ise, olması gerekenle ilgilidirler. Neyin iyi yahut kötü olduğuna ilişkin değer yargılarımıza bağlıdırlar ve bu yüzden de ayrıştırılmaz bir biçimde felsefi, kültürel ve dini görüşlerimize bağlıdırlar" (Lipsey, 1986, s. 5).

Ayrıca Lipsey, "olması gereken" (ought) nitelemesinin biri ahlaki, diğeri de mantıki olmak üzere, birbirinden oldukça farklı iki anlamı olduğuna dikkat çekerek, buradaki "olması gereken" in, mantıksal zorunluluk ifade eden "mantıksal olması gereken" (logical ought) değil, değer yargılarının gereğini ifade eden "ahlaki olması gereken" (ethical ought) olduğunu vurgulamayı ihmal etmez (s. 4)

Bu kavramsallaştırmada, **pozitif iktisat** olanı, **normatif iktisat** ise olması isteneni konu edinmektedir. Pozitif çözümlemenin amacı "anlamak, açıklamak ve öndeyide bulunmak" (Hyman, 1986, s. 14), normatif çözümlemeninki ise, bir konuda ortaya çıkan sorunların çözüme kavuşturulması için farklı alternatiflerden bir veya bir kaçını önermektedir.

İktisadi çözümlemenin en temel ayırımlarından birisi olan bu pozitif-normatif ayırımının, iktisadın bir deneysel bilim olmasına yönelik çabaların bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu ayırımda hep pozitif bilimin öne çıkarılmasının, mevcut sistemin alternatiflere kapatılarak ideolojik bir meşrulaştırma zemini hazırladığı (Klein, 1988, s. 40; Sassower, 1988, s. 176; Buğra, 1989, s.160; Heilbroner, 1991, ss. 472-73; Demir, 1992a, s. 107) veya iktisadın, toplumsal içerikten uzak tutulma çabasının bir sonucu olarak kısırlaştırıcı bir kategoriye dönüşmesinin neden olduğu (Görün, 1979, s. 20) savunulmaktadır. Sonuç olarak, bu pozitif iktisat-normatif iktisat ayırımının yapılıp, pozitif olana büyük önem atfedilemsinde, sadece epistemolojik değil, bazı sosyal gerekçelerinin de önemli rol oynadığı savunulabilir.

Bu bağlamda elinizdeki çalışmanın hipotezlerinden birisi, daha önce de değinildiği gibi, pozitif iktisadın, ironik bir biçimde, normatif bir metodoloji temeli üzerine kurulmaya çalışıldığıdır. Bilimde pozitif, yöntembilimde ise normatif bir yaklaşımın benimsenmesinin gerekçeleri iktisat metodolojisinde pek fazla gündeme getirilmemektedir. Bu da başlı başına ayrı bir tartışma konusu.

II. İKTİSATTA YÖNTEM TARTIŞMALARI

A. Tarihsel Gelişim

a) Dışsal ve İçsel Gelişmeler

İktisatta metodolojik tartışmalar 19. yüzyılın başlarına, yani klasik iktisatçılara kadar geri götürülebilir (Coats, 1986, s. 109). Ancak 1960'ı izleyen yıllarda, İktisat metodolojisi veya iktisat felsefesi gibi başlıklar altında, iktisadın yöntem sorunlarını tartışan kitapların ve dergilerde yer alan bu konu ile ilgili makalelerin sayısında önemli bir artış görülmeye başladı. Sadece 1970 ile 1990 yılları arasında iktisat metodolojisi adını taşıyan 50den fazla kitap yazılmıştır (Redman, 1991, s. 91).

İktisat metodolojisi literatüründeki bu hızlı gelişmeye paralel olarak ders kitaplarına da, metodoloji ile ilgili bölümler konmaya başlandı (örn. Samuelson, 1981; Wolfson, 1978; Lipsey, Steiner ve Purvis, 1987; Maurice, Phillips ve Fergusaon, 1982; Koutsoyiannis, 1979; Blaug, 1983; Hyman, 1986; Backhouse, 1991).

Önceleri kendisini bu kadar yoğun olarak hissettirmeyen yöntem tartışmalarına artan bu ilgiye neden olan gelişmeler, ana hatlarıyla iki başlık altında toplanabilir. Doğrudan İktisat disiplininin sorunlarına çözüm bulma gayretlerinin sonucu olmamasına karşın, genel anlamda bilim eleştirisi, sosyal bilim metodolojisi ve bilim felsefesinde meydana gelen gelişme ve ortaya çıkan tartışmaların iktisat metodolojisi üzerindeki etkileri **dışsal gelişmeler**; iktisat biliminin kendi sorunlarını çözme çabalarının bir sonucu olarak meydana gelen gelişmeler ise **içsel gelişmeler** başlığı altında ele alınacaktır.

1) Dışsal Gelişmeler

a) Modern Yaşam Tarzının Sorgulanması

İktisatta yöntem tartışmalarının ivme kazanmasını besleyen dışsal gelişmelerin başında modern yaşam tarzının sorgulanmaya başlanması gelmektedir. Modern yaşam tarzının tüm kurumlarıyla birlikte sorgulanması, doğal olarak başta modern bilim olmak üzere, tüm modern kurumlar üzerinde sarsıcı bir etki yaratmıştır (Redman, 1991, s. 4). Bu süreçte bilimin merkezi bir öneme sahip olması onun, modern yaşam tarzının en güvenilir bilgi üretme biçimi ve temel meşruluk kaynağı olmasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere, 1300'lü yıllardan itibaren, Rönesans dönüşümü ile başlayan aydınlanma projesi, insanlığın büyük bir coşku ile peşinden koşacağı yeni hedefler yaratmıştı. Modern yaşam tarzı ile özdeşleşen bu ideallerin özelliklerin şöyle sıralanabilir: Kendi kendini belirleyen özerk birey; ekonomik, sosyal ve idari alanda rasyonalizasyon; bilimin yardımıyla yeni keşifler ve teknolojik gelişmeler sonucu insanın doğa üzerindeki denetimini sürekli artırmasıyla gerçekleşecek sonsuz kalkınma ve ilerleme; Batı uygarlığının dünyanın diğer yörelerinde ortaya çıkan uygarlıklara karşı kesin üstün olduğu inancına paralel olarak tüm insanlığın batılılaştırılması; iktisadi alanda kitle üretimi ve sanayileşme; ulus devletlerinin kurulması; insan hakları; sekülerizm; halk kültürü ve yüksek kültür ayırımına dayalı bir kültürel farklılaşma; düzen, hiyerarşi, otorite; demokratikleşme; başkalarının hayatını düzenleme, onlara siyasal, sosyal, iktisadi çözümler sunma hakkının sorgusuz sualsiz Batı entellektüellerinin doğal hakkı olarak görülmesi; hümanizm (Lash, 1990; Turner, 1990; Smart, 1990).

Modern proje, bu ideallerini uzun yıllar muhafaza etmesine rağmen 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan tablo, bu ideallerin doğru kurulmuş olsalar bile, gerçekleşme şanslarının çok

düşük olduğunu göstermeye ve böylece bilimsel yöntem tartışmaları, söylem tartışmalarıyla buluşmaya başlamıştır (McCloskey, 1985; Amariglio, 1990; Heilbroner, 1990; Rosetti, 1990)

b) Bilimin Sorgulanması

Bilimde yöntem tartışmalarının artması ile modern bilimin yüz yıllardır süren kayıtsız hegemonyasının 1960'lı yılların sonu ve yetmişli yılların başından itibaren sorgulanmaya başlamasının paralellik göstermesi, daha önce de değindiğimiz üzere, bilgide yöntem tartışmalarının, ağırlıklı olarak sorgulama yahut meşrulaştırma süreci ile birlikte ortaya çıktığı yargısını da güçlendirmektedir. Yöntem tartışmalarına ivme kazandıran modern bilimin sorgulanmasının nedenleri kısaca şöyle özetlenebilir.

İlk olarak, modern bilimsel gelişmeler umulmadık düzeyde istenmeyen sonuçlar doğurmuşlardır. Bu sonuçlar sağlıktan siyasete, uluslararası ilişkilerden iletişime kadar bir çok alanda ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca, uzun yıllar bir misyoner edasıyla diğer ülkelere empoze edilmeye çalışılan, iktisadi ve siyasal modellerin sanıldığı gibi evrensel ilkelere değil egemenlik ilişkilerine dayandığı daha görünür hale geldi. Örneğin iktisadi kalkınma için önerilen tüm strateji ve modeller bir noktada tıkanmaktadır. Batı dünyasının uzun yıllar talan, gasp, köle emeği ve sömürgeleştirme yoluyla sağladığı ve bugünkü teknolojisini üstüne kurduğu sermaye birikiminin, şimdiki geri kalmış, veya az gelişmiş yahut gelişmekte olan ülkeler için aynı yollarla sağlanması mümkün olmadığına, çünkü mevcut dünya ekonomisinin kendini yeniden üretebilmesi için belirli ülkelerin diğerlerinden daha çok tüketmesi yahut tasarruf etmesi zorunlu olduğuna göre, bu az gelişmişliğin ortadan kaldırılması teorik olarak bile mümkün gözükmemektedir (Demir, 1992, ss. 89-

Bilim, insanlığın büyük bir çoğunluğunun aleyhine olan atom ve nükleer silahlar, kıtalararası füze veya diğer askeri teknolojinin geliştirilmesine hizmet etmektedir. Geliştirilen kimyasal ilaçlar ve tedavi yöntemleri bir taraftan insan sağlığını koruyor görünürken diğer taraftan da yeni hastalıklarla daha çok insanın neredeyse alışkanlık düzeyinde yaygın olarak hasta olmasına neden olmaktadır. Sağlıklı insanlar üzerinde yapılan ilaç ve diğer denemeler uzun vadede bilinmeyen bir yığın olumsuz sonuçlara neden olma ihtimali taşımaktadır.

Benzer sorunlar tarımda verimliliği artırmak amacıyla kullanılan kimyasal ilaçlar ve gübreler için de geçerlidir. Bilimin bu istenmeyen sonuçları nedeniyle toplumun bilime karşı nasıl korunacağı sorunu gündeme gelmektedir (Feyerabend, 1980, 1981a).

İkinci eleştiri ise, bilimin sahip olduğu seçkinlerin lehine işleyen totaliter niteliğine yöneliktir. Bu eleştiriye göre, bilimsellik söylemi, nesnellik adına ortaya çıktığı ve onu tekeline aldığı için genel anlamda eleştirinin önünü kapamakla, özel olarak da farklı düşünme biçimlerini yok etmekle, totaliter bir bakış açısının yerleşmesine uygun zemin sağlamaktadır.

Mesela Hayek'e göre bilimselcilik, toplumsal düşünce alanında hem bilimsel, hem de siyasal yönden iki sonuca yolaçmaktadır. Bunlardan birincisi hıııstık yaklaşımların desteklemesi, diğeri de toplumun istenilen doğrultuda kontrol edilip biçimlendirilebileceğı fikrine yol açarak totaliter eğilimlere zemin hazırlamasıdır (Buğra, 1989, s. 109; Yay, 1992, ss. 41-42). Bilimin bu işlevi Batı'da Orta Çağda dinin yüklendiğı işlevle benzerlik göstermektedir (Benton, 1990, s. 70). Bu durumda, totaliter niteliğinden dolayı dine yapılan eleştirilerin bilim için de geçerli olması gerekmektedir. Orta Çağ Avrupasında dinin işlevi neydi, kısaca özetleylim:

- a) Din, hem evrene hem de onun içinde yer alan tüm varlıklara bir tanım getirmekteydi.
- b) Diğer canlılar gibi insanın dünyadaki varlığına bir anlam vermektedir.
- c) Toplumsal düzeyde kabul görecekle ve bağlayıcı nitelikteki meşru bilme biçimi ile bilgilerin ölçülerini, içeriğini ve sınırlarını belirlemektedir.
- d) Din hem sosyal, hem de bireysel hayatın idamesi amacıyla gerek duyulan sosyal denetimin sağlanması için devletle işbirliği yapmaktaydı.
- e) Bireysel ahlaki ilkeleri tanımlamakta ve toplumun tümü için gerekli normları belirlemektedir.
- f) Bireylere ruhsal gelişimleri için yol ve yordam göstermekte, onlara ruhsal destek sağlamakta ve olumsuzlukları aşmaları için teselli vermektedir.

Geleneksel Batı toplumundan çekip çıkarılan dinin, yerine getirdiği bu işlevlerin aşağı yukarı tamamını modern toplumda bilim üstlenmiştir. Bugünkü dünyada bilim:

- a) Nesnel dünyayı tanımlamakta, evrendeki varlıkların yapı, konum ve davranış biçimlerini ortaya koymaktadır.
- b) Sağlam ve güvenilir bilgi yöntemlerini göstermektedir.
- c) İlerleme ve refahın nasıl elde edilebileceğinin yollarını göstermektedir.
- d) Metafizik değerlerden ve batıl inançlardan "arındırılmış" Bir dünya görüşü kazandırmaktadır (Bilimsel Dünya Görüşü).

e) Hakiki mürşit olarak her türlü fizyolojik, biyolojik, sosyal, siyasal, psikolojik sorunun tek çözüm kapısını oluşturmaktadır (zaten sorunlar da ait oldukları bilim dalı cinsinden ifade ediliyorlar: "Sosyolojik", "Psikolojik", "tibbi" vs.).

Böylesine hayatın tüm yönlerini kuşatan bilimin, hem bütün bunları yapıp yapamayacağı, hem de totaliter bir bakış açısı ortaya koyarak, insanın bilimin tanımı dışında kalacak diğer potansiyel imkanlarını geliştirmesinin önüne engel koyduğu için eleştirilmesi gerektiği savunulmaktadır (Ravetz, 1979, ss. 28- 29).

Bilimin bir yan ürün olarak ortaya çıkardığı bu istenmeyen sonuçlara hem muhafazakar hem de radikal gruplardan eleştiriler gelmeye başlamıştır. Muhafazakarlar, bilimin uygulanmasında siyasal veya toplumsal tercihlerin oynadığı rolün yeniden gözden geçirilmesi ve böylece insan, toplum ve çevre üzerinde olumsuz etkileri olan bilimsel gelişmelerin denetim altına alınması gerektiğini savunmaktadırlar

Radikaller ise, sadece bilimin uygulanmasında değil, bizatihi bilimsel düşünüşün kendisinde varolan bazı özelliklerden kaynaklanan sorunların giderilmesini bilim rasyonalitesinin değiştirilmesine bağladıkları için, bilimsel anlayışta köklü dönüşümlerin gerekliliği üzerinde durmaktadırlar.

c) Bilim Felsefesindeki Gelişmeler

Özellikle 1960lı yıllardan sonra, bilim felsefesi ve metodolojisi üzerindeki tartışmalar sosyal bilimlere de içine alacak biçimde tüm bilim dallarında yayılmaya başladı. Doğal bilimlerin sorunları ile, genelde sosyal bilimlerin, özelde de her bir sosyal bilim dalının ilişkisi başlıbaşına bir uğraş haline geldi. Genel bilim felsefesi tartışmalarının bilim dallarına uyarlanması sürecinden, doğal olarak, iktisat da payına düşeni aldı. İktisatçılar arasında sadece yöntem

tartışmalarıyla ilgilenen araştırmacılar ortaya çıkmaya. üniversitelerde iktisat metodolojisi adı altında bağımsız dersler okutulmaya ve bu konuda sempozyumlar düzenlenmeye başlandı (Örn. Wiseman, 1985; de Marchi, 1988; de Marchi ve Blaug, 1991).

2. İçsel Gelişmeler

a) Makro Ekonomik Modellerin Karşılaştığı Sorunlar

İktisat biliminde metodoloji tartışmalarının hız kazanmasının bir diğeri temel nedeni iktisat biliminin içine düştüğü bunalımdır. Bilindiği üzere, herşey yolunda giderken insanlar yaptıkları işin niteliğini sorgulamak gereği pek duymazlar. Yapılan işin kendisi veya o işin temelinde yatan bilginin niteliği, işler sarp sarınca gündeme gelmeye başlar (Buğra, 1989, s. 193). Bu bağlamdaki en önemli gelişme makro ekonomik modellerin başarısızlığa uğramasıdır.

İkinci Dünya savaşı izleyen yıllarda bir çok gelişmiş Avrupa ülkesinde iktisadi politikalarda görülen başarıların, Keynesçi makro iktisat teorisiyle sıkı ilişkisi olduğu düşünülüyordu. İktisatçılar, bu teorilerin yardımı ile ekonomiyi bir noktaya kadar denetleyebilecek, gelişmeleri öngörebilecek araçlara kavuşmuşlardı.

Uzun bir bolluk döneminden sonra, 1970'lerden itibaren, piyasa ekonomilerinde kriz başgöstermeye ve geleneksel Keynesgil politikalar bu ortamda ortaya çıkan sorunlara doyurucu çözümler getirememeye başladı. Bu hem iktisat bilimine karşı, hem de bilimin içinde bazı hoşnutsuzluklara yolaçtı. Buna, birincisi 1930'lu yıllarda yaşanmış olan, iktisadın ikinci önemli krizi de denebilir (Robinson, 1972, Thurow, 1984, Hutchison, 1977).

Bu tarihten itibaren ekonomilerde ortaya çıkan bunalımların yanısıra iktisat biliminin de bunalımından sözedilmeye başlandı (Buğra, 1989, s. 192). O zamana kadar çok fazla tartışmadan kullanılan teori ya da teorik araçların, 1960, 1970 ve 1980'li yıllara doğru gittikçe işlevselliklerini kaybetmeleri, iktisadi teorileri yeniden yöntem bilimcilerin masasına getirdi.

Diğer yandan, özellikle de makro ekonomik alanda, aynı konuda birbiriyle uzlaştırılması mümkün olmayan yaklaşımlar hüküm sürmekteydi. Mesela, "hükümetler aktif müdahaleci politikalarla ekonominin istikrara kavuşturulmasına yardımcı olabilirler mi?" sorusuna, NeoKeynesçiler "evet", parasalcılar ise "hayır", cevabını vermektedirler (Klamer, 1983, s. vii). Bu durumda, bu soruya verilen cevapların doğruluğu konusunda hakemlik yapabilecek ilkelere duyulan ihtiyaç daha da artmaktadır. Zira her iki yaklaşımın aynı anda geçerli kabul edilmesi mantıksal olarak mümkün değildir.

İktisadi teorilerin somut olgusal gelişmelerle uyumsuzluğu, doğal olarak bu teorilerin bilimselliğinin nasıl belirlenmesi gerektiği ile ilgili tartışmaların tekrar gündeme gelmesine neden oldu. İktisatçıların bir bölümü, sıfırdan başlayarak bilim tartışmalarının içine girdiler. Bir çok iktisatçının yöntem tartışmalarının iktisat biliminin önünü açacağına olan inancı artmaya başladı (Pheby, 1988, s. ix). Mesela Hayek, iktisadın içine düştüğü krizin nedeninin metodolojiden kaynaklandığını düşündüğünü açıkça ifade etmektedir.

"İktisatçıların iktisat politikasına yön vermede karşılaştıkları başarısızlıkların nedeni (...) teorilerini dayandırdıkları bilimsel yöntemin yanlışlığıdır" (Aktaran Yay, 1992, s. 37).

Metodoloji tartışmalarında iktisatçıların kullandıkları terminolojinin de önemli bir payı olduğu inkar edilemez. Bu yüzden,

iktisatçıların kullandığı bu dilin, sıradan insanın kafasını karıştıran, gerçek dünyayı değil, kendi kurduğu gerçek dışı dünyayı betimleyen bir dil olduğu eleştirisi de çok fazla gözden uzak tutulmamalıdır (Galbraith, 1967, s. 4).

b) İstatistik ve Matematiğin Konumu ve İşlevi

İktisat metodolojisinin temel tartışma noktalarından birisi de matematik ve istatistiksel tekniklerin iktisadi düşünce içerisindeki konumu ve gördükleri işlevdir. İstatistik ve matematiğin kullanımının iktisatçıların tartışma gündemine girmesi, İktisadın kurucusu kabul edilen Adam Smith'e kadar geri götürülebilir. Ancak iktisatta matematik kullanımı, çok yoğun olmamakla birlikte neoklasiklerle başlamıştır (Baumol, 1985, ss. 8-9).

İkinci Dünya savaşı ise matematiğin iktisatta kullanımı konusunda önemli bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Zira, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, iktisat teorisi neredeyse matematiğin istilasına uğramıştır (Rotwein, 1966, s. 102). Bu dönemde, "Matematiksel modellerin çekiciliğine kapılıp iktisadi unutan iktisatçılar" (Buğra, 1989, s. 86) ortaya çıkmaya başlamıştır.

McCloskey'nin tesbitine göre, 1930'lu yıllarda *American Economic Review* dergisinde denklemler, matematiksel eşitlikler ve grafikler çok seyrek görülüyordu. Fakat 1981, 1982 ve 1983 yılları arasında aynı dergide yayınlanan 159 makaleden yalnızca 6 tanesinin, hiç bir matematiksel işarete yer vermeyerek sadece kelime kullandığı tesbit edilmiştir (McCloskey, 1985, s. 4).

American Economic Review ile *Economic Journal* dergilerinde yayınlanan makalelerin karşılaştırmalı bir analizini yapan Theodore Morgan da, matematiksel model uygulamaları içeren makale oranının önemli artış kaydettiğini söylemektedir (Morgan, 1988, s. 161).

Iktisatta istatistik ve matematiğin yeri konusundaki tartışmalar iki düzeyde gerçekleşmektedir. Tartışmaların bir kısmı, daha çok uygulamaya dönük olarak, istatistiksel verilerin veya matematiksel işlemlerin kullanılması sırasında ortaya çıkan sorunlar çerçevesinde toplanmaktadır. Örneğin, verilerin toplanma yöntemlerinin genelleme yapmak için gerekli olan özellikleri taşıyıp taşımadıkları veya bizzat verilerin sağlıklı olup olmadıkları yahut matematiksel tekniklerin uygun biçimde kullanılıp kullanılmadıklarına yönelik tartışmalar (Tintner, 1966; Smith, 1989; Seligman, 1967).

İkinci tartışma konusu ise, daha da ileri giderek, sözkonusu tekniklerin veya araçların iktisadi gerçekliğin anlaşılması veya açıklanması bağlamında geçerlilik (validity) taşıyıp taşımadıkları, yani iktisadi gerçekliği anlamamıza herhangi bir katkı sağlayıp sağlamadıkları noktasında yoğunlaşmaktadır. Bir dil olarak matematiğin ve veri toplama teknikleri olarak istatistiğin, iktisadi kategorilere uyarlanabilme ve iktisadi verileri teoriye taşıyabilme açısından ne tür imkanlara sahip olduğu; bu çerçevedeki niceliksel araştırmaların dünyayı anlamamıza ne kadar yardımcı olabileceği tartışılmaktadır. Önceleri bu tartışmalar, daha çok teorik bir nitelik gösterirken, zamanla uygulamalardan verilen örnekler ağırlık taşımaya başlamıştır (Mitchell, 1925; Koopmans, 1947; Vinning ve Koopmans, 1949; Pagan, 1987; Hendry, 1980; Sims, 1980; Mayo, 1981; Black, 1982; Dopfer, 1986; Morgan, 1988; McCloskey, 1988; O'Brien, 1992).

Öte yandan matematiğin böylesine yoğun kullanılması, iktisadın sonunda matematiğe indirgenip indirgenemeyeceğini bile tartışma gündemine getirmiştir (Rosenberg, 1983; Hands, 1984b; Bulutay, 1986; Eichner, 1983).

Matematiğin iktisatta kullanılmasının gerekliliğini savunanların temel tezi, iktisadi birimler ve onların toplamları arasındaki ilişkilerin ortaya konmasında matematiğin büyük kolaylıklar sağlayacağıdır (Buğra, 1989, s. 86; Ruggles, 1970, s. 412; Baumol, 1966, s. 98). Burada matematiğin iktisadi teorilerin oluşturulmasında işlev yükleneyeceği kabul edilmekle beraber, sadece matematik

kullanmakla daha genel ve daha çok açıklama getiren yeni teorilerin kurulabileceği savunulmamaktadır. Zira, matematiksel teknikler, iktisadi teorilerin sınırlarını genişletmemekte, sadece o sınırlar dahilinde işlemleri kısaltıcı bazı imkanlar sunmaktadırlar (Ruggles, 1970, s. 412).

Tam bu noktada matematiğin nasıl bir dil olduğu sorunu gündeme gelmektedir. Paul Samuelson, Willard Gibbs'in "Matematik bir dildir" (Mathematics is a language) ifadesini yüzde yirmi beş kısaltıp "Matematik dildir" (Mathematics is language) şekline dönüştürerek, bu iki iletişim aracının özdeşliğini vurgulamaktadır.

"İktisadi teoride matematik, ilke olarak, düz yazıdan daha kötü olamayacağı gibi, ondan daha iyi de olamaz. Çünkü taktiksel ve pedagojik sorunları bir yana bırakacak olursak, mantığın derinliklerinde iki araç tamamen özdeşler" (Samuelson, 1969, ss. 40-41).

Ardından da bunu veciz bir şekilde anlatan şu sözü aktarır: "Yaya olarak gidemeyip de, tren yoluyla gidebileceğiniz bir yer yoktur." (s. 41)

Acaba matematik, her alana uygulanan saydam, geçişken bir dil midir? Bu konuda farklı düşünen yazarlar matematiğin sınırlılıklarına dikkat çekmektedirler. Bazılarına göre, "Matematik, gerçekliği algılayışımızda kendi sınırlarını empoze eden ve ona göre yapılandıran bir dildir" (Samuels, 1990, s. 6). Yani matematik apaçık bir dil olmasına karşın saydam bir dil değildir (Baumoul, 1966, s. 95). Çünkü hiç bir dil saydam değildir.

İktisatta yoğun olarak kullanılan matematiğin, bu saydamlık tartışmasından da öte, ideolojik bir maske olarak kullanılması tehlikesi vardır:

"İktisatta matematiğin sembolik linguistik yapısının kullanılması, yazarın ideolojisini olduğu kadar, bilinçli olmadan metnin yapısı içinde yerleşmiş bulunan sosyal anlamları da maskeleymektedir (daha az belirgin kılmaktadır)" (Fritz ve Fritz, 1985, s. 77).

Bu çerçevede matematiğin iktisadi ilişkilerin formülasyonunda kullanılmasının, genel olarak, iki tür sorun ortaya çıkarabileceği söylenebilir. Birincisi, iktisadi kategorilerin tanımları ile onların matematiksel ifadeleri arasında uyumsuzluk söz konusu olabilir. Yani, bir iktisadi kategoride tanımlanan değişkenler, matematiğin kategorilerine aktarılırken eksiltilerek kısınıma uğratılabilirler. Bunu gidermenin yolu, tanımları ve içerdiği değişkenleri açık seçik vermek ve ihtilafli tanımlamaları matematiksel olarak ifade etmemektir (Seligman, 1967, s. 12). Ancak bu durumda bile, matematiğin diline aktarılırken, iktisadın alanı içine giren önemli bir problem kümesinin dışarda bırakılma tehlikesi vardır (Rotwein, 1966, ss. 103-104). Ama herşeye rağmen bu halledilebilir bir sorundur.

İkinci sorun birincisi gibi kolay çözümlenebilir nitelikte değildir. Burada gerçek iktisadi ilişkilerin matematiksel modellere aktarılmasının, doğrudan ilişkisinin niteliği ile ilgili doğruluğu tartışmalı bazı varsayımları gerektirmesi söz konusudur. Mikro iktisatta, faydanın kardinal ve ordinal olması, bireyin tercihlerinde tutarlılık ve geçişkenliğin olduğu.. varsayımları gibi (Koutsoyiannis, 1979, s. 14-17).

Bir örnek yardımıyla konuyu biraz daha açalım. Elinde yüzbin lira ile alışveriş yapmak isteyen on kişinin davranışlarının toplam olarak ifade edilmesi, insanların istek duygu ve ihtiyaç bakımından eşit oldukları ve onlara ait büyüklüklerin matematiksel olarak toplanabilir olduğunun kabulünü gerektirir. Halbuki, milyarları olan

bir insanın yüzbin lirası ile, ondan başka parası olmayan kişinin yüzbinlirası toplandığında, nominal olarak öyle olsa da, toplumsal değeri açısından eşit iki yüzbin lira etmez. Yani, insanların tercihleri ve o tercihlerin tatmini için gerekli olan mal ve hizmetlerin gördükleri işlev matematiksel eşitliklere göre artıp eksilmezler. Dolayısıyla, iktisadi olgu veya ilişkilerin matematiksel modellere konu edilebilmesi için tabii tutuldukları işlemler sonucunda gerçeğe yaklaşmak yerine ondan uzaklaşma tehlikesi sözkonusudur (Rotwein, 1966, s. 105).

Öte yandan, iktisatta mikro ve makro büyüklükler arasındaki ilişkiler de birbirini bütünler nitelikte değildir. Bu nedenle iktisat eğitiminde mikro ve makro iktisat birbirinden ayrı olarak düşünülür (Buğra, 1989, s. 192). Tasarruf paradoksu olarak bilinen ve birey için tasarrufun refah üzerinde olumlu sonuç vermesine karşın, toplumun tümünün tasarruf etmesinin ulusal gelir üzerinde azaltıcı etkide bulunması buna küçük bir örnektir. (Lipsey, Steiner ve Purvis, 1987, s. 571). Ayrıca iktisadi birimlerin toplanması ve bu toplam üzerinden genellemeler yapılmasının bazı sakıncaları sözkonusudur (Lancaster, 1966, ss. 201-3). Yani, "matematiksel tekniklerin başarılı olarak kullanımı, çözümlemenin geçerliliğini zorunlu olarak artırmamaktadır" (Ruggles, 1970; s. 415). Dolayısıyla, yoğun matematik kullanma eğiliminin, iktisadi çok soyut bir düzeye yükselttiği, iktisat kuramının ayaklarını yerden kestiği, iktisat gerçeği ile ilgisini kopardığı savunulmaktadır (Bulutay, 1986, s. 6; Hutchison, 1979, ss. 69-73).

Bu bağlamda **Politik İktisat** adlı ders kitabına yazdığı önsözde **Vural Savaş**, İktisatta matematik kullanımının gelişimini kısaca özetleyerek, önceki eserlerinde büyük bir coşkuyla dile getirdiği "çağımızın iktisadi matematiksel iktisattır" görüşünden vazgeçtiğini belittikten sonra, geldiği noktayı şu cümleyle özetlemektedir: "Matematiği gereğinden fazla kullandığımızı ve matematiğin şekil şartlarına gerçek iktisadi ilişkileri feda ettiğimizi, kısaca matematik kalıplar içinde iktisadi kaybettiğimizi düşünüyorum" (Savaş, 1986, ss. vii-viii).

Matematiğin yoğun olarak kullanılmasının maliyeti sadece bununla da sınırlı değildir. Matematiksel bir dille konuşan teorisyen yahut pratisyenler, matematiğin kesinliğine güvenerek, katı, dogmatik ve hoşgörüsüz davranmaktadırlar (McCloskey, 1985, s. 4). Böylece matematiksel kesinlik elde etme uğruna alternatif düşüncenin önü tıkanmaktadır.

Bir dil olarak matematiği ve rakamsal gözlemlerin toplanması ve manipulasyonu anlamına gelen istatistiksel araştırmayı bir araya getiren ekonometrinin gerçek hayata ilişkin neler söylediği ayrı bir tartışma konusudur. Bu çerçevede ekonometrinin sorunlarına işaret eden Edward E. Leamer ekonometricinin konumunu şöyle bir örnekle açıklamaya çalışmaktadır:

"Uygulamalı ekonometrici kuşların tünediği ağaçların altındaki ürünün daha fazla olduğunu farkeden ve bunu kuş gübrelerinin ürünü artırdığına delil olarak kullanan bir çiftçiye benzer. Ancak Amerikan Ekoloji Cemiyetine bu bulgusunu sunduğunda, aynı veriyi kullanan başka bir çiftçinin itirazıyla karşılaşır: İtiraz eden çiftçiye göre verimi artıran gübre değil, orta düzeydeki gölgedir" (Leamer, 1983, s. 31).

Görüldüğü üzere, iktisatta matematik veya istatistiğin yoğun olarak kullanılması nedeniyle ortaya çıkan sorunlar, sonunda gelip kuram-gözlem ilişkisine dayanmaktadır. Bu da, metodolojide en çok tartışılan ve henüz üzerinde uzlaşmaya varılmış bir çözümü olmayan sorunlar arasında yer almaktadır.

c) Rasyonellik İlkesinin Sorgulanması

İktisat biliminin en temel aksiyom veya varsayımı, iktisadi etkinlikte bulunan bireylerin rasyonel davrandıkları inancıdır (Koutsoyiannis, 1979, s. 14). İktisadın "kıt kaynakların sınırsız ve rakip kullanımlar arasında paylaştırılmasını inceleyen bir bilim dalı" olarak yapılan tanımında bile bu varsayım gizli bir şekilde mevcuttur. Çünkü iktisat, **kıt kaynakların, herhangi bir şekilde değil, "rasyonel" dağılımını** incelemektedir (Simon, 1978, s. 2). Peki rasyonel dağılım nasıl sağlanacaktır?

Bu soruya gelmeden önce bireysel düzeyde rasyonelliğin ne anlama geldiğinin açıklanması gerekir. İktisadi bir eylemin veya davranışın rasyonel olup olmadığı nasıl belirlenecektir? Akla gelen ilk cevap, sözkonusu eylemi gerçekleştiren kişiden onu niçin yaptığının açıklamasını istemek olabilir. Kişi gerçekleştirdiği eylem yahut davranışa ilişkin bir dizi gerekçeler ileri sürecektir (Hicks, 1986, s.102). Peki bu gerekçelerin onun davranışının rasyonelliğini ortaya koyup koyamayacağına nasıl karar verilebilir?

İktisadi çözümlerinde rasyonellik ilkesinin somut insan davranışlarına uygulanabilmesi için diğer varsayım devreye girer: İktisadi etkinlikte bulunan insan bir **ençoklaştırıcıdır** (maximizer). Eğer tüketici ise faydayı, üretici ise kari maksimuma ulaştırmaya çalışacaktır (Hamlin, 1986, s. 14; Demir, 1992a, s. 104).

Bu iki varsayıma dayalı olarak birey davranışları **bilimsel nesne** haline gelmektedirler. Ancak burada ilk bakışta görülmeyen bir totoloji ile karşı karşıyayız. Kişilerin faydayı maksimize eden davranışını rasyonel davranış, rasyonel davranış da, faydayı maksimize eden davranış olarak birbiriyle tanımlıyoruz (Robinson, 1962, s. 48). Fayda, failin tercihleri yoluyla maksimize ettiği ve bunun bu tercihlerin dışında deneysel araştırmaya konu edinilebilecek bir varlığı yoktur (Brennan, 1989, s. 197).

Diyelim ki, gece geç saatlere kadar kitap okumanın

rasyonelliğini tesbit etmek istiyoruz. Eğer bir kişi uykudan fedakarlık yapıp kitap okuyorsa, kitap okumaktan elde ettiği faydanın, uykusuzluk yüzünden uğradığı zarardan daha fazla olduğu sonucunu çıkarıyoruz. Çünkü kişi rasyonel davranacağına göre kendisi için faydası çok olan etkinliği seçecektir (Simon, 1978, s. 2). Ters durumda ise, yani kitap okumaktan vazgeçip uyumayı tercih ederse, uykudan elde edeceği faydanın, kitap okumamak yüzünden uğrayacağı kayıptan daha fazla olduğu sonucuna varacağız. Bu her insanın davranışının, her zaman kendisi için en çok fayda sağlayan davranış olduğunu söylemekle aynı şeydir. Dolayısıyla bu durumda biz hiç bir zaman rasyonel olmayan davranışı tesbit edemeyiz. Eğer bazı insanlar serbest iradeleriyle bir tercih yapıyorlarsa, mevcut bilgi ve imkanları açısından en rasyonel, dolayısıyla da en çok fayda sağlayan davranışı tercih ettiklerini kabul etmek zorundayız. Onların bu davranışı üzerinde bizim "rasyonel mi, değil mi" gibi bir yargıda bulunmamız anlamsız olur. Bu yüzden de, bir davranışın rasyonel olduğunu söylemek, sözkonusu davranışın tanımlanmasında çok fazla bir anlam ifade etmemektedir. Bunun anlam ifade edebilmesi için rasyonel olmayan davranışı da tanımlanabilmesi gerekmektedir.

Öte yandan rasyonel davranışı, fayda kavramından ayırıp, akıl ile ilişkili olarak tanımlayarak birlikte ele aldığımızda, yeni bir sorunla karşılaşırız. Bu durumda, düşünmenin kendisinin nasıl bir eylem olduğu sorusunun cevaplanması gerekecektir (Hodgson, 1985, s. 828). **Rasyonel etkinlik, amaç ile araçlar arasındaki en kısa yolu seçmek** ise, bu etkinliğin kendisinin bir amacı var mıdır? Burada bir ikilemele karşılaşmaktadır: Ya bazı eylemlerin aklın denetiminde olmadığı, ya da düşünce eyleminin kendisinin akıl-dışı olduğunun kabul edilmesi gerekecektir (Hodgson, 1985, s. 828).

Bütün bunlardan ayrı olarak bir de, amaçların kendi içinde uyumluluğu veya tutarlılığı sorunu sözkonusudur. Bir amacın elde edilmesi, diğeriyle çelişebilir. Bu durumda rasyonellik nasıl sağlanacaktır. Benzer bir çelişkinin birey ile mensup olduğu grubun amaçları arasında çıkması da mümkündür. Bireyin çıkarı, içinde barındığı ailesininkiyle bile çelişebilir. Bu durumda hangi tercih

"rasyonel" kabul edilecektir (Rothenberg, 1966, s. 234).

Bazı yazarlar ise, rasyonellik kavramının inançlar, istekler ve kararlar olmak üzere üç unsuru olduğunu ve farklı yorumların bu üç unsura bakıştan kaynaklandığını savunmaktadırlar (Hamlin, 1986, ss. 12-13). Bu çerçevede, Hamlin, araçlar-rasyonelliği, amaçlar-rasyonelliği ve inançlar-rasyonelliği olarak üç ayrı rasyonellikten bahsetmektedir. Bir kişinin amaç ve isteklerine ulaşmak için en optimal araçları kullanmasına araçlar-rasyonelliği; isteklerin uygunluğu konusundaki rasyonelliğe amaçlar-rasyonelliği; içinde bulunduğu duruma ve dünyaya ilişkin sahip olunan inançlar konusundaki rasyonelliği de, inançlar-rasyonelliği olarak tanımlamakta ve neoklasik teorinin bu üç versiyonu da içerecek derecede geniş bir rasyonellik kullanımı olduğunu vurgulamaktadır (ss. 13-15).

Özellikle bilişsel psikoloji, antropoloji ve sosyoloji alanında kabul gören yeni yaklaşımlara göre, kavrayış ve algılayış süreci tamamen öznel değil, toplumsal kurum, ilişki ve kültürel birikimle etkileşim içinde ortaya çıkmaktadır (Hodgson, 1985, s. 847). Bu da, rasyonelliğin tarihsel ve toplumsal bağlam içinde biçimlendiği sonucunu getirmektedir. Kültür ve kurumlar devreye girince, bireylerin davranışlarının sadece, rasyonel olarak belirlendiğini savunmak zorlaşmaktadır. Mesela gösterişçi tüketimde bulunan birisi ne kadar rasyonel bir davranış içindedir?

Kısaca ifade etmek gerekirse, rasyonelliğin üzerine odaklaştığı tercihlerin oluşmasında kişinin dünyayı kavrayışı kadar, kendisini bağlı hissettiği moral değerlerin de belirleyiciliği sözkonusudur (Etzioni, 1986, s. 181).

Gerçek hayatta karşılaşılan bireylerin teorinin öngördüğü gibi rasyonel olmadıkları eleştirisine karşı neoklasik iktisadı savunan Becker, bireysel düzeyde tercihin hangi kurala göre yapıldığının o kadar önemli olmadığını, çünkü tercihin gelir ve fiyatlar yoluyla pazar düzeyinde rasyonel olarak kısıtlandığı için, gerçek hayatta irrasyonel davranışın rasyonel davranış kadar geçerli olmasına karşın,

sözkonusu davranışların ve alışkanlıkların sonucu değiştirmediğini ileri sürer (Becker, 1962, ss. 12-13).

Bu tartişma, rasyonelliğin ve rasyonel davranışın farklı yorumlanması ile uzayıp gitmektedir (Becker, 1962; Simon, 1978, 1980; Hamlin, Dyke, 1981; 1986; Boland, 1983; Singh, 1987; Caldwell, 1983; Hodgson, 1985; Etzioni, 1986; Brennan, 1989; Elster, 1983, 1988; 1989, Buğra, 1989).

Rasyonelliğin değişik yorumlarına bir örneğ **Karl Popper**ın durumsal çözümlene konusundaki görüşleri bağlamında gündeme gelmektedir. Burada rasyonellik ilkesi "faillerin durumlarına uygun hareket ettiklerini" ifade etmektedir. Bu ifadenin en azından üç değişik yorumunun yapılması mümkündür (Caldwell, 1991, s. 18).

Birinci yorum, faillerin **onu gördükleri gibi**, duruma uygun hareket ettiklerini söylemek olabilir. Rasyonellik ilkesi "eylemlerimizin gördüğümüz şekliyle sorunlarımıza uygunluğundan başka bir şey varsaymamaktadır" (Popper, 1985, s. 365). Bu bir minimum rasyonellik nosyonudur. Sadece bir failin belirli inanç ve amaçları olduğunu ve bu amaçlara ulaşmaya yönelik bir çaba gösterdiğini varsaymaktadır. Failin inançları eksik, birbiriyle çelişen veya hatalı, hatta amaçları ulaşılması imkansız bile olabilir. Bütün bunlara rağmen, inançlarına uygun hareket ettiği sürece böyle bir fail, hala rasyonel olarak değerlendirilecektir.

Rasyonellik ilkesinin ikinci yorumu, onu sosyal bilimlerde bir evrensel yasaya denk olarak görmektir. Böylece doğal bilim açıklamalarında evrensel yasaların oynadığı rolün aynısını rasyonellik ilkesinin sosyal bilim açıklamalarında oynadığı savunulmaktadır (Popper, 1985, 359).

Üçüncü yoruma göre ise, bu, bilhassa geçmişte verimli olduğu görüldüğü için alıkonan bir yöntembilimsel ilke olarak görülebilir (Caldwell, 1991, ss. 18-20).

Rasyonellik ilkesinin sorgulanması iktisatçuları oldukça tedirgin etmiştir. Zira iktisadi çözümlene bu varsayım çerçevesinde

şekillenmektedir (Buğra, 1989, ss. 167-73).

B. İktisatta ve İktisat Metodolojisinde Yöntem

İktisat metodolojisi, iktisat biliminin yöntembilimsel ve bilgikuramsal sorunlarını konu edinen bağımsız bir disiplindir. Bu yüzden iktisatçılarla iktisat yöntembilimcilerinin inceleme nesnelere birbirlerinden oldukça farklıdır. İktisatçıların temel amacı, iktisadi gerçekliğin işleyişini açıklamaya ilişkin doğru, tutarlı ve kabul edilebilir bilgi (teori, model, yaklaşım) üretmektir. İktisat yöntembilimcileri ise, iktisatçıların ürettiği bu bilgi ve teorilerin incelenmesini konu edinmektedirler. Dolayısıyla burada, iktisat biliminin yöntemi ile iktisat metodolojisinin yönteminin farklılığını belirginleştirmek özel bir önem taşımaktadır.

İktisat metodolojisi literatüründe görülen bütün çalışmalar doğrudan yahut dolaylı olarak iktisat bilminde yöntem sorunlarıyla ilgilidirler. İktisat yöntembilimcileri iktisadi gerçekliği açıklamaya yahut işe yarar öndeyiler yapmamızı sağlayacak teoriler üretmeye çalışan iktisatçıların, bu etkinliği yaparken nasıl bir yöntem izlediklerini veya izlemeleri gerektiğini ortaya koymaya çalışmaktadırlar.

Ancak iktisatçıların hangi yöntemi izleyerek bilgi ürettiklerinin belirlenmesi konusunda da bir yöntem farklılaşması sözkonusudur. Ayrıca bu ayırımın, sadece iktisat değil, diğer tüm bilim dalları için de geçerli olduğunun söylenmesi mümkündür. Zira bilgi üretim sürecinin kendisi üretilen bilginin niteliği kadar açıklama gerektirmektedir. Fakat genelde bilim adamlarının, özelde de iktisatçıların, öncelikle yöntem sorunlarını halledip ardından bilgi üretme işine başladıkları pek görülmuş bir yöntem değildir. İktisat bilimine başlamadan önce metodoloji üzerine eğilmek öğütlenmediği gibi, tersine bir çok iktisatçı böyle bir çalışmayı bir zaman israfı olarak görmektedir (Caldwell, 1985, ss. 188-89:

Colander, 1992, s. 198).

Bu durumda bir bilimin fiilen izlediği yöntem ile yöntembilimcilerin kafalarındaki yöntemin aynı olduğunun, yani, yöntembilimsel tartışmaların gündem maddeleri ile fiili yöntem sorunlarının gündem maddelerinin birbiriyle örtüştüğünün söylenmesi mümkün değildir. Çünkü ayrı bir bilim dalı olarak metodolojinin gündemi bütünüyle bilim adamlarının karşılaştıkları yöntem sorunlarından meydana gelmemektedir. Yöntembilimcilerin yöntembilim alanının dışında karşılığı olmayan bir dizi tartışma konuları vardır ve bilim adamlarının büyük bir çoğunluğu bu tartışmalardan haberdar bile olmadan etkinliklerini yürütmektedirler.

Ayrıca iktisadın yönteminin ne olduğu tartışmasında birbirinden oldukça farklı bir çok yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Doğal olarak bu yaklaşımların ele alınması da bir yöntem sorununu gündeme getirmektedir. Yani soru şu: iktisat yöntembilimcileri inceleme nesnelere olan iktisat literatürünü nasıl ele alıyorlar?

Bu çalışmada bir yöntembilimcinin ne tür bir yöntem çerçevesinde iktisadın yöntem sorunlarını ele aldığını belirlemek için bir temel ayırım yapılmıştır. Yöntembilimci, ya iktisat bilimi alanında olup biteni sadece **betimlemeye**, ya da bunun yanısıra, bilimsel etkinliğin yürütülebilmesi için **bazı kurallar geliştirmeye**, öneriler sunmaya çalışmaktadır. Birinci yaklaşıma **betimsel iktisat metodolojisi**, ikincisine ise **kural koyucu iktisat metodolojisi** denmektedir.

Bu iki yaklaşım tarzı, sadece konu edindikleri nesnelere ele alış biçimi bakımından değil, bilim ve toplum anlayışı bakımından da önemli farklılıklar taşımaktadırlar. Zira kural koyucu metodoloji, bilimin mevcut konumunu güçlendirme ve ona meşruluk kazandırma işlevi görürken, betimselci yaklaşım bilimin sorgulanmasına zemin hazırlayıcı bir rol üstlenmektedir.

Burada ilginç bir durumla karşılaşmaktayız. İktisat metodolojisi böyle bir ayırım çerçevesinde ele alındığında, egemen yaklaşımın

kural koyucu metodoloji olduğu görülecektir. Fakat iktisat biliminin en önemli ayrımlarından birisi olan pozitif-normatif ayırımında iktisatçılar, olanın incelenmesi anlamında pozitif iktisada büyük önem vermekte, normatif iktisattan mümkün olduğu kadar kaçınılması gerektiğini söylemektedirler. Çünkü olması gereken devreye girince, **değer yargıları** gündeme gelecek, değer yargıları da görece olduklar için nesnel bilgi üretme imkanı ortadan kalkacaktır. Ancak değer yargılarının bilimsel etkinliğin dışında tutulma çabasının kendisinin de bir değer yargısı olarak benimsenmesini gerektirecek, bütün insanlar için geçerli nedenlerin olup olmadığı konusu tartışmaya açıldığında ise konu, bilim felsefesi ve metodolojinin de alanını aşarak uygarlık tartışmasına dönüşecektir.

Bu nedenle, sadece **olanın** konu edinilmesini savunan pozitif bilim anlayışının temellendirilmesinde benimsenen yöntembilimsel yaklaşımın, mevcut bilimsel pratiğin betimlenmesiyle yetinmeyip, bilim ile bilim olmayanın birbirinden ayrıt edilmesi ve bir bilginin bilim olabilmesi için sahip olması gereken özelliklerin belirlenmesinde gerekli ölçütlerin geliştirilmesini, kısaca **olması gerekeni** konu edinmesinin, bilimin içinde üretildiği toplumda yüklendiği işlevler ve bilim adamlarının değer yargı sistemini besleyen uygarlık anlayışları hesaba katılmadan sadece epistemolojik gerekçelerle izah edilemeyeceğine burada işaret etmek gerekir. Betimsel metodolojik yaklaşımın modernizm sorgulamasıyla birlikte kendisini duyurması da, bu yargıyı teyit etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAL KOYUCU İKTİSAT METODOLOJİSİ

I. KURAL KOYUCU METODOLOJİ VE İKTİSAT

Daha önce söylediğimiz gibi, iktisat metodolojisi ile ilgili literatürün önemli bir bölümü, bilim felsefesi alanındaki teorik tartışmalar ile iktisat biliminin ilişkilendirilmeye çalışılmasından; özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren hız kazanan bilim felsefesi tartışmalarının temel kavram ve temalarının yahut farklı yaklaşımların iktisat özelinde ne anlama geldiğinin incelenmesinden oluşmaktadır. Bu bağlamda iktisat yöntembilimcileri, doğrulamacılık, yanlışlamacılık, öznelcilik, önselcilik, bilimsel devrim, yanılabilirlik, bilimsel araştırma programları, katı çekirdek, paradigma, araçsalcılık, tümevarım, tümdengelim, gibi metodolojik kavramlar çerçevesinde iktisadi gerçekliğe ilişkin üretilen bilgilerin bilimsellik vasfı kazanabilmek için taşımaları gereken özellik ve iktisatçıların uymaları gereken yöntembilimsel kuralların belirlenmesine çalışmaktadırlar.

Kural koyucu metodolojinin temel özelliği, bilimsel bilgi ile bilimsel olmayan bilginin birbirinden ayırt edilmesinin temel amaç edinilmesi olduğuna göre, bilim felsefesindeki bu tartışmaları iktisat bilimi özelinde tartışan iktisat yöntembilimcileri de, benzer kaygıları iktisat bilimi için gündeme getirmektedirler (Caldwell, 1985, s. 189). Bu yüzden, kural koyucu iktisat metodolojisi kapsamında ele alınan yaklaşımların temel ortak noktası, iktisadi gerçekliğe ilişkin bilgilerden, hangi yöntemler kullanılarak elde edilenlerin bilimsel kabul edilebileceği, hangilerinin de bilim dışı olarak görülmesi gerektiğini konu edinmeleridir.

Gerek kural koyucu gerekse betimsel iktisat metodolojisinde bilim felsefesi tartışmaları önemli rol oynamaktadırlar. İktisat yöntem bilimcileri, ağırlıklı olarak, bilim felsefesindeki belirli yaklaşımları yahut Popper, Kuhn, Lakatos, Feyerabend, Laudan, M. Polanyi gibi bilim felsefecilerinden tercih ettikleri bir veya bir kaçının görüşlerini, kendi alanlarına uyarlamayı denemektedirler. İktisadi düşünce tarihi (örn. Bronfenbrenner, 1971; Johnson, 1983; Fulton, 1984; Hands, 1984; Erdem, 1992; Steedman, 1991); makro iktisat (örn. Cross, 1982, 1991; Maddock, 1984, 1991; Backhouse, 1991, Boland, 1989); mikro iktisat (örn. Hamminga, 1991; Kim, 1991; Boland, 1985); ekonometri (örn. Gilbert, 1991; Morgan, 1991); deneysel iktisat (örn. Smith, McCabe and Rassenti, 1991) bu alanların başında gelmektedir.

Kural koyucu iktisat metodolojisi bağlamında ele alınacak ilk yaklaşım doğrulamacılık olacaktır. Onu sırasıyla, yanlışlamacılık, durumsal çözümleme, araçsalcılık, araştırma programları metodolojisi, işlemselcilik, önselcilik, öznelcilik, yorumlama, kurumsalcılık ve evrimcilik izleyecektir.

İlk bakışta önselcilik, öznelcilik, kurumsalcılık ve yorumlama gibi yaklaşımların sınıflandırılmasında, kural koyucu veya betimsel metodoloji ayırımının çok fazla anlamlı olmadığı düşünülebilir. Ancak, bu yaklaşımların da, ya doğrudan bilimin nasıl yapılacağına, ya da nasıl yapılmayacağına ilişkin öneriler içerdikleri göz önünde tutulduğunda, bunların da kural koyucu iktisat metodolojisi kapsamında ele alınmalarının çok yanlış olmayacağı söylenebilir.

Öte yandan Lakatos'un bilimsel araştırma programları yaklaşımı, her ne kadar betimsel çerçevede değerlendirilebilecek unsurlar taşımaktaysa da (Caldwell, 1985a, s. 189), bilimin rasyonalitesi sorunu çerçevesinde Popperci çizginin bir devamı olduğu için (Redman, 1991, s. 143) onun da, bu kategoride incelenmesi uygun bulundu. Şimdi bu yaklaşımları sırayla ele alalım.

II. KURAL KOYUCU YAKLAŞIMLAR

1. DOĞRULAMACILIK

a) İspatçılık

Bilgi edinme ve üretme sürecinde nesne-özne ilişkisinin niteliği üzerine yapılan tartışmaların tarihi çok eskilere uzanmaktadır. Ancak, yüzyıllar boyu insanların doğru ve güvenilir kabul ettiği bilginin, ya doğrudan akıl, ya da duyular yoluyla deneyimle ispatlanabilen bilgi olduğu savunulagelmıştır (Lakatos, 1986, s. 91). Ancak bu yaklaşımın son yıllarda önemli itirazlarla karşılaştığı ve metodoloji literatürünün ispatçı ve ispatçı olmayan olarak ikiye ayrılabilceği bile söylenebilir. Mesela James Wible iktisattaki metodoloji literatürüne yapılan katkıları sınıflandırırken, bilimin ispatçı ve ispatçı olmayan metateorileri arasındaki ayırımından yararlanarak bunu yapmaya çalışmaktadır (Wible, 1982).

Bir bilginin doğruluğunun ispatlanmasının da, kabul edilebilir bir yönteminin olması gerekir. Bu yöntemin ne olduğu konusunda da, değişik bakış açılarına temel oluşturan iki yaklaşımdan bahsedilebilir: Akılcılık ve deneycilik (Karasar, 1982, s. 2). Ancak, daha sonra göreceğimiz gibi, ispatçılığın temelinde yeralan "İnançlarımızın rasyonel olarak ispatı mümkün müdür?" sorusuna bütün düşünürler olumlu cevap vermemektedirler. Mesela bu konuda Popper şöyle söylemektedir: "İspatçılığın merkezi sorununa benim çözümüm -mütemadiyen anlaşıldığı gibi- herhangi bir irrasyonalist yahut septiğinki kadar şüpheye yer bırakmayacak biçimde olumsuzdur" (Popper, 1983, s. 19, vurgular aslında var).

Düşünce tarihinde akılcılık ile deneycilik arasındaki kavga, sadece bir bilgi kuramsal farklılıktan kaynaklanmamaktadır. Bu iki yaklaşımın, değişik zaman ve zeminlerde kendisini gösteren geniş toplumsal arkaplanları vardır. Bu bağlamda batı düşünce tarihinde akılcılık, kutsal kitapların açıklanmasında, deneycilik de, kiliseye karşı yürütülen mücadelenin bilgisel zemininin oluşturulmasında önemli işlevler yüklenmişlerdir. Nitekim William James'in dökümünü çıkardığı, akılcılık ve deneycilik merkezli sıfat kümelerinin, epistemolojik olmaktan ziyade farklı sosyal grupları karakterize ettikleri açıkça görülmektedir: Akılcı; zihinci, fikirci, iyimser, dindar, hür iradeci, tekçi, dogmacı. Deneyci; duyucu, maddeci, kötümser, dinsiz, kaderci, çokçu, şüpheci (James, 1986, s. 10).

1. Akılcılık

Genel anlamda bilgi edinmede ana etkenin akıl yürütme veya düşünce olduğunu kabul eden, "aklı duygusal algılardan bağımsız olarak, bilgi kaynağı sayan öğreti"lere akılcılık denmektedir (Karasar, 1982, s. 2). Akılcılığı savunanlar, insan aklına egemen olan kurallar ile evrene egemen olan kuralların aynı olduğu varsayımından hareketle, akli çıkarımlar yoluyla elde edilen bilginin en sağlam bilgi olduğunu savunmaktadırlar (Demir ve Acar, 1992, s. 20; Stumpf, 1983, ss. 227-28). Dolayısı ile akılcılığın temel tezi, "zihnin, dış gözlemin bize hiç bir zaman izin veremeyeceği evrene ilişkin bazı doğruları kesin bir biçimde bilme gücüne sahip olduğudur" (Randall ve Buchler, 1982, s. 56).

Buna göre zihin, dış dünya üstüne bilgi üretirken, hem önsel bilgilere, hem de nesneyi bilgi vermeye zorlayan belirli kalıplara sahiptir. Bu kalıpları dış dünya veya nesnelere üretmediği için de, bilgi birikimindeki gelişmeler onları değiştirmez. Yani, herhangi bir zihinsel etkinlik olmaksızın, beklenti veya teorilerin ışığında

yorumlanmadan doğa kitabının okunması mümkün değildir.

Akılcı yaklaşımın bir muhafazakar, bir de devrimci versiyonu vardır. Muhafazakarlar, dünyaya temel bazı beklentilerle geldiğimizi, onlarla dünyayı "kendi dünyamıza" dönüştürdüğümüzü, bu nedenle ömür boyu bu kendi dünyamızın hapisanesinde yaşamak zorunda olduğumuzu savunurlar. Buradaki hapisane benzetmesi, insanların birbirine göre göreceliliğine ve öznelliğine değil, insan olmanın zorunlu sonucu olarak sahip olunan kısıtlılıklara işaret etmektedir.

Bu, "kavramsal çerçevemizin hapisanesinde" doğup öldüğümüz fikri esas itibarıyla Kant tarafından geliştirilmişti. Karamsar Kantçılar, bu hapisane yüzünden gerçek dünyanın hiç bir zaman bilinmeyeceğini düşünürken, iyimser Kantçılar ise, Tanrının bu kavramsal çerçevemizi dünyaya uyacak biçimde yarattığını savunmaktadırlar.

Fakat zihnin bilgi sürecinde etkin rol aldığını savunan devrimci etkenciler, kavramsal şemaların geliştirilebileceği, hatta daha iyi yeni bir tanesiyle değiştirilebileceği üzerinde ısrar etmektedirler. Çünkü, onlara göre, hapisaneleri yaratan bizler olduğumuza göre onları yıkabiliriz de (Lakatos, 1986, s. 104).

2. Deneycilik

Deneycilik ise "bilginin kaynağı olarak duyu ve deneyimleri esas alan, maddeyi ilk veri kabul eden düşün sistemi"dir (Karasar, 1982, s. 3). Buna göre, algısal gözlemler hem bilginin başta gelen kaynağı, hem de nihai yargılama kanıtını meydana getirirler. Dolayısıyla deneyciler, akılcıların tersine, insanın gözlem ve deneyimleri yoluyla elde edeceği bilginin en sağlam bilgi olduğu inancındadırlar.

Deneyciliğe göre, bilgi edinim sürecinde, özne daima edilgen bir tavır içindedir. Zihin, önsel bilgi taşımayan, boş bir kağıt gibidir ve deneyimle edinilen bilgilerin dışında herhangi bir başlangıç bilgisine sahip değildir. Doğru bilgi hareketsiz ve müdahalesiz bir insan zihnine doğanın kendisini yazmasıyla elde edilebilir. Bu bilgi edinme sürecinde herhangi bir aktif zihinsel etkinlik bilgiye, ya bir peşin hüküm (bias) ekleyecek veya onu tahrif edecektir (Stumpf, 1983, ss. 212-15; Buğra, 1989, ss. 66-67).

Aslında bu iki yaklaşımın birbirini tümüyle dışladığını söylemek mümkün değildir. Ancak deneycilik duyu izlenimlerini, akılcılık ise aklın soyut ilkelerini merkeze koymakla öncelik sırasını değiştirmekte, öncelik sırası değişince de bilginin niteliği farklılaşmaktadır. Akılcılık ve deneyciliğin birleştiği ortak nokta ise sağlam ve güvenilir bilginin ispatının ancak doğrulama ile mümkün olabileceğidir. Doğrulamanın ne olduğu ve bir bilginin ne zaman doğrulanmış olacağı ise önemli bir yeni tartışmaya kapı aralamaktadır.

Doğrulamacılığın bu deneyci ve akılcı versiyonlarının herbiri farklı bir mantıksal yöntemle ağırlık vermektedirler. Bu yöntemler Tümevarım ve tümdengelimdir. Birer mantıksal yöntem olmalarına karşın tümevarım ve tümdengelim, metodoloji tartışmalarında oynadıkları merkezi rolden dolayı tümevarımcılık ve tümdengelimcilik olarak birer akıma dönüşmüşlerdir (Pheby, 1988, s. 1; Chalmers, 1990, s. 33; Holcombe, 1989, ss. 41-55).

Şimdi, önce bilimde kullanılan bu iki temel yaklaşımı, ardından da yirminci yüzyıldaki yöntem tartışmalarında hareket noktası kabul edilen mantıksal pozitivizmin ilke ve kavramlarını belirginleştirerek iktisat bilimi ile olan ilişkilerine değineceğiz.

3. Tümdengelimcilik

Tümdengelimcilik, tümdengelimin temel bilgi edinme yöntemi olduğunu kabul eden yaklaşım demektir. Tümdengelim, tümevarımın tersine, "bütünden parçaya, tümelden tikele, genelden özele gidiş yöntemi. Parçaya ait özelliğin, bütüne ait özellikten yola çıkılarak tespit edilmesi. Doğru olduğu kabul edilen tümel veya genel bir önermeden özel bir sonucun çıkarılması"dır (Demir ve Acar, 1992, s. 362).

Tanımından da anlaşılacağı üzere tümdengelim, verilmiş bazı aksiyom veya varsayımlardan, teorem yahut hipotez çıkarma veya ispat etme yöntemidir. Tümdengelimciliğin öncülerinden olan ve her şeye şüphe ile başlayan **Descartes** şüpheyi ortadan kaldırıncaya kadar akıl yürütmeye sağlıklı bilgi elde edilebileceğini savunuyordu (Descartes, 1984). **Descartes** tümdengelim yöntemini, zamanının felsefe sorunlarını aşmak üzere önerdiğinde, tümevarımcılığın öncüsü olan **Bacon** ile aşağı yukarı aynı amacı güdüyordu. (Pheby, 1988, s. 14).

Tümdengelimde, sonucun doğruluğu, öncüllerin doğru olması ile kayıtlıdır. Öncüller de, kendiliğinden apaçık olarak doğru kabul edilmektedirler. Ancak çıkarımın doğru olması, sonucun da doğru olduğunu garantilememektedir. Bu yüzden, bilgi verme yeteneğinin aksiyomların doğruluğu ile sınırlı olmasının tümdengelimci verimli bir akıl yürütme sistemi olmaktan alıkoyduğu ileri sürülmektedir (Yıldırım, 1979, ss. 71-72). Tümevarımın gücü konusunda tümevarımcıların yanılma düşüncelerini düşündüğü iki ana noktayı **Cemal Yıldırım** şöyle özetler:

1. Bir çıkarım ve ispat yolu olan tümevarımın bir bilgi üretme yolu olarak görülmesi.

2. Aksiyom veya postüla denilen ilk önermelerin doğruluğu apaçık,

ya da düpedüz yadsınamaz birer mutlak doğru sanılması ve bunlara ulaşmanın tek yolu olarak aklın veya sezginin gösterilmesi (Yıldırım, 1979, s. 72).

Pheby ise, Descartes'ın tümdengelimci şüpheli bir yöntemle birleştirmesinin onu daha esnek ve öncüllerle sonuç arasındaki ilişkiyi gösteren kıyastan farklılaştırdığını savunmaktadır (Pheby, 1988, s. 15). Bu bağlamda iktisatçıların ciddi biçimde Descartes'tan etkilendiğini savunan Pheby, bunun en önemli göstergesinin Fransız fizyokratlarının iktisatla ilgili bir çok temel ilkeyi "apaçık" olarak kabul etmelerini gösterir (Pheby, 1988, s. 16).

Aynı şekilde klasik iktisatçılardan D. Ricardo ve N. Senior, J. S. Mill, McCulloch ve Carnies de birer tümdengelimci olarak değerlendirilebilirler (Kurmuş, 1982, s. 57; Backhouse, 1989, s. 25). Senior'a göre, her insanın az bir çaba ile daha fazla servet elde etme arzusunda olduğu, tarımsal sektörlerde ölçeğe göre azalan getirinin sözkonusu olduğu... gibi aksiyomlar kendiliğinden apaçık olarak bilinebilir niteliktedirler (Pheby, 1988, s. 16).

Bir genelleme yapmak gerekirse, 19. yüzyıl iktisatçıları için iktisadın, soyut, hipotetik ve tümdengelimsel bir bilim olduğu söylenebilir (Buğra, 1989, s. 73; Hausman, 1989, ss. 116-17).

20. yüzyılda, özellikle de marjinal devrimden sonra, iktisatta matematiğin yoğun bir şekilde kullanılmasının bir sonucu olarak tümdengelimcilik yeniden güçlü bir şekilde iktisada egemen olmaya başlamıştır (Pheby, 1988, ss. 18- 19). Mesela mikro iktisattaki matematiksel modeller, deneysel araştırma sonucu değil, doğrudan apaçık olduğu kabul edilen aksiyomlara dayalı olarak tümdengelimsel bir düşünce izlenerek üretilmektedirler. Koutsoyiannis'in Türkçeye de çevrilmiş bulunan **Modern Microeconomics** adlı eseri, bu konuyu çok güzel bir şekilde ortaya koymaktadır (Koutsoyiannis, 1979).

Bütün deneysel uygulamalara rağmen, bugün de, iktisadın

bu niteliğinin çok fazla değiştiği söylenemez (Harvey, 1983, s. 12).

4. Tümevarımcılık

Tümevarımcılık, gözlem ve sistematik deneysel çalışmanın bilgi edinmede en temel araç olduğunu savunan yaklaşım demektir (Pheby, 1988, s. 3). Doğal olarak burada tümevarım yöntemi esas alınmaktadır.

Tümevarım ise "tek tek gözlemlerden genel ilkelere; tikel veya özel olandan tümel veya genel olana varmak için kullanılan akıl yürütme yöntemi" (Demir ve Acar, 1992, s. 362); ya da "gerçek dünyadaki belirli olayların gözleminden yola çıkarak, gözlemlenebilecek diğer olayları da içine alan genellemede bulunmak" (Holcombe, 1989, s. 41) olarak tanımlanabilir.

Bunu biraz açalım. Tümevarım yöntemine göre, $a_1, a_2, a_3...$ gibi aynı kümeye giren nesnelerin B gibi bir ortak niteliklerinin olduğunu tesbit ediyor ve buna dayanarak tüm a'ların B niteliğine sahip olduğu sonucuna varıyoruz. Hemen belirtmek gerekir ki, vardığımız bu sonuç, bir zorunluluk içermemektedir. Zira n kadar gözlem sonunda elde ettiğimiz sonuçların $n+1$ gözleminde de geçerli olduğunun, mantıksal veya başka herhangi bir zorunlu gerekçesi yoktur (Yıldırım, 1979, s. 70).

Bu çerçevede tümevarım ikiye ayrılmaktadır. Eğer genelleme içinde yer alan unsurların tümü, öncüllerde içeriliyorsa, bu tümevarıma tam tümevarım, (perfect induction) eğer, yukarıdaki örnekteki gibi, genelleme, gözlem önermelerinin dışında kalan önermeleri de içeriyorsa, buna da eksik tümevarım (imperfect induction) denmektedir. Bilimde kullanılan tümevarım, eksik tümevarımdır. Çünkü, ancak bu yolla bilineni tekrarlamamanın dışında yeni bir bilgi üretmek mümkündür (Holcombe, 1989, s. 45).

Tümevarıcılığın, bilimde en yagın kabul gören yaklaşım olduğu söylenebilir (Chalmers, 1990, s. 33; Stumpf, 1983, s. 216). Ancak bu, bilimin tümevarım yöntemine göre ilerlediği anlamına gelmemektedir. Zira, bilimin nasıl geliştiiğii sorusuna verilen cevapların, fiili bilimsel süreçle örtüştüğünün söylenmesi bir hayli zordur. Zaten yöntembilimsel tartışmalar büyük ölçüde buradan başlamaktadır.

Tümevarımcılığın modern bilimsel düşüncenin meşrulaştırılmasında üstlendiği işlev, bilimsel pratiğın betimlemesinin ötesine geçmesini gerektirmektedir. Bu nedenle tümevarımcılık sadece bir düşünce tarzını değil, aynı zamanda, belirli bir nitelikteki bilgilerin öne çıkarılmasına hizmet eden bir tavır da içermektedir. Tümevarımcılığın savunulmasında önemli bir faktör olan bu sosyal boyutu hesaba katılmadan, sırf epistemolojik tartışmaların sorunu tümüyle ortaya koyabileceğinin beklenmemesi gerekir.

Tümevarıma yöneltelen temel eleştiri, tikel önermelerin çokluğu, yapılacak genellemeye belirli bir güç kazandırsa da, bunun mantıksal olarak kesin bir sonuç sağlayamayacağıdır (Popper, 1989, s. 53). Bu konuda klasikleşmiş örnek kuğu genellemesidir.

100. Kuğu beyazdır

101. Kuğu beyazdır

.....

öyleyse bütün kuğular beyazdır.

Bizim sınırlı gözlemlerimizin sonucu yaptığımız bu genellemenin, siyah bir kuğu ile karşılaşılarak, her zaman yanlışlanabilme ihtimali vardır. Dolayısı ile buradan mantıksal

zorunluluk taşıyan genellemelere varmak mümkün değildir (Chalmers, 1990, ss. 33-60).

Öte yandan tümevarımcılık, yukarıda da ifade edildiği üzere, sadece tümevarım yöntemini kullanmak demek değildir. Gözlem üzerine yapılan vurgu, zorunlu olarak tümevarımı çağrıştırmaktadır.

Bilimsel yöntem tartışmalarında tümevarımcılığın tarihi ise, 1600lü yıllara kadar geri gider. Kilise otoritesine ve Aristocu tüm dengelimi mantığa başkaldıran Francis Bacon, gözlem ve deneyimin bilgi edinmede önemli olduğunu savunarak bu yöntemin temellerini atmıştır (Stumpf, 1983, ss. 212-16). Bacon'dan sonra deneycilik önem kazanmaya başlamıştır. Bu nedenle tümevarımcılık ile deneycilik çoğu zaman eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

İktisatta ilk tümevarımcı yaklaşım 1820'lerde Richard. Jones tarafından kullanılmıştır (Kurmuş, 1982, s. 79). Jones, iktisadi egemenliği altında tutan tüm dengelimi yaklaşımdan rahatsızlığını gündeme getirmektedir. David Ricardo'nun rant teorisi, Thomas Malthus'un nüfus teorisi ve tarımda azalan getiri varsayımı ile ilgilenmiş, karşılaştığı zorlukları yenmek için deneysel yöntemler kullanma gereği duymuştur. Araştırmaları sonunda dünyada birbirinden farklı dört çeşit rant sistemi olduğunu tesbit ederek Ricardo'nun rant teorisinin evrensel olduğu iddiasının geçersiz olduğunu göstermiştir (Pheby, 1988, s. 10). Jones'a göre soyut tüm dengelimsel ilkelerden hareketle dünyayı anlamaya çalışmak gülünç bir çabadan başka bir şey değildir.

"İnsan soyunun geniş topluluklarının durumunu ve gelişmesini yönlendiren ilkeler ancak gerçeklere bakarak öğrenilebilir. Herhangi bir kişinin kendi bilinçsel çabasıyla, kendi görüşleri, duyguları, güdüleri ve dar gözlemlerine dayanarak *a priori* akıl yürütmeye, kendisinden ahlak ve fiziksel yapı olarak farklı, değişik

iklimlerde ve değişik topraklar üzerinde yaşayan, değişik dinlere, eğitime ve hkmet biçimlerine sahip insan topluluklarının durumlarını ve gelişmelerini bilebileceğini düşünmek gülünçtür" (Aktaran Kurmuş, 1982, ss. 80-81)

A. Smith ve T. Malthus'un kullandıkları yöntem, hem tümevarım, hem de tmdengelimini de barındırdığı için eklektik bir nitelik taşımaktadır (Pheby, 1988, s. 16). Smith'in kitabının çok kişi tarafından rahatlıkla anlaşılmasının nedenlerinden birisinin, onun tümüyle tümdengelimci bir yöntem izlememesi ve deneysel verilerle zenginleştirilmiş olması olduğu söylenebilir (Backhouse, 1991, s. 23).

J. N. Keynes de iktisatta tümevarımcılığın gerekliliği üzerinde ilk duranlardan birisidir (Backhouse, 1991, s. 263).

20. yüzyılın başlarında iktisatçı A. B. Wolfe iktisat için, tümevarımcılığın tipik bir rneği olan şu yöntemi önermiştir:

"İlk olarak, herhangi bir seçim veya göreli önemlerine ilişkin herhangi bir önsel tahmin yapmaksızın, tüm olgular gözlenecek ve kaydedilecektir. İkinci olarak, düşünce mantığının gerekli kıldığının dışında herhangi bir hipotez yahut postüla kullanmaksızın gözlemlenen ve kaydedilen olgular çözümlenecek, karşılaştırılacak ve sınıflandırılacaktır. nc olarak, olguların bu çözümlemesinden hareketle tümevarımsal bir şekilde olguların aralarındaki sınıflayıcı yahut nedensel ilişkilere dair genellemeler yapılacaktır. Dördüncü olarak, daha ileri çalışmalar önceden kurulan genellemelerden elde edilen çıkarımların kullanılmasıyla tümevarımcı veya tümdengelimci olabilir!" (Aktaran Pheby, 1988, s. 12).

Tümevarımcılığın bu formülasyonu bu konuyla ilgili kitaplarda onaylanarak alıntılanmaktadır (Örn. Yıldırım, 1979, s. 70; Harvey, 1983, s. 12).

Tikelden tümele vararak kullanılabilir genellemeler elde etmenin yanısıra, pratik olarak tümevarım, en fazla deneysel desteğe sahip kuramı belirlemek için de kullanılmaktadır. Bilim metodolojisindeki tartışmaların önemli hareket noktalarından birisi, tümevarım eleştirisi olduğu için bu konuya, yanlışlamacılığı ele alırken, daha sonra tekrar döneceğiz. Tümevarımcılığın ayrıntılı tanıtım ve eleştirisi için Bkz. Chalmers, 1990; Magee, 1982; Lakatos, 1986; Barnes, 1990.

b) Mantıksal Pozitivizm

Çağdaş bilim felsefesi ve bilim metodolojisinin bugünkü tartışma konularının oluşmasında, mantıksal pozitivizm önemli bir dönüm noktasıdır. Mantıksal pozitivizm ifadesi, ilk kez 1931 yılında, kendilerini Viyana Çevresi olarak niteleyen bir grup düşünürün görüşlerini ifade etmek üzere A. E. Blumberg ve Herbert Feigl tarafından kullanılmıştır (Redman, 1991, s. 7). Hemen belirtmek gerekir ki, mantıksal pozitivizm ile August Comte (1798-1857) pozitivizmi arasında önemli benzerlikler olmasına karşın, bu iki yaklaşım birbirine karıştırılmamalıdır. Ayrıca mantıksal pozitivizmin mantıksal deneycilik ile aynı anlama gelmediğine de dikkat etmek gerekir. Zira mantıksal deneycilik, mantıksal pozitivizmin içinden çıkmasına ve çok etkin olmamasına karşın halen varlığını sürdüren ayrı bir ekoldür (Redman, 1991, s. 7).

Yirminci yüzyılın başlarında Viyana kahvelerinin birinde akşam toplantıları şeklinde başlayan ve daha sonra güçlü bir çevreye dönüşen "Wiener Kreis" de başlıca şu isimler yer almaktadır: Moritz Schlick (fizikçi), Rudolf Carnap (felsefeci), Friedrich Waisman (o zamanlar öğrenci sonra felsefeci), Herbert

Feigl (o zamanlar öğrenci sonra felsefeci), Felix Kaufmann (hukukçu), Victor Kraft (tarihçi), Kurt Gödel (matematikçi), Philipp Frank (fizikçi) Otto Neurath (sosyolog ve iktisatçı), Karl Popper, Ludwig Wittgenstein, Karl Menger (iktisatçı), H. Hahn (matematikçi), K. Reidemeister (matematikçi), E. Kaila (psikolog), E. Zilsel, B. V. Juhos, H. Neider, G. Bergman, M. Natkin, T. Radokovic (Redman, 1991, s. 7; Ural, 1986, s. 27).

1929 yılından itibaren Çevrenin etkisi artmaya ve yayılmaya başlamış ve aynı yıl, F. Kraus, H. Reichenbach, A. Hezberg, A. Parseval, W. Dubislav ve K. Grelling tarafından Viyana Çevresi'nin görüşlerinin etkisiyle "Berlin Grubu" oluşturulmuştur (Ural, 1986, s. 27).

Mantıksal pozitivistlerin önemli isimlerinden A. J. Ayer de 1932 yılı Kasım ayında Gilbert Ryle'den M. Schlick'e hitaben yazılmış bir referans mektubu ile çevreye katılmak üzere Viyana'ya gelir ve gruba katılır (Magee, 1985, s. 142). Ayer'in yazdığı Dil, Doğruluk ve Mantık isimli kitabıyla da Çevre, İngilizce bilen dünyaya açılma fırsatı bulur (Ayer, 1984).

Mantıksal pozitivistler, 20. yüzyılın başlarına kadar baskın düşünce tarzı olarak varlığını sürdüren felsefenin egemenliğini kırarak, insan zihninin önünde bir engel olarak duran metafizik tortuları ayıklamak için felsefeye karşı kesin ve katı bir tavır takınmakla işe başlamışlardı. 1929 yılında yayınladıkları programlarında amaçlarını şöyle ifade ediyorlardı:

"Amacımız, tek bir bilimin, yani insanlığın edinebileceği tüm bilgileri; fizik ve psikoloji, doğa bilimleri ve edebiyat, felsefe ve özel bilimler gibi birbirinden tamamen ayrı disiplinlere ayırmaksızın içinde toplayan bir bilimin yaratılmasıdır. Bu amaca ulaşmanın yolu Peano, Frege, Whitehead ve Russell'in geliştirmiş oldukları mantıksal çözümleme yöntemi'nin kullanılmasıdır. Bu yöntem, bilimi

metafizik sorunlardan ve anlamsız önermelerden arındırılmak ve aynı zamanda, doğrudan gözlemlenebilir içeriklerini yani 'verilmiş olanı' göstermek yoluyla ampirik bilimin anlamını, kavramlarını ve önermelerini açıklığa kavuşturmak" (Johansson, 1982, s. 13).

Şimdi de mantıksal pozitivistlerin görüşlerini biraz daha yakından ele alalım.

1. Anlamlılık Ölçütü

Doğrulamacılığın sistematik bir metodoloji olarak savunuculuğunu yapan mantıksal pozitivistler, öncelikle anlamlı olanla olmayanın ayırımını yapmak, daha sonra bilim ve felsefenin konumlarını yeniden tanımlamak gerektiğini düşünüyorlardı.

Felsefenin görevi dünyayı betimlemek olamazdı. Çünkü bunu zaten bilimler yapıyorlardı. Felsefe için bilimlerin boş bıraktığı bir **olgusal alan** olmadığına göre, o da ancak bilimlerin kullandıkları kavram ve ispatlama yöntemlerini açıklığa kavuşturmakla ilgilenmeliydi (Ayer, 1984, ss. 29-58). Yani, felsefenin görevi, "sözetmekten sözetmek"ti.

Bu yolla, felsefenin geleneksel muğlak, kapalı anlatım biçimlerinden, anlam kargaşasından kuratarılıp bilimin hizmetine sunulması amaçlanıyordu (Magee, 1985, s. 139). Böylece çözümlenmesi umutsuz bir sorular yumağına dönüşen felsefe, bir uğraş alanı olmaktan çıkacak bilimin hizmetçisi olacaktı. Felsefeci, birisi metafizik bir şey söyleyene kadar bekleyecek ve söylenenin anlamsız olduğunu gösterdikten sonra susmaya devam edecekti. Bu yaklaşımı kıyasıya eleştiren Peter Winch ona "temizlikçi felsefe anlayışı" demektedir (Winch, 1971, s. 3).

Mantıksal pozitivistlerin anlamlılık ölçütlerine göre, bir söylemin bilgi içeriği taşıması veya anlamlı olabilmesi için, ya doğrudan olgusal bir dille, ya da sonuçta olgusal bir dilin kısaltılması şeklinde ifade edilmiş olması gerekir. Bu şartları taşımayan iddialar metafizik, metafiziğin bir anlamı olmadığı için de, anlamsızdırlar (Ayer, 1984, ss. 13-28).

Burada eşsözsözsel (totolojik) ifadeler ile sentetik ifadeler ayırımına da değinmek gerekir. Bilindiği gibi totoloji, yüklemi öznesinden ayrı bir bilgi içeriği taşımayan ifadedir. "Bütün evlenmemişler bekardır" cümlesindeki yüklem "bekardır" özne olan "bütün evlenmemişler"e ilişkin yeni bir bilgi vermediği için bu cümle bir totolojidir (Demir ve Acar, 1992, ss. 359- 60).

Aynı şekilde, Ahmet insandır cümlesini ele alalım. Bu cümlenin öznesi "Ahmet", yüklemi ise "insandır"dır. Ahmet kelimesi, insan olmayı içerdiği ve yüklem, yukarıdaki olduğu gibi, özneye ilgili fazladan, yeni bir bilgi vermediği için bu cümle de totolojik bir cümledir. Fakat "Ahmet zencidir" cümlesinde, yüklem özne tarafından içermemekte, yüklem özneye ilgili ek bir bilgi sunmaktadır, dolayısıyla bu cümle sentetik bir cümledir. "Ahmet insandır" önermesinin doğruluğu kelimelerin anlamlarına bağlı olduğu için deneysel olarak doğrulanması mümkün değil iken, "Ahmet zencidir" önermesi yine kavramların anlamlarına bağlı olmakla beraber, gözlemsel olarak doğrulanabilir niteliktedir. Yani Ahmet'in zenci olup olmadığının gözlemlenmesi mümkündür.

İşte mantıksal pozitivistlere göre, bir cümle anlamı kendisinden menkul bir totoloji değilse ve olgusal olarak doğrulanabilir bir içerik de taşımıyorsa anlamsız olarak değerlendirilmelidir (Popper, 1989; Suppe, 1974; Ural, 1986; Redman, 1991).

2. Doğrulanabilirlik İlkesi

Bilim dalındaki kullanım durumuna bağlı olarak doğrulama kavramının anlamı da değişmektedir. Doğrulama kavramı, matematik, mantık, sosyoloji, iktisat, antropoloji, fizik veya biyolojide farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bu çerçevede araştırma yahut çözümlemenin türü ve niteliğine göre doğrulama, "matematikselsel yahut mantıksal iddiaların doğruluğu, formüllerin yahut eşitliklerin uygulanabilirliği, raporların güvenilirliği, dokümanların sıhhatliliği, kalıntıların sahihliği, yeniden üretimin, tercümelerin ve şerhlerin ehliyeti, tarihsel ve istatistiksel hesapların doğruluğu, kaydedilen olayların onaylanması, somut bir durumdaki olayların sıralanmasında bütünlük, gözlemlerin kesinlik ve güvenilirliği, deneylerin tekrarlanabilirliği, genellemelerin öndeme yahut açıklama değeri" gibi birbirine indirgenemeyecek değişik anlamalara gelebilmektedir (Machlup, 1978, s. 137). Bilim metodolojisi tartışmalarında ise doğrulama dendiğinde, daha çok varsayımlara dayalı olarak geliştirilen genellemelerin açıklama yahut öndeme değerinin doğrulanması, onaylanması, yani genellemelerin sınanması kastedilmektedir. Bu anlamda doğrulamayı Fritz Machlup, "bir grup görüngüyle ilgili gözlemin sonunda meydana gelen bir veri kümesinin elde edilebilir olup olmadığını ve bu verilerin sözkonusu olgu grubuyla ilgili belirli bir varsayımsal genellemeler kümesiyle mutabık olup olmadığını öğrenmek için düzenlenmiş bir prosedür" olarak tanımlamaktadır (Machlup, 1978, s. 138).

Mantıksal pozitivistler, bilim olanla metafizik (anlamsız) olanı ayıracak bir ölçüt olarak doğrulanabilirlik ilkesini önermişlerdir. Bu ilkeye göre, bir önermenin doğru olup olmadığı, o önermenin içeriğinin olgularla desteklenip desteklenmemesine bağlıdır. Olgularla desteklenip desteklenmediği de, ancak duyular yoluyla tespit edilebilir. Dolayısıyla bir önerme duyularla tespit edilebilecek olgular dışında bir içerik taşıyorsa bunun doğru olup olmadığı belirlenemez (Ayer, 1984, s. 14). "Belli bir kimse, eğer ve ancak, bir tümcenin anlatmak istediği önermeyi nasıl doğrulayabileceğini, yani belli koşullar altında hangi gözlemlerin, kendisini, önermeyi

doğru olarak kabule ya da yanlış olarak reddetmeye götüreceğini biliyorsa, o tümce o kimse için olgusal bir anlam taşır" (Ayer, 1984, s. 16).

~~Burada pratik olarak doğrulanabilirlik ile ilke olarak~~ ~~doğrulanabilirlik~~ arasındaki ayırma da dikkat etmek gerekir (Ural, 1986, s. 52-59). Çünkü, birçok önermenin doğrulanabilir olduğunu bildiğimiz halde, onu pratik olarak doğrulama imkanından yoksun olabiliriz. Buna göre, örneğin, "Dünyanın en yüksek tepesi Everest tepesidir" önermesini pratik olarak doğrulamamız pek mümkün gözükmemekle beraber, ilkece bu önerme doğrulanabilir bir önermedir. Fakat "evrenin özünü oluşturan madde bir evrim halindedir" ifadesi, mümkün ve muhtemel duyu gözlemleriyle doğrulanması mümkün olmadığı için anlamsız bir önermedir. Bunun gibi duyularla ilgili olmayan tüm önermeler metafizik, bütün metafizik önermeler de anlamsızdır.

Mantıksal pozitivistlere göre, bir önermenin metafizik olmasıyla anlamsız olması aynı şeydir. Bu bağlamda tüm etik içerik taşıyan önermeler de anlamsızdır. "Bir önermede bir etik simge bulunuşu, onun olgusal içeriğine bir şey katmaz. Böylece birisine 'bu parayı çalmakla yanlış davrandınız' dediğimde, yalnızca 'Bu parayı çaldınız' dediğimin ötesinde bir şey savlamış olmuyorum. Bu eylemin yanlış olduğunu eklemekle onun üzerinde yeni bir bildirim yapmış değilim. Yalnızca onu törel bakımdan onaylamadığımı bildiriyorum. Bu, 'O parayı çaldınız' derken sesime özel bir tikslenme tonu vermiş ya da öyle yazarken kimi özel ünlem izleri koymuş olmak gibi bir şeydir. Ses tonu ya da ünlem imleri tümcenin gerçek anlamına bir şey katmaz. Bu, yalnızca, bunun anlatımına, konuşanın belli duygularının da eşlik ettiğini göstermeye yarar" (Ayer, 1984, ss.101-102).

Kısaca ifade etmek gerekirse, "bir terimin anlamı onun doğrulama yöntemidir" (The meaning of a term is its method of verification) (Suppe, 1974 s. 13). Doğrulanamayan önermeler anlamsız birer söz yığınınından ibarettirler.

Yalnız, eğer bilişsel anlamlı söylem, gözlem yoluyla veya deneysel olarak doğrulanabilir ifadelerden oluşacaksa, günlük konuşma dilindeki cümlelerin önemli bir bölümü bu doğrulama ilkesine uygun olarak ifade edilemediği için anlamsız olmayla yüzyüze gelecektir. O zaman tüm konuşma dilinin yeniden düzenlenmesi gerekecektir. Bu durum "bunu nasıl doğrulayabilirsin?" sorusunun günlük konuşma dilini mizaha döndürme tehlikesini taşımaktadır.

Bir önermenin doğruluğu nasıl sınanabilir? Bunun için anlamlı bir cümle nesnelere duyumsanabilen özelliklerini içermeli ve bu özellikler öznelarası doğrulanabilir nitelikte olmalıdır. Yani, tüm özneler ona aynı anlamı vermelidir. Dolayısıyla önermenin içerdiği iddianın doğru olup olmadığını araştırmak isteyen kişi bizzat gözlemleyip doğrulama veya yanlışlamada bulunabilmelidir. Eğer önerme, olgular ve onlar arasında varolan ilişkiler dışında bir unsur taşımıyorsa, yani veri bir dil kullanıyorsa, zaten mevcut kelimeler de duyular yoluyla oluşturuldukları için, doğrulama diye bir sorunsöz konusu olmayacaktır. Dolayısıyla "bu taş bir kilogramdır" dendiğinde, "peki bunun taş olduğunu nasıl doğrularsın?" diye bir soru sorulamaz. Eğer birisi soruyorsa onun sorunu epistemolojik değil semantiktir. Ona bir taş alıp göstererek "buna Türkçe'de taş denir" diyerek öğretmek gerekir (Demir, 1992, ss. 24-25).

3. Karşılaşım (Tekabuliyet) Kuralı

Karşılaşım kuralı, mantıksal pozitivistlerin önemli ve iddialı bir tezini dile getirmektedir. Buna göre, bir teorinin bilimsel olabilmesi için, teorinin öngördüğü ilişki mümkün olduğu kadar matematiksel bir mantıkla formüle edilmeli, teoriyi oluşturan ifadeler de, gözlemsel ifadelerle açık olarak tanımlanabilecek nitelikte olmalıdırlar. Böylece yapılacak işlemsel tanımlarla teorik

ifadeler gözlemsel ifadelere indirgenebilmeli yahut karşılıklı (correspondence) sağlanmalıdır (Suppe, 1974, s. 102).

Bu konuda Schlick şunları söylemektedir:

"Her teori, kavramlar ve yargılardan oluşturulmuş bir dokudur ve teori, bu yargılar sistemi olgular dünyasını birebir bir tekabül biçiminde yansıtıyorsa doğru veya gerçekliğe uygundur.

"Bunula birlikte birbirinden farklı yargı sistemlerinin aynı olgular kümesini yansıtması pekala olanaklıdır. Bundan ötürü, Doğruluk Kriterini eş biçimde sağlayan farklı sistemler pekala olabilir. Bunların aralarındaki fark aynı nesnel gerçekliğe farklı simgelerin yakıştırılmasından ileri gelmektedir" (Aktaran, Frank, 1985, ss. 86-87).

Özetleyecek olursak, teorik kavramsal sistem veya daha geniş bir ifadeyle bilişsel anlam taşıyan simgeler sistemi ile olgusal gerçeklik arasında isomorfik bir ilişki öngören mantıksal pozitivist bilim anlayışı şu varsayımlara dayanmaktadır:

1. Gerçekliği birebir tekabül (isomorfi) yoluyla doğru olarak betimleyebilecek bir tek kavramsal sistem olabilir. Söz konusu sistemlerin birden fazla olması, simgelerin değişmesinden başka bir anlama gelmez. Aynen aynı nesnel dünyasını betimleyen farklı diller gibi.

2. Olguları betimleme dışında söylenecek olan herhangi bir sözün, bire bir tekabülde karşılığı olmadığı, dolayısıyla bir şey anlatmadığı için anlamsız olarak kabul edilmesi gerekir. Bu da, bir sözün anlamlılığının, olgular dünyasında bir betimlemeye tekabül edip etmeme ölçütüne göre belirlendiği anlamına gelir. Sonuç

olarak olgu tasvirleri dışında her söz boş ve anlamsızdır (Suppe, 1974; Ayer, 1984).

Ancak, yazdığı tek bir kitapla mantıksal pozitivizmi İngilizce bilen dünyaya tanıtan A. J. Ayer 1975 yılında Bryan Magee'yle yaptığı bir söyleşide mantıksal pozitivistlerin en büyük kusurlarının söylediklerinin tamamının yanlış olması olduğunu söyler ve ekler: Birincisi, doğrulama ilkesi kendisini hiç doğru dürüst formülleştiremedi. Ben bir kaç kez denedim, ancak her keresinde içine, ya çok az, ya da çok fazla şey sokuyordum. Bugüne kadar mantıksal kesin bir formüllemeye ulaşamadı. İkincisi, indirgemecilik de işlemiyor. Üçüncüsü, mantık ve matematikteki önermelerin herhangi ilginç bir anlamda çözümleyici olup olmadığı şimdi bana epeyce kuşku geliyor. Yine, geçmişe ilişkin önermelerin hale ilişkin önermelere tümden indirgenmesi ve onlar için geleceğin apaçıklığı yanlış (Magee, 1985, ss. 144- 145).

Ayer, yıllar sonra, bir zamanlar kendinden emin ve ateşli savunuculuğunu yaptığı tezlerin yanlışlığını söylerken temel yanılığının mantıksal pozitivistlerin hala altın standartının geçerli olduğunu sanmalarına benzetir. Bilindiği gibi altın standartında piyasadaki madeni ve kağıt paralar mevcut altın stokunu yansıtıyordu. Olgusal gözlem ifadelerine dönüştürülemeyen önermelerin anlamsız olduğunu söylemek, şimdi karşılığında altın bulunmayan piyasadaki kağıt paraların değersiz olduğunu söylemekle aynı şey. Halbuki bugün ekonomi tümüyle bu kağıt paralar ve diğer değerli kağıtlara dayalı olarak işliyor.

c) İktisatta Doğrulamacılık

Pozitif iktisat, iktisatçıların çok sevdiği ve sık kullandıkları bir nitelemedir. Ancak iktisatta pozitivizm tartışmalarının mantıksal pozitivizmle tümüyle aynı çerçeveyi paylaşmadığını hemen vurgulamak gerekir. Aşağı yukarı bütün iktisada giriş kitaplarında yeralan pozitif iktisat-normatif iktisat ayrımının mantıksal pozitivizmle bir şekilde ilişkili olmakla birlikte, bu ilişkinin pozitif iktisat anlayışının mantıksal pozitivizmin bilim anlayışıyla tamamen örtüşmediği söylenebilir (Redman, 1991, s. 92).

Ancak, pozitif iktisat "dünyadaki insan ve eşyaların davranışları hakkındaki bilginin gelişmesiyle ilgilendiğine" (Lipsey, 1986, s. 7) göre, pozitif iktisatçılar, pozitif ve sınanabilir önermelerin geliştirilmesini konu edinmektedirler. Fakat bunun, "pozitif iktisat alanı içindeki tüm tekil önerme ve hipotezlerin pozitif ve sınanabilir olması gerektiği anlamına gelmediğini" belirten Lipsey, bir teoride yeralan tüm tekil önermelerin pozitif ve sınanabilir olması gerektiğini savunan mantıksal pozitivistlerin bu yargılarını zararlı bulduğunu ifade eder (Lipsey, 1986, s 7).

Bu farklılığa rağmen 1980'lere kadar iktisat metodolojisi ile özellikle ilgilenmeyen iktisatçıların çoğunda pozitivizmi, iktisadın yöntembilimsel temeli olarak görme eğilimi vardı (Holcombe, 1989, s. 79). Olguların gözlenmesi, tümevarım yoluyla genelleme ve bu genellenenin tekrar olgularla karşılaştırılması biçimine özetlenebilecek pozitivist yaklaşım, iktisat ders kitaplarında tartışma götürmez bilimsel yöntem gibi sunulmuştur (Wofson, 1978, s. 1). Çünkü "iktisatta pozitivizm" dendiğinde daha çok, Friedman'ın yaklaşımı ve bu çerçevedeki tartışmalar akla gelmektedir (Holcombe, 1989, ss. 57-69). Friedman'ın yaklaşımı da, teorilerin öndeyi gücünü öne çıkaran bir bakış açısı olduğu için, uygulamacı iktisatçıların oldukça ilgisini çekmekte ve kabul görmektedir. Bu bağlamdaki tartışmaları araçsalcılık başlığı altında incelediğimiz için burada sadece doğrulamacılık üzerinde

duracağız.

Öte yandan, iktisat metodolojisi literatüründe doğrulamacılık kavramının anlamı da, mantıksal pozitivistlerinkiyle özdeş değildir. Çünkü iktisat metodolojisinde, bilim felsefesi ile bağlantılı olarak, sistematik metodoloji tartışmaları Popper ile başlamaktadır. Ancak Mark Blaug 19. yüzyılın sonuna kadar iktisadi düşüncede iz bırakmış iktisatçıları "doğrulamacılar" olarak nitelemekte bir sakınca görmemektedir (Blaug, 1988, ss. 56- 58).

Bu dönemde doğrudan iktisat metodolojisi üzerine eser vermeyen iktisatçıların da örtük olarak bu yaklaşımı benimsedikleri söylenebilir. Zaten yirminci yüzyıla kadar, özellikle de mantıksal pozitivistlerin 1920'li yılların sonuna doğru gündeme girmesine kadar, metodoloji tartışmaları, doğrulamacılığın mantıksal ve kavramsal çerçevesi içinde kalmak kaydıyla, akılcılar ile denevciler arasında cereyan etmekteydi. Bu yüzden denebilir ki, bu zamana kadar iktisat metodolojisinde egemen paradigma, doğrulamacılıktı.

Bir metodoloji olarak doğrulamacılığın ciddi olarak ve alternatif önererek sorgulanması Popper'la başlamıştır. Bu bağlamda hem mantıksal pozitivistlerin, hem de Popper'ın görüşlerini iktisat metodolojisine taşıyan kişi T. Hutchison olmuştur (Backhouse, 1991, ss. 269- 70; Buğra, 1989, ss. 135-38; Redman, 1991, s. 94, Caldwell, 1991a, s. 95). Hutchison'un 1938 yılında yazdığı *The Significance and the Basic Postulates of Economic Theory* isimli kitabı, Redman'a göre, "iktisat metodolojisinde önemli bir dönüm noktasını ve 20. yüzyıl bilim felsefesi ile iktisat metodolojisi arasında kurulan ilk bağlantıyı yansıtmaktadır" (Redman, 1991, s. 93). Burada Hutchison, mantıksal pozitivistleri izleyerek, iktisat teorisinde analitik ve sentetik önermelerin ayrılması ve senetetik önermelerin sınamaya tabi tutularak deneysel içeriğın artırılması yoluyla bilginin ilerletilmesi gerektiğini savunmaktadır (Bachouse, 1991, s. 270; Hausman, 1989, s. 118). Hutchison, sadece bilimsel teorilerin doğruluk veya yanlışlıklarının ancak deneysel sınama ile ortaya

konabileceğini söylemekle kalmayıp, varsayımların da sınanması gerektiğini söylediği için Machlup tarafından "ultra ampirist" olarak nitelenmektedir (Machlup, 1978, s. 493). Hutchison'un bu eseri ve ona yöneltilen eleştirilerle hız kazanan iktisatta yöntem tartışmaları zamanla pozitivist çizginin dışına taşarak genişlemiştir (Knight, 1940, 1963; Hutchison, 1941, 1964, 1977).

David Hume'un tümevarıma yönelttiği güçlü eleştiriler, alternatif bir yöntem önermediği için negatif eleştiri düzeyini aşamamışlardır. Bu yüzden olsa gerek, Blaug, yanırlamacılıktan önceki yöntem tartışmalarını "iktisat metodolojisinin tarihöncesi" (The prehistory of economic methodology) başlığı altında toplamaktadır (Blaug, 1988, s. 55). Backhouse da, 1930lu yılları, iktisatta "bir dönüm noktası" olarak niteleyerek aynı noktayı vurgulamaktadır (Backhouse, 1991, s. 275).

Yanırlamacılık öncesi dönemde, bilim felsefesi ile iktisat metodolojisi ilişkisi çerçevesinde değinilmesi gereken ilk düşünür şüphesiz Adam Smith'dir. Smith 1750 yılında yazdığı ancak 1799'da yayınlanan *The Principles which Lead and Direct Philosophical Enquiries; Illustrated by the History of Astronomy* isimli eserinde Newton'un doğal bilimlerde yaptığını sosyal bilimlerde yapmak istemiştir (Redman, 1991, s. 92; Blaug, 1988, s. 57). Bu anlamda Smith, hem iktisat bilimini bağımsız bir bilim dalı haline getiren, hem de bilim felsefesiyle bağlantısını kuran ilk kişidir (Redman, 1991, s. 92).

Bütün bunlara rağmen Adam Smith, David Ricardo ve Thomas Malthus gibi iktisatçılar metodolojik düzeyde kendilerini savunma gereği duymadıkları için iktisat metodolojisinin tarihöncesinde yer almamaktadırlar (Blaug, 1988, s. 56). Ancak bir doğrulamacı olarak John Stuart Mill bundan istisna tutulabilir (Hirsch, 1992).

2. YANLIŞLAMACILIK

a) Bilim Metodolojisinde Yanlışlamacılık

Yanlışlamacılık, diğer alanlarda olduğu gibi iktisat metodolojisinde de, önemli bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Karl Popper'a kadar bilim metodolojisinin temel sorunu, bilimsel varsayım hipotez yahut önermelerin doğrulamasının nasıl yapılabileceği noktasında toplanıyordu. Farklılaşma bu doğrulamanın yapılmasını mümkün kılacak yöntemler konusunda ortaya çıkmaktaydı. Bu yüzden gerek tümevarım, gerekse tümdengelim kullanım alanı ve sorunları ile ilgili tartışmalar doğrulamacı varsayımların veri kabul edildiği bir düzlemde yapılıyordu. Karl Popper'ın başlangıçta tümevarım sorununu çözmek üzere yaptığı girişim, bütün tartışmanın seyrini değiştiren bir dönüşüme yol açtı. İktisat metodolojisinin de ayrı bir disiplin haline gelmesinin bile bu dönüşümlerle birlikte başladığı söylenebilir (Blaug, 1988, s. 94; Backhouse, 1991, s. 276; Hausman, 1989, s. 118).

Yanlışlamacılığın bilim felsefesinden başlayarak sosyal bilim metodolojisine kadar uzanan çok geniş bir alanda önemli bir tartışma gündemi başlatması, onun bilim felsefesi, yahut metodolojisinin sorunlarını çözmeye yönelik olumlu girişimlerinden ziyade, tartışma zeminini genişletmesi ve zenginleştirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden metodoloji ile ilgilenen herkes bir şekilde Popper'la hesaplaşmak zorunda kalmaktadır.

Popper, hem yanışlamacılığı savunan, hem de eleştirenlerin tümünün, en çok göndermede bulunduğu düşünürler arasına girmiştir. Bu yüzden yanışlamacılık, bizim çalışmamızda da, görece ağırlığı fazla konular arasında yer almaktadır. şimdi, önce

Popper'in görüşlerini, ardından da bu görüşlerin iktisat metodolojisinde yol açtığı tartışmaları ele alalım.

1. Karl Popper ve Popperci Gelenek

Sir Karl R. Popper 1902 yılında Viyana'da doğdu. 26 yaşında Viyana Üniversitesine doktorasını verdi. Viyana Çevresi'nin bir çok toplantısına devam etti. Başlangıçtan itibaren çevrenin temel tezlerine sürekli muhalefet ettiği için kendisine Otto Neurath tarafından "resmi muhalif" lakabı takıldı (Redman, 1991, s. 27).

Bilim felsefesi ve metodoloji literatüründe önemli bir yeri bulunan Almanca "Logik der forschung" adıyla 1935 de çıkan ilk kitabı ancak 1959'da "The logic of Scientific Discovery" (Bilimsel Keşif Mantığı) olarak İngilizce'ye çevrildi. Avrupa'da savaşın patlak vererek Avusturya'nın Nazi Almanyasına katılacağını sezerek 1937'de Yeni Zelanda'ya gitmek üzere ülkesinden ayrıldı. 1937-45 yılları arasında Canterbury University College'da felsefe okuttu. Bu arada kendi kendine Yunanca öğrendi. 1945'de en önemli eserlerinden biri sayılan "Open Society and its Enemies" (Açık Toplum ve Düşmanları) Popper'a hatırı sayılır bir ün kazandı. 1946'da İngiltere'ye yerleşti, 1965'de de "sir" ünvanını aldı.

Oxford ve Cambridge'de mantıksal pozitivizm revaçta olduğu için kendisine buralarda görev verilmedi. Emekliye ayrıldığı 1969 yılına kadar 23 yıl boyunca London School of Economics'de mantık ve bilimsel yöntem profesörlüğü yaptı. 1957'de "The Poverty of Historicism" (Tarihselciliğin Sefaleti), 1963'de "Conjecture and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge" (Tahminler- ve çürütmeler: Bilimsel Bilginin Büyümesi) kitapları yayınlandı. 1972'de "Objective Knowledge: An Evolutionary Approach" (Nesnel Bilgi: Evrimsel Bir Yaklaşım) kitabından başka yüzlerce makalesinin yanısıra 1974 yılında

yayınlanamış bir de otobiyografisi var.

Yerleşik düşünme tarzına olan itirazı yüzünden ortodoks akademik camia tarafından uzun süre yeterli ilgi görmeyen Popper daha sonra bilim felsefesi ve metodolojisi tartışmalarının odağında yer alagelmektedir. Popper'in görüşlerinden etkilenen önemli düşünürler arasında şunlar sayılabilir: Joseph Agassi (öğrencisi), Ian C. Jarvie (öğrencisi), J.W.N. Watkins (öğrencisi), A.I. Sabra (öğrencisi), Preston King ve J. O. Wisdom (LSE'de felsefeci) Donald T. Campell (Psikolog), F. A. Hayek (LSE'de İktisatçı), Sir Jhon Eccles (Nöropsikiyatrist), Sir Peter Medawar (Biolog), A. F. Chalmers (Öğrencisi), Hans Albert (iktisatçı), Jacques Monad (Biyokimyacı), Noretta Koertge (öğrencisi), Helmut Spinner (felsefeci)... (Redman, 1991, s. 27).

2. Popper'da Bilimin Rasyonalitesi Sorunu

Yirminci yüzyılın bilim felsefesi tartışmalarına damgasını vuran temaların başında "bilimin rasyonalitesi" sorunu gelmektedir (Redman, 1991, s. 3). Yerleşik anlayış, bilim rasyonalitesinin zaman içinde değişmediğini savunmaktadır (Tianji, 1985, s. 409). Bu bağlamda, sözkonusu rasyonaliteyi karakterize ettiği düşünülen ve bilim ile bilim olamayanın birbirinden ayırt edilebilmesini sağlayacak bazı ölçütler ileri sürülmüştür. Bunlar arasında, daha önce gördüğümüz gibi, doğrulanabilirlik oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Doğrulama işleminin esası, teori yahut hipotezlerin olgusal dünya ile karşılaştırılması ve bu karşılaştırma işinde son sözün olgusal veya deneysel olana terkedilmesidir. Buna göre, ileri sürülen bir iddia yahut teorinin bilimsel bir zeminde bulunup bulunmadığını saptamak için, onun olgusal ve deneysel bilgilerle doğrulanabilir olup olmadığına bakmak gerekir. Bu bilim anlayışı, gözlemlenen olgusal dünyadan elde edilen bilginin tümevarım

yöntemiyle genelleştirilmesi, bu genelleştirilen gözlem ve deneye dayanan önermelerden oluşan kuramların doğrulama yöntemiyle bilgi dağarcığıımıza aktarılmasını öngörmektedir. Burada şu varsayımlar sözkonusudur:

1. Zihin, nesne ile ilişkiden önce boştur (deneycilik).
2. İnsan zihni nesnelere nesnel olarak algılar (nesnelcilik).
3. Gözlemlenen olguların özelliklerini ve sözkonusu olgular arasındaki ilişkileri ifade eden tikel önermeler tümevarımla genellenebilir (tümevarımcılık).
4. Duyuların gözetiminde tekrar olgu dünyasıyla karşılaştırılıp doğrulanabilen genellemeler birikimsel bir süreç izleyerek bilimin iskeletini oluştururlar (doğrulmacılık) (Tianji, 1985, s. 415; Sunar, 1986, s. 111; Köker, 1990, s. 21; Demir, 1992, s. 29; Yay, 1992, ss. 10-11).

Bu pozitivist, birikimci ve ilerlemeci bilim anlayışının varsayımlarının tümü Popper tarafından eleştirilir. Popper;

1. Kuramdan bağımsız gözlem olamayacağını, çünkü tüm gözlemlerin onları anlamlı kılan bir kuramsal yapı içinde oluştuğunu,
2. Tikel bilgilerin genellemesiyle tümel bilgi elde etmenin mantıksal bir kesinlik taşımadığını,
3. Bilimselliğin ölçütünün sanıldığı gibi tersine doğrulanabilirlik değil yanlışlanabilirlik olduğunu ve,
4. Yaygın kanaatin aksine bilimsel bilginin, doğruların biriktirilmesiyle değil yanlışların ayıklanmasıyla ilerlediğini savunur (Popper, 1989, ss. 33-59; Magee, 1982, ss. 51-58).

Popper da mantıksal pozitivistler gibi, öncelikle bilim ile bilim olmayan arasında bir ayırımın nasıl yapılabileceği sorununa eğilmektedir. Onun da, bir sınır çizmeye gerçekleştirecek ölçüte

ihtiyacı vardır. Mantıksal pozitivistler bu ölçütü, önermelerin muhtemel gözlem veya duyumlarla desteklenebilir bir şekilde formüle edilmelerini ifade eden **doğrulanabilirlik** olarak belirlemişlerdi. Bu, sadece bilimle bilim olmayanı değil, aynı zamanda anlamlı olanla anlamlı olmayanı da birbirinden ayıran yegane ölçüttü. Böylece anlamlılıkla bilimsellik örtüşüyordu (Ayer, 1984, ss. 13-28).

Popper, **doğrulanabilirliğin yerine yanlışlanabilirliği** koyarken bu ölçütün anlamlı olanla olmayanı değil, sadece bilimsel olanla olmayanı birbirinden ayırdığını savunuyordu. Yani Popper, bilim olanla olmayanın ayırımının yapılmasının gerekliliğini kabul etmekle beraber bunun, anlamlılık-anlamsızlık ikilemi çerçevesinde ele alınmasına karşı çıkmaktaydı. Ona göre, anlamlılık kategorisini, sadece bilimsel bilgilere özgü kılmak yanlıştı. Metafizik olmak anlamsız olmak demek değildi. Çünkü, mantıksal pozitivistler, böyle yapmakla anlamlığı olgularla ilişkilendiren yanlış bir varsayımdan hareket etmekteydiler, halbuki anlamlılık kişiler arasında meydana gelen uyuşumlar sonunda ortaya çıkmaktadır (Popper, 1989, ss. 39-41).

3. Yanlışlanabilirlik

Yanlışlanabilirlik ne anlama gelir? Bundan neyin kastedildiğini daha iyi anlayabilmek için Popper'ın **doğrulanabilirlik ilkesine** getirdiği eleştirilere bir göz atalım.

1919 yılı izafiyet teorisininin test edilmesi bakımından önemli bir yıldır. Çünkü o yıl izafiyet teorisinin güneşin çekim alanına giren ışınların eğilme göstereceklerine yönelik öngörüsünün sınanmasına imkan veren bir güneş tutulması olacaktı. Popper, güneş tutulmasının teoriyi doğrulaması veya yanlışlamasından çok meydana gelecek sonucun bilim metodolojisi açısından önemiyle ilgilenmekteydi. Yapılan ölçümler sonunda ışınların eğildiği

saptandı ve sonuçta izafiyet teorisinin öngöruları doğru çıktı. Söylediğimiz gibi Popper bu öngörünün doğru çıkmasıyla değil, bunun ima ettiği sonuçla ilgileniyordu. Eğer öngörü doğru çıkmasaydı teori reddedilecekti veya yeni sınama imkanları yaratacak şekilde yeniden formüle edilecekti (Popper, 1989, s. 34).

Bu bağlamda Popper, izafiyet teorisiyle, Marks'ın tarih, Freud'un Psikanaliz ve Adler'in bireysel psikolojiyle ilgili teorilerini karşılaştırdı. Bu üç teorinin savunucuları belirli somut durum veya olayların kuramlarına nasıl uygun düştüğünü kolaylıkla göstermelerine karşılık, hangi koşulların ortaya çıkması durumunda kuramlarını savunmaktan vazgeçeceklerini hiçbir zaman belirtmiyorlardı (Popper, 1989, s. 35).

Bir örnek vermek gerekirse Adler'ci psikolojinin temel ilkesi, insan eylemelerini aşağılık duygusunun motive ettiğidir. Bir nehrin kenarında yürürken nehre düşmüş ve boğulmamak için çırpınan bir çocuğu gören adamın muhtemel iki tavrını bu kuramın ışığında yorumlayalım. Adam, ya çocuğu kurtarmak için nehre atlayacak, ya da atlamayacaktır. Eğer adam çocuğu kuratmak için nehre atlarsa Adlerci psikanalist bunu adamın tehlikeye rağmen suya atlamaya cesaretli olduğunu ispatlayarak aşağılık duygusunu yenmeyi amaçladığına yoracaktır. Eğer adam nehre atlamazsa, o zaman da adam çocuk boğulurken bile kıyıda kalma soğukkanlılığına sahip olduğunu ispat ederek aşağılık duygusunu telafi ettiğini söyleyecektir (Chalmers, 1990, s. 87).

Nitekim Popper 1919 yılında Adlerci yaklaşımla açıklanamayacağını düşündüğü bir durumu Adler'e anlattığını, Adler'in de çocuğu hiç görmeden durumunu Adlerci terimlerle izah etmekle hiç güçlük çekmediğini aktarır ve şöyle devam eder: "Hafiften bozulup nasıl böylesine emin olabildiğini sordum. 'Daha önceki bin deneyim sayesinde' diye cevap verince de dayanamadım. 'Bu yeni bir durum ve bununla birlikte deneyimleriniz binbir etmiş olmalı' dedim" (Popper, 1989, s. 35).

Böylece, bir kuramın doğruluğunu onaylayacak, kuramı destekleyecek veri bulmanın çok kolay olduğunu farkedene Popper, bir kurama, nelerin kendisini doğrulayacağını değil, tersine hangi durumlarda yanlışlanmış olacağını ifade edilmesinin bilimsellik vasfını kazandıracağını savunmaya başlar (Popper, 1989, s. 36)

Popper, doğrulanabilirliği, hem önermelerin mantıksal yapısı, hem de bilimsel açıklamanın mantığı açısından eleştirmektedir. Yanlış olduğu bilinen yapısal olarak olumlu bazı cümlelerin ilkece doğrulanabileceğini, fakat yanlışlanamayacağına dikkat çeker. Örneğin, tepegöz insanlar vardır, önermesini ele alalım. Bu önerme yapısal olarak olumlu ve doğrulanabilir niteliktedir. Çünkü yapılacak muhtemel gözlemlerle tepegöz insanlar bulunup bu yargı doğrulanabilir. Fakat, yaptığımız gözlemler sonucunda tepegöz insan bulamayışımız, mantıksal olarak, bu önermenin yanlışlığını kanıtlamaz. Belki bizim ulaşamadığımız bir yerlerde tepegöz insanlar yaşamaktadır. Bu durumda eğer doğrulanabilirlik, bilimselliğin ölçütü ise, en azından prensipte, doğrulanabilir bir yapıda olduğu için bu önermenin bilimsel bir önerme olarak kabul edilmesi gerekecektir (Caldwell, 1991, s. 2).

Bu önermeyi bilimsel bir yapıda olan "Marsın yüzeyinde dağlar vardır" önermesiyle karşılaştıralım. Gerek geliştireceğimiz güçlü teleskoplarla, gerekse uzay araçları kullanarak Mars gezegeninin yüzeyinde dağların olmadığını gösterebiliriz. Bu nedenle, "tepegöz insanlar vardır" önermesinin tersine bu önerme, ilkece yanlışlanabilir nitelikte olduğu için bilimseldir.

Öte yandan Popper, pozitivist ve empirisistlerin neredeyse yegane bilimsel yöntem olarak sundukları tümevarımın mantıksal olarak imkan değil, imkansızlık içerdiğine dikkat çeker. "Bütün kuğular beyazdır" önermesini ele alalım. Milyonlarca beyaz kuğu görmüş olmamız "bütün kuğular beyazdır" yargısına varmamızı zorunlu kılmaz. Çünkü bu, gözlem alanımızın dışında kalan bir yerlerde siyah bir kuğunun bulunmadığını mantıksal kesinlikle

garantilemez. Fakat bir siyah kuğu bulunursa bu genelleme **yanlışlanmıştır** olur. Yani bu cümle mantıksal olarak doğrulanamaz ama yanlışlanabilir niteliktedir (Popper, 1989, s. 53).

Ayer, mutlak anlamda doğrulamanın imkansızlığını kabul edip pratik olarak doğrulanabilirlik ile ilke olarak doğrulanabilirlik arasında bir ayırım yaparak bu sorunu aşmaya çalışır ve arkasından ekler: "Bir varsayım kesinlikle doğrulanmadığı ölçüde, kesinlikle çürütülemez de. Çünkü, belli gözlemlerin ortaya çıkışını belli bir varsayımın yanlışlığının kanıtı olarak aldığımız zaman, belli koşulların varoluşunu önvarsayarız. Belli bir durumda, bu önvarsayımın yanlışlığı son derece olabilirlikten uzak olsa bile, mantıksal olarak olanaksız değildir" (Ayer, 1984, s. 19).

Yani, Ayer'e göre, mutlak doğrulamacılık gibi mutlak yanlışlamacılık da mantıksal olarak imkansızdır. Çünkü gözlemlendiğiniz bir "kuğu"nun siyah bir kuğu mu olduğu, yoksa kuğuya benzer siyah başka bir canlı mı olduğu, yahut yaptığınız gözlemin ne derece güvenilir olduğu sorularının cevabı sanıldığı kadar kolay değildir. Bu itiraz metodoloji literatürde "Duhem-Quine tezi" olarak bilinmekte ve tartışılmaktadır (Suppe, 1974, s. 72; Cross, 1982; Blaug, 1989, s. 265; Lakatos, 1986, s. 180; Redman, 1991, s. 39).

Öte yandan, sadece potansiyel olarak yanlışlanabilir olmak da yeterli değildir. Mesela, "Dünyada deprem olacak" önermesi milyonlarca yıl deprem olmadan geçse de, mantıksal olarak yanlışlanabilen bir önermedir. Ancak bu önerme çok fazla bilgi içeriğine sahip değildir. Çünkü, Popper'a göre, bir önermenin bilgi içeriği onun yanlışlanabilirliğiyle doğru orantılıdır. Yanlışlanabilirlik oranı arttıkça bilgi içeriği de artar. "1992 yılında deprem olacak" önermesi, öncekine göre oldukça fazla bilgi içeriği taşımaktadır. Çünkü bu durumda, 1992 yılında bir depremin olmadığı gözlemlenmesiyle sözkonusu önerme yanlışlanmıştır olacaktır. Yani önermenin hangi durumda kesin olarak yanlışlanmıştır olacağını gösteren bir mantıksal kurgusu vardır. Eğer önerme "1992 yılının Ramazan ayında Erzincan'da bir deprem olacak"

biçimindeyse bilgi içeriği öncekilere oranla çok daha fazladır (Demir, 1992, s. 34).

Popper'a göre, bilgi verici içeriğin yüksek olması, doğrulanabilir olmayı değil, yanlışlanabilir olmayı mümkün kılacak bir formülasyonu gerektirmektedir. Yanlışlanabilme ihtimalinin yüksek olması da, sınanma imkanlarının yüksek olmasına bağlıdır. Bir teori ne kadar kesin bir şekilde ifade edilirse o kadar yanlışlanabilir hale gelir. Örneğin ışık hızının bir vakum içinde saniyede $299.8 * 10^6$ olduğunu ileri süren bir hipotez takriben $300 * 10^6$ olduğunu ileri süren hipotezden daha kesin, dolayısıyla daha yüksek derecede yanlışlanabilir olduğu için tercih edilmelidir (Chalmers, 1990, s. 92).

Yukarıdaki deprem örneğinde olduğu gibi, metodolojik açıdan, sonuçta önermenin doğru veya yanlış olması önemli değildir. Önemli olan önermenin mantıksal yapısının, onun sınanmasına ve hangi gözlem veya sınama sonunda yanlışlanmış olacağını açıkça ifade eden önermelere imkan tanıyıp tanımadığıdır.

Burada hem doğrulanabilirlik, hem de yanlışlanabilirlik kategorilerinin olgusal değil, mantıksal bir nitelik taşıdığına dikkat edilmelidir. Popper mantıksal olarak yanlışlanabilme ile deneysel yanlışlanabilme arasındaki ayırma da dikkat çeker (Caldwell, 1991, s. 3).

Bir önerme potansiyel olarak en azından bir yanlışlayıcı, yani mantıksal olarak kendisiyle çelişen bir temel önerme içeriyorsa, o önerme mantıksal olarak yanlışlanabilir demektir. Popper'a göre temel önerme, belirli bir yer ve zamanda, belirli bir nesneyi konu edinen önermelerdir. "Burada bir siyah kuğu var" önermesi; "bütün kuğular beyazdır" önermesiyle çelişen temel bir önermedir. Yani bütün kuğular beyazdır yasası bazı önermelere izin verip bazılarını yasaklamaktadır. Bir hipotez eğer ona aykırı düşen mantıken mümkün bir veya birkaç gözlem önermesini barındıracak biçimde ifade ediliyorsa, o hipotez mantıksal olarak yanlışlanabilirdir.

Sözkonusu önerme veya önermelerin doğruluğunun gösterilmesi durumunda hipotez yanlışlanmış olacaktır. Bir genellemenin, yahut kuramın bilimselliği, en azından bir temel önermeyi yasaklamasına, yani o önermenin doğru olması durumunda yasanın mantıksal olarak yanlışlanmış olmasına bağlıdır (Popper, 1989, s. 267).

Temel önermelerin doğru veya yanlışlığının belirlenmesi de, yukarıda değinildiği üzere, mutlak anlamda yanlışlamanın mümkün olup olmadığıyla ilgili yeni bir tartışma başlatmaktadır. Buradaki sorun ise mantıksal olmaktan ziyade deneyseldir. Birisi "Burada bir siyah kuğu var" dediğinde bunun hemen kabullenileceğini beklemek saflık olur. Yasa taraftarları, o kuğunun aslında beyaz olduğunu fakat siyaha boyanmış olabileceğini veya gözlemin yanlış yapıldığını iddia edebilirler. Hatta gözlemlenen bu hayvanın kuğu değil, kuğuya benzer başka bir hayvan olduğunu bile savunabilirler. Bu durumda kuğu kavramının içeriğinde bir değişiklik meydana getirilebilir. Bu yüzden olgulara ilişkin bildirimlerde bulunan temel önermeleri oluşturan kavramların tanımlarının değiştirilmemesi ve yardımcı varsayımlarla yanlışlayıcı gözlemlerin devre dışı bırakılmaması gerekmektedir. Buna Popper ad hoc teori düzenlemesi demektir (Popper, 1989, s. 37).

Bütün bunlar bir önermenin doğrulanması kadar yanlışlanmasının da problemlili olduğu anlamına gelmektedir.

4. Hakikate Yaklaşma ve Yanılabilirlik

Öte yandan, Popper'ın önerdiği bu bilimsel yöntem, sağlam ve kesin bilgiye ulaşmayı garantilememekte, sadece gerçeğe yaklaştığımızı, açıklamalarımızın gerçeğe benzediğini bilmemizi sağlamaktadır. Mantıksal pozitivistler, bilginin doğruların birikmesiyle ilerlediğini savunurken Popper, bilimin ilerlediğini

kabul etmekle beraber bunun doğruların birikmesiyle değil, yanlışların ayıklanmasıyla meydana geldiğini savunmaktadır (Popper, 1989, ss. 228-237).

Hakikate yaklaştığımızı bilmekle birlikte, elimizde ona nihai olarak ulaştığımızı garantileyecek hiç bir yöntem yoktur. Bu yanılabilirliğin dolaysız bir sonucudur: Ona sahip olmuş olsak bile, hakikati ne zaman bulacağımızı bilemeyiz. Bütü bilgiler tahminidir. Dolayısıyla Popper "irrasyonalist ve septikler"le doğruluğun (truth) bir ölçütünün olmadığı inancını paylaşmaktadır (Popper, 1983, s. xix).

Popper'a göre bilim, doğru bilgi ile özdeş görülmemelidir. Hem Newton, hem de Einstein kuramlarını bilimsel kabul ediyorsak, her ikisinin de aynı anda doğru olması mantıken mümkün değildir. Üstelik her iki kuram da yanlış olabilir. Bu durumda doğru olmayan bir kuramın pratikte nasıl kullanılabilir olduğu sorusuyla karşılaşırız. Buna Popper'ın cevabı basittir. Her yanlış önermenin belirsiz sayıda doğru sonuçları vardır. Bir teorinin varsayımlarının bir veya birkaçının yanlış olması, doğrudan teoriden sağlanan sonuçların tümünün yanlış olduğu sanucunu getirmez. Örneğin, bir Pazartesi günü birisi "Bugün günlerden salıdır" dediğinde bu önerme yanlış olur. Fakat "Bugün pazar değildir", "Bugün salı değildir" gibi önermelerin tümü doğrudur. Buradan şöyle bir sonuca varabiliriz: Her yanlış önermenin belirsiz sayıda doğru sonuçları vardır. Doğru olmayan bir kuramın bizi doğru sonuçlara götürmesinin nedeni de budur (Magee, 1982, s. 39).

Magee'nin, yanlış bir önermenin, bilgi içeriğinin doğru fakat belirsiz önermeye göre daha fazla ve kullanışlı olduğuna dair sunduğu diğer bir örnek de, bu konuda ikna edicidir. "Tutalımki, öğlene bir dakika vardır; o zaman 'saat tam 12' önermesi yanlış olur. Yine de bu yanlış önerme, düşünebileceğim hemen her bakımdan, 'saat şimdi sabahın 10'uyla öğlenden sonranın 4'ü arasında bir yerde' gibi doğru bir önermeye oranla daha geçerli ve yararlı bir doğruluk içeriği taşımaktadır" (Magee, 1982, s. 39).

Bu yüzden bilimde mutlak doğruyu aramak yerine kesinliğini bilmediğimiz ama yanlışlanabilme ihtimali olan bütün önermelerin kullanılabilir doğru sonuçlarından yaralanabiliriz. Burada bu yaklaşımın, farklı bir teorik çerçevede sunulmasına karşın, Friedman'ın varsayımların teorisinin değerlendirilmesindeki konumuna ilişkin tezi arasındaki bazı benzerliklere dikkat çekmek yararlı olabilir (Friedman, 1959). Bazen bu benzerlik, Friedman'ın görüşlerinin Popper'inkilere özdeş görülmesine neden olmaktadır (Keyder, 1979, s.3).

Toparlayacak olursak, bir teori potansiyel olarak yanlışlanabilir ama pratikte sınınamayabilir. Bunun için yapılabilecek fazla bir şey yoktur.

Eğer bir teori potansiyel olarak yanlışlanabilir ve aynı zamanda sınınanabilirse muhtemel iki sonuç vardır.

1. Sınama işlemi olumlu sonuç vermişse teori desteklenmiştir. Burada doğrulanma değil desteklenme kelimesinin kullanılması tesadüf değildir. Çünkü desteklenmiş olmak doğruluğu ispatlanmış olmak anlamına gelmez. (Caldwell, 1991, s. 3) Tersinden, yanlışlanmak da yanlış olduğunun ispatlanması anlamına gelmez. Yanlışlanan bir teori pekala doğru olabilir. (Lakatos, 1986, s. 108).

Doğrulamacılık ile karşılaştırdığımızda, yanlışlamacılığın sadece yöntem açısından değil, bilimin amacının ne olduğu açısından da oldukça farklı bir nitelik taşıdığını söyleyebiliriz. Doğrulamacılığa göre bilimin amacı hakikate ulaşmaktır, bunu yöntemi de doğrulamadır. Yanlışlamacılık da ise amaç hakikate yaklaşmak, yöntem de önermeleri yanlışlanabilecek biçimde formüle etmektir (Popper, 1989, s. 229).

Hakikate yaklaşma anlayışı mantıksal olarak yanlışlanabilirliği (fallibility) gündeme getirmektedir. Hiç bir zaman kesin bilgiye ulaştığımızı kanıtlayamayız. Çünkü yanlışlanma her zaman mümkündür. Eğer sınama sonucu olumsuzsa kuram reddedilir. Az önce

söylediğimiz gibi gözlemlerin bir kuramı desteklemesi onun doğruluğunu kanıtlamadığı gibi reddedilmesi de yanlışlığını kanıtlamamaktadır.

5. Eleştirel Akılcılık

Popper, üç ciltlik **Bilimsel Keşif Mantığı'na** **Söze** yazdığı **Önsöz'de** bilimsel teorilerin keşfi için salim bir yöntemin olduğu, ya da bilimsel hipotezlerin gerçekliğini doğrulamanın bir yöntemi bulunduğu tezine karşı çıkmaktadır. Bu yanılabilirliğin değişik bir ifadesinden başka bir şey değildir. **Önsöz'ün** devamında Popper "**Bilimsel yöntem denen şeyi**" neyin meydana getirdiğini tasvir ederken eleştirinin merkezi rolü üzerinde durmaktadır.

"Denebilir ki, düşüncemin gerçek eksenini yanılabilirlik ve eleştirel yaklaşımdır..." (Popper, 1983, s. xxxv).

"Bir tartışma içinde bulunan tarafların paylaşımları gereken yegane şey, öğrenme isteği, görüşlerini şiddetle eleştirerek diğer taraftan bir şeyler öğrenmeye hazır olmak -bunun muhtemel en kuvvetli versiyonunda onun görüşleri sunulabilir- ve cevap olarak karşı tarafın ne söylediğini dinlemektir.

Bilimin yöntemi denilen şeyin bu tür bir eleştiriciliği içerdiğine inanıyorum. Bilimsel teoriler mitlerden sadece eleştirilebilir olmalarıyla ve eleştirinin ışığında yapılacak değişikliklere açık olmalarıyla ayırdedilebilirler. (Popper, 1983, s. 7, vurgular aslında var).

Fakat Popper tam bir şüpheci de değildir:

"Benim görüşüm şudur. Doğrunun -veya sorunumuzu çözecek doğru bir teorinin- araştırılmasının çok önemli olduğunu savunuyorum: **Rasyonel eleştirinin tümü, bir teorinin doğru olma iddiasının ve çözmek üzere düzenlendiği problemi çözmeye muktedir olup olmadığının eleştirisidir**" (Popper, 1983, s. 24, vurgu aslında var)

.....

.....İspat sorunu yerine eleştiri sorununu ikame ettiğimizde ne olgulara tekabüliyet anlamında klasik gerçekçilik teorisinden ne de gerçeği eleştiri standartlarımızdan biri olarak kabulü vazgeçmemiz gerekir. (Diğer standartlar problemimiz ve açıklayıcı güçle ilişkilidir.)

.....

Bu yüzden, gerçeği bulmakta çoğu zaman başarısız olduğumuzu ve bulduğumuzda bile farkında olmadığımızı kabul etmekle birlikte, mutlak yahut nesnel gerçeğe ilişkin klasik görüşü düzenleyici bir görüş olarak, yani **eksik olabilen bir standart olarak, alıkoyuyorum.** (Popper, 1983, s. 26, vurgu aslında var)

Eleştirel akılcılık perspektifinden bakıldığında, herhangi bir teorinin eleştirel tartışması, esas itibariyle, şunları içerecektir: Problemlerini çözmeye ne kadar başarılı; bir çok yarışan teori arasında o bunu ne kadar daha iyi yapıyor; gidermeye koyulduğu zorluklardan daha büyüklerini yaratıp yaratmadığı; sunduğu çözümün basit olup olmadığı; yeni problemler ve yeni çözümler

öne sürmede ne kadar verimli olduğu ve muhtemel deneysel testlerle çürütülüp çürütülemeyeceği vb. (Caldwell, 1991, s. 23).

Popper, bilimin esas itibariyle eleştirel olduğunu savunarak (Popper, 1989, s. 55), problemleri çözmeye çalışmayan, rasyonel eleştiriyi teşvik etmeyen bu anlamda eleştirilebilir olmayan teorilerle özellikle ilgilenir. Bu gibi teorileri "değersiz" ve "işe yaramaz" olarak niteler ve bilim adamlarının "onları kovmakta gayet haklı" olduklarını iddia eder (Popper, 1983, ss. 189-93).

b) İktisatta Popper Etkisinin Sınırları

Popper iktisatçılar üzerinde etkili olan bilim felsefecilerinin başında yer almaktadır. Popper'ın etkin olması, onun görüşlerinin çok sayıda iktisatçı tarafından benimsendiği anlamına gelmemektedir. Aksine iktisatta Popper'ın tezlerinin savunucuları sayı olarak çok az olmalarına karşın etkin olmaları nedeniyle Popper sürekli gündemi işgal etmektedir (de Marchi, 1988b).

İktisatçılar, iktisat tarihçileri, ekonometriciler Popper'dan farklı şekillerde etkilenmektedirler. Değişik vesilelerle Popper'ın düşünceleriyle temas kuran ve onun farklı zamanlarda yazdığı değişik makalelerini okuyanlar, doğal olarak onlardan farklı şekillerde etkilenmektedirler.

Bu çerçevede bir kısım düşünürler, Popper'ın, esas itibariyle, teorilerin çok ciddi olarak sınanmasının gerekliliğini vurguladığını savunmakla yetinebilirler. Bazıları ise ilk formüle edildiği biçimde tutunamayan ve bir kaç ad hoc değişiklikle kendini yenileyen teorilere kuşkuyla bakmak gerektiğini öğrenebilirler. Hatta bir kısmı, mevcut teori yahut hipotezleri destekleyen sinamaların çok önemli olmadığını, önemli olanın, hangi durumların teorinin yanlışlığını göstereceğinin açık bir şekilde ifade edilip edilmemesi olduğunu düşünebilirler. Başka birileri de, Popper okumanın elde

ne kadar sağlam bir teori olursa olsun zihinleri yeni teorilere açık tutmaya yarayacağını, bu yüzden de, bilim adamlarına eldeki tüm bilgilere daima eleştirel bakma tavrı kazandıracığını savunabilirler (Caldwell, 1991, s. 5).

Bütün bu farklı yaklaşımların, Popper'ın yazdıklarından ayrıntılı bir şekilde desteklenmesi de mümkündür. Zira Popper 1920lerden 1980lere kadar, 60 yıldır sürekli yazmakta ve yazdıkları da sürekli tartışılmaktadır. Meydana gelen birikim içinde bütüncül bir yaklaşım ortaya koymak ise bir hayli zordur.

Bu farklı zamanlarda kaleme alınmış ve çoğu zaman da birbirleriyle çelişik ifadelerle dolu külliyatın içinden aşağıdaki metodolojik ilkeler çıkarılabilir. Bunlara Pheby "deneysel bilim oyununun kuralları" demektedir (Pheby, 1988, ss. 28-29).

1. Bir teorinin bilimselliğini, yanlışlamaya karşı olan duyarlılığı belirler.
2. Bir teori çürütülmeye karşılaştığında onu korumak yerine, yanlışlamaya karşı daha dayanıklı hale getirmeliyiz.
3. Yeni bir teori kabul görebilmek için önceki teorilerden daha fazla deneysel içerik taşımalıdır.
4. Kabul edilebilir yeni bir teori yerini aldığı teorilerin tüm başarılarını açıklayabilmelidir.
5. Teoriler daima mümkün olduğu kadar katı bir şekilde test edilmelidirler.
6. Deneysel olarak çürütülen herhangi bir teori reddedilmelidir.
7. Böyle çürütülen bir teori sonradan tekrar diriltilmemelidir.
8. Çelişkili bir teori kabul edilemez.
9. Kullandığımız aksiyomları minimize etmeliyiz.

10. Her yeni teori bağımsız olarak sınanabilmelidir.

Popper'ın yaklaşımını özetleyen bu ilkeler değişik gerekçelerle ve farklı düzlemlerde eleştirilmişlerdir. Yeri geldikçe bunlara da değineceğiz.

Bu çerçevede, Popper'ın iktisattaki etkisini, iktisadın uygulanmasındaki etkisi ve metodoloji tartışmalarındaki etkisi olarak iki başlık altında ele alabiliriz.

1. Uygulamada Yanlışlamacılık

İktisadın uygulamasındaki etkisinden kastedilen, Popper'ın görüşlerini öğrendikten sonra, bilimsel etkinliklerini sürdürürken, iktisatçıların davranış yahut yorumlarda ne gibi değişiklikler meydana geldiğidir. Böyle bir etkiyi ölçmek o kadar kolay bir iş değildir. Çünkü bilim adamları yaptıkları yorumlarda Popper'a pek fazla göndermede bulunmamaktadırlar. Belki anekdot, kendileriyle yapılan röportaj ve otobiyografilerinden hareketle yapılabilecek bir çalışma bu konuda yardımcı olabilir. Belki de, bilim adamlarının yazdıkları makalelerde, kendi deney sonuçlarını nasıl yorumladıklarına, özellikle de kuraldışıılıklarla karşılaştıklarında ne tür yorumlarla durumu açıkladıklarına bakmak daha sağlıklı ve somut etkiyi göstermesi bakımından daha faydalı olacaktır.

Bu konuda yapılan bir araştırmanın sonuçları, uygulamada Popper'ın çok fazla etkisinin olmadığı yönündedir. Çünkü iktisatçıların nerdeyse bütünü teorilerini yanlışlamaya değil, doğrulamaya çalışmaktadırlar. *American Economic Review*, *Journal of Political Economy*, *Quarterly Journal of Economics* ve *Economic Journal* dergilerinde 1973 ile 1978 yılları arasında yayınlanan 542 makaleyi inceleyen Canterbury ve Burchardt, sadece üç makalede test edilen hipotezlerin yanlışlanmaya çalışıldığını tesbit etmişlerdir (Pheby, 1988, ss. 35-36).

Burada, bu çalışma boyunca değişik bağlamlarda öne sürülen bir tezi tekrarlamakta yarar var: İktisat biliminin temellendirilmesinde Popper'in görüşlerinin kullanılması ile iktisatçıların bilim yaparken Popper'in tasvir ettiği yahut ileri sürdüğü kurallara bağlı kalıp kalmadıkları bir birinden farklıdır. Birisi bilim pratiği ile, diğeri ise bilimin yöntembilimsel meşrulaştırımı ile ilgilidir.

Bu bağlamda yukarıdaki tesbite karşılık, iktisat yöntemcilerinin iktisadın temellendirilmesinde Popper'dan yararlanmayı pek ihmal etmedikleri görülmektedir. İktisat öğretiminde uluslararası düzeyde yaygın kabul gören ders kitaplarından biri olan ve Richard G. Lipsey, Peter O. Steiner ve Douglas D. Purvis'in yazdığı Economics (sekizinci baskı) adlı kitapta yer alan çerçeve yazısı, sanki Popper'dan aynen alıntılanmış bir pasaj izlenimi veriyor.

"İktisattaki bir çok hipotez tümeldir. Belirli şartların yerine gelmesi durumunda X nedeninin daima Y sonucunu meydana getireceğini ifade ederler. Böyle tümel hipotezlerin doğrulukları kesinlikle ispat edilemez. Hipotezle uyuşan ne kadar çok gözlem toplanırsa toplansın, aynısı olmayan bir dizi gözlemin yapılabilme veya gözlemlerde sistematik hata olabilme ihtimali daima mevcuttur....

"Hiçbir bilgide mutlak kesinlik yoktur. Şimdi doğru olduğunu düşündüğümüz bazı şeylerin zamanla yanlış çıkması yahut şimdi yanlış olduğunu düşündüğümüz bazı şeylerin zamanla doğru çıkması mümkündür. Hiçbir zaman kesin olmayacağıma göre kanıtın dengesini kuralıyız. "(Lipsey, Steiner ve Purvis, 1987, s. 23).

2. İktisat Metodolojisi Tartışmalarında Yanlışlamacılık

Popper'in iktisat metodolojisi alanındaki tartışmalardaki etkisi ise oldukça geniştir. Yanlışlamacılık, bilimsel etkinliğin temellendirilmesinde önselcilik, doğrulamacılık, işlemselecilik ve uyuşumculuk gibi metodolojik yaklaşımların yetersizliklerini ve kendi disiplinleri bağlamında bu yaklaşımların sorgulanamaz bir konumda olmadığını gören bütün yöntembilimcilerin ilgisini çekmiştir (Salanti, 1987, s. 368).

Bu çerçevede iktisat metodolojisinde, yöntembilimsel bir ilke olarak yanlışlamacılığın kullanılabileceğine olumlu bakanların başında T. W. Hutchison gelmektedir (Caldwell, 1991, s. 5; Salanti, 1987, s. 368).

Aslında, Hutchison'un metodolojik yaklaşımının mantıksal pozitivistlere mi, yoksa yanlışlamacılara mı daha yakın olduğu konusu biraz tartışmalıdır (Hausman, 1989, s. 118). Ancak o da, Popper gibi, bilimle bilim olmayanı ayırmak için bir ölçütün gerekliliğine inanmakta (Redman, 1991, ss. 93- 94), bilim ile sahte bilimi ayırmak için en sağlam ölçütün sınanabilirlik olduğunu ileri sürmektedir. Popper'in yanlışlanabilirliği sınanabilmeye imkan sağlaması açısından önemsedini düşünürsek, yanlışlamacılığa doğrudan gönderme yapmamış olsa bile sadece sınanabilirlik üzerinde durmak bile dolaylı bir Popper etkisini göstermektedir (Caldwell, 1991, s. 5; Klapholz ve Agassi, 1969, ss. 29-29). Hatta, açıkça "iktisat için sınanabilirlik ve yanlışlanabilirlik ölçütlerini hala desteklemekte olduğunu" (Hutchison, 1980, s. 181) söylemektedir.

İktisatta insan davranışının bazı önsel doğru aksiyomları olduğunu savunan Ludwig von Mises'in tezlerine karşı çıkan iktisatçılar bilimsellik ölçütü olarak yanlışlanabilirliğin kullanışlı olduğunu düşünmüşlerdir (Pheby, 1988).

İktisadın metodolojik olarak nasıl temellendirilmesi gerektiği

tartışmalarında **Popper'dan** etkilenenler arasında ünlü iktisatçı **Joan Robinson'u** da katabiliriz:

"Metafizik bir önermenin en önemli işareti sınınamamasıdır.Deneysel bilimlere ait önermeler için Profesör **Popper'in**, delil ile yanlışlanabiliyor olma ölçütünü uygularsak, onun bir bilimsel önerme olmadığını söyleyebiliriz" (**Robinson, 1962, s. 8-9**).

İktisat metodolojisinde en çok tartışmaya neden olan meşhur makalesiyle **Milton Friedman** da, iktisada **Popper'in** görüşlerini taşıyan kişi olarak değerlendirilmektedir. "....bu noktanın vurgulanması dışında **Friedman'in** iktisat için önerdiği metodoloji **Popper'in** metodolojisi olarak tanımlanabilir" (**Keyder, 1979, s. 3**).

Nitekim **Friedman** 1947 yılında **Mont Pelerin Cemiyeti'nin** İsviçre'deki bir toplantısında **Karl Popper'la** karşılaşmış ve yüzyüze görüşme imkanı bulmuştur. Bu karşılaşma sonrasında **Popper'in** eserlerine olan ilgisi artmış, (**Frazer ve Boland, 1983, s. 135**) ve 1949 yılında **Popper** ile yanlışlamacılığı bizzat tartışmıştır (**Pheby, 1988, s. 87**).

Friedman'in yaklaşımı literatürde araçsalcılık olarak bilinmesine ve metodoloji üzerine yazdıklarında açıkça **Popper'a** göndermede bulunmamasına karşın, araçsalcılığının sahip olduğu içerimler açısından bazı yönleriyle **Popper'in** görüşlerine benzediği söylenebilir. 1988 yılında kendisiyle yapılan bir söyleşide okuduğu tek felsefecinin **Popper** olduğunu, onun da sadece **Conjectures and Refutations** ve **The Open Society and Its Enemies** kitaplarını okuduğunu söylemektedir (**Hammond, 1992, s. 223**).

Meşhur makalesinde de **Popper'i** okuduğunu doğrulayıcı ifadelerle rastlanmaktadır: "Olgusal kanıt hiçbir zaman bir hipotezi

'ispatlayamaz'; sadece onu çürütmekte başarısız olabilir, hipotezin deneyimle 'onaylandığını' söylediğimizde de kastettiğimiz budur" (Friedman, 1959, s. 9).

Makale boyunca da özellikle teorilerin doğrulanmasından hiç bahsetmemesi de gözden kaçmamaktadır. Sırf bu tavrı bile Popper etkisi olarak değerlendirilebilir (Pheby, 1988, s. 87; Keyder, 1979, ss. 2-4; Frazer ve Boland, 1983 s. 129). Fakat Friedman, 1947 yılında Popper'la tanışıp konuştuklarını söylemekle birlikte ciddi bir etkilenmenin olduğunu kabul etmemektedir (Hammond, 1992, s. 223).

Aslında Friedman'ın Popper ile ilişkileri bağlamında ileri sürülen tezler konusunda bir paradoks vardır. Bir çok iktisat yöntembilimcisi Friedman'ı Popper'ın görüşlerini iktisada taşıyan kişi olarak değerlendirmektedir. Öte yandan Friedman'ın iktisat metodolojisine taşıdığı araçsalci yaklaşım, Popper tarafından şiddetle eleştirilmektedir (Popper, 1989, ss. 111-19).

Blaug'da Popper'ın bir öğrencisi olan Lakatos'un revize ederek önerdiği, esas itibariyle Poppercı yöntemin diğerlerine göre tercih edilebilir olduğunu söylemektedir (Blaug 1988, s. 155).

Aynı şekilde Hayek'in de bazı yönleriyle Poppercı olduğu söylenebilir (Caldwell, 1991, s. 6). Karl Popper'ın *Conjectures and Refutations* isimli kitabını Hayek'e, Hayek'in de *Studies in Philosophy, Politics and Economics* adlı kitabını Popper'a atfetmesi, bu iki düşünür arasında tek taraflı değil, karşılıklı bir etkileşimin olduğunu göstermektedir (Yay, 1992, s. 42).

c) İktisatta Yanlışlamacılığın Eleştirisi

Teorilerin ancak mantıksal olarak, temel bir önerme ile yanlışlanabilir bir biçimde ifade edilmesi durumunda bilimsel olacağını savunan yanlışlamacılığın genelde sosyal bilimler, özelde de iktisat için uygun bir yöntem olamayacağı savunulmaktadır (Salanti, 1987; Chase, 1989; Klant, 1984). Bu konuda ileri sürülen gerekçeleri Caldwell üç başlıkta toplamaktadır:

İlk olarak yanlışlamacılar, yanlışlamacılık yüzünden, sadece yanlışlanmaya açık olmanın ve ad hoc teori düzenlemelerinden kaçınmanın sağlam bilimsel bilgi elde etmede yeterli olduğunu söyleyememektedirler. Zaten bu konuda Popper kesin bilgi verecek hiç bir yöntemin olmadığını, sadece yanlışların ayıklanmasının mümkün olduğunu ve böylece gerçeğe daha yaklaşıldığının söylenebileceğini ileri sürmekteydi. Bu durumda en kesin bilimiz, bilgilerimizin doğru olduğundan emin olmamız gerektiğine dair bilimizdir. Böyle bir yöntembilimsel yaklaşım da bilimsel bilgi sürecinde şüphelilikten öte bir işlev görmemektedir.

İkinci olarak, sosyal bilim pratiğinde yanlışlamacılığın yeterli örnek veri temin edemediği ve bunun yanlışlamacılığın yegane bilimsel yöntem olması iddiasını çürüttüğü ileri sürülmektedir. Popper bu eleştiriye verdiği cevapta metodolojisinin betimleyici değil kural koyucu olduğunu ve bu yüzden bilim tarihiyle sınınamayacağını söylemektedir. Bu cevap da pek tatmin edici bulunmamaktadır. Mesela Hausman'a göre, teorilerin mantıksal olarak yanlışlanabilir olduğu üzerinde ısrar edilirse ortada bilim diye bir şey kalmamaktadır (Hausman, 1988, s. 17).

Üçüncü itiraz iktisadın uygulamasının Popper'in söylediğinin tersine, teorileri yeni durumlara uyduran ad hoc teori düzenlemeleriyle iç içe olduğunu (Hands, 1988), bu durumda, ya Popper'in ilkesinin yanlış olduğu veya kullanışsız olduğu, yahut

İktisadın bilim kabul edilemeyeceği sonucuna varılmaktadır. İktisadın bilim kabul edilmemesi, koıaycı ve partikte işe yaramayan bir tavır olduğu için metodolojik sorunların çözümüne herhangi bir katkıda bulunmamaktadır.

İktisat biliminin, özellikle de mikro iktisadın, üzerine inşa edildiği, rasyonellik aksiyomu, makzimizasyon hipotezi, gibi tüm varsayımlarının nerede, hangi temel ifadeyle çeliştiklerinde yanlışlanacakları pek belli değildir. Aslında işin diğer bir yönü daha da önemlidir. Bu temel varsayımların yanlışlanması veya yanlışlanamaması iktisatçılar için çok önemli bir sorun yaratmamaktadır. Onlar için önemli olan bu varsayımlardan yola çıkarak yapılan tahminlerin gerçeklerle uyuşup uyuşmadığıdır. Bu durumda, yanlışlamacı iktisat metodolojisi, iktisat biliminin gelişmesine katkıda bulunmak yerine onun önüne set çekmektedir.

Örneğin iktisat biliminin en temel varsayımı olan rasyonellik aksiyomu yanlış mıdır? Popper'a göre kesinlikle evet. O zaman bir bilimin bel kemiği olan varsayımın yanlış olması, daha önce değindiğimiz gibi muhtemel doğru sonuçlar üretmeye yaramakla beraber, hiç de güven verici değildir (Caldwell, 1991, ss. 7-13).

Ayrıca, hiç bir teorinin nihai olarak kesin doğru olduğunu bilemeyeceğimize göre, yanlış bir teorinin diğer yanlış bir teoriden hakikate ne kadar yakın olduğunu nasıl belirleyeceğiz. Ortada doğru bir teori yoksa, böyle bir kıyaslama mümkün değildir (Hands, 1991, s. 67). Dolayısı ile iki teorinin karşılaştırılması sonucunda hangisinin gerçeğe daha yakın olduğu için daha iyi olduğunu bilmemiz mümkün değildir (Blaug, 1991, s. 502).

Diyelim, makro ekonomi teorisi belirli bir ekonomide, belirli yıllar arasında bir enflasyon oranı belirlemiş olsun. Yapılan hesaplamalarda enfalsyon oranı teorinin öngörülerıyla çakışmadığı zaman, teorinin yanlışlandığını söyleyebilir miyiz? Teoriyi savunanalar, enflasyonun hesaplanma yönteminde kullanılan indeksleme sisteminin yanlış olduğunu, hatta bu ölçümler yoluyla, makro ekonomi teorisinin değil, enflasyonu hesaplama teorisinin

yanlışlandığını ileri sürebilirler (Hands, 1985, s. 323).

Aynı şekilde R. Cross Duhem-Quine tezi çerçevesinde para talebinin istikrarlı olduğu tezinin hiç bir şekilde yanlışlanamayacağını gösterir (Cross, 1982).

Popper'in en temel tezi olan hakikate yaklaşma kavramı da iktisat yöntembilimcilerinin pek fazla ilgisini çekmemektedir (Maki, 1991, s. 85).

Morgan da ekonometrinin doğası gereği Popperci olamayacağını, zira ekonometricilerin temel amaçlarının teorileri sınamak ve reddetmek değil, onların deneysel modellerini geliştirmek amacıyla ölçümler yapmak olduğunu savunmaktadır (Morgan, 1988).

3. DURUMSAL ÇÖZÜMLEME

a) Rasyonellik İlkesi ve Durumsal Çözümleme

Karl Popper, doğal bilimler ile sosyal bilimlerin esasta aynı yöntemi kullanmaları gerektiğini ileri süren yöntembilimsel tekçiliği savunmaktadır (1985a, s. 173). Ancak sosyal bilimlerin doğal bilimlerle aynı yöntemi kullanmalarının doğurduğu problemleri göz önünde tutarak, görüşlerini değiştirmiş, sosyal bilimler için **durumsal çözümleme** adı altında farklı bir yöntem ileri sürmüştür. Bu yaklaşım, yanlışlamacılık kadar ilgi görüp tartışılmamış olmakla birlikte, üzerinde durmaya değer niteliktedir. Bu konudaki görüşleri, özellikle **Rasyonellik İlkesi** (Popper, 1985) ve **Tarihselciliğin Sefaleti** (Popper, 1985a) adlı çalışmalarında dile getirilmektedir (Redman, 1991, ss. 111-16).

Popper'a göre, tarihselcilerin inandığı gibi sosyal bilimlerin

görevi, insanlık tarihinin gelecekteki istikametinin kehaneti değil, amaçlı insan eylemlerinin amaçlanmayan sonuçlarını tesbit etmektir (Popper, 1989, s 124). Bunu yapmanın uygun yöntemi **durumsal çözümleme**'dir.

Popper'da **durumsal çözümleme**, sosyal bilimlerde alternatif yöntemlerden birisi değil, **yegane** açıklama yöntemi olarak görülmektedir. Popper, "ancak bu yolla toplumda ne olup bittiğini ve sosyal olayları anlar ve açıklayabiliriz" (Popper, 1985, s. 358) derken bunu açıkça ifade etmektedir.

Durumsal çözümleme yönteminin iki temel özelliği vardır. Birincisi bu yöntem **bireyselcidir**, fakat buradaki bireyselcilik **ruhbilimselcilik** anlamında değildir. Bilindiği gibi, ruhbilimselcilik (psychologism), sosyal hayatın tüm yasalarının, son tahlilde "insan doğası"nın psikolojik yasalarına indirgenebilir nitelikte olması gerektiği savunan öğretilerdir. Popper bunu, psikolojik hallere gönderme yapmak yerine "somut psikolojik deneyimleri (yahut istekleri, umutları, eğilimleri) 'amaçlar' ve 'bilgi' gibi soyut ve tipik durumsal unsurların **yerine koyduk**" (Popper, 1985, s. 359, vurgu aslında var) diyerek vurgulamaktadır.

İkinci özellik, temel varsayım olarak olarak **rasyonellik ilkesi**'nin kabul edilmesidir (Popper, 1985, s. 359). Bu ilke ise, "farklı kişilerin veya failerin **layıkıyla ya da uygun bir şekilde**; yani, duruma uygun olarak hareket etmekte" (Popper, 1985, s. 359, vurgu aslında var) olduklarını ileri sürmektedir.

Ancak rasyonellik ilkesi, evrensel bir yasa olarak görüldüğünde **yanlıştır**: Failler daima uygun bir şekilde hareket etmezler. Bu konuda Popper'ın örneği "mümkün park alanı olmadığı zaman şaşkın bir sürücünün çaresizce arabasını park etmeye çalışması..."dır (Popper, 1985, s. 361).

Rasyonellik ilkesinin değişik yorumlarına, Birinci bölümde rasyonellik varsayımı çerçevesinde değinmiştik. Onun için bu konuyu burada fazla açmadan durumsal çözümlemenin

formülasyonu üzerinde duracağız.

Ancak hemen belirtmek gerekir ki, Popper rasyonellik ilkesinin kullanıldığı bir teori yanlışlandığında, "rasyonellik ilkesini sorgulamayıp teorinin geri kalan kısmını, yani modeli sorgulamaya karar vermenin güvenilir metodolojik politika olduğunu" savunmaktadır (Popper, 1985, s. 362).

"Bu politikanın lehine olan temel argüman, modelimizin eylemlerimizin yeterliği ilkesinden çok daha ilginç, bilgi verici ve daha iyi sınıyanabilir olmasıdır. Bunun katı bir şekilde doğru olmadığını öğrenmekle çok fazla bir şey öğrenmiş olmayız: Bunu zaten biliyoruz. Dahası, yanlış olmasına rağmen bir kural olarak kafi derecede gerçeğe yakındır.... Diğer bir nokta da şudur: Rasyonellik ilkesi yerine başka bir şey koymak girişiminin model kurma işini tamamen keyfiliğe götüreceği görülebilir. Ve unutmamalıyız ki, bir teoriyi ancak bir bütün olarak sınıyanabiliriz ve sınıama bir çok ortak özelliği olabilen rakip iki teoriden daha iyi olanı bulmayı içerir; ve bu teorilerin çoğu da rasyonellik ilkesini kullanmaktadırlar (Popper, 1985, s. 362).

Popper'in durumsal çözümlemenin uygun bir yöntem olduğunu söylemesine rağmen nasıl yapılması gerektiğine dair açıklaması yeterince berrak değildir. Bunun nasıl uygulanacağına ilişkin daha iyi bir açıklama bir Popperci felsefeci, Noretta Koertge tarafından yapılmaktadır. Koertge ilk olarak aşağıdaki Popper'in durumsal açıklamalarla ilgili modelini sunar (Koertge, 1975, s. 440).

Durumun betimlenmesi: Fail A, C durumundadır.

Durumun çözümlenmesi: C gibi durumlarda uygun olan X'i yapmaktır.

Rasyonellik ilkesi : Failler daima durumlarına uygun hareket ederler.

Açıklayıcı : Dolayısıyla A, X'i yaptı

Benzer bir formülasyon **Apel** tarafından aktarılmaktadır (**Apel, 1984, s. 24**).

Açıklamanın elde edilemediği durumlarda **Popper**'ın sosyal bilimcilere yöntembilimsel tavsiyesi, rasyonellik ilkesini reddetmek yerine, failin durumuyla ilgili modellerini tekrar gözden geçirilip düzeltilmesidir.

Durumsal çözümlenme, sosyal sınıf nosyonunun açıklanmasından, **Paul Samuelson**'ın açıklanmış tercihler teorisini geliştirirken karşılaştığı problem-durumun yeniden yapılandırılmasına, erginlerle 13-19 yaş grubundakiler arasındaki sürekli çelişkinin nedenlerinin ortaya konmasına kadar oldukça fazla sayıda sosyal bilim problemlerine verimli bir şekilde uygulanan bir yöntemdir (örn. **Jarvie, 1972; Wong, 1978**).

Fakat durumsal çözümlenmenin sosyal bilimler için yegane meşru yöntem olduğunu iddia etmek, bir çok nedenle yanlış gözükmektedir. Birincisi, **Elster**'in gösterdiği gibi, sosyal bilimlerin konu edindiği bütün olgular, rasyonel tercih çerçevesinde açıklanabilir nitelikte değildirler. Sonra, gerçekte sosyal bilimler içerisinde işlevselcisinden davranışçısına, ondan yorumsamacı açıklayıcı çerçevelere kadar oldukça geniş bir seçilebilecek alternatifler dizisi vardır. Üçüncüsü, en azından bazı felsefeciler "kalabalık- ruhbilimsel" açıklamaların (istekler ve inançlar

cinsinden yapılan açıklamaların) nedensel olarak görülüp görülemeyeceğini sorgulamaktadırlar. Bu eleştirmenler inanç-istek açıklamalarında görüldüğü gibi, eylemlerin gerekçelerini veren açıklamaların aynı zamanda onların nedenlerini de verip vermeyeceği konusundaki şüpheleri artırmaktadırlar. Eğer vermiyorlarsa, o zaman durumsal mantık kullanan sosyal bilim açıklamaları, hiç bir şekilde nedensellik ifade eden bilimsel açıklamalarla bir değildirler (Elster, 1983, 1988, 1989).

Durumsal çözümlemenin sosyal bilimler için yegane meşru yöntem olduğunu iddia etmekten sakınmayı gerektiren son neden, paradoksal bir biçimde Popperci bir nedendir. Eğer Popper'ın yanlışlamacılığı ciddiye alınacak olursa, bu öğretisi ile durumsal çözümleme arasında bir çelişki ortaya çıkacaktır (Caldwell, 1991, s. 16). Bu yüzden durumsal çözümlemenin önemli bir çözümleme aleti olarak görülmesi mümkündür ancak onun sosyal bilimlerde yegane çözümleme yöntemi olduğu iddiasına katılmak pek mümkün gözükmemektedir.

b) İktisatta Durumsal Çözümleme

İktisatta durumsal çözümleme yöntemini izleyip izlemediği, iktisadın durumsal çözümleme yöntemini izleyip izlemediği, eğer izliyorsa ne derece izlediği sorularının cevaplanması oldukça zordur. Çünkü böyle bir sorunun cevaplanabilmesi için, daha önce de zaman zaman değindiğimiz gibi, elimizde, iktisatta normal bilimsel uygulamayı neyin meydana getirdiğine ilişkin üzerinde büyük oranda anlaşmaya varılmış olan bir tanımın olması gerekmektedir. Halbuki elimizde böyle bir tanım mevcut değildir.

Diğer yandan, bir çok iktisatçı tarafından izlenen yöntembilimsel yaklaşım ile durumsal çözümleme yöntemi arasındaki benzerliklere rağmen, görece olarak çok az sayıda iktisatçı Popper'ın bu konudaki çalışmalarına başvurmaktadır. Bu iktisatçıların başında Spiro Latsis gelmektedir (Latsis, 1972,

1980).

Latsis, *Situational Determinism in Economics* adlı makalesinde, durumsal çözümlene ile araştırma programları yaklaşımını bir araya getirerek yeni bir sentez denemektedir (Blaug, 1985, s. 286). Buna göre, Popperci rasyonellik ilkesi, neoklasik (o durumsal determinist demektir) araştırma programının katı çekirdeğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Latsis, 1972, 208-9).

Bu bağlamda Latsis, "normal" şartlar altında bir üreticinin belirli miktar çıktı (diyelim Q_x) üretimi için nasıl karar verdiğini açıklamak üzere şöyle bir şema çıkarmaktadır:

1. X malının üreticisi olan y, karını maksimize etmeye gayret sarfetmektedir.
2. Y üreticisi tam rekabet şartları altında çalışmaktadır.
3. X malının fiyatı P_x 'dir.
4. Y'nin marjinal maliyet eğrisi MC'dir (bu eğri, ilave bir birim çıktının getirdiği ilave toplam maliyeti göstermektedir).
5. Y üreticisi 2,3. ve 4'de açıklanan durumların tam bilgisine sahiptir.
6. Y, durumuna uygun olarak hareket eder (rasyonellik ilkesi gereği).
7. Y, $MC=P_x^2$ kadar Q_x çıktı üretir.

Bu şemada, 1. madde psikolojik varsayımı, 2,3. ve 4. maddeler durumsal varsayımları, 5. madde bilişsel varsayımı, 6. madde rasyonellik ilkesini ve 7. madde de açıklamayı göstermektedir (Latsis, 1972, s. 223).

Popper'in önerdiği durumsal çözümlenmenin iktisada

uyarlaması üzerinde eğilen bir diğer iktisatçı D. W. Hands'dır. Hands iktisatçıların Popper'in rasyonellik ilkesi ile ilgili çalışmalarını gözardı ederken, onun yanlışlamacılık konusunda yazdıklarına başvurmalarını garip bulur (Hands, 1985b, s. 84). Bu acayip asimetri onun metodoloji literatüründe iki Popper'in varlığını önermeye götürür: Görece meşhur Popper_d (d, doğal bilimleri göstermektedir) ve görece belirsiz Popper_s (s de sosyal bilimler veya durumsal çözümlenmeyi göstermektedir) (Hands, 1985b, s. 90).

Hands'a göre, Popper'in yanlışlamacı olmayan bir iktisat yöntemine sahip olma ihtimali, bir dizi ilginç soru ortaya çıkarmaktadır. İktisat ve durumsal çözümlenme arasındaki ilişki tam olarak nedir? Durumsal çözümlenmenin detaylı bir incelemesi yanlışlamacı gözlükle çözümlenemeyen iktisadın yöntembilimsel sorunlarına ilave bir vukufiyet sağlayacak mıdır? Böyle bir potansiyel düalizm, Popper tarafından zahiren desteklenen sosyal bilim yöntemi ile doğal bilim yöntemi arasında kayda değer bir farklılaşmanın olmadığını ifade eden yöntembilimsel monizm konusunda hangi soruları ortaya çıkarmaktadır? Ve son olarak Popper iktisat biliminin uygulaması konusunda gerçekten neler tavsiye etmektedir? (Hands 1985b s. 84)

Hands'ın ortaya sürdüğü en önemli soru, Popper tarafından savunulan iki metodolojik görüşün, yanlışlamacılık ve durumsal çözümlenmenin, karşılıklı olarak birbiriyle uyuşup uyuşmadığıdır. Sorunun bir çözümlenmesi, rasyonellik ilkesine hangi yorumun verildiği konusunda çok açık olmamızı gerektiriyor. Popper'in konuyla ilgili en son yazdıklarını, özellikle de "Rasyonellik İlkesi" (1985) başlıklı yazısını gözden geçirdiğimizde, ne yazık ki onu bu hayati noktada neredeyse tam bir karmaşıklık içinde bulmaktayız (Caldwell, 1991, s. 18).

Bütün bunlara rağmen, bazı iktisat teorilerinin durumsal çözümlenme yöntemini izleyerek yeniden kurulabileceğini söylemenin mümkün olduğunu belirten Caldwell, bu konuda Hands'ın henüz yayınlanmamış bir makalesinden şu alıntıyı

yapmaktadır:

"İktisatçılar failin (birey veya firma) durumunu çoğunlukla tercihler ve/veya teknoloji ile ilgili kısıtlarla (fiyat, gelir, faktör kısıtları vs.) belirlerler. Durumun betimlenmesine bazı "motive edici" kaygılar (tatminin maksimize edilmesi, karın maksimize edilmesi gibi) eklenmektedir. İkinci adım, belirlenen veri durumunda failin uygun davranışlarını çıkarsamaktır (daha çok satınalma, daha az satınalma, üretim artışı, üretim azalışı vs.). Bir çok iktisat teorisini meydana getiren bu ikinci adımdır, belirli bir "durum"daki "uygun" davranışın çıkarsanması (çoğunlukla da matematiksel olarak). Son olarak, eğer iktisatçıların görevi gözlemlenen bir eylemi açıklamaksa rasyonellik ilkesi açıklanacak eylem ile durumun çözümlenmesi arasında ilişki kurulmasını sağlamaktadır" (Caldwell, 1991, s. 17).

Popper'ın bu yaklaşımının iktisatta bir uyarılama denemesi Samuelson'un açıklanmış tercihler teorisi çerçevesinde Wong tarafından yapılmıştır (Wong, 1978).

Öte yandan Popper'ın durumsal çözümlenme konusundaki görüşlerinin sosyal bilimlere uygulanmasındaki sorunların temelinde, onun bu yaklaşımı formüle ederken, sosyal bilimler, özellikle de iktisat konusunda çok az bilgi sahibi olmasının yattığı da savunulmaktadır (Blaug, 1985, s. 287, Hutchison, 1988, s. 33).

4. ARAÇSALCI LIK

a) Faydacılık ve Araçsalıcı Bilgi teorisi

Milton Friedman 1953 yılında yayınlanan "The Methodology of Positive Economics" adlı makalesiyle, iktisat metodolojisinde önemli bir tartışma başlatmıştır. İktisat metodolojisi literatüründe oldukça uzun tartışmalara neden olan bu makalede ileri sürülen görüşlere geçmeden önce, araçsalcılık üzerinde biraz durmakta fayda vardır.

Araçsalcılık terimi, ilk defa kendi görüşlerini faydacılıktan ayırmak için John Dewey tarafından kullanılmıştır (Dennis, 1986, s. 634). Bu yüzden bilgi kuramında faydacı ve araçsalıcı yaklaşımın benzerliklerine dikkat çekmek gerekir. Hatta bir çok konuda, aynı şeyi farklı kalıplarda ifade ettikleri bile söylenebilir. Nitekim, John Dewey'in bu ayırımına karşılık, William James, faydacı yaklaşımın Amerika'daki temel eserinin John Dewey'in *Studies in Logical Theory* adlı eseri olduğunu söylemektedir (James, 1986, s. 1).

Faydacılık nitelemesi, sahip olduğu olumsuz çağrışımlar nedeniyle sözkonusu görüşleri ortaya koyan William James tarafından da pek olumlu karşılanmamaktadır (James, 1986, s. 1).

Faydacılık, temel olarak, bilginin pratik değeri üzerinde durmaktadır. Bu çerçevede faydacılar, birbiriyle çelişen görüşlerin birinin doğru kabul edilmesi durumunda, diğerinin doğru kabul edilmesi durumunda ortaya çıkacak sonuçlardan farklı bir sonuç elde edilmeyorsa, bu alternatif bilgilerin bir anlamının olmadığını savunmaktadırlar. Yani, faydacı yöntem, bir anlamda, "başka türlü son verilmeyecek olan metafizik tartışmaların yatıştırılması metodudur" (James, 1986, s. 33). Buna göre, her bir kavram, kendilerinden değer verilebilecek partik sonuçlar çıkarmak suretiyle

açıklanmaya çalışılacaktır. Yani kavramlardan biri değil de, diğeri doğru olsaydı dünyada ne tür bir değişiklik olacaktı sorusuna olumlu bir cevap verilmesi gerekir. "Çıkarılan sonuçlarda pratik hiçbir ayrılık yoksa, şu halde pratik bakımdan her iki fikir de aynı şeye karşılık olmaktadır ve her çeşit tartışma yersizdir" (James, 1986, s. 34).

Faydacılığın bilginin değerine ilişkin bu temel tezi, hakikate bakış açısından kaynaklanmaktadır. Faydacılara göre, hakikat bir keşif değil, icattır. Nasıl ki , "Herhangi bir icadın değeri pratik faydası ile ölçülüyorsa, hükümlerimizin hakikat değeri kazanmaları da, şeyler üzerindeki hakimiyetimizi kurma veya çoğaltmalarına bağlıdır" (Bergson, 1986, s. IX). Bu bakımdan bütün hakikatlere, birtakım seçkin düşünürlerin icatları olarak bakabiliriz. "Hakikat dediğimiz şeyler, faaliyetlerimizin selameti için gerçeklikler üzerinde açtığımız yollardır." Bu yüzden, "aynı bir toprak rüzgarların getirdiği çeşitli tohumları nasıl geliştirebilirse, aynı gerçeklikler zemininde başka başka hakikatler pek güzel filizlenebilirler" (Bergson, 1986, s. IX).

Yani, gerçeklikler dünyasında insanoğlunun zorunlu olarak ilerlemesi gereken tek bir hakikat yolundan bahsedilemez. Çünkü dilin kelimelerinden, toplumsal kurumlara kadar her icat, pratikte gördüğü işleve göre varlığını sürdürür veya yok olur. Bu durum, gerçekliğe ilişkin bilgilerimiz için de geçerlidir. "Böylece kuramlar, muammaların bizi rahata kavuşturacak cevapları değil, fakat aletler olmaktadır. Biz onlara arkamızı verip yatmaz, önlerine geçeriz ve fırsat düştükçe, onların yardımıyla tabiatı yeni baştan meydana getiririz. Pragmacılık, bütün kuramlarımızı yumuşatır, bağlarını çözer ve her birini çalışmaya sokar (James, 1986, ss. 39-40, vurgular aslında var).

Araçsalcı yaklaşıma göre de, "teoriler gerçekliğin birer doğru tasvirleri olmayı amaçlamazlar,... Bunun yerine teoriler, görüngülerin çözümlenmesi ve öngörülmesi için, az veya çok, yararlı birer araç yahut aletdirler" (Musgrave, 1981, s. 380; Feyerabend, 1981, s. 17; Popper, 1989, ss. 107-109; Liebhafsky ve Liebhafsky, 1985, s. 976). Bu yüzden de, bilimsel teoriler

başarılı yahut verimli olabilirler ancak doğru yahut yanlış olarak nitelenen önermelere benzemezler (Pheby, 1988, s. 81; Wong, 1973, s. 314; Popper, 1989, ss. 111-12; Webb, 1987, s. 396).

Teorilerin gerçekliğin birer doğru tasvirleri değil, ancak gerçekliğin kendileri yoluyla anlaşılmaya çalışıldığı birer araç olarak görülmeleri gerektiği yaklaşımı, bilim metodolojisinde önemli bir tartışmayı da başlatmıştır. Standard anlayışa göre, bilimin amacı gerçeğe ulaşmaktır. Bunu yapacak olan da, bilimsel teorilerdir. Halbuki araçsalcılar, bilimsel teorilerin kendilerinin doğru yahut yanlış olarak nitelenemeyeceğini savunmakla, bilim felsefesinin önemli miktarda mesai sarfettiği bilim-sahte bilim ayırımı sorununu (demarcation problem) yok saymaktadırlar. Friedman'ın makalesinin çok geniş bir yankı bulmasının en önemli nedeni de, kanaatimizce budur.

b) İktisat Metodolojisinde Friedman Tartışması

İktisat metodolojisi literatürdeki araçsalcılık dendiğinde hemen akla Milton Friedman gelmektedir. Friedman'dan çok önce, "her yöntemin kendi uygulama alanı olduğunu" söyleyerek araçsalcı yaklaşımın iktisada ilk taşıyıcısının Schumpeter olduğu söylenebilir (Machlup, 1978, s. 463). Fakat Schumpeter'in bu konudaki görüşlerini içeren kitabı 1908 yılında yazılmış olmasına karşın 1970'e kadar ikinci bir kez basılmamış ve hala İngilizceye tercüme edilmemiş olması, bu konudaki görüşlerinin pek tartışma gündemine girmemesine neden olmuştur (Shionoya, 1990, s. 187).

Bu yüzden iktisatta araçsalcı yaklaşım, Friedman'ın pozitif iktisadın yöntemine ilişkin görüşleriyle ile neredeyse özdeşleşmiş gibidir. İktisat metodolojisi literatüründe, onun "The methodology of Positive Economics" adlı makalesi kadar etkili olmuş ve

tartışılmış başka bir eser neredeyse yok gibidir (Bear ve Orr, 1967, s. 188; Huicombe, 1989, s. 56; Buğra, 1989, s.159).

Üstelik Friedman'ın başlattığı bu tartışma, ders kitaplarına kadar girebilmiş sınırlı sayıdaki metodolojik tartışma konularından birisidir (Örn. Lipsey, Steiner ve Purvis, 1987, ss. 22-24; Koutsoyiannis, 1979, s. 3-4; Hyman, 1986, ss-11-12; Staley, 1992, ss. 219-20). Hatta, Lawrence Boland'ın naklettiğine göre, 1970 yılında bir felsefe dergisi, iktisatçıların, Friedman'ın görüşlerine katılanlar ve katılmayanlar diye ikiye ayrılabilceğini yazmaktaydı (Boland, 1984, s. 795).

Literatürdeki bu "Friedman tartışması" (The Friedman Controversy) (Bronfenbrenner, 1966, s. 14) iki noktada toplanmaktadır: Birincisi, Friedman'ın görüşlerinin araçsalcılık çerçevesinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği (Örn. Dennis, 1986; Webb, 1987; Wible, 1985, 1987; Liebhafsky ve Liebhafsky, 1985); ikincisi ise, Friedman'ın yaklaşımının iktisat için ne derece tutarlı ve kabul edilebilir bir yaklaşım olduğudur (Örn. Archibald, 1961; 1963; Papandreu, 1963; Stigler, 1963; Bronfenbrenner, 1966; Nagel, 1963; Simon, 1963; Samuelson, 1963; Kalpholz ve Agassi, 1969; Melitz, 1965; Coddington, 1979; Musgrave, 1981; Görün, 1982; Helm, 1984; Paqué, 1985; Brady, 1986).

Friedman bu uzun makalesinde, J. N. Keynes'in pozitif ve normatif bilim ayırımından yola çıkarak pozitif iktisadın y"önteminin ne olduğu veya olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Metodoloji dışındaki çalışmaları ile literatürde tanınan meşhur bir iktisatçı olduğu için de, bu konudaki görüşleri geniş yankı uyandırmıştır.

Friedman'ın bu makalede ileri sürdüğü görüşler üç noktada toplanabilir. İlk olarak, bir teorinin değerlendirilmesinde varsayımlarının gerçekçiliğinin önemli bir rol oynamadığı savunulmaktadır. İkinci olarak, teori değerlendirilmesinde temel ölçütün öndeyi yeteneği olduğu ileri sürülmektedir. Üçüncü olarak da, basit teorilerin, karmaşık olanlara tercih edilebilir olduğu

söylenmektedir (Caldwell, 1993, s. xi; Görün, 1982, s. 434; Coddington, 1979, s. 2). Ancak literatürdeki Friedman tartışması daha çok bu birinci ve ikinci tezler çevresinde toplanmakta, üçüncü tez, önemli bir problem yaratmadığı için çok fazla tartışılmamaktadır.

1. Varsayımların Gerçekçiliği Sorunu

Friedman'la ilgili tartışmaya geçmeden önce belirtmek gerekir ki, teoriler ile varsayımlar arasındaki ilişki konusunda başka hiç bir sosyal bilim dalında böylesine uzun bir tartışma görülmemektedir. Bunun nedenlerinden birisi, az önce de değinildiği üzere, Friedman'ın meşhur bir iktisatçı olması ise, diğeri de varsayımların iktisat teorilerindeki işlevi olsa gerektir.

Bütün iktisadi modeller varsayımlar yardımı ile sınırlanan bir varsayımsal evrenden hareketle kurulurlar. Varsayımların bu sınırlayıcılık işlevinin, sonunda teorilerin gerçekle ilişkisini koparıp koparmadığı da hep kuşku uyandırmaktadır. Bu kuşku, meşhur bir fıkrada şu şekilde ifade edilmektedir.

"Bir gemi kazasından sonra, bir kimyager, bir fizikçi ve bir iktisatçı birlikte ıssız bir adaya düşmüşler. Bu arada gemiden bir kaç kutu konserve almayı da başarmışlar. Bir süre sonra karınları acıkmış ve yanlarında konserve kutularını açacak bir şey bulunmadığını farketmişler. Bunun üzerine bu üç akıllı kişi, alıştıkları mantık yürütme süreçlerini kullanarak bir çözüm aramaya başlamışlar. 'Kutuları ısıtalım' demiş kimyager, 'böylece patlayarak açılmasını sağlar, içindekileri toplarız'. Fizikçi ise: 'Bence kayalara çarparak patlatmayı denemek daha iyi bir çözüm' demiş. Sonra, herhalde konu ekonomik yönü ağır basan bir konu olduğu için, son sözü iktisatçıya bırakmışlar.

Iktisatçı: 'Sakin olalım' demiş, 'varsayalım ki elimizde bir konserve açacağı var...' (Buğra, 1989, s.10),.

İşte Friedman'la birlikte gündeme gelen konu, iktisatçıların kuramlarını ellerinde bir konserve açacağına olduğu varsayımına dayalı olarak geliştirip geliştirmedikleriydi. Bu yüzden Friedman'ın yukarıda değinilen tezleri arasında en çok yankı bulan ve tartışılan, Paul Samuelson'un "F-Twist" olarak nitelediği (Samuelson, 1963, s. 232), teoriler varsayımlarının gerçekçiliği ile değerlendirilemeyecekleri tezidir. Buna göre, bir teorinin değeri, kullandığı varsayımların ne kadar gerçekçi olduğuna değil, tersine ne kadar gerçekçi olmadığına (unrealistic) bağlıdır. Eğer bir varsayım, açıklanacak görüngüyü çevreleyen karmaşık ve ayrıntılı olaylar kümesinden ortak ve önemli unsurları soyutlamak suretiyle, sadece bu soyutlanan unsurlara dayalı olarak geçerli öndeyilere imkan sağlarsa, az ile çok açıkladığı için önemlidir. Dolayısıyla, bir hipotezin önemli olabilmesi için, varsayımlarının betimsel olarak yanlış olması gerekir; birlikte oldukları diğer olayların hiçbirini, hesaba katmamakta ve açıklamamaktadır, çünkü hipotezin başarısı, tam da sözkonusu olayların açıklanan görüngüyle ilişkisiz olduklarını göstermesinde yatmaktadır (Friedman, 1959, ss. 14-15).

Friedman, "varsayımları ne kadar gerçek dışı (unrealist) olursa, teori o kadar önem kazanır" (Friedman, 1959, s. 14) tezini, önce fizik ve biyolojiden, sonra da sosyal bilimlerden temellendirmek için ayrıntılı örnekler verir (ss. 16- 23). İktisat teorisinden verdiği örnekler tüm ders kitaplarının temel konularından biri olan tekelleri veya eksik rekabet teorisinin veya tam rekabetin varsayımları ile ilgilidir (s. 15). Tam rekabet veya tekelleri rekabet gerçek hayatta hiç bir zaman karşılaşılmayan bir "gerçekliği" tasvir etmektedir. İktisadın diğer varsayımları da aynı çerçevede düşünülebilir: Hangi firma yöneticisi marjinal maliyetin marjinal getiriye eşit olduğu üretim hacmini hesap ederek karar

vermektedir? Makzimizasyon prensibi ne kadar gerçekçidir? Devletin olmadığı bir ekonomi nasıl mümkün olabilir? vs.

Varsayımlar gerçeğe yaklaştıkça kavramların genelliği azalacağından, kuramın kullanım alanı daralacaktır. Varsayımların gerçekçiliğini kontrol etmek mümkün olmadığına göre, iktisatçı bilim adamı, girişimcilerin **sanki** (as if) karlarını ençoklaştırıyor veya marjinal getiri ile marjinal maliyetlerini biliyormuş gibi karar aldıklarını, firmaların da **sanki** tam rekabet şartları altında birbirleriyle yarışyormuş gibi mücadele ettiklerini varsayarak çıkarsama yapacaktır. Çıkarsamalara öndeyiler doğru çıktıkça devam edilecektir. Öndeyilerin doğru veya yanlışlığı, gerçek dünyanın gözleminden kaynaklanacağı için, çelişki ortaya çıkınca öndeyiler göz önünde tutulacak, varsayımlar değiştirilecektir (Görün, 1982, ss. 434-35; Coddington, 1975, ss. 540-41; Dow, 1990, s. 185).

2. Öndeyicilik Tartışması

Friedman'a göre, herhangi bir teorinin "varsayımlarının" betimsel olarak "gerçekçi" olup olmadıklarının değil, zira hiç bir zaman olamazlar, **mevcut amaca uygun olarak yeterli öndeyiler** sağlayıp sağlayamadıklarının sorulması anlamlıdır (Friedman, 1959, s. 15). Bu sorunun cevabı da, teorinin işleyip işlemediği, yani doğru ve yeterli tahminler ortaya koyup koyamadığıyla verilir (Hausman, 1989, ss.119-22).

Öndeyi, özünde bir şeyin olacağı önerisidir (Yay, 1993, s. 13). Friedman ise, "öndeyi" kelimesini, sadece gelecek olayları önceden haber vermek anlamında kullanmadığını vurgulayarak, teorilerin geçmişte yaşanmış olayları da tahmin edebileceklerini ifade eder. Örneğin teori, diğer bazı olaylardan hareketle 1906 yılında şu şu olaylar olmuştur öngörüsünde bulunabilir. Eğer araştırmalar sözkonusu olayların meydana geldiğini gösterirse teori

desteklenmiştir, ancak tersini gösterirse öngörü çelişkiyle karşılaşmış olur (Friedman, 1959 s. 9).

c) İktisatta Araçsalcılığın Eleştirisi

Friedman'ın iktisattaki konumu paradoksal bir nitelik taşımaktadır. Her şeyden önce Friedman bir uygulamacı iktisatçıdır. Yani metodoloji tartışmaları dışında iktisadi düşünceye katkıda bulunan birisidir. Bu yönüyle iktisatla ilgilenen herkes Friedman'ı tanımaktadır. Meşhur bir iktisatçı olması, yöntem konusundaki görüşlerinin uygulamacı iktisatçılar tarafından benimsenmesine neden olmaktadır. Çünkü uygulamacı iktisatçılar, metodolojik sorunlarla derinlemesine ilgilenmedikleri ve bu konudaki sorunları ele almadıkları için, Friedman'ın görüşlerini tartışmasız benimsemektedirler. İşin ilginç yanı, iktisat felsefecileri ve yöntembilimcilerinin bu kadar ilgisini çeken ve tartışma yaratan görüşlerin sahibi olan Friedman bile, 24 Mayıs 1988 tarihinde J. Daniel Hammond'la yaptığı bir söyleşide, "çok fazla felesefe okudunuz mu?" sorusuna "Hiç okumadım" cevabını vermektedir (Hammond, 1992, s. 223).

Friedman'ın yaklaşımının uygulamacı iktisatçılara çekici gelmesinin diğer bir nedeni de, hakikat sorununun ikincilleştirerek iktisatçılara, "tartışmalara boşverin, işinize bakın" rahatlığı sağlaması, yani, değer yargılarının dışlandığı, iktisadın "teknisyenleşmesi" sürecine olan katkısıdır (Buğra, 1989, s. 159).

Paradoksun diğer yönünde ise, Friedman'ın öne sürdüğü araçsalcı yaklaşım yüzünden, iktisat yöntembilimcileri tarafından eleştiri bombardımanına tutulduğunu görüyoruz. Uygulamacı iktisatçıların baş tacı ettiği Friedman, iktisat yöntembilimciler tarafından kıyasıya eleştirilmektedir.

Friedman'a yöneltilen eleştiriler iki noktada toplanmaktadır. Birincisi, varsayımların gerçekçiliğinin kabul edilmemesinin yarattığı sorunlar, ikincisi de, bilimde açıklamanın yerinin ihmal edilmesi.

Herşeyden önce, bilimin temel işlevinin öndeyide bulunmak olarak görülmesi durumunda, öndeyinin başarı ölçüsünün ne olduğu gündeme gelecektir. Çünkü, öndeyi-kuram-gerçek ilişkisi oldukça karmaşık bir ilişkidir. Friedman'ın eleştiriye konu olan iddiası şuydu: iktisadi bir sorunu açıklamaya çalışan ve birbirleriyle yarışma durumunda olan iki hipotezden, daha iyisi, daha iyi öndeyide bulunanıdır, yoksa daha gerçekçi varsayımlardan yola çıkanı değil (Görün, 1982, s. 435). Teori değerlendirmesinde öndeyi yeteneğinin önemli olmakla birlikte yeterli bir unsur olmadığı savunulmaktadır (Coddington, 1979, s. 8). Üstelik Friedman'ın bizzat kendisinin yaptığı bazı değerlendirmelerde, öndeyilerden önce varsayımların gerçekçiliği ile ilgilenmesi ilginç bir çelişki arz etmektedir (Buğra, 1989, s. 163)

Samuelson'un Friedman'a olan itirazı ise, daha teorinin tanımından başlamaktadır. Samuelson teorii, "...gözlemlenen gerçeklik hakkında bazı şeyleri taahhüt eden aksiyom, postüla veya hipotezler kümesi" olarak tanımlamaktadır (Samuelson, 1963, s. 233). Ona göre bir teori mantıksal olarak kendisinden çıkarsanan sonuçlar ve matıksal olarak kendisine işaret eden varsayımlar kümesinden oluşur. Dolayısıyla gerek sonuçların, gerekse varsayımların yanlışlığı, teorinin yanlışlığından ayırt edilemez (s. 234).

Öte yandan, Samuelson'un bu eleştirisini de "S-Twist" olarak isimlendiren Stanley Wong, bu eleştiriye eleştirmektedir (Wong, 1973, ss. 316-18).

Alan Musgrave ise, Friedman'ı araçsalcılığı nedeniyle değil, bilimde varsayım sorununu iyi kavramsallaştıramamakla eleştirir. Ona göre, Friedman üç tür varsayımı teke indirerek yanlış bir basitleştirmeye gitmiştir. Bu varsayım türlerinden birincisi, teorinin

amaçları bakımından bazı durumları önemsiz kabul eden **ihmal edilebilirlik varsayımlarıdır** (negligibility assumptions) (Musgrave, 1981, s. 387). Örneğin "devletin olmadığı bir ekonomi varsayalım" dendiğinde, burada devletin olmadığı gerçek dışı bir durumun betimlenmesine değil, devletin müdahalesi olmadan diğer ekonomik ajanların nasıl davranacaklarını açıklanmasına çalışılmaktadır. İktisatçı, yaptığı varsayımlarla bazı şeyleri devre dışı tutmak isteyebilir. Bu durumda Friedman haklıdır. Çünkü hiçbir zaman devletsiz bir ekonomi olamayacağı için bu tür varsayımların gerçekçiliği sözkonusu olamaz veya olamayabilir. Buna yapılabilecek mantıksal tutarlı itiraz ancak, sosyal hayatta herşeyin birbiriyle ilişkili olduğu, dolayısıyla hiç bir şeyin diğerleri üzerinde etkisinin ihmal edilemeyeceği şeklinde olabilir. Bu da, alabildiğine kısır bir tartışmadır ve Musgrave'in de belirttiği gibi, sonunda göz renginin bile iş ilişkilerinde etkili olduğunu hesaba katmayı gerektirir ki, böyle bir düşünce biçimi sonunda "herşey herşeyle ilişkilidir" soyut genellemesinden başka hiç bir bilgi üretmez (Musgrave, 1981, s. 379).

Musgrave'in yaptığı ayırma göre ikinci tür varsayımlar, teorinin yaptığı genellemenin sınırlarını çizen **alan varsayımları'dır** (domain assumptions) (ss. 380-382). Bir iktisatçı "hükümetin denk bütçe yaptığını varsayalım" dediğinde, bunu iki anlamda yorumlayabiliriz: Birincisi, yapılacak açıklamada fiili bütçelerin denksizliğinin ihmal edilebilir olduğu, yani, yapılacak çıkarımda önemli bir değişikliğe yolaçmayacağı varsayılmaktadır. Bu durumda bu varsayım, yukarıda bahsedilen **ihmal edilebilirlik varsayımları** kategorisine girer. Ancak bununla iktisatçı, yaptığı genelleme veya açıklamanın **ancak** denk bütçe durumunda geçerli olduğunu ifade ediyorsa bu varsayım **alan varsayımı'dır** (s. 381). Bu durumda ise, eğer varsayım betimsel olarak gerçekçi değilse, yani denk bütçe fiilen imkansızsa, o zaman bu teorinin doğruluğunun sınanabilme imkanı ortadan kalkar; olmayan bir durum nasıl sınınsın. Böyle bir durumla karşılaşan teori, **ad hoc** değişiklikler yaparak, sınanabilir nitelikteki varsayımlarla kendisini yenilemek zorundadır.

Bu yüzden, bir teorinin alan varsayımları, kesinlikle yanlış olmamalıdır. Daha çok gerçek dışı (unrealist) alan varsayımları olan bir teori, daha az sınanabilir ve dolayısıyla daha az önemli bir teoridir (Musgrave, 1981, s. 382).

Musgrave'in ayırımındaki üçüncü varsayımlar ise düşünceyi basitten karmaşığa götüren açıklayıcı varsayımlardır (heuristic assumptions). Örneğin, önce, devletin olmadığı bir ekonomi varsayarsanız, ardından devleti sadece tüketimci ve yatırımcı olarak devreye sokarsınız. Bir aşama sonra vergileri, transfer harcamalarını, parasal faktörleri vs. ekleyerek gerçek hayata uygun bir ekonomik yapıyı betimlemeye çalışırsınız. Buradaki basitleştirici varsayımlar, açıklayıcı niteliktedir (s. 382).

Musgrave sonuç olarak, Friedman'ın varsayım dediğinde, zihninde sürekli ihmal edilebilirlik varsayımlarını düşünmesine karşın, tüm varsayımların betimsel olarak gerçekçi olmayan nitelikte olacağını söylemekle bilimde varsayımlarının konumunu yanlış kavramsallaştırmış ve böylece araçsal bir tavır benimsemiştir (s. 385).

Musgrave'in bu ayırım ve eleştirisi yaygın kabul görmektedir (Salanti, 1987, s. 372; Pheby, 1988, ss. 88-91; Buğra, 1989, ss. 162-63; Görün, 1982, ss. 439-41; O'Brein, 1992, s. 258)

Friedman özelinde araçsalcılığın eleştirildiği ikinci önemli nokta, öndeyiyi öne çıkararak, bilimin açıklama işlevini gözardı etmesidir (Coddington, 1979, s. 8). Halbuki bilimsel teorilerden dünyayı doğru olarak betimlemelerinin beklenmesi, daha önce gördüğümüz üzere, bilimin tanımıyla da yakından ilişkilidir.

1979 yılından sonra Friedman ile ilgili tartışmalar Boland'ın yazdığı Friedman'ı savunan bir makale çerçevesinde gelişir (Boland, 1979, 1980, 1980a, 1984; Rotwein, 1980; Frazer ve Boland, 1983; Dennis, 1986, 1987; Webb, 1987; Wible, 1987; Boland, 1987; Hirsch ve de Marchi, 1984, 1986; Hoover, 1984; Frazer, 1984).

Boland'ın bu konudaki tezi şudur: **Friedman**'ı eleştirenler onu doğru anlamamış, anlayanlar da tutarlı olarak eleştirememişlerdir. **Çoğunluk Dewey** araçsalcılığına yapılan eleştirilerin aynen **Friedman** için de geçerli olduğunu düşünerek **Friedman**'ı eleştirmeye kalkmışlardır. Halbuki **Friedman**'ın yaklaşımı, **Boland**'a göre, araçsal bir çerçevede tutarlı bir yaklaşımdır (**Boland**, 1979).

İşin ilginç yanı, **Boland**'la başlayan iktisatta araçsalcılıkla ilgili bu yeni tartışmada taraflar, hep birbirlerini **Friedman**'ı yanlış anlamakla suçlamaktadırlar. **Boland**, sadece **Friedman**'ı değil, araçsalcılığın esasını, mantık tarihini ve modern biçimsel mantığın özünü anlamamakla ve bütün bunlara ek olarak acıklı mantıksal hatalar yapmakla eleştirildiğini aktarır (**Boland**, 1987, s. 382). **Friedman**'ı kimin doğru anladığı sorununa ilişkin olarak da **Boland**, **Friedman**'ın hakem olmasını önerir ve kendisi ve diğer yöntembilimcilerle yaptığı görüşmeler sonunda **Friedman**'ın kendisinin onun metnini "bütünüyle doğru" karakterize ettiğini belirttiğini söyler (**Boland**: 1984, s. 795).

Tüm bu tartışmalar sonunda **Boland**, kendisinin 1979 yılında yazdığı makale ile **Friedman**'ın görüşlerini kabullenmediğini, ancak ona yöneltilen eleştirilerin haksız olduğunu vurguladığını belirterek, **Friedman**'ın görüşlerini kabul etmek yahut reddetmek dışında, eleştirmenlerin görmezden geldikleri üçüncü bir şıkkın olabileceğini ısrarla vurgular (**Boland**, 1984, s. 796).

İktisat metodolojisi literatüründe en fazla okunduğu şüpheli olmakla birlikte en çok referanas gösterilen makale ünvanına sahip **Friedman**'ın "The Methodology of Positive Economics" adlı bu makalesi, sadece çok tartışılmakla kalmayıp, aynı zamanda bunca eleştiriye rağmen yazarının eleştirilerin hiçbirine cevap vermemesi bakımından da, bir ilginçlik arz etmektedir. **William J. Frazer** kendisiyle 7 Mart 1984 tarihli bir yazışmasında **Friedman**'ın bunu şöyle açıkladığını yazmaktadır "Gayretlerimi iktisadın nasıl yapılması gerektiği üzerinde konuşmak yerine, onu daha iyi yapmak için kullanmaya karar verdim" (**Frazer**, 1984, s. 794).

5. BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROGRAMLARI METODOLOJİSİ

a) Bilim Felsefesinde Lakatos Sentezi

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilim felsefesinin Popper, Kuhn ve Lakatos merkezli bir tartışmaya dönüştüğü söylenebilir. Popper, yanlışlamacılığı; Kuhn eşölçülemezliği; Lakatos da bu ikisinin sentezini temsil etmektedir.

Diğer alanlarda olduğu gibi burada da, bilim felsefecileri arasında Lakatos'un "gerçekte ne söylediği" üzerinde tam bir ittifak yoktur. Çünkü bu tartışmaya katılan herkes, sadece sözü edilen düşünürlerin görüşlerini dile getirmekle kalmayıp, onun üstüne kendi yorumunu da eklediği için bilgi sürekli katlanmakta, sonunda çözülmesi zor bir yumağa dönüşmektedir. Burada önce bu bilgi yumağından Lakatos ipini çekmeye, ardından da o ipin izini iktisat metodolojisinde sürmeye çalışacağız.

1. Hayatı ve Ortamı

Imre Lakatos 1922 yılında Popper'in doğumundan tam 20 yıl sonra Macaristan'da Lipsitz ailesinin bir çocuğu olarak dünyaya gelir. Nazi işgaline karşı direnen ulusal cephede aktif bir üye olarak yer alır. Yahudi oldukları için anne ve büyükannesinin öldürülmesi üzerine aynı akibete uğramamak için iki kez ismini değiştirir. Savaşın sonra, bir süre Georg Lukacs'ın yanında araştırma öğrencisi olarak çalışır. 1947 yılında Macaristan Eğitim Bakanlığında demokratik yüksek öğretim reformundan sorumlu Sekreteryaya görevini yürütür. Ancak kendine özgü düşüncelerinden ötürü revizyonist olduğu gerekçesiyle 1950-53 yılları arasında üç yılını

hapiste geçirir. 1954 ve 1956 yılları arasında **A. Renyi** adlı matematikçinin yanında tercümanlık yapar. 1956 yılındaki Macar ayaklanması sırasında aldığı bir uyarıya uyarak, tekrar tutuklanmadan Batıya kaçar. 1960 yılında **London School of Economics**'e geçer. Esas ilgi alanı matematik olmasına karşın burada bilim felsefesi ile tanışır ve uzun süre bu konuda dersler verir. **Popper**'la tanışması da bu döneme rastlar. 1974 yılında da ölür (Hacking, 1981, s.168; Pheby, 1988, s. 54).

Esas yetiştirme alanı matematik felsefesi olan **Lakatos**, **Popper** ve **Kuhn**'un görüşlerini farklı bir kavramsal çerçeve içerisinde sentezleme denemesinde bulunarak, bilim felsefesi literatürüne, oldukça ilgi gören ve geniş yankı uyandıran "araştırma programları metodolojisi" yaklaşımını kazandırmıştır (Pheby, 1988, s. 54). Diğer eserleri yanında özellikle "**Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes**" adlı meşhur makalesi, bilim metodolojisi literatüründe neredeyse en çok adı geçen eserlerden birisi haline gelmiştir. Bu makalede **Lakatos**, önce kendisinden önceki yaklaşımları özetler, sonra da kendi yaklaşımını ortaya koyar.

Daha önce söylediğimiz gibi **Popper**, bilimdeki değişimin sürekli devrime benzer bir seyir izlediğini, ancak bu devrimler arasında bir sürekliliğin ve rasyonalitenin var olduğunu savunurken **Kuhn**, daha sonra ele alınacağı üzere, bilimsel devrimlerin, bilimin tarihinde süreklilikten çok karşılaştırılmaz sıçramalara işaret ettiğini savunmaktaydı. Ona göre, paradigmlar arasında doğru- yanlış, daha doğru, daha yanlış kıyaslamasını yapmamıza imkan verecek bir üst teoriye sahip olmadığımız için de, bu sıçramaların rasyonel bir ölçütü olamazdı. Yani, **Kuhn**, hem doğrulama, hem de yanlışlamanın paradigmlar üstü bir ölçüt olarak görülemeyeceğini savunuyordu. Bu nedenle **Kuhn**, böyle paradigmlarüstü bir ölçütün varlığını kabul ettikleri için, hem mantıksal pozitivistleri hem de **Popper**'ı eleştirmekteydi.

Lakatos ise bu uzun makalesine, **Kuhn**'un eleştirdiği ve metodolojik yanlışlamacılık dediği şeyi, kendisinin de daha güçlü gerekçelerle eleştirdiğini, fakat **Kuhn**'un daha ileri düzeyde bir

rasyonalite sunan sofistike yanlışlamacılığı anlamadığını savunarak başlar (Lakatos, 1986, s. 53).

Lakatos'a göre, doğrulamacılığın ilk saf biçimi akılcılıktır. Bu meyanda rasyonalistler neyin doğru olduğunu belirlemeye yönelik bir dizi yöntemler geliştirmişlerdi. Diğer bir doğrulamacı yaklaşım getiren empirisistler de, belirli olgusal önermelerinin merkezde yer aldığı bir tümevarım yöntem ile sağlam ve güvenilir bilgiye varılabileceğini savunmuşlardı.

Genel kabul gören eğilime göre, bilimsel dürüstlük ispatlanamayacak bir şeyi ortaya sürmeye karşıydı. Fakat, birazdan değinileceği üzere olguların önermeleri ispatlayamayacağı ve mantığın hiç bir yanılgıya düşmeden teorinin içeriğini artıramayacağı gündeme gelince, bütün teorilerin eşit seviyede ispatlanamaz oldukları kanısı yayılmaya başladı.

Bir grup düşünür tarafından teorilerin eşit seviyede ispatlanamaz nitelikte olmalarına rağmen, elde edilebilir deneysel delil açısından her birinin sahip olduğu ihtimal derecesinin farklı olduğu savunulmaya başlanmıştır. Dolayısıyla bilimsel dürüstlüğü, kesin ispatlanmayı değil, sahip olunan destekleyici delillerin sağladığı ihtimalin yüksekliğini gerektirdiği düşünölmeye başlanmıştır.

Popper ise, tüm teorilerin eşit düzeyde ispatlanamaz olmaları gibi eşit düzeyde ihtimalsizlik taşıdıklarını savunmaktaydı. Bu daha önce gördüğümüz gibi Popper'in tümevarıma olan itirazının ta kendisidir.

Popper'dan sonra öne çıkmaya başlayan yanlışlamacılığı da Lakatos üçe ayırır: dogmatik yanlışlamacılık, metodolojik yanlışlamacılık ve sofistike yanlışlamacılık.

2. Dogmatik Yanlışlamacılık

Dogmatik yanlışlamacılık, bütün teorilerin yanılabilirliğini kabul etmekte fakat belirli bir tür deneysel temelin yanılamazlığını alıkoymaktadır (Lakatos, 1986, s. 95). Bu haliyle dogmatik yanlışlamacı, tümevarımcı olmamakla birlikte tam bir deneycidir. Çünkü, deneysel temelin kesinliğinin teorilere aktarılabilceğini kabul etmektedir. Bu yüzden Lakatos'a göre "dogmatik yanlışlamacılık, doğrulamacılığın en dayanıksız markasıdır." (s. 96).

Dogmatik yanlışlamacılık, bilimin hiç bir kuramı doğrulayamamakla beraber bazı teorilerin yanlışlığını tam bir kesinlikle ortaya koyabileceğini savunmaktadır. Dolayısıyla bilimsel dürüstlük, deneyle çelişen tüm kuramlardan vazgeçmeyi gerektirmektedir.

Lakatos'a göre dogmatik yanlışlamacılık, iki yanlış varsayıma dayanmaktadır.

Birincisi, teorik veya supekülatif önermelerle, olgusal yahut gözlemsel önermeleri birbirinden ayıran doğal ve psikolojik bir sınırın olduğu varsayımdır.

İkinci varsayım, bir önermenin, olgusal yahut gözlemsel (veya temel) olmanın psikolojik ölçütünü yerine getirmesi durumunda, onun doğru olduğunun, yani, olgularla ispatlandığının kabul edilmesidir. Lakatos buna, gözlemsel (yahut deneysel) ispat doktrini demektedir.

Bu iki varsayım bir araya gelerek bilimsel olanla, olmayanı ayıran ölçütü meydana getirmektedirler: Ancak belirli gözlemlenebilir durumları yasaklayan teoriler "bilimsel"dirler veya bir teori ancak deneysel temele sahip olduğu zaman "bilimsel"dir.

Lakatos'a göre, psikoloji birinci varsayımın, mantık

ikincisinin. **metodolojik yargı** da bu sınırçizme ölçütünün aleyhine şahitlik etmektedir.

Çünkü, "beklentiyle döllememiş" hiçbir algı sözkonusu değildir. ve "gözlem kuram yüklüdür" bu nedenle gözlem önermeleriyle teorik önermeler arasında doğal bir ayırım yoktur (Lakatos, 1986, s.98).

Dogmatik yanlışlamacılığın bu birinci varsayımı doğru olsa bile, mantık ikinci varsayımın karşısındadır: **hiçbir olgusal önerme bir deneyle ispatlanamaz.** Çünkü, "önermeler ancak diğer önermelerden çıkarsanabilirler, olgulardan değil" (Lakatos, 1986, s. 99, vurgu eklendi). Hiç kimse, hiçbir önermeyi "masayı yumruklamanın ötesinde" deneyimden çıkarsayamaz. Lakatos'a göre bu, elementer mantığın en temel noktalarından biri olmasına rağmen bugün bile hala pek az insan tarafından anlaşılabilmiştir.

Eğer olgusal önermeler ispat edilemezlerse, o zaman **yanılabilirlerdir.** Dolayısıyla teorik ve olgusal önermeler arasındaki uyumsuzluklar "yanlışlamalar"dan değil **tutarsızlıklardan** kaynaklanmaktadır.

Tahayyül gücümüz teorilerin formüle edilmesinde olgusal önermelerinkinden daha büyük rol oynayabilir fakat sonuçta her ikisi de **yanılabilirlerdir.** Dolayısıyla teorilerin **doğruluğunu ispatlayamayacağımız** gibi yanlışlıklarını da **ispatlayamayız** (Lakatos, 1986, s.100).

Kısaca söylemek gerekirse, "yumuşak, ispatlanmamış 'teorilerle' katı ispatlanmış 'olgusal temel' arasında bir sınır yoktur: Bilimin bütün önermeleri teorik ve tedavisi imkansız bir şekilde yanılabilirlerdir" (s.100).

Bu konuya ilk Kant dikkat çekmiş, bilimin konu edindiği önermelerin hiç bir şekilde boş bir zihne duyularla yazılmadığı gibi, böyle önermelere ne indirgenebilir, ne de onlardan çıkarsanabilir olduklarını, bu yüzden olgusal önermelerin belirli bir tür teorik önermelerden başka bir şey olmadıklarını görmüştü. Lakatos'a

göre, Popper deneycilere karşı Kant'ın yanında yer almakla kalmayıp bir adım daha ileri giderek, bilimin önermelerinin sadece teorik değil, aynı zamanda da tahmimi (conjectural) olduklarını söylemektedir.

Bu iki varsayım bir yana bilimsel olanla olmayan arasında sınır çizme ölçütü de bilim metodolojisiyle uyuşmamaktadır. Deney sonuçları, her ne kadar deneysel kanıtlarla ispatlanıyorsa da, reddetme güçleri oldukça sınırlı olacaktır: "En itibarlı teoriler bile herhangi bir gözlemlenebilir durumu yasaklamada başarısız olmaktadır" (Lakatos, 1986, s. 100).

Sonuç olarak, Lakatos'a göre bütün bilimsel teoriler sadece eşit biçimde doğruluğu ispatlanamayan (unprovable) ve ihtimal dahilinde olmayan (improbable) değil, aynı zamanda eşit bir şekilde yanlışlıkları da ispatlanamazdırlar (undisprovable). Bu yüzden sadece teorik önermelerin değil, bilimde kullanılan bütün önermelerin **yanılabilirliği** kabul edildiğinde, bir bilimsel rasyonalite teorisi olarak **dogmatik doğrulamacılığın** tüm biçimleri tamamen çökmektedirler (Lakatos, 1986, s.103).

3. Metodolojik Yanışlamacılık

Lakatos devam eder, eğer bütün bilimsel ifadeler **yanılabilir** teorilere dayanıyorlarsa, o zaman bunların eleştirsini ancak tutarsızlık açısından yapılabilir (Lakatos, 1986, s. 103). **Peki bu durumda bilim hangi anlamda deneyseldir?** Eğer bilimsel teoriler, hem doğruluğu ispatlanamaz, ihtimal dışı ve yanlışlığı da ispatlanamaz ise, bilim şüphecilerin söylediği gibi boş bir şüpekülasyondan ibaret midir? Bilimsel gelişme diye bir şey yok mudur? Bütün bunlardan sonra hâlâ şüphenciliğe karşı olabilir miyiz? **Bilimsel eleştiriciliği** yanılabilirlikten koruyabilir miyiz? Yanılabilirci bir bilimsel gelişme teorisine sahip olmak mümkün müdür? Eğer bilimsel eleştiri yanılabilir ise, hangi temele dayanarak

bir teoriyi tasfiye edebileceğiz?

Lakatos, bu sorulara en ilgi çekici cevabı **metodolojik yanlıslamacılığın** verdiğini söylemektedir.

Ona göre **metodolojik yanlıslamacılık**, uylaşımıcılığın bir markası olduğu için önce uylaşımıcılığa biraz değinmekte yarar var. **Poincare, Milhaud ve Le Roy** gibi uylaşımıcılar, bilim adamlarının kararlarının önemi üzerinde durmaktaydılar. Bilim adamları bir teori ile ilgili bir karar verdikten sonra ortaya çıkacak "kural dışlılıkları" yan hipotezlerle veya "uylaşımıcı manevralarla" çözerler.

Bu **muhafazakar uylaşımıcılık**, önce bir deneme yanılma yapıp önemli bir karar aldıktan sonra kendimizi kapattığımız hapishaneden çıkmaya muktedir olamayacağımız dezavantajını taşımaktadır. Bu yaklaşım, uzun süre muzaffer olmuş teorilerin tasfiye edilmesi problemini çözememektedir. Bu yaklaşıma göre **deneyler, genç kuramları reddetmek için görece güce sahiptirler, fakat yerleşmiş, eski teorileri değil**. Sonuçta bilim geliştikçe deneysel delillerin gücü azalmaktadır.

Lakatos'a göre bilim adamlarının kavramsal çerçevelerinin belirli bir süre sonra yıkılamayacak bir hapishaneye dönüşeceğine yönelik eleştiriler **devrimci uylaşımıcılığın** iki rakip okulunu ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan birisi **Duhem'in basitçiliği** (simplisizm) diğeri de **Popper'in metodolojik yanlıslamacılığı**ydı.

Duhem, teorilerin sadece "çürütmelerin" ağırlığıyla çökmediğiyle ilgili uylaşımıcı tezi kabul etmekte, fakat sürekli tamirlerin ve bunlar sonunda teorinin basitliğini kaybetmesinin onu çökertebileceğini ve yerine yenisinin ikamesini gerektireceğini ileri sürmektedir. Fakat burada **yanlıslama, öznel zevke veya bilimsel moda** yahut teorinin gözdeliğine terkedilmektedir.

Popper'in metodolojik yanlıslamacılığı ise hem uylaşımıcı, hem de yanlıslamacıdır. **Uylaşımıcılardan**, anlaşmayla kararlaştırılan ifadelerin tümel değil, **tekil** olduğunu savunarak, **dogmatik yanlıslamacılardan** ise böyle bir ifadenin doğruluk değerinin

olgularla değil, bazı durumlarda, **anlaşmayla** kararlaştırılabileceğini savunarak farklılaşmaktadır.

Metodolojik yanlışlamacılığa göre, bilim adamları olguları yorumlarken, deneysel teknikleri kullanırken, bu işi **yanılabilir** teorilerin işiğinde yaparlar. Bu teorileri belirli bağlamlarda kullanıyor olmalarına rağmen, onları sınanan teoriler olarak değil sorunsal oluşturmayan arkaplan bilgisi olarak görürler.

Metodolojik yanlışlamacı en başarılı teorilerimizi duyularımızın uzantıları olarak kullanır ve sinamaya tabi tutulacak teorileri dogmatik yanlışlamacının katı gözlemsel teori alanının ötesine kadar genişletir.

Öte yandan dogmatik yanlışlamacı ile metodolojik yanlışlamacı arasında önemli farklardan birisi de, neyin doğru olduğu konusundaki ölçütte yatmaktadır. Belirli bir bağlamda oluşan deneysel temelin teoriyle uyuşmaması durumunda **teorinin yanlışlandığı** söylenebilir; fakat bu söz konusu teorinin **yanlışlığının ispatlandığı** anlamında değildir. Bu durumda bile söz konusu teori doğru olabilir. Yani, doğru olanı eleyip, yanlış olanı kabul etmemiz pekala mümkündür; bu risk göze alınmalıdır.

Eğer bir teori yanlışlanmışsa, onun doğru olması durumunda doğruyu elemiş olma riskine rağmen, o tasfiye edilmelidir. Bu metodolojinin alternatif maliyeti de budur; ve **metodolojik yanlışlamacıya** göre bu, bilimin gelişme ihtimali için ödenmesi gereken bedeldir (Lakatos, 1986, s. 108).

Böyle bir durumda bazı teorilerin elenmesini mümkün kılacak bir yol bulunamaması durumunda bilimsel gelişmeden değil kaostan bahsedilebileceği açıktır. Aynen Darwin'in evrim kuramında çevreye en iyi uyum sağlayan canlının hayatta kalabileceğini söylemesi gibi, burada da en iyi uyum sağlayan teorilerin hayatta kalabileceği söylenmektedir. Burada bir oyuna düşmekten bizi koruyacak olan şey de deneydir (Lakatos, 1986 s. 108).

Kısaca, **metodolojik yanlışlamacılıkta** bir teoriyi reddetmek

ile onun yanlışlığını ispat etmek bir birbirinden ayrılmaktadır. Bilimsel olanla olmayana ilişkin yeni bir ayrıştırıcı ölçüt öne sürülmektedir. Ancak belirli "gözlemlenebilir" durumları yasaklayan ve bu yüzden "yanlışlanabilen" ve reddedilebilen teoriler "bilimsel"dir; veya bir teori eğer bir "deneysel temel" taşıyorsa bilimseldir (yahut kabul edilebilirdir).

Bu, dogmatik yanlışlamacılığınkinden çok daha liberal bir ölçüttür. İkisi arasındaki fark, bazı kavramaların tırnak içinde yazılarak elde ettikleri değişik anlamda yatmaktadır (Lakatos, 1986.).

4. Sofistike Yanlışlamacılık

Sofistike yanlışlamacılığa göre, bir teori eğer öncekinden (yahut rakibinden) farklı olarak artan deneysel içerikle destekleniyorsa yani, eğer yeni olguların keşfine götürüyorsa ancak o zaman "bilimsel" veya "kabul edilebilir" bir teoridir.

Dogmatik yanlışlamacılığa göre, bir teori kendisiyle çelişen bir gözlem önermesiyle yanlışlanır. Sofistike yanlışlamacılığa göre ise bir teori, T teorisi diyelim, sadece ve sadece aşağıdaki özellikleri taşıyan bir T* teorisinin öne sürülmesiyle yanlışlanır:

1. T*, T'den daha fazla deneysel içeriğe sahip olmalıdır, yani T*'nin ışığı altında muhtemel olmayan, hatta T tarafından yasaklanan yeni olgular öngörmelidir.

2. T*, T'nin önceki tüm başarılarını açıklamalıdır, yani T'nin reddedilmeyen tüm içeriği (gözlem hatalarının sınırları dahilinde) T'nin muhtevasında da içerilmektedir.

3. T*'nün fazla içeriğinin bir kısmı deneysel olarak

desteklenmektedir (Lakatos, 1986, s. 116).

Eğer bir teori, sayılan bu gereklilikleri yerine getiren bir **problem kayması** meydana getiriyorsa, o teori **ileri götürücüdür** (progressive) ve bu nedenle bilimseldir. Eğer **problem kayması**, bu gereklilikleri yerine getirmiyorsa, o zaman o teori **yozaştırıcıdır** (degenerating) ve bu yüzden **sahtebilim** olarak görülmeli ve reddedilmelidir (Lakatos, 1986, s.118).

İlerleme, problem kaymasının ilerletici veya yozaştırıcı olama derecesine, yani, hangi teoriler dizisinin bizi yeni olguları keşfetmeye götürdüğüne bağlı olarak belirlenir.

Böylece sofistike yanışlamacılık, sorunu, bir teorinin değerlendirilmesinden bir **dizi teorinin** değerlendirilmesine kaydırmaktadır. Diğerlerinden yalıtılmış bir teorinin bilimselliğinden veya bilimsel olamamasından bahsedilemez. Hiç bir deney, deneysel rapor, gözlem ifadesi veya çok iyi desteklenmiş alt-seviyeli yanışlayıcı bir hipotez yalnız başına yanışlamaya neden olmaz. Çünkü daha iyi bir teori olmadan yanışlama olmaz. Deneylerimiz mevcut teoriyle çelişse de yeni bir teori ortaya çıkana kadar eldeki teoriyi savunmaya devam ederiz. Zira, **yanışlama teori ile deneysel temel arasındaki bir ilişki değil, fakat teoriler ile özgün deneysel temeller ve yarışmanın ortaya çıkardığı deneysel büyüme arasında çoklu bir ilişkidir** (Lakatos,1986, s. 119).

Sonuçta sofistike metodolojik yanışlamacılık, deneycilikten deneyimin belirleyiciliğini, Kant'tan bilgiye etkenci yaklaşımı, **uylaşımıcılıktan** da metodolojide kararların rolünün önemini almak suretiyle değişik gelenekleri harmanlamaktadır (Lakatos, 1986, s. 122).

b) Bilimsel Araştırma Programları Metodolojisi

Lakatos'un bilimsel araştırma programları metodolojisinin, sofistike yanlışlamacılığın Kuhn'un yaklaşımına uyarlanmasıdır (Lakatos, 1981, s. 115). Bilindiği gibi, Kuhn'da, paradigmatik geçişin, yani bilimsel devrimlerin bir rasyonalitesi yoktu. Bu nedenle farklı paradigmatlara birbiriyle eşölçülemezlik ilişkisi içindeydiler. Bu da bilimin diğer bilişsel etkinliklerden farkının ne olduğu sorusuna çok anlamlı bir cevap verilmesini engelliyordu. Lakatos bu sorunu çözmeyi denemiştir.

Bunun için Lakatos, dört yeni kavram ileri sürer: **Katı çekirdek, koruyucu kuşak, pozitif keşif ve negatif keşif** (Lakatos, 1986, ss. 132-134).

1. Katı Çekirdek ve Koruyucu Kuşak

Bütün bilimsel araştırma programları birer **katı çekirdek** ve onu çevreleyen **koruyucu kuşağa** sahiptirler. Katı çekirdek, bilimsel araştırma programının ayırıcı vasfıdır ve programın geliştirileceği temel hipotezlerden oluşur (Lakatos, 1986, s. 133). Araştırma programının bu boyutu, bilim adamları topluluğunun bağlı olduğu geleneklerce belirlenmiş, yöntemle ilişkin kararlar yoluyla reddedilemeyecek unsurları içerir (Buğra, 1989, s.183). Mesela, **Kopernik astronomisinin katı çekirdeği**, dünya ve diğer gezegenlerin güneşin etrafında döndüğü, dünyanın güneş etrafındaki dönüşünü bir yılda kendi etrafındaki dönüşünü de bir günde tamamladığı varsayımlarıdır (Chalmers, 1991, s. 142). Neoklasik araştırma programının katı çekirdeğinin ise serbest rekabet kuramının varsayımlarının oluşturduğu söylenebilir (Blaug, 1980a)

Katı çekirdeği değişikliğe uğratacak bilim adamları, araştırma programı içinde kalarak bunu başaramazlar. Bu durumda araştırma programı değişmiş demektir.

Bütün etkinlik, bu çekirdeğe dayalı olarak yapılacağı için onun yanlışlanmamasına çalışılır. Fakat **dogmatik uylaşımıcılıkta** olduğunun tersine burada bu katı çekirdeğin çökmesinin mümkün olduğu ve bunun daha iyi ve başarılı başka bir programın varlığına bağlı olduğu savunulur (Lakatos, 1986, s. 134). Lakatos bunu belirtirken özellikle programın çöküşünün Duhem'de olduğu gibi **estetik değil mantıksal ve deneysel** nedenlere dayandığı üzerinde durur (s. 134).

Gözlem veya deneyle ortaya çıkan durumla program arasında bir uyumsuzluk ortaya çıkınca bunun öncelikle katı çekirdekten değil, başka nedenlerden kaynaklandığı düşünülür ve **ad hoc hipotezlerle** çelişki giderilmeye çalışılır. Yardımcı hipotez ve ad hoc hipotezlerin geliştirildiği alan **koruyucu kuşaktır** (Lakatos, 1986, s. 133)..

2. Negatif Keşif ve Pozitif Keşif

Negatif keşif, bir program; programın gelişimi esnasında katı çekirdeğin değişikliğe maruz bırakılmaması ve bozulmadan kalması gerektiği talebidir (Chalmers, 1990, s. 144). Araştırma programının **negatif keşifi** bu katı çekirdeği sorgulamaya yönelmemizi yasaklar. Bunu yapmak yerine bütün yardımcı hipotezlerimizle koruyucu kuşağa yönelmemizi ve onu manipüle etmemizi dikte eden programın bir de **pozitif keşifi** vardır. Negatif keşfin tersine araştırma programının bu yönü, bilim adamlarına ne yapmamalarını değil, ne yapmaları gerektiğini söyler. Yani, koruyucu kuşakta meydana gelebilecek çürütülebilir değişkenlerin nasıl manipüle edilebileceğine, çürütülmemek için nasıl daha karmaşık hale getirileceğine yönelik program kahramanları tarafından ileri sürülen

doğrudan yahut dolaylı önerileri içerir. Çünkü, hiç bir araştırma programı kural dışılıklardan ve karşıt örneklerden kurtulmayı başaramaz. Onlara karşı korunmayı beceremeyen program uzun ömürlü olamaz.

Programın **pozitif keşifi** bilim adamlarını kural dışılıklar (anomalies) denizinde boğulmaktan korur (Lakatos, 1986, s. 135). Koruyucu kuşakta meydana gelen değişikliklerin ileri götürücü bir problem kaymasına neden olması durumunda araştırma programı başarılı, tersine yozlaştırıcı bir problem kaymasına götürmesi durumunda da program başarısızdır.(Lakatos, 1986, s. 133).

3 Bilimsel İlerleme

Bilimsel gelişmeyi sağlamak için bilim adamları, katı çekirdeğe dokunmamak kaydıyla, yeni sınıma imkanları ortaya çıkaracak, yeni olguların keşfini mümkün kılacak her türlü yöntemle koruyucu kuşağı geliştirebilirler. Dolayısıyla Lakatos metodolojisinde **iki şey** programı dejenere eder yahut çökertir. **Birincisi**, yeni test imkanı yaratmayan **ad hoc** hipotezler. **İkincisi**, katı çekirdeği sorgulamaya yönelen etkinlikler (Lakatos, 1981, ss. 115-17).

Birinci durumda, karşıt örnekler yahut kuraldışılıkların açıklanabilmesi için programın koruyucu kuşağına eklenen yahut eskisiyle değiştirilen yardımcı hipotezler, yeni test imkanları yaratmadıkları, dolayısıyla programa olumlu bir katkıda bulunmadıkları gibi, programın gelişmesini de engelleyerek onu dejenere edecekleri için hemen terkedilmeleri gerekir. Bir hipotezin terkedilip edilmemesi gerektiğine deneysel sınamalar sonunda karar verilir. Neyin kalıcı neyin ise gidici olduğuna bilim adamları bu deneylerin eşliğinde karar verirler.

İkinci durumun gerçekleşebilmesi için sözkonusu programa

rakip, onun açıkladığı olguların yanı sıra, açıklayamadıklarını da açıklayabilen, hatta eski programda hiç gündeme gelmeyen yani olguların keşfine de imkan sağlayan yeni bir programın ortaya çıkması zorunludur. Başka türlü, bilim adamı için bastığı dalı kesmeye kalkmak olacaktır.

Sonuç olarak, araştırma programlarının da doğru ve yanlışlığını kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Fakat yarışan programlar arasında bazıları **ileriye götürücü veya geliştirici** adımlar atarken diğerleri **yozlaştırıcı** adım atıyorsa tercih birinciden yana olur. Ancak, bir programın ürettiği ek varsayımların bugün yozlaştırıcı olması, ilanihaye yozlaştırıcı olacağı anlamına gelmez. Programın **koruyucu kuşağında** yapılacak bir değişikliğin kazandıracığı yeni keşifler onu diğerlerinden daha başarılı kılabilir. Ancak, bilimsel gelişmenin bir bedeli olarak biz **ad hoc** hipotezler üretmeye başlayan araştırma programını terketmeli, ona rakip ve **ileri götürücü hipotezler üretmeye devam eden programa destek*** vermeliyiz. Çünkü, bilimsel araştırma programlarının nisbi değeri, ancak **geliştirici veya yozlaştırıcı** olma derecelerine göre karşılaştırılabilir. Lakatos'a göre bilim tarihinden hareketle çıkarılabilecek bilimin gelişmesiyle ilgili yegane **rasyonalite** de budur (Lakatos, 1986, ss. 133-38).

c) İktisatta Bilimsel Araştırma Programları

İktisat metodolojisinde görüşleri en çok tartışılmış ve hala tartışılmakta olan düşünürlerin başında **Imre Lakatos** gelmektedir (Redman, 1991, s. 142). İşin ilginç yanı, iktisatçıların en çok yararlandıkları bir düşünür olan **Lakatos**, sosyal bilimlerle ve özellikle de iktisatla hiç ilgilenmemiştir. İktisada yaptığı tek referans, makalesindeki bir dipnottan ibarettir (Lakatos, 1970, s. 179).

İktisat metodolojisinde, özellikle de "uygulamada" **Lakatos'un** daha çok benimsenmesinin nedenlerini bir kaç maddede

toplayabiliriz. Herşeyden önce bilimsel araştırma programları metodolojisi, bilim ile bilim olmayanı ayırmak için, oldukça tartışmalara neden olan **Popper**'in yanlışlanma yahut çürütülme ölçütünün önemini azaltmakta ve bilim adamlarına bir rahatlama sağlamaktadır. İkincisi bu yaklaşım, bilimde teorilerin değişmelerini mümkün kılan problem kaymalarının nasıl meydana geldiğini açıklamaktadır. Üçüncüsü, bu açıklamayı yaparken **Kuhn**'un öne sürdüğü gibi, kesinti ve sıçramaların değil, sürekliliğin varlığını göstermektedir (**Hands**, 1985a, ss. 2-3).

Bütün bunlarda, **Lakatos**'un, hem **Kuhn**'u, hem de **Popper**'i eleştirerek her ikisinden bir sentez denemesine girmiş olmasının payı büyüktür (**Pheby**, 1988, s. 54). Belki, **Popper**'in bulunduğu düzlemde hareketle, **Popper** ile **Kuhn**'u uzlaştırmayı denediğini söylemek daha uygun olacaktır (**Redman**, 1991, s. 143).

Bu bağlamda **Popper** ile **Lakatos**'un temel noktalardaki benzerlik ve farklılıkları için şunları söyleyebiliriz: Her ikisi de bilimin amacının hakikate yaklaşmanın artırılması olduğunu düşünmektedirler. **Popper**'in değerlendirme birimi teori, **Lakatos**'unki ise bilimsel araştırma programlarıdır. **Popper**, yanlışlayıcı deneylere önem atfetmekte **Lakatos** ise **Duhem-Quine** tezinin geçerliliğini kabul ettiği için bunlara çok önem vermemektedir. **Popper**, teori ile gözlemin çatıştığı durumlarda teorinin rededilmesini savunurken **Lakatos**, koruyucu kuşakta yapılacak değişikliklerle teorinin korunmasından yanadır. **Popper** eleştiriye merkezi bir rol yüklerken **Lakatos** da, bunun yeri daha sınırlıdır (**Redman**, 1991, s. 67).

Bütün bunlara, **Lakatos**'un önerdiği analitik kavramların, diğerlerinkilere oranla daha fazla yorum esnekliğine sahip olduğunu da ekleyebiliriz. Bunun bir avantaj mı, yoksa dezavantaj mı olduğu da ayrı bir tartışma konusudur.

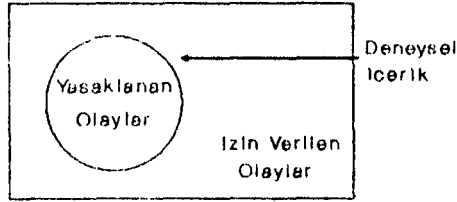
Daha önce değindiğimiz gibi, **Lakatos** da, **Kuhn** ve **Popper** gibi bilimsel araştırma programları metodolojisinin fizik tarihine çok iyi uygulanmasına karşın sosyal bilimlere uygulanabileceğinin

oldukça şüpheli olduğunu düşünmektedir (Hutchison, 1980, s. 186; Kuhn, 1970, s. 244). Bu kaygıyı paylaşan düşünürler, Lakatos'un yaklaşımının iktisada uyarlanabilmesi için bazı değişikliklere uğratılmasının gerekli olduğunu söylemektedirler (Latsis, 1980, s. 2; Cross, 1991, ss. 818-21).

1. Mikro İktisatta Araştırma Programları

Aşağıda ele alacağımız Hamminga'nın bir uygulaması, somut bir mikro iktisat uygulaması olması yanında, Lakatos ile ilgili bütün tartışmalarda dile getirilen içerik artışının nasıl belirlenebileceği konusuna cevap niteliği taşıdığı için de ayrı bir önem taşımaktadır. Bu yüzden bu çalışmayı ayrıntılı olarak inceleyeceğiz. Hamminga, önce şekil yardımıyla Lakatos'un içerikte artış ve "yenilik"le ne anlatmak istediğini açıklar.

Şekil 1

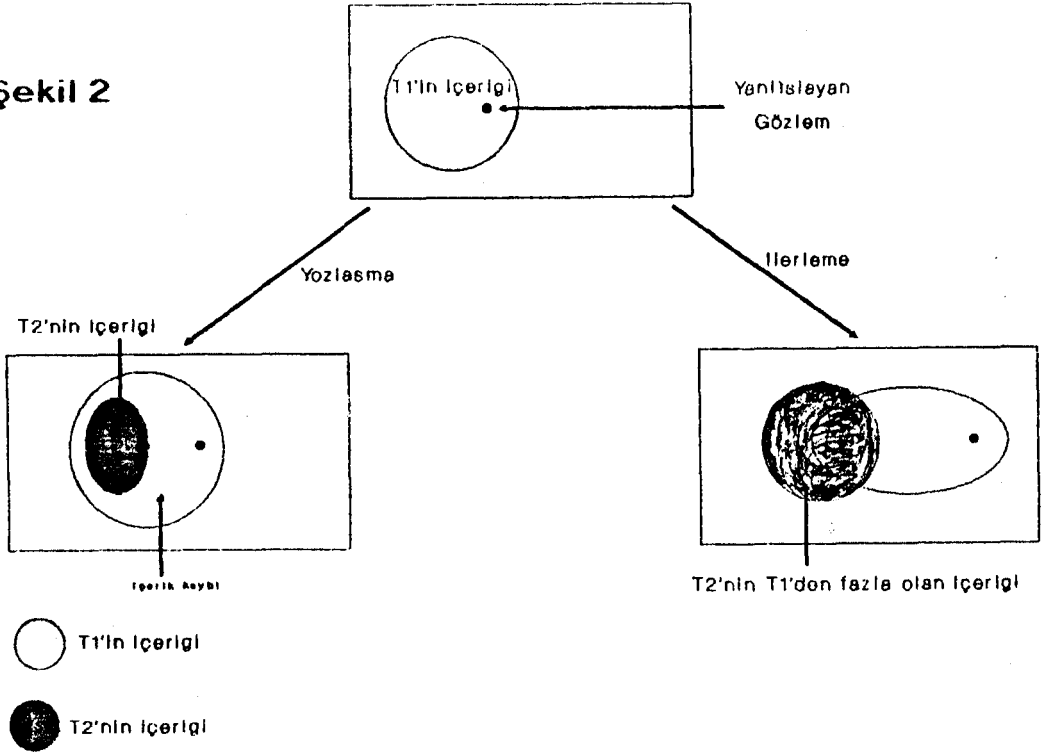

Şekil 1'de, teori ile olaylar arasındaki ilişki resmedilmektedir. Teori bazı olayların olabileceğini, buna karşılık bazı olayların ise gerçekleşmesinin mümkün olmadığını savunur. Teorinin olmamasını öngördüğü ve olması durumunda teoriyi yanlışlayacak olayları daire içinde, teorinin olmasını öngördüğü olayları da çerçeve içinde fakat daire dışında gösterilmektedir.

Popper ve Lakatoscu yaklaşıma göre teorinin olmasına izin verdiği olaylar önemli değildir, zira önemli olan teorinin hangi

olayların gerçekleşmesi durumunda yanlışlanmış olacaktır. Bu yüzden, teori ne kadar çok şeyi yasaklıyorsa, o kadar çok yanlışlanmaya açıktır, dolayısıyla o kadar çok içeriği var demektir. Bu çerçevede içerik artışı teorisinin yasakladıklarının rakip teoriye göre artması demektir.

Şekil 2

Şekil 2'de ise teorilerin nasıl ileri götürücü yahut yozlaştırıcı olduğu gösterilmektedir. Burada eğer birbirine rakip olan T_1 teorisinden T_2 ye bir geçiş sözkonusu ise bir içerik kaybı kaçınılmaz olacaktır. Çünkü, şekilde de görüldüğü gibi, T_1 'in yanlışladığı bir olguyu dışta bırakmak zorunda kalacaktır. Fakat problem kaymasının ileri götürücü olması durumunda T_2 'nin T_1 'in izin verdiği olayları yasaklaması sözkonusudur. İşte içerik artışı buradadır.

Bu içerik artışı, bütün çabalara rağmen eğer yasaklanan olaylara rastlayamamışsak desteklenmiş demektir. Artan içeriğin desteklenmesi de, yeni bir olgunun keşfedilmesi anlamına gelmektedir. Bu noktada Humminga, Lakatos'un "yeni bir olgunun keşfi" ifadesindeki "keşif" kelimesinin, İngilizce'deki günlük

kullanımdaki anlamında kullanılmadığına, tersine bütün çabalara rağmen yasaklanan olayı gözlemlemeyi başaramamak olduğuna özellikle dikkat çeker (Hamminga, 1991, s. 77).

Bu açıklamalardan sonra Samuelson'un 1947 yılında yayınlanan **Foundations of Economic Analysis** adlı eserinden bir teorem olarak bu açıklamaların detaylı bir uygulamasını yapar. Teorem (T¹) aşağıdadır:

$$(1) \quad \pi := xp(x) - C(x) - tx$$

π : kar
 $xp(x)$: toplam üretim fonksiyonu olarak gelir
 $C(x)$: toplam üretim maliyeti
 t : üretimden alınan vergi oranı

$$(2) \quad \frac{\partial \pi(x, t)}{\partial x} = 0, \quad \frac{\partial^2 \pi(x, t)}{\partial x^2} < 0$$

$$(3) \quad T_1 \rightarrow \left(\frac{\partial x^0}{\partial t} \right) < 0$$

T¹ hangi olaylara izin vermekte hangilerini yasaklamakta bunları da tabloda görelim.

Tablo 1. T¹ ve 'olaylar' ((+) artıyor, (-) azalıyor, (0) değişmiyor)

	vergi	Denge çıktı	T'nin içeriği
	t	x ⁰	
1	+	+	Yasaklıyor
2	+	0	Yasaklıyor

3	+	-	İzin veriyor
4	0	+	Yasaklıyor!
5	0	0	İzin veriyor
6	0	-	Yasaklıyor
7	-	+	İzin veriyor
8	-	0	Yasaklıyor
9	-	-	Yasaklıyor

Bu tablodan şunları anlıyoruz: T^1 'e göre vergi miktarındaki artışla denge üretim düzeyi arasında bir ters orantı söz konusudur. Vergi artarsa üretim azalır.

Farzedelim ki, 4 nolu olayı gözlemledik. Yani, vergi miktarı değişmediği halde üretimde artış görüldü. Metodolojik ilkemize göre herhangi bir T^2 sadece 4 nolu olayı atlıyor, veya görmezlikten geliyorsa yozlaştırıcıdır. T^2 hiç olmazsa T^1 'in izin verdiği bazı olayları yasaklamalıdır ki, içerik artışından bahsedebilelim. Bu durumda T^2 , 4 nolu olaya izin verir ve, mesela, 3 nolu olayı da yasaklarsa o zaman "ilerleme"den bahsedebiliriz. Teorik ilerleme göstermenin ikinci ve daha tipik bir yolu, bu yanlışlayıcı olayı niçin gözlemlediğimizi açıklamak için yeni bir değişken içeren bir T^2 ileri sürmektir (s. 79).

Şimdi fiyatı, üretim miktarının bir fonksiyonu olarak görmeyen ve onu da egzojen bir değişken olarak kabul eden yeni bir T^2 ileri sürüldüğünü düşünelim. Bu yeni değişken de artabilir (+), azalabilir (-) veya sabit kalabilir (0). Bu bağlamda muhtemel gözlemler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2 . T1'den T2'ye 'ilerlemeye' bir örnek

((y) teori yasaklıyor)

	t	x ⁰	p	T1	T2	
	1	+	+	+	y	kayıp
1	2	+	+	0	y	y
	3	+	+	-	y	y
	4	+	0	+	y	kayıp
2	5	+	0	0	y	y
	6	+	0	-	y	y
	7	+	-	+		
3	8	+	-	0		
	9	+	-	-		
	10	0	+	+	y!	kayıp
4	11	0	+	0	y	y
	12	0	+	-	y	y
	13	0	0	+	y	içerik artışı

5	14	0	0	0		
	15	0	0	-	y	içerik artışı

	16	0	-	+	y	y
6	17	0	-	0	y	y
	18	0	-	-	y	kayıp

	19	-	+	+		
7	20	-	+	0		
	21	-	+	-		

	22	-	0	+	y	y
8	23	-	0	0	y	y
	24	-	0	-	y	kayıp

	25	-	-	+	y	y
9	26	-	-	0	y	y
	27	-	-	-	y	kayıp

Bu yeni tablo, birinci tablodaki değişkenlerin aynen korunup fiyat değişkeninin eklenmesiyle elde edilmiştir. T¹'in

yanlışlanmasına neden olan 4 nolu olayın bu yeni tablodaki durumuna bakalım. Bu, yeni tablodaki 10 nolu olaya tekabül ediyor. Buna göre vergi değişmediği halde fiyatlar artarsa üretim de artıyor. Ancak T²'nin yasakladığı iki durum var. 11 ve 12. olayların karşısındaki işaretlerden anlaşılacağı üzere yeni teori verginin sabit kalması durumunda, fiyatların da sabit kalması veya düşmesi halinde denge üretimin artmasını yasaklıyor. Böylece bu teori, öncekini yanlışlayan gözlemin nedenini açıklarken iki yeni yanlışlanabilir durum ileri sürdüğü için içerik artışı sağlamaktadır.

T²'i de şöyle formüle edilebilir: $T_2 - \left(\frac{\partial x^0}{\partial t} \right) < 0$ ve $\left(\frac{\partial x^0}{\partial p} \right) > 0$

Buna göre vergideki artışlar, denge üretimi aşağı çekerken fiyatlardaki artış ise yukarı itmektedir. 2. Tablodaki 1. olayı, T² serbest bırakmaktadır. Çünkü vergi ile fiyat değişiklikleri zıt yönde işlemekte ve T² bize hangi etkinin baskın geleceğine dair bir şey söylememektedir. Dolayısıyla burada bir içerik kaybı sözkonusudur. Ancak 2. ve 3. olaylar hem T¹ hem de T² tarafından yasaklanmaktadır. Aynı şekilde 4, 10, 18, 24 ve 27 nolu olaylarda da bir içerik kaybı vardır. Ancak 13 ve 15 nolu olaylar T¹ tarafından serbest bırakılmasına karşılık T² tarafından yasaklanmaktadır. Yani, vergilerde bir değişiklik olmadığı halde fiyatlardaki artış denge üretimi artıracaktır. Aynı şekilde vergiler sabit olduğunda fiyatlardaki düşme, denge üretimi değiştirmeyeceğini ifade eden 15 numaralı olayı yasakladığı için T², T¹'e oranla fazla içeriğe sahiptir. Bu iki olay bütün çabalarımıza rağmen deneysel olarak yanlışlanamazsa, yeni teorimiz deneysel olarak desteklenmiş olacaktır (Hamminga, 1991, s. 78-81).

Bu açıklamalardan sonra Hamminga, kavramları karıştırmak yerine istatistiksel hesaplar üzerinde yoğunlaşmanın daha anlamlı olduğunu söyleyerek sözlerini biraz da imalı bir üslupla "niçin biraz hesap yapılmıyor!" (s. 82) diyerek bitirir.

Hamminga'nın bu uygulamasına verdiği cevapta Hands, hepsi de Lakatos'un yazdıklarıyla temellendirilen ancak birbirini dışlayan tam beş değişik yenilik tanımı verir. Hands burada, Hamminga'nın tanımı ve onun Samuelson'un kitabındaki bir teoreme uygulanmasına diyecek bir şeyin olmadığını, ancak bu yorumun Lakatos'un yorumu olduğunun söylenemeyeceğini savunur (Hands, 1991a, s. 94).

Hands'ın ayrıntılarıyla ifade ettiği bu farklı yenilik tanımlarını kısaca gözden geçirelim. Birinci tanıma göre, bir teori çerçevesinde bir olgu, ancak sözkonusu T teorisinin ileri sürüldüğünde bilinmiyorsa yenidir (s. 96). İkinci tanıma göre, bir teori çerçevesinde bir olgu, ancak sözkonusu T teorisinin inşasında kullanılmamışsa yenidir. Üçüncü tanıma göre, bir teori çerçevesinde bir olgu, ancak sözkonusu T teorisinin en başarılı selefi tarafından da öndenememiş ise yenidir (s. 97). Dördüncü tanıma göre, bir teori çerçevesinde bir olgu, ancak sözkonusu T teorisinin mevcut seleflerinin sonuçları arasında yer almamışsa yenidir (s. 98). Nihayet beşinci tanıma göre, bir teori çerçevesinde bir olgu, sözkonusu T teorisini kuran kişi tarafından teori kurulurken bilinmiyorsa yenidir (s. 99).

Sonuç olarak Hands, tüm bu farklı kullanımların ayrıntılı bir dökümünü vererek, Lakatos'un yazdıkları ve onlar üzerine geliştirilen literatürden hareketle, bir teorinin yeni bir olguyu ortaya çıkarmasının Hamminga'nın sandığı kadar açık olmadığını vurgular (s. 110).

İktisatta yenilikten ne anlaşılması gerektiğine ilişkin bir açıklama da Backhouse'dan gelmektedir. Backhouse'a göre bir teorinin yenilik getirip getirmediğini öğrenmek için üç şey yapmamız gerekir:

Önce teorinin getirdiği bir olgunun, yeni bir olgu olduğunu belirlememiz gerekir. Bunu şu şekilde öğrenebiliriz:

- a) Olgu, meydana gelmeden önce tahmin edilmiş olduğu için yeni olabilir.
- b) Olgu, başka teoriler tarafından daha önce açıklanmamış olduğu için yeni olabilir.
- c) Olgu, eski olguların yeni yorumları biçiminde olabilir.
- d) Olgu, kendisinin daha önce rakip programlar arasında herhangi bir rolü olmamış olmasından dolayı yeni olabilir.

Aynı zamanda bu olguların teorisinin özel olarak açıkladığı olgular olmamaları gerekir.

İkinci olarak, bu olguların sözkonusu araştırma programının katı çekirdeğini ve pozitif keşfini izliyor olduğunu tesbit etmemiz ve üçüncü olarak da bütün bunları deneysel olarak desteklememiz gerekir (Backhouse, 1991a, s. 412).

Araştırma programı yaklaşımının mikro iktisada bir uyarlanması da Latsis yapmaktadır (Latsis, 1980, ss. 16-39). Latsis, durumsal çözümlemenin neoklasik mikro iktisat teorisinde başat araştırma programı olduğunu söylemektedir (s. 16). Bu araştırma programının katı çekirdeği şu önermelerle ifade edilmektedir:

1. Karar vericiler kendileriyle ilgili iktisadi durumların özellikleri konusunda doğru bilgiye sahiptirler.
2. Karar vericiler, durumla ilgili bilgileri ve ellerindeki araçlar çerçevesinde en iyi seçeneği tercih ederler.
3. 1 ve 2 veri olduğunda, durumlar bir içsel "mantık" üretirler ve karar vericiler durumlarının mantığına uygun olarak hareket ederler.
4. İktisadi birim ve yapılar istikrarlı ve koordineli davranış gösterirler

(Latsis, 1980, s. 22).

Bu katı çekirdeğin ardından 6 maddelik pozitif keşif özelliği sayan Latsis daha sonra tam rekabet ve monopol özelinde bu programı detaylandırır (ss. 23-32).

Araştırma programları yaklaşımının iş arama teorisi çerçevesinde bir uygulaması da Jimbang Kim tarafından yapılmaktadır (Kim, 1991). Blaug ise, mikro iktisattaki muhtemel bilimsel araştırma programlarının ayrıntılı bir dökümünü çıkarmaktadır (Blaug, 1989, ss. 159-249).

2. Ekonometri'de Araştırma Programları

Marry Morgan da, Lakatos'un yaklaşımının iktisat biliminin "rasyonel olarak" değişip değişmediğini, yani herhangi bir "ilerleme" kaydedip kaydetmediğini çözümlmek için kullanılabileceği (Morgan, 1991, s. 271) kanaatindedir.

Bu bağlamda Lakatos'un "araştırma programı" kavramını ekonometriye uyarlamaya çalışır. Bunun için Trygve Haavelmo tarafından geliştirilen Eşzamanlı Denklemler Araştırma Programı, (Simultaneous Equations Research Program) ile Bantzel ve Wold tarafından geliştirilen Süreç Çözümleme Araştırma Programını (Process Analysis Research Program) karşılaştırır. Kısa bir girişten sonra bu iki rakip araştırma programını, pratik, entellektüel ve metodolojik olmak üzere üç ayrı düzeyde ele alarak mukayese eder (Morgan, 1991, ss. 244-54).

Morgan'a göre Eşzamanlı Denklemler Araştırma Programı (EDAP)'nın katı çekirdeğini şu varsayımlar oluşturmaktadır.

1. İktisadi sistem sabit bir yapıdır.
2. Veriler denge sonuçlar tarafından eşzamanlı olarak belirlenir

(Morgan, 1991a, s. 270).

Buna karşılık Süreç Çözümleme Araştırma Programı (SÇAP)'nın katı çekirdeğinde ise şu varsayımlar bulunmaktadır:

1. İktisadi sistem bir süreçtir.
2. Veriler birer dengesiz sonuçlardır.

Öte yandan SÇAP'nin pozitif keşfinde de şu ilkeler yer almaktadır:

1. Ardışık zincir modeli kur.
2. Zaman serileri olasılığı yaklaşımı kullan.
3. Yaygın tahmin ve test yöntemlerini kullan.

EDAP'ın pozitif keşfinde ise ilkeler şöyledir:

1. Eşzamanlı denklem modelleri kur.
2. Fisher'in klasik ihtimaliyet yaklaşımını kullan.
3. Dağılım test ve tahmin yöntemleri kullan.

Ayrıca aşağıdaki karşılaştırma her iki araştırma programının birbirlerine olan farklılıklarını gösteriyor:

SÇAP

EDAP

açıklama	betimleme
nedensellik	karşılıklı bağımlılık
ardışık modeller	eşzamanlı modeller
dengesizlik	denge
dinamik	statik
nedensel çözümleme	hesaplama modelleri
öndeyiye götüren	eyleme götüren ex ante kararlar
ex post yeniden inşa	akışların nihai dengesi
özerk karar birimleri	
tarafından yerine	
getirilen şartlı planlar	

Morgan'ın bu uygulamasına, Lakatos'un kavramlarını onun kullandığının dışında anlam vererek kullandığı için çok sıcak bakılmamaktadır. Backhouse'a göre Lakatoscu programın temel ögesi deneysel içeriktir. Eğer ekonometride Lakatoscu anlamda araştırma programlarından bahsedilecekse, deneysel kanıtlarla ya çürütülecek, ya da desteklenecek yeni olgulara ihtiyaç duyulacaktır. Dolayısıyla bu iki programdan biri lehine bir karar vermek için sözkonusu program lehine artan deneysel içerikten bahsedebilmek gerekiyor. Bu yüzden Backhouse'a göre ekonometrik tekniklerde değil, ekonomide araştırma programlarından bahsedilebilir (Backhouse, 1991a, ss. 266-67).

Öte yandan Backhouse, Lakatos'un yaklaşımına sadık kalınacaksa, bu iki araştırma programının eşdeğerde olamayacağını, çünkü bilim adamlarının yozlaştırıcı araştırma programını terkederek ileri götürücü olanı tercih etmeleri gerektiğini, halbuki Morgan'ın da söylediği gibi (Morgan, 1991, s. 254) bu iki programdan hiç birisinin diğeri üzerinde kesin bir

başarısının olmaması nedeniyle Lakatoscu anlamda bunlara araştırma programı demenin zor olduğunu savunur (Backhouse, 1991a, s. 269).

3. Makro iktisatta Araştırma Programları

Lakatos'un "araştırma programı" yaklaşımının iktisatta en çok ilgi gördüğü alanlardan birisi de makro iktisattır (Örn. Weintraub, 1985, 1988, 1991; Hoover, 1991; Maddock, 1991; Backhouse, 1991b; Erdem, 1992; Çakır, yayınlanacak).

Bir araştırma programı olarak yeni klasik iktisadi ele alan Hoover, yeni klasik iktisadın Lakatos'un özel kullanımındaki bilimsel araştırma programı değil, sadece bir araştırma programı olduğunu vurgulayarak, iktisatta Lakatoscu anlamda bir bilimsel araştırma programının bulunabilmesinin oldukça şüpheli olduğunu söyler (Hoover, 1991, s. 366).

Hoover'ın, Yeni Klasik Araştırma Programının katkı çekirdeğinde şu önermeler yer almaktadır:

1. Ekonomi esas olarak sadece kendisiyle ilgilenen bireylerden meydana gelir (yöntembilimsel bireycilik).
2. Ekonomi tam bir karşılıklı bağımlılık gösterir (genel denge)
3. Gerçek iktisadi kararlar, nominal veya parasal değil, sadece gerçek büyüklüklere bağlıdır (para yanılması yoktur).
4. Ekonomi sürekli dengededir (yani, her ajan bilgisinin sınırları dahilinde başarılı bir şekilde optimize eder).
5. Ajanların beklentileri, ekonominin doğru ekonometrik modellerinin öngörülerıyla çakışır (rasyonel beklentiler) (Hoover,

1991, s. 365).

Bu katı çekirdeğin gelişmesini öngören programın pozitif keşfinde aşağıdaki ilkeler bulunmaktadır:

1. Dinamik genel optimizasyon denge modelleri kur.
2. Temsili ajan modelleri kullan.
3. Modellerin gerçek ekonominin varyans ve kovaryanslarını yansıtırma yeteneklerini test et.
4. Matematiksel tekniklerin maharetlerini kullan (Hoover, 1991, s. 366).

Katı çekirdeğinin ihlal edilmesini önleyici bir işlev üstlenen Yeni Klasik İktisat Araştırma Programının negatif keşfi ise şu ilkelerden oluşmaktadır:

1. Çıkarımsal olmayan arz ve talep eğrilerinden kaçın (ad hoc model kullanma).
2. İrrasyonel beklentilerden kaçın.
3. Kısmi dengeden kaçın.
4. Tarafsız olmamaktan kaçın.
5. Dengesizlikten kaçın.
6. Toplama (aggregation)dan kaçın.
7. Belirsiz indirgeme biçimlerinden kaçın (Hoover, 1991, s 366).

Yeni Klasik İktisadın bir farklı bir araştırma programı olup

olamayacağı konusunda daha değişik bir yaklaşım benimseyen M. Burhan Erdem ise Yeni Klasik İktisadın moneterizme karşı bir "karşı ihtilal" olup olmadığı sorusundan yola çıkar. "İktisatta ihtilalalar" konusundaki tartışmalara değindikten sonra Yeni Klasik İktisadın Keynesgil ihtilal, ona karşı geliştirilen bir karşı ihtilal denemesi olarak moneterizmden sonra üçüncü bir ihtilal olduğu şeklindeki tezlere katılmadığını belirtir (Erdem, 1992, ss. 55-68).

Erdem, yeni klasik iktisadın üç temel ilkeye indirgenebileceğini düşünmektedir.

1. İktisadi ajanların (tüketici üretici) gerçek iktisadi kararları (tasarruf, tüketim, yatırım) nominal ve parasal etkilere değil, yalnızca gerçek etkilere dayanır.
2. Denge hali süreklidir. Yani piyasalar çok çabuk temizlenirler.
3. İktisadi ajanlar, iktisadi çevreyi değerlendirmede sistematik hata yapmazlar. Çünkü rasyonel beklentilere sahiptirler (Erdem, 1992, ss. 48-49).

Erdem'e göre, yeni klasik iktisadın katı çekirdeğini teşkil eden üç temel ilkeden ikisi, moneterizmin en önemli sözcüsü Friedman'ın görüş ve metodolojisiyle uyum içindedir. Üçüncü ilkesi de neoklasik Walrascı denge iktisadının bir parçasıdır. Sonuç olarak Erdem, "Lakatosu'un diğer kavramları açısından bakıldığında da, yeni klasik iktisadın, Friedmancı yaklaşımdan bazı farklılıkları görülmekle birlikte bunların bağımsız bir araştırma programı oluşturacak nitelikte olmadığını söylenmesi mümkündür" (Erdem, 1992, s. 68) demektedir.

Bir araştırma programı olarak Yeni Klasik İktisadın incenmesine başka bir örnek de Remenyi tarafından verilmektedir. Remenyi'ye göre yeni klasik iktisat bir çok alt disiplinden oluşan tek bir programdır. Ancak her altdisiplinin kendine özgü çekirdekleri vardır. Bunlara da, yarı-çekirdek (demi-core) demektedir (Remenyi, 1979, ss. 30-63). Remenyi'nin bu ayırımı Weintraub tarafından da neoklasik iktisada uygulanmıştır (Weintarub, 1985).

Lakatos'un fizikten verdiği örneklerle kıyaslandığında iktisatçıların ileri sürdüğü katı çekirdek önerilerinin nitelik olarak çok farklı olduklarına ve Blaug, Latsis ve Remenyi gibi iktisatçıların Yeni Klasik İktisat için önerdikleri katı çekirdeklerin de kendi içinde farklılaşmasına dikkat çeken Fulton, sosyal bilimlerde önvarsayımlarla araştırma programlarının katı çekirdeklerinin aynı şeyler olmadığı üzerinde durur. Bu çerçevede Yeni Klasik İktisat için genel kabul gören 9 önvarsayım sayarak bunların katı çekirdekle ilişkilerini inceler (Fulton, 1984, ss. 195-202).

Janssen ise, benzer şekilde makro iktisatta iki farklı araştırma programı olarak Keynesci Araştırma Programı ile Moneterist Araştırma Programını karşılaştırır (Janssen, 1991, ss. 427-29).

Roger E. Backhouse'da Lakatos'un yaklaşımının Keynes sonrası gelişen makro iktisada uygulanabileceğini söyleyerek, Neo-Walrascı Araştırma programını buna örnek olarak verir (Backhouse, 1991b, s. 443). Kendi önerdiği araştırma programıyla Weintraub'ın önerdiği araştırma programının, her iki programın katı çekirdek, pozitif keşif, negatif keşiflerinde yeralan önermeler özelinde bir karşılaştırmasını yapar (ss.404-406).

Benzer şekilde N. J. Wulwick de Philips Eğrisi özelinde klasik sentez ve post Keynesci araştırma programlarını karşılaştırmaktadır (Wulwick, 1987).

Necip Çakır ise, Lakatos'un bilimsel araştırma programları metodolojisi yaklaşımının, iktisattaki uygulamasının bir yanlış anlamaya dayandığını ve önerilen yeni bir formülasyon ile bu yanlış anlama ve uygulamanın giderilebileceğini savunmaktadır. Ona göre, iktisatta "katı çekirdeğin" zamanla değişmediği tezi, iktisattaki baskın "içsel tarih" anlayışının bir sonucudur. iktisattaki araştırma programlarının "eşölçülemezliği"nin kabul edilmesi durumunda bu "içsel ve dışsal tarih ikilemi" de ortadan kalkacaktır. Bu çerçevede, örnek olarak Walrascı Bilimsel Araştırma Programını yeniden formüle eder (Çakır, yayınlanacak).

c) İktisatta "Araştırma Programları" Uygulamalarının Eleştirisi

İktisadi teorilerin açıklanmasında "araştırma programı" yaklaşımının yaygın olarak benimsenmesine karşın bu konuda itirazlar da sözkonusudur. Lakatos'un yaklaşımının iktisatta uygulanmasına karşı çıkanlar, bir teorinin ileriye götürücü olduğunu belirlemek için onun rakip teorilere göre yeni olgular içermesi ve böylece muhtevada bir artış sağlamış olması ilkelerinin pek açık olmadığını savunmaktadırlar (Hands, 1991, s. 70).

Eleştiriler iki noktada toplanmaktadır. Bunlardan birincisi içerik artışı, dolayısı ile ileriye götürücü yahut yozlaştırıcı olmanın çok belirgin olmadığı, ikincisi de birinciye bağlı olarak, bu yaklaşımın iktisatta yanlışlama sorununu çözemediğidir (Redman, 1991, s. 39).

İlk eleştiriye göre, "artan deneysel içerik" ve "yeni olgu" kavramlarının belirsizliği, sözkonusu kavramları iktisada uyarlamayı neredeyse imkansız kılmaktadır (Hands, 1984, s. 60; 1991, s. 70). Mesela, "Keynes'in Genel Teori'sinde işsizliğin bir yeni olgu (noval fact) olduğuna inanabilir miyiz?" (Hands, 1985a, s. 8). Aynı şey tüketim, likidite tercihi ve yatırım fonksiyonu için de söylenebilir (Blaug, 1990, s. 101).

Yenilik kavramı kadar içerik artışı da uygulamada sorun yaratmaktadır. Örnek vermek gerekirse, Genel Teori'nin klasik teoriden daha fazla içeriğe sahip olduğunun söylenmesi mümkün değil. Zira, Popperci anlamda, daha önce açıkladığımız üzere, genellik arttıkça bilgisel içerik azalır. Yani daha çok şey yasaklayan teorinin deneysel içeriği daha az şey yasaklayana göre fazladır. Bu bağlamda Keynes'in teorisinin, her düzeydeki işsizliğe izin verdiği için klasik teoriye göre daha az içeriğe sahip olduğu söylenebilir (Hands, 1985a, s. 10).

Yukarıda gördüğümüz gibi, bu eleştiriye iktisattan bir uygulamayla açıklık kazandırmaya çalışan Hamminga, bunu yaparken aynı zamanda "yeni olgu" (novel fact) ve "içerikte artış" (excess content) kavramlarının içinden çıkılamayacak kadar karmaşık hale sokulmasına neden olacak bir tartışmayı da başlatmış olur (Humminga, 1991, Hands, 1991, 1991a; Maki, 1991; Backhouse, 1991a).

İkinci eleştiri, Popper'a yapılanla aynıdır. Bu eleştiriye göre, İktisadi düşünce tarihinde kesin doğru ve kesin yanlışlardan bahsetmek bir hayli zordur. Deneysel bilgilerin, teorilerin kesin desteklenmesi yahut yanlışlanması anlamına gelmediğini, Lakatos da kabul etmekle birlikte, sonunda hakem olarak sadece deneysel bilgiyi görmektedir. Halbuki, iktisadi düşünce tarihi içerisindeki tartışmaların çoğu doğrudan deneysel destekle çözülebilecek nitelikte değildir. "Somut örnekler Amerikan ve Cambridge Okulları arasındaki sermaye tartışmaları ile aşağı yukarı Ricardo'dan, hatta daha öncesinden beri gündemde olan paranın içselliği-dışsallığı tartışmalarıdır. Tartışmalarda hiç bir görüş diğerini yanlışlayamamakta, her zaman kendisi haklı çıkmaktadır. Bu tartışmaların ampirik içeriğin artmasına katkısı yoktur" (Eren, 1992, 121).

6. İŞLEMSELÇİLİK

a) Bilim Metodolojisinde İşlemselci Yaklaşım

İktisatta işlemselciik nitelemesi, Paul Samuelson'un yöntembilimsel yaklaşımı ile neredeyse özdeşleşmiş gibidir. Samuelson da, 1947 yılında yayınladığı **İktisadi Çözümlemenin Temelleri** isimli kitabında, fizikçi Percy W. Bridgman'ın 1927 yılında yazdığı **Modern Fiziğin Mantığı** isimli eserinde geliştirdiği işlemselcilik yaklaşımını iktisatta uyarlamayı denediği için (Blaug, 1988, s. 98, Gordon, 1970, ss. 48-49) ondan önce Brigman'ın yaklaşımını ele almak uygun olacaktır.

Percy Bridgman'a göre bir kavramın tanımının uygunluğu, onun özelliklerini değil, fiili işlemlerde nasıl kullanıldığını göstermesinden kaynaklanır. Ona göre kavramlar işlem dizileridir ve her bir kavram, bir işlemler kümesine karşılık gelir. Fiziksel kavramlar fiziksel işlemlere, zihinsel kavramlar da, zihinsel işlemlere tekabül ederler. Bir işlemsel önerme, ilke olarak, önermenin sınama sonucunda yerine getirilebilecek bir işlem imaya eden yahut açıkça ifade eden önermedir. Bu yüzden, pratik yahut mali nedenlerle işlemin yapılamıyor olması, onun işlemsellik özelliğini ortadan kaldırmaz (Gordon, 1970, s. 48). Bu durumda, eğer belirli bir sorunun anlamı varsa, ona cevap verebilecek işlemlerin bulunması imkan dahilinde olmalıdır (Machlup, 1978, s. 161).

Bu çerçevede, işlemselciliğin, bilimde kuramsal ifadelerin işlemsel tanımlara dayandırılması gerektiğini savunan yaklaşım olduğunu söyleyebiliriz. İşlemsel tanımları da "deney veya gözlem yapabilmek amacıyla somut karşılıkları olmayan karmaşık, genel ya da soyut kavramların gözlemlenebilir, algılanabilir veya ölçülebilir nitelik taşıyan somut kavramlara dönüştürülmesi ile elde edilen

tanım" olarak ifade edebiliriz (Demir ve Acar, 1992, s. 188).

İşlemselciliğin amacı, karmaşık ve soyut teorik kavramların sınanması için somut gerçeklikle ilişkilerinin kurulabilecek bir biçime sokulması, böylece teorik karmaşanın önlenmesidir (Popper, 1989, s. 62)..

b) İktisatta İşlemselcilik

Başta da söylendiği gibi, iktisatta işlemselci yaklaşımın temsilcisi Samuelson'dur. Onun işlemselciliği de, az sonra göreceğimiz üzere, zamanla betimselciliğe doğru kaymıştır.

Her ikisinin de iktisadın önde gelen isimlerinden olmasına karşın Friedman'ın araçsalcılığının kıyasıya eleştirilmesine karşın Samuelson'un işlemselci yahut betimselci yaklaşımının, iktisat yöntembilimciler tarafından pek fazla eleştirilmemesi, özellikle dikkat çekmektedir (Boland, 1984, s. 796). İşlemselciliğin çok fazla eleştirilmemesinin nedeninin, yanlışlamacı bir bağlamda bile olsa, deneysel gözlemleri öne çıkarması ve yerleşik bilim anlayışına çok fazla dokunmaması olduğu söylenebilir (Backhouse, 1991, s. 277).

Bridgman'ın, fizik için ileri sürdüğü işlemselcilik, bir bilimsel teorinin soyut kavramlarının, fiziksel deneylerdeki ölçüm işlemleriyle ilişkilendirilmesini sağlayan belirli karşılıklı ilişki kuralları inşa etmeyi konu edinirken, Samuelson bunu biraz değişime uğratarak, önermelerin yanlışlanabilir bir formda ifade edilmesi biçiminde kullanmıştır (Blaug, 1988, ss. 99-100).

Samuelson, iktisadi teorinin görevinin, deneysel verilerle ilgili hipotezlerin çürütülebilir olması anlamında, "işlemsel olarak anlamlı teoremler" türetmek olduğunu söylemektedir. Bu yöntem

Samuelson'ı, karşılaştırmalı istatistiğin önemini vurgulamaya götürmüştür. Yani, eğer, mesela, fiyatın değişmesine neden olan faktörlerin nasıl değiştiği konusunda bir şey söylenemeyecekse, bir malın fiyatını etkileyen faktörlerin sıralanması yeterli değildir (Backhouse, 1991, s. 288).

Dolayısıyla iktisatta Samuelson'u izleyen işlemselciliğin temel tezi şunu söylemektedir: İktisatçıların görevi, "işlemsel olarak anlamlı teoremler" keşfetmektir. Anlaşılacağı üzere işlemsel olarak anlamlı teoremlerle Samuelson, öngörülen şartlarda anlamlı biçimde çürütülebilecek deneysel verilerle ilgili hipotezleri kastetmektedir (Boland, 1989, s. 50).

Öte yandan, mantıksal pozitivistimin doğrulanabilirlik ilkesinin yerini tutan işlemsel karşılaşım kuralı, uygulamada önemli zorluklarla karşılaşmaktadır (Gordon, 1970, ss 54-58). İlk olarak, kavramların anlamları, sadece sosyal bilimlerde değil, doğal bilimlerde bile bilim adamlarının kullanımına göre değişmektedirler. Mesela Einstein, fiziğin kavramlarının insan zekasının özgür icatları olduğunu, bu kavramların hiç bir şekilde dış dünya tarafından belirlenmediğini söylemektedir (Machlup, 1978, s. 160).

İkinci olarak, sadece bilim adamlarının öznel algılamaları nedeniyle değil, bir çok kavramın kullanımda çok değişik anlamlara gelmesi işlemsel tanım yapmayı oldukça zorlaştırmaktadır. Örneğin, "fiyat" kelimesi "fiyatlar genel düzeyi" ifadesinde, "pancar fiyatı" ifadesindeki anlama gelmemektedir. Yahut "yatırım" kavramı günlük hayatta makro ekonomideki anlamında kullanılmamaktadır.

Üçüncü ve en önemlisi, işlemselcilik teori olmadan işlem yapılabileceği gibi yanlış bir varsayıma dayanmaktadır. Halbuki her türlü ölçüm işlemi ancak bir teori içinde anlamlıdır (Popper, 1989, s. 62).

c) İşlemselcilikten Betimselciliğe

Samuelson, Friedman'ı eleştirerek bilimde geçerli iyi bir açıklamanın, betimlemenin ötesine giden herhangi bir şey değil, iyi bir betimleme olduğunu savunarak işlemselciliğini betimselciliğe kaydırır (Blaug, 1988, s. 113; Eren, 1992, s. 192). Zaten işlemselcilik ile betimselcilik birbirine zıt yaklaşımlar değildir. Betimselciliğin, işlemselciliğin uygulamada karşılaşılan sorunlarını gidermeyi amaçladığı söylenebilir.

Bu bağlamda Samuelson'un betimlemeciliğini Stanley Wong. (1973, s. 319) altı maddede özetlemektedir:

1. Bir teori, gözlemlenebilen deneyimin bir tasviri, deneysel gerçekliğin uygun ve hatırlatıcı bir temsilidir.
2. Esas itibariyle bilgi, gözlemsel kayıtlardan meydana gelir. Gözlemsel dille ifade edilebilen bir teori edilemeyeceye üstündür.
3. Açıklamalar nihaidir.
4. Önselcilikten kaçınılmalı ve teoriler gözlemsel dille ifade edilmelidir.
5. Açıklamalar, ancak daha iyi betimlemelerden meydana gelebilirler.
6. Bilimde meşhur teoriler, gözlemsel önermelerle ifade edilebilir olan teorilerdir.

Bu yaklaşım bize, daha sonra ele alacağımız Wittgenstein'in anlamın resim kuramını çağrıştırmaktadır. Betimselci bilim anlayışı, teoriden gerçekliğin fotoğrafını vermeye çalışmasını istemektedir. Halbuki, gerçeklik teoriyle içiçedir. Yani kuramdan bağımsız gözlem mümkün değildir. Dolayısıyla, gözlemsel ifadeler, ancak bir kuramsal çerçeve içinde varolabilirler. Kuramsal çerçeve dışında, saf gözlemsel ifade temelsiz bir soyutlamadır. Bu yüzden, böyle bir

amaç gütmesine karşılık, "Samuelson'un betimselciliği, Friedman'ın araçsalcılığının geçerli bir eleştirisi" de değildir (Wong, 1973, s. 323).

7. ÖNSELCİLİK

a) İktisatta Önselcilik

Spiro Latsis iktisatta, **önselcilik, uyuşmazlık ve yanlışlamacılık** olmak üzere birbirine alternatif üç temel metodolojik yaklaşımın olduğunu söylemektedir (Latsis, 1980, s. 3-14). Latsis'in bu tasnifi, çok genel ilkeler açısından bakıldığında doğrudur. Ancak böyle genel bir tasnif tüm ayrıntıları ortadan kaldıracaktır. Halbuki metodolojide ayrıntıdaki farklılıklar daha çok önem taşımaktadırlar. Çünkü, Popperci bir mantıkla düşünecek olursak, genellik düzeyi yükseldikçe, bilgi içeriği azalmaktadır.

Daha önce tümdengelimcilik başlığı altında sağlam bilginin ancak akli çıkarımlar yoluyla tümdengelimsel bir yöntemle elde edilebileceğinin iktisatta savunulan yöntemlerden birisi olduğundan bahsetmiştik. Tümdengelimcilik bu bağlamda da ele alınabilecek nitelikte olmasına karşın, iktisat literatüründe Avusturya Okulu'nun, özellikle de **Ludwing von Mises** (1881-1973) ve takipçilerinin görüşleri **önselcilik** olarak ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

Önselcilik, iktisat biliminin temel önermelerinin deneyimden bağımsız olarak 'doğru' olduklarını ve ancak bu temel önermeler yoluyla iktisadi eylem ve görüngüleri tecrübe edebileceğimizi savunan yaklaşımdır (Latsis, 1980, s. 3). Mesela, her olayın bir nedeni olduğunu biliyoruz. Bu, önsel bir bilgidir. Eğer deneye dayanarak bunu kanıtlamaya çalışırsak, geçmiş ve gelecekteki tüm

olayları bilmemiz gerekecektir, bu da imkansızdır. Dolayısı ile "deney bize bu ilkeyi telkin edebilir, onun bir uygulama örneğini verabilir; ama onu kanıtlamaz (Randall ve Bucher, 1982, s. 57, vurgu aslında var).

Ludwig von Mises, tüm insan etkinliklerini anlamamızı sağlayan temel önsel kategorinin, amaçlı eylem kategorisi olduğunu söyler. Buna göre, tüm insan eylemleri rasyoneldir. Bu önerme önsel olarak doğrudur. Onun yanlışlığını savunan kişi, böyle bir teşebbüste bulunmakla, amaçlı bir eylemde bulunduğu için tutarsız olmadan bunu yapamayacaktır.

"Temel mantıksal ilişkiler ispatlama yahut çürütmeye konu değildirler. Onları ispatlamaya yönelik her girişim, onların geçerliliğini önvarsaymak zorundadır. Kendi açıklamasında onları kullanmadan onları açıklamak mümkün değildir...Onlar algılama, kavrama ve deneyimin zorunlu önşartlarıdır" (Mises, 1949, s. 34).

Burada Mises'in Neo-Kantçı bir yaklaşımı benimsediği açıkça görülmektedir. Ona göre, deneyim teorilerimizi ne ispatlar, ne de çürütür: "Yeni deneyim önceki deneyimden elde ettiğimiz çıkarımları tasfiye etmemiz yahut değişikliğe uğratmamız için bizi zorlayabilir. Ancak hiç bir deneyim türü önsel teoremlerimizi tasfiye etmemiz veya değişikliğe uğratmamız için bizi hiç bir şekilde zorlayamaz. Onlar deneyimden elde edilmemişlerdir; mantıksal olarak deneyime önceldirler ve ne destekleyici deneyimle ispatlanabilir, ne de zıt deneyimle çürütülebilirler. Zira bir eylemi, ancak önsel teoremler aracılığı ile anlayabiliriz" (Mises, 1960, ss. 27-28). Bu görüşlerin uylaşımıcılık ile olan paralelliklerine dikkat çekmekte fayda var.

Tümevarımcı veya deneycilerin savunduğu gibi, olgulara ilişkin gözlemlerin genellenmesiyle teorik önermelerin elde edilebileceği doğru değildir çünkü "olguların neler olduklarını ancak teorinin yardımı ile belirleyebiliriz" (Mises, 1960, s. 28). Üstelik bir dilin kelime yahut kavramlarını herhangi bir şeye

uygulanmak, aynı zamanda ona bir teori ile yaklaşmak demektir (Backhouse, 1991, s. 266).

Mises'a göre, iktisadın ilk işi, bir yandan temel "eylem" kategorisinden sistematik bir şekilde çıkarsanan "kıtlık", "değer", "avantaj", "dezavantaj", "kazanç", "kayıp" gibi kavramlar mantıksal olarak geliştirilirken, diğer yandan da, bunlar arasındaki zorunlu ilişkileri ortaya koymaktır. Evrensel teorinin önermelerine bu şekilde ulaşılabilir (Albert, 1988, ss. 589-590; Paqué, 1985, 415-17). Ayrıca ona göre, günlük hayatta kullanılan akıl yürütme ile bilimsel düşünme arasında da bir nitelik farkı yoktur; fark günlük hayatta fikirlerin çok fazla eleştiriye tabi tutulmadan kabul edilmesi eğilimi sözkonusu iken, bilimsel düşünce daha ileriye götürülen bir akıl yürütmenin sarsamayacağı bir temel kurmaya çalışır (Mises, 1960, s. 28).

b) Önselciliğin Eleştirisi

Caldwell, önselciliğe yapılan eleştirileri, anlaşılır olmamak (unintelligible), dogmatik (dogmatic) ve bilim dışı olmak (unscientific) başlıkları altında üç grupta toplayarak cevaplamakta ve hiçbirinin yeterli ve tutarlı olmadığı sonucuna varmaktadır (Caldwell, 1984). Birinci eleştiriye göre önselcilik anlaşılır değildir. Caldwell'e göre önselciliğin anlaşılmasındaki zorluk, rasyonellik kavramının tanımındaki anlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır. Mises bütün davranışları rasyonel kabul ederken, onların bir amaç taşıyıp taşımadığına bakmaktadır. Buna göre rasyonel davranışın zıttı, irrasyonel davranış değil, herhangi bir amaç taşımadan yapılan reaksiyoner güdüsel davranıştır (Caldwell, 1984, s. 366). Buna göre, tüm insan etkinliklerini kuşatan rasyonellik ilkesi, insan eylemlerinin, içinde meydana geldikleri durumlara uygun yahut yerinde olduklarını ifade eder (Latsis, 1986, s. 4). Bir davranış ancak, bir amaca

yönelik ise eylem haline gelebilir. Rasyonellik de, bu eylemle amaç arasındaki ilişkiyi tanımlar. Dolayısıyla bir davranış, bir amacı elde etmeye yönelik ise rasyonellik ilkesine uygun bir eylem olmaktadır (Mises, 1949, ss. 21-26).

Bütün davranışlar rasyonel ise, hatanın nasıl mümkün olduğu sorusuna önselciler, belirsizlik ve eksik bilgiyi bu konuda temel etken olarak göstermektedirler. Her iktisadi ajan eylemlerini, kendi öznel gerçeklik kavrayışı çerçevesinde rasyonelleştireceği için, aynı durumlarda farklı özneler hatta aynı özneler, aynı durumlarda fakat farklı zamanlarda, birbirine zıt rasyonel kararlar alabilirler. Zaman içerisinde alınan kararların ve yapılan eylemlerin kişiyi amaca ulaştırmadığı saptanınca, kararlar değiştirilebilir. Bu anlamda rasyonel karar donuk veya değiştirilemez bir nitelikte değildir (Caldwell, 1984, s. 366).

İkinci eleştiriye göre önselcilik, dogmatizme ve totaliterizme götürmektedir. Bu eleştirinin, ancak üzerinde ittifak edilmiş bir bilimsel yöntem bulunduğu sürece geçerli olduğunu, ancak eğer böyle bir yöntem varsa bu durumda da bu yöntemin kendisinin dogmatizminden bahsedilebileceğini söyleyen Caldwell, önselciliğin bilimsel yöntemdeki çoğulculuğun bir parçasını oluşturduğunu söylemektedir (Caldwell, 1984, s. 367).

Önselciliğin bilim dışı (unscientific) olduğunu savunan üçüncü eleştiri ise, Caldwell'e göre, bilimde analitik-sentetik ayırımının geçerli olduğu varsayımına dayanmaktadır. Son bilim felsefesi tartışmalarının, bu ayırımın o kadar kesin ve kabul edilebilir olmadığına işaret ederek, böyle bir varsayımdan hareketle önselciliğin reddinin mümkün olmadığını savunmaktadır (Caldwell, 1984, s. 368).

Bütün bunlardan, önselciliğin "doğru" bir metodoloji olduğu sonucunun çıkarılamayacağını, ancak eleştirilerin oldukça yetersiz olduğu sonucuna varan Caldwell'in bu makalesi şimşekleri üzerine çekerek, iktisatta önselcilik ve eleştirisi konusunda yeni bir tartışma başlatır (Hirsh, 1986; Rotwein, 1986; Caldwell, 1986; Salanti, 1989).

8. ÖZNELCİLİK

a) Öznelelilik

Öznelelilik, "bütün değerlerin, estetik, hukuk ve geręeklik yargılarının, genelleme ve bilgilerin, onları üreten, kabul eden veya kullanan öznelerle kayıtlı olduklarını, bu nedenle nesnellik iddialarının bile öznellik boyutu taşıdığını ileri süren görüş" (Demir ve Acar, 1992, s. 284) veya "olgusal bilginin yegane temeli olarak bireysel deneyimi alan ve nesnel bilginin de ancak bu öznel temelden elde edilebileceğini kabul eden teori" (Coats, 1985, s. 89) olarak tanımlanabilir.

b) İktisatta Öznelelilik

İktisat metodolojisi literatüründe öznelelilik bir birinden farklı anlamlarda kullanılmaktadır. İlk olarak öznelelilik, bir nensenin değerinin nesnenin kendisinden menkul olmadığı, onu tercih eden ve değerlendiren kişi tarafından belirlendiği görüşünü ifade etmek için kullanılmaktaydı (Littlechild, 1985, s. 35). Bu yaklaşım Menger tarafından ileri sürülmektedir. Ona göre malların değerini belirleyen şey, kendi içlerinde taşıdıkları bir özellik değil, kişilerin öznel istekleri ile bu isteklerin tatminini sağlayacak nesnel şartların bilgisini göz önünde tutarak mallara attediği önem derecesidir (Yay. 1992, s. 45; Koppl, 1992, s. 303).

Mises ise özneleliliği, farklı insanların farklı amaçlar taşıdıklarını, bir bilim olarak iktisadın nesnelliliğinin, bu farklılıkları verilmiş olarak almasından kaynaklanabileceğini ifade etmek için kullanılmaktaydı. Özneleliliğin önemli isimlerinden Hayek de, aynı iktisadi alan içinde yeralan farklı insanların farklı şeyler bildikleri

üzerinde durmaktadır. Öte yandan Wiseman ve Thirlby, herkesin katlanmayı göze aldığı alternatif maliyetin farklılığını göz önünde tutarak, maliyetin öznel olduğunu gündeme getirdiler. Bütün bunlara ek olarak Shackle ise farklı insanların gelecekteki beklentilerinin farklılığı üzerinde durmaktadır (Littlechild, 1985, s. 39).

Öznelciliğin vurgusu, iktisadi alanda bireylerin tam bilgilerinin olmadığı ve çözümlene yapılrken kişilerin, kendi zevkleri ile varolan fırsatlar hakkındaki bilgileri; yaşanan olaylarla ilgili diğer kişilerin faaliyetlerinin yorumları; başka olay ya da davranışlar hakkındaki beklentileri; önceden görülmemiş olan yeni fırsatlara karşı dikkatleri, gibi bireysel özgünlüğün değişik yönlerinin hesaba katılması gerektiğidir (Yay, 1992, ss. 45-46). Yani, dünya insanların yanılmadan davranabilecekleri kadar basit değildir (Hey, 1985, s. 160).

Öznelcilere göre iktisadi bilgi, sağduyu bilgisinden-ya insan motivasyonu ile ilgili basit kurallar, ya da deneysel sağduyu bilgisinden- tümdengelimsel bir yöntemle elde edilmelidir (Shearmur, 1985, s. 77). İktisat bilimi de, esas itibariyle, bireylerin amaçlı eylemleriyle ilgilenen bir bilimdir. Bu eylemde bulunan kişilerin niyetlerinin ne olduğunun belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bunu belirlemenin en uygun yöntemi de kendisini eylemde bulunan kişinin yerine koyarak, aynı durumda kendisi olduğunda ne düşünebileceğini veya nasıl davranabileceğini ortaya koymaktır (Pheby, 1988, s. 101).

9. YORUMSAMA

a) Sosyal Bilimlerde Yorumsamacı Yaklaşım

Yöntembilimsel tekçilik ve yöntembilimsel ikicilik ayrımını ele alırken değindiğimiz üzere, bilimlerin birliğini savunan düşünürler, aynen doğal bilimlerde olduğu gibi sosyal bilimlerde de davranışların açıklamasını sağlayan ve gerek sonuçları, gerekse öngörülerini deneysel tekniklerle sınanabilecek genel yasalar bulmanın temel amaç olduğunu savunmaktadırlar. Buna karşılık yorumsamacı gelenek, sosyal bilimlerin açıklama kadar, hatta ondan daha da önce, anlama işlevinin olduğunu ileri sürmektedirler. Bilime yüklenen bu işlev farklılığı, bilim metodolojisinde "açıklama-anlama" tartışmasını ortaya çıkarmaktadır (Apel, 1984, s. 11).

Sosyal bilimlere toplumsal yasalar bulma işlevi yükleyen düşünürler, bir olay veya eyleme ilişkin açıklamanın, ancak ve ancak başlangıç koşullarını ifade eden önermeler kümesi ile birlikte evrensel yasa benzeri hipotezler kümesinden tümdengelimsel olarak çıkarsanan bir betimleme olması durumunda yeterli olduğunu söylemektedirler. Hatta bu önermelerin, metafizik varlıklara işaret edenlerin tersine, deneysel onamaya veya çürütmeye konu olabilmeleri ve deneysel olarak sınanabilmeleri gerekir (Warnke, 1979, s. ix).

Buna Hempel şöyle bir örnek vermektedir. Kuraklık yüzünden meydana gelen toz fırtınalarından zarar gören bazı çiftçilerin niçin California'ya göç ettiklerinin açıklaması şöyle bir yasaya dayanarak yapılabilir: "İnsanlar daha iyi şartlar sunan bölgelere göçmek eğilimindedirler." Bu yasanın açıklayıcılığını göstermek için de, California'nın daha iyi şartlar sunduğunun ortaya konması gerekir. Bu tip genellemeler, sadece belirli olayları değil, benzer durumdaki tüm olayları da açıkladıkları için öndeyi gücüne

sahiptirler. Orneğin, yukarıdaki yasadan hareketle, kötü şartlarda yaşıyan insanların, eğer kendilerine daha iyi şartlarda yaşama imkanı sunan bölgelere gitme imkanı tanınınca, göç edeceklerini öndeyebiliriz.

Hempel'in verdiği bu açıklama örneği ele alındığında, yorumsamacılara göre, burada öncelikle, iyi koşullarda yaşama imkanı, göç etmenin gerekliliği vs. gibi bütün varsayımların kültüre özgü olduklarının pek hesaba katılmadığı görülür. Göç olayı, göç edecek insanların kendilerini, diğer insanları ve dünyayı nasıl algıladıklarına bağlı olarak gerçekleşir. (Warnke, 1979, ss. ix- xi). Mesela burada yaşıyan insanların, üzerinde doğdukları toprakları terkederek başka yerlere göç etmenin lanetlenmek anlamına geldiğine dair bir inanca sahip olmaları durumunda, onların başka yerlerde yaşam koşullarının daha iyi olduğunu düşünerek göç etmelerini beklemek mümkün değildir. Dolayısıyla Hempel'in ileri sürdüğu böyle bir öngörü, bir çok sosyal, siyasal ve kültürel varsayımın doğru olması durumunda gerçekleşebilir.

O zaman, insanların hangi durumda niçin "öyle" davrandıklarını ortaya koymanın yolu, onların davranışlarını bazı genellemelerin kapsamı içine almaya uğraşmakla değil, davranışlarını, öznel durumları, tarihsel ve sosyal koşulları, inançları, değerleri ve kuralları çerçevesinde anlamaya çalışmakla mümkündür. Bunu yaparken yasabenzeri genellemelere gitmek de mümkün olabilir, ancak esas olan, **davranışın bağlamı içinde anlaşılmasıdır**. Bunun da adı **yorumsama**dır. Bu bağlamda Hans-Georg Gadamer yorumsamanın sadece bir bilim yöntemi değil, aynı zamanda "doğal insan kapasitesi" anlamına da geldiğini söylemektedir (Gadamer, 1987, s. 325).

Yorumsama nasıl yapılacaktır? Yorumsamacı yaklaşımın öncülerinden Droysen, insan zihninin tüm ifadelerinin anlaşılabilir nitelikte olduğu varsayımından yola çıkmak gerektiğini söylüyordu. Dolayısıyla insanlar birbirlerini, konuştuklarını **dinleyerek** ve yazdıklarını **okuyarak** anlayabilirlerdi. Ancak insan yahut toplum davranışlarının nedenlerini, o davranışı yapanların açıklamalarıyla

özdeşleştirmek doğru bir açıklama yahut yorumlama olamazdı. Zira bir kişinin ağzından çıkan sözcenin (utterance) anlamının kavranabilir olması ile ona bu sözceyi söyleten motivlerin belirlenmesini birbirinden ayırmak gerekir (Albert, 1988, s. 577).

Bir insanın, yahut bir insan topluluğunun hangi davranışları niçin "öyle" yaptıklarını anlayabilmenin birinci şartı onların yaşam tarzına aşina olmaktır (Winch, 1971, s. 87). Mesela Abdest alan birisinin bu davranışını, Tanrı, kulluk, ibadet, arınma vb. kavramlarla ifade edilen inançlara ve bu inançlara uygun olarak sürdürülen yaşam tarzına aşina (familiar) olmadan anlamak mümkün değildir. Başka türlü abdest alan birisinin yaptıklarını, değişik nedenlerle elini yüzünü temizleme ihtiyacı duyan bir insanın davranışlarından ayırmak imkansızdır.

İkinci olarak, araştırmacı aynı şartlar altında kendisinin bulunması ve aynı inanç, değer ve beklentilere sahip olması durumunda nasıl düşünebileceğini ve davranabileceğini ortaya koymaya çalışmalıdır. Buna kendisini başkalarının yerine koymaya çalışmak diyebiliriz (Winch, 1971; Weber, 1949). Ancak Max Weber yapılan yorumlamaların nesnelliğinin, deneysel yöntemlerle sınanabileceğini savunurken, Peter Winch buna karşı çıkmaktadır (Winch, 1971, ss. 111-20).

Bazı yorumsamacılar, bilimsel bilginin, farklı öznelerin aynı durumlarda aynı şekilde anlama ve aynı şekilde açıklama yapımlarıyla ve durumun açıklamaya uygun olarak tekrar edilebilirliği sonucunda ortaya çıkacağını düşünmektedirler (Warnke, 1984, s. xiii). Ancak Gadamer, geçerli bilimsel araştırma sonuçlarının bütün zamanlarda bütün araştırmacılar için aynı olduğu tezine itiraz etmekte, bilimsel nesnellik için öznelerarası doğrulama (intersubjective verification) anlayışına karşı çıkmaktadır.

Gadamer'e göre, bir deneyimin içeriği, deneyimin fiili unsurlarının ötesine taşan, çoğunlukla da tek yönlü ve bakış açısıyla sınırlı bir anlam gösterimini içerir. Örneğin bir nesneyi

masa olarak algılama, bir anda onun tüm yönlerini şartsız olarak kavramayı gerektirmez. Ayrıca masanın, masa olduğunu bilebilmem için, yazı yazmanın ne olduğunu, diğer üzerinde yazı yazılan araçları, onları masadan ayıran özellikleri vb. bilmem gerekir. Yani gözlem kuram yüküdür ve hiç bir şey tek başına kavranamaz. İnsanın ve insan topluluklarının davranışlarının anlam izdüşümleri, içinde yetiştikleri gelenekte mevcuttur. Bir yorum, yahut açıklamanın başkalarına da anlamlı gelmesi, işte bu anlamın içinde köklendiği geleneğin aynı olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla hiç kimse anlamı tamamen kendi öznel yargılarıyla kuramaz.

Ancak, geleneğin içinde gelişen ve herkesin onlara sahip olmadan hiç bir şey anlayamayacağı önyargılar da yorumlama sürecinde değişime uğramaktadır. Yorumun kendisi, zaman içinde geleneğin bir parçası haline gelmektedir. Bu yüzden farklı zamanlarda ve kişiler tarafından yapılan yorumların örtüşmesini nesnellik ölçütü olarak almak yanlıştır, çünkü araştırma veya yorumun amacı, öncekilerle çakışmak değil, görüngülerin yeni boyutlarını açıklığa kavuşturmadır. Tarih sürekli değiştiği, her olay yahut uygulama başka olay ve pratiklerle ilişkilendiği ve insanlar da ancak tarihsel durumlarına dayalı olarak anlaşılabilirler için, gelişmelerin ışığında olaylar sürekli yeniden yorumlanmalıdır. Bir yandan bütün yorumlar kültürel önyargıların birer izdüşümü iken, diğer yandan da tarihsel olaylar farklı tarihsel açılardan sürekli yeniden yorumlandığı için önyargılar da sürekli değişmektedir. Dolayısıyla Gadamer'e göre insan bilimleri kendibilinçliliğin tarihsel formlarıdır. İnsan davranış veya eylemleri konusunda nesnel gerçekleri ifade etmezler, Kültürün kendi kendisini anlamasının aşamalarına örnek teşkil ederler (Warnke, 1984, s. xv). Nesnellik ölçütü olarak da "üretkenlik" yeterlidir.

b) İktisatta Yorumlama

Yorumlama, sosyal bilim metodolojisi ile ilgili genel tartişmalarda önemli bir yer tutmasına karşın, iktisat metodolojisinde çok fazla işlenmemiştir. Bunun nedenlerini bir kaç maddede toplayabiliriz. Birincisi, yorumlamacı yaklaşımın katı bir yöntembilimsel ikiciliği savunmasına karşın, yerleşik iktisat anlayışı ağırlıklı olarak bilimlerin birliğini savunmaktadır (Samuelson, 1969; Friedman, 1959). Ayrıca iktisat, bilimlerin birliği tezine bütünüyle uygun olmasa bile, sosyal bilimler içerisinde doğal bilimlere en çok yaklaşan bilim olma ünvanına sahiptir (Heilbroner, 1991, ss. 457-58).

İkincisi, yorumlamacı yaklaşım çok köklü eleştiriler getirmekle birlikte, farklı açıklamalar arasında hangisinin seğilmesi gerektiğine ilişkin sağlıklı bir ölçüt sunamamaktadır. Bu da, onun teoriler arasında seçim yapmayı neredeyse imkansız kılmasına neden olmaktadır (Warnke, 1984, s. 11).

Üçüncü neden daha sosyolojik bir özellik taşımaktadır. Bir bilim olarak iktisat, daha çok ingilizce konuşulan dünyada gelişme gösterirken, yorumlamacı yaklaşım Alman geleneği içinde gelişmektedir. Ancak bütün bunlara rağmen iktisadın karşı karşıya kaldığı bunalım, yorumlamacı yaklaşıma da kapı aralamaktadır (Berger, 1989; Bush, 1989; Benton, 1990; Lavoie, 1990; Bacharach, 1989).

Bu çerçevede iktisat yöntembilimcileri, yorumlamamanın iktisat metodolojisindeki konumu konusunda iki grupta toplanmaktadır. Bazı yöntembilimciler, örneğin Hans Albert, sosyoloji ve iktisat teorisinin karşılaştığı bunalımı aşmada yorumlamamanın hiçbir şekilde yardımcı olamayacağını söylemektedirler (Albert, 1988, s. 598) Diğer bazıları ise, örneğin Don Lavoie ise, tam tersine, söylem çözümlemesi veya yorumlama gibi yaklaşımların, iktisatçıları gerçeklikle yakın temasa getireceğini savunmaktadır

(Lavoie, 1990, s. 170).

Yorumsamacılık taraftarları, iktisadi hipotez ve teorilerin formülasyonunda yorumsamanın önemli bir işlev gördüğünü savunmaktadırlar. Bu çerçevede Bacharach, iktisatçıların anlama, açıklama ve öndeme olmak üzere üç temel amaçlarının olduğunu ifade ederek, iktisat bilimi bağlamında yorumsamanın merkezi konumuna işaret etmektedir (Bacharach, 1989, ss. 129-31).

Bacharach'a göre iktisadın verilerini beş grupta toplamak mümkündür. 1. Sözel davranışları içermeyen fiziksel ve davranışsal olguların gözlemleri. 2. Ekonometrik modellerin tahminleri. 3. Eylemde bulunan kişilerin tercih, korku veya beklentilerinin kendi tekliflerine uygun sözlü kayıtlarının gözlemleri. 4. İktisatçıların önsel düşünceleriyle öğrendikleri. 5. İnsanların fiili veya potansiyel öneri niteliği taşıyan tavırlarına ilişkin sezgiler (Bacharach, 1989, s. 131).

Yorumsamacı yaklaşımın iktisatta uygulanmasına taraftar olanlara göre, iktisadi gerçekliğin anlaşılması için doğal bilimlere taklit etmek için çabalamak değil, yorumsamayı iktisadi düşünceye taşımak gerekmektedir.

10. KURUMSALCILIK

a) İktisatta Kurumsalçı Yaklaşım

İktisadi düşüncede kurumsalcılık, iktisadi hayatın temelinde bireylerin değil, kurumların yer aldığı, bireylerin bu kurumların etkisinden bağımsız olarak ele alınamayacağını savunan yaklaşımların genel adıdır. Kurumsalçılara göre, yerleşik iktisadın yaptığı gibi, iktisadi hayata yön verdiği düşünülen bireysel isteklerin, tercihlerin ve seçimlerin veri olarak alınması yanlıttıcıdır. Zira bütün bunlar, bireysel düzlemde kararlar üzerinde nihai belirleyici faktörler olarak görünmekle birlikte, aslında bu faktörlerin kendileri de, kurumsal yapılar tarafından belirlenmektedirler. Dolayısıyla bireysel istek, tercih ve seçimlerin, iktisadi gerçekliğin analşılmasında birer bağımsız değişken olarak alınmaları doğru değildir (Martin ve Mayhew, 1987; Adams, 1990; Veblen, 1964;).

Kurumsalçı iktisatçılar, sadece bireysel tercihlerin kurumsal faktörlerin etki alanı içinde bulduklarını savunmakla kalmayıp, iktisadi sistemin de daha geniş sosyal yahut kültürel sistemin bir alt sistemi olduğunu savunmaktadırlar (Gruchy, 1984, s. 548). Bu yüzden de, özellikle, değişim üzerinde ısrarla durmaktadırlar. Buna göre, toplumdaki fertler, eşzamanlı olarak hem değişmekte, hem de toplumu değiştirmektedirler. Birbiriyle ilişkili olan davranışlar yumağı, tek bir veya birkaç faktöre indirgenerek açıklanamayacağı gibi, sürekli bir değişim halinde bulunduğu için de, herhangi bir açıklama biçimi ile dondurulamaz. Yani, toplumun bir fotoğrafının çekilmesi, bir başka deyişle, toplumun fotoğraf gibi betimlenmesi mümkün değildir. Zira kültürel değişim sürekli kendisini yenileyen tarihsel bir boyut taşımaktadır (Waller, 1988, s. 668). Bu yüzden kurumsalçı yaklaşım, iktisadi süreçleri çözümlemeye çalışan, sosyal değişimi evrimci olarak gören,

kurumlar üzerine odaklanan, değerlerin toplumsal yapı üzerindeki önemini vurgulayan ve araştırmaların deneysel olarak temellendirilebilmesi gerektiğini savunan çalışmaların genel adı olmaktadır (Wisman ve Rozansky, 1991, s. 710).

b) Bilimde Arkaplan Bilgisi ve Yaratıcı Düşüncenin Yeri

Kurumsal okulun yerleşik iktisada yaptığı eleştirilerin önemli ve sarsıcı olmasına karşılık, güçlü ve yaygın kabul gören bir alternatif metodoloji geliştiremediği savunulmaktadır (Backhouse, 1991, s. 227). Ancak, iktisatta kurumsal yaklaşımın önemli isimlerinden olan T. Veblen'in bilimsel yöntem anlayışının, bir zamanlar öğrencisi olduğu Charles S. Peirce'nin yaklaşımından etkilendiği söylenebilir (Dyer, 1986; Bush, 1989).

Gerçekten de bilim felsefecisi C. S. Peirce'in yaklaşımı ile kurumsal yöntem arasında bazı paralellikler vardır. Burada, Peirce'nin sadece kurumsal yaklaşıma zemin oluşturduğu savunulan görüşleri gözden geçirilecektir.

Peirce, döneminde değişik düzeylerde egemen olan akılcı ve deneysel yaklaşımın ikisine de, aynı epistemolojik eksikliği taşıdıkları gerekçesiyle karşı çıkmaktaydı. Kendi yaklaşımını geliştirirken, geleneksel epistemolojinin yapageldiği deneycilik ve akılcılığın da ona dayalı olarak formüle edildiği bir ayırımdan yola çıkmaktadır. Bu ayırım, önceki bilişden tamamen bağımsız olarak gerçekleşen doğrudan biliş (unmediated cognition) ve önceki biliş tarafından belirlenen dolaylı biliş (mediate cognition) ayırımıdır. Bu analitik ayırım çerçevesinde, Peirce, bütün bilgilerin, önceki bilişler tarafından etkilendiği anlamında, dolaylı olduklarını, bu yüzden de, bilginin nihai temelini, doğuştan gelen bilgilere indirgeyen akılcılık ile onu duyuların ilk izlenimlerine indirgeyen deneyciliğin, aynı yanlış ortak paydada birleştiklerini savunmaktadır (Dyer, 1986, ss. 22-23).

Peirce, bilimsel bilgi sürecinin en temel iki yöntemi olan tümevarım ile tümdengelimle bir üçüncü yöntemi ekler: **Kuralsız çıkarım** (abduction). Ona göre, tümdengelim bize yeni bir şey öğretmez, çünkü tümdengelimsel çıkarımda elde ettiğimiz sonuç, bağlı olduğu öncülde zaten açık yahut örtük olarak vardır. Tümevarımda da sonuç, yeni bir kavram getirmemekte, sadece sınırlı olan gözlemlerimiz üzerindeki yargımızı, gözlemlerimizin bir parçası olduğu evrenin tümünü kapsayacak biçimde genellemektedir. Bu nedenle tümevarım da, tıpkı tümdengelim gibi, bizi yeni bir teoriye götürmeden sadece bulunmuş bir teoriyi sınamaya yaramaktadır. Bu yüzden bu iki yöntemin dışında yeni bir yöntem gereklidir. Bu yöntem Peirce "abduction" veya "retroduction" demektedir (Yıldırım, 1979, ss. 75-76).

Peirce'nin bu kavramını Türkçe olarak "yaratıcı kuralsız çıkarım" olarak ifade edebiliriz. **Yaratıcı kuralsız çıkarım**, gözlemlerimizi, gözlemdışı kalan nesne veya süreçler tasavvur ederek açıklamayı sağlayan bir çıkarım biçimidir. Örneğin **Toriçelli**, öğretmeni **Galileo**'yu da şaşırtan bir olguyu, bir emme basma tulumbasının suyu ancak 10 m. kadar çekebildiği gözlemini, gözlemine konu olmayan "hava basıncı" diye bir şeyi tasavvur ederek açıklamıştır (Yıldırım, 1979, s. 76). Dolayısıyla, **yaratıcı kuralsız çıkarım**la ulaşılan bilgi, ne doğrudan deneyimden, ne de akli ilkelerden çıkarsanarak ulaşılan bilgiye benzemektedir. **Yaratıcı kuralsız çıkarım**, "bilinmeyene yönelik yaratıcı bir sondaj"dır ve temel iki özelliği **imajinatif** ve **yanılabilir** olmasıdır (Dyer, 1986, s. 26).

Bu görüşleri ile, **Pierce**'nin faydacı bilgi kuramının öncülerinden sayılması gerektiği de söylenmektedir (James, 1986, ss. 34-35).

c) Kurumsalcı Metodoloji

Peirce'nin bu yaklaşımının öğrencisi ve kurumsalcılığın öncüsü Thorstein Veblen'in bilim anlayışı üzerinde ne derece etkili olduğu tartışmalı olmakla birlikte, bilginin daima dolaylı olduğu, her bilginin önceki bilgilerle ilişki içinde üretildiği tezleri kurumsalcılığın toplum ve bilgiye bakışıyla paralellik göstermektedir.

Bu bağlamda kurumsalcı iktisatçılar öncelikle, yontembilimsel bireyciliğe karşı çıkmaktadırlar. Böyle bir çerçeve içerisinde Veblen neoklasik iktisatta önemli bir yer tutan **hazcılığı**, iki noktadan eleştirmektedir (Blaug, 1983, s. 711). Birincisi insan davranışı üzerinde etkide bulunan güdüler, oldukça karmaşık ve çok yönlüdür. Bu yüzden nihai olarak hangi güdünün belirleyici olduğundan bahsetmek mümkün değildir. İkincisi, insan davranışlarının temel belirleyicisi güdüler değil, kurumlardır. Bu kurumsal faktörler, güdüleri biçimlendirirler. Örneğin gösterişçi tüketimin temelinde kurumsal faktörlerin ağırlığı açık bir şekilde görülmektedir (Backhouse, 1992, s. 227).

İnsan davranışları üzerindeki etkileri bakımından toplumsal kurumların belirleyiciliği ve tarihselliği tezi, kurumsalcılığa ilginç bir metodolojik yaklaşım kazandırmıştır. Ancak, metodoloji tartışmalarının en yoğun yer aldığı kurumsalcı iktisat literatürünün, üzerinde ittifak edilmiş çok belirgin bir metodolojik yaklaşımının olmaması da dikkat çekmektedir. **Wilber ve Harrison**, kurumsalcı metodolojik yaklaşımın özellikleri olarak **bütüncü, sistemik ve evrimci** olmayı göstermektedirler (Wilber ve Harrison, 1978, s. 252). Blaug da, kurumsalcılığın metodolojik özelliklerini üç maddede toplar. 1. Neoklasik iktisadın yüksek düzeyli soyutlamalarından hoşnutsuzluk. 2. İktisadın diğer sosyal bilimlerle bütünleşmesi talebi, yani disiplinler arası çalışma. 3. Niceliksel araştırmalara dayalı olarak yürütülen klasik ve neoklasik nedensel deneyciliğe tepki (Blaug, 1983, s. 711).

Ancak Lind, yaptığı bir araştırmada, bu gibi ölçütler itibariyle de, kurumsalci iktisat literatürünün, diğer yerleşik iktisat literatüründen belirgin bir farkının olmadığı sonucuna varmaktadır (Lind, 1993, s. 11).

Hans Lind, kurumsalçılarının yayın organı olan *Journal of Economic Issues*'da 1987 ve 1989 yılları arasında yayınlanan 24 makale üzerinde yaptığı bir incelemede, kurumsalçılarının metodolojik düzeyde yerleşik ekole mensup iktisatçılardan, belirli matematiksel yahut ileri ekonometrik modeller kullanmamaktan başka, çok önemli farklılıklar taşıyan bir yöntem izlemedikleri, yani sadece kurumsalçılara özgü denebilecek bir yöntem kullanmadıkları sonucuna varmaktadır (Lind, 1993, s. 8). Lind'a göre bundan, kurumsalçılarının sözkonusu matematiksel yahut istatistiksel tekniklerin kullanılmasının, ekonominin nasıl işlediğine ilişkin bilgimize pek fazla katkıda bulunmadıkları, bulunsalar bile maliyetlerinin faydalarından çok olduğu kanaatinde oldukları sonucunu çıkarmak mümkündür (s. 8).

Kurumsalçılığın nevi şahsına münhasır araştırma yöntemlerinin olmaması, Wisman ve Rozansky'ye göre, kurumsalci tartışmaların, iktisat için öngörülebilecek yöntem üzerine değil, yerleşik iktisat metodolojisinin yanlışlığı üzerinde yoğunlaşmasından kaynaklanmaktadır (Wisman ve Rozansky, 1991, s. 710). Buna, bilimsel çalışmaların nasıl yapılmasından ziyade, mevcut yaklaşımların eksikliklerini vurgulayarak nasıl yapılmaması gerektiğini belirginleştirmek anlamında negatif metodoloji de diyebiliriz. Bu yönüyle de kurumsalçılık, negatif kural koyucu bir metodoloji görüntüsü vermektedir.

11. EVRİMCİLİK

a) Evrim Kuramı ve Evrimci Epistemoloji

Evrım kuramı, biyolojik canlıların nasıl türeyip çoğaldığını açıklamaya yönelik olarak ileri sürülmüş olmasına karşın, toplum, kültür hatta uygarlıkların gelişiminin açıklanmasında da kullanılmaktadır. Burada evrim teorisinin ileri sürülüşünün sosyo-kültürel arkaplanı ve aldığı biçimler üzerinde durulmayacaktır. Bu çok ilginç ama farklı bir çalışma konusudur. Ancak hem iktisatçıların dünyayı betimleme tarzları ile evrim kuramının benzer yönleri, hem de farklı teorilerin değerlendirilmesinde evrimsel bir bakış açısının kullanılmaya başlanması, bu konuya da değinmeyi gerekli kılmaktadır.

Önce kısaca, evrim kuramını, ardından da iktisat metodolojisi tartışmalarındaki etkisini ele alacağız.

Evrım kavramı, "Basit, sade ve biçimsiz olandan, belirgin ve karmaşık olana, ilkelden mükemmele doğru doğrusal, düzenli ve ilerlemeci nitelikteki değişim"i ifade etmektedir (Demir ve Acar, 1992, ss. 126-27). Evrim kuramı da, hayatın işleyişine ilişkin en temel yasasının evrim olduğunu ve her canlının evrim sürecinin içinde varlığını sürdürmeye çalıştığını savunmaktadır (Bulutay, 1986, s. 10).

Bu bağlamda evrim kuramının dört temel unsuru vardır. Bunlar çeşitlenme, kalıtım, çoğalma ve doğal ayıklanmadır (Hirshleifer, 1977, s. 8). Buna göre biyolojik varlıklar, genetik yapıları gereği, sürekli çeşitlenmektedirler. Ortaya çıkan bu çeşitlilik kalıtım yoluyla bir sonraki nesle aktarılmaktadır. Canlı türünün bu çoğalmasının koşulu da çevreye en iyi uyum sağlayanın hayatını sürdürmesi, uyum sağlayamayanın ise silinip yok olmasıdır. Böylece mutasyon yoluyla gen yapılarında

meydana gelen değişimlerin, nesillerinin idamesini sağlayacak olanlarını alıkoyarak suretiyle canlılar, sürekli evrimsel bir gelişme halindedirler. Temel yasa, uyum sağlayabilen, yani güçlü olanın kazanması, neslini devam ettirmesi, uyum sağlayamayanın ise yok olup gitmesidir.

Bu bakış açısının toplumların gelişimine uygulanması sosyal evrimciliği ortaya çıkarmıştır. Sosyolojide H. Spencer'den başlayan bu tartışma, şimdi sosyobiyojoloji alanına kaymıştır. Evrim kuramı, hem karşı çıkan, hem de savunanların ona yüklediği anlam bakımından, diğer sosyolojik yaklaşımlardan oldukça farklı bir konumdadır. Çünkü evrimcilik, canlıların gelişimini açıklamaya yönelik bir yaklaşım olmasına rağmen, içerimleri itibariyle materyalist bir varlık anlayışına yaslandığı için, daha çok, dini gerekçelerle eleştirilmiştir.

Evrime kuramına yöneltelen eleştirilerin çoğu, bu kuramın mevcut bilgi birikimimizle uyuşup uyuşmadığı, eğer uyuşuyorsa ne derece uyuştuğu noktasında toplanmaktadır. Bu konudaki karşıt tezler, doğada rekabete dayanamayan zayıfların ayıklandığı yaklaşımını destekleyenler kadar, hatta onlardan daha da çok, yardımlaşma esasına göre canlıların birbirini koruduğuna ilişkin gözlemler ve örneklerin mevcut olduğunu savunmaktadırlar. Bu konudaki tartışmalar ve ortaya çıkan sorunlar, yukarıda da ifade edildiği üzere, sosyal bir arkaplan çerçevesinde geliştiği için pek kolay çözümleneceğe benzememektedir.

Ancak evrim kuramına bu bağlam dışında yöneltelen iki eleştiriye burada değinmenin yaralı olduğu kanaatindeyiz. Bu eleştirilerden birincisine göre, evrim kuramı aslında bir totolojiden ibarettir. Çünkü, canlıların çevreye iyi uyum sağlayabilmelerini, yaşamlarını sürdürmelerini, yaşamlarını sürdürmelerini de çevreye iyi uyum sağlamalarıyla açıklamaktadır. Bu da bilgi dağarcığımıza çok önemli bir katkı sağlamamaktadır (Bulutay, 1986, s. 23).

İkinci eleştiriye göre ise, bu kuram, özellikle de sosyal

ilişkilere veya uygarlıkların gelişimine uygulandığında, güçlü olup güçsüzleri ortadan kaldıranları korumakta, onlara bir meşruluk kabri uydurmaktadır (Hirshleifer, 1977, s. 6). Bu iki eleştiri özellikle, evrimsel yaklaşımın iktisat bağlamında örneklendirilmesinde oldukça anlamlı gelmektedir.

Sosyal evrimciliğin yanısıra, bilginin gelişmesinde de evrimci bir bakış açısı sözkonusudur. Bu evrimci epistemoloji, evrim kuramı çerçevesinde, insan bilgisinin büyümesi ile türlerin evrimi arasındaki benzerlikleri vurgulamaktadır. **Katı tahminler doğadaki kör değişimlere (mutasyonlara); bilgide eleştiri süreci de, tabiattaki doğal ayıklanma sürecine benzetilmektedir.** Böylece epistemolojiye hem bir deneysel temel, hem de gerçekçi bir çerçeve sağlanmaktadır (Caldwell, 1991, ss. 23-24). Buna göre sadece organizmaların değil, fikirlerin de, varlıklarını sürdürebilmeleri kendilerini çevreye uydurabilmelerine bağlıdır (Lakatos, 1986, s. 108).

Evrimci bilgi kuramcılarının amacı, fikirlerin ayıklanabilmesi için optimal miktarda eleştirel söylemin gelişebileceği bir "rasyonellik ekolojisi"nin (ecology of rationality) oluşturulmasıdır (Radnitzky ve Bartley, 1987). Böylece eleştirinin karşısında tutunabilen görüşler varolacak, tutunamayanlar ise tasfiye edilecektir. Bu yolla, bilginin doğruluğu veya yanlışlığının nasıl belirlenebileceği sorunu da ortadan kalkmış olacaktır.

b) İktisatta Evrimcilik

İktisatta evrimciliği ele alırken evrim teorisi ile iktisat arasında, tek taraflı bir etkiden ziyade, karşılıklı bir etkileşimden bahsetmek mümkündür. Zira evrim teorisinin kurucusu **Charles Darwin**'in klasik iktisadın önde gelen isimlerinden **Thomas Malthus**'dan etkilendiği söylenebilir (Hirshleifer, 1977, s. 4). Ancak bu etkinin çok fazla abartılması da yanlış olur.

İktisatta evrimci yaklaşım, birincisi genel kabul gören iktisadi çözümlerinin kullandıkları kavram ve varsayımların, ikincisi de, iktisat metodolojisinin en önemli sorunlarından biri olan farklı teorilerin değerlendirilmesinin kullanılması gereken ilke yahut ölçütlerin tartışıldığı iki değişik alanda gündeme gelmektedir.

Birinci grup tartışmalarda, iktisat biliminin iktisadi olay ve ilişkileri ele alış biçimi ve kullanılan kavramlar ile evrim kuramınıninkiler arasındaki benzerlikleri konu edinilmektedir (Alchian, 1950; Nelson ve Winter, 1974; Friedman, 1959; Hirshleifer, 1977; Blaug, 1980, Heiner, 1983; Petr, 1983).

İktisatta evrim tartışmalarını başlatan Alchian, firmaların, evrim teorisindeki mutasyonlar gibi çoğu şansa bağlı olarak sonuçlanan, deneme yanılmaya dayalı, kesinlik arzetmeyen kararlarla piyasada yol aldıklarını, bunun sonunda uyum sağlayamayanların tasfiye olduğunu söylemekteydi (Alchian, 1950, s. 211).

Bu bağlamda, iktisadi etkinlikte bulunan bireylerin kararlarını oluştururken göz önünde tuttukları faktörlerin, yani "optimizasyon"un evrim kuramındaki "adaptasyon", firmaların piyasaya girmesi ve çıkmasını belirleyen "rekabet"in de, "doğal ayıklama" ile benzerliğine işaret edilmektedir (Hirshleifer, 1977, s. 2). İktisadi alanda "en optimal" kararı veren firma varlığını sürdürmekte, diğerleri tasfiye olmaktadır. Dolayısı ile firmalar kararlarını oluştururken, içinde buldukları çevresel şartları göz önüne almaktadırlar. Şartlara uyum sağlayabildikleri sürece piyasada kalabilmektedirler (Nelson ve Winter, 1974, s. 891). Kaynak israfının önlenmesi için "doğal ayıklama" süreci, hangi firmaların piyasada kalacaklarına yardımcı olmaktadır (Friedman, 1959, s. 22).

Bu evrimci yaklaşım ile Schumpeter'in kapitalizmin kendini yeniden üretmesinde - girişimcinin rolü konusunda söyledikleri arasında da bazı paralellikler söz konusudur (Nelson ve Winter, 1974, ss. 886-90). Bilindiği üzere, Schumpeter, yenilikçi

girişimci ve yaratıcı yıkım üzerinde durarak, bunlar olmadığı taktirde sistemin yürümeyeceğini söylemekteydi (Schumpeter, 1964, s. 62).

Evrimci yaklaşım ikinci olarak, aynı konudaki farklı teorilerden hangilerinin, hangi ölçütlere göre diğerlerinden daha "iyi" yahut "doğru" olduğunun belirlenmesi tartişmalarında gündeme gelmektedir (Caldwell, 1991, ss. 23-24). Burada da teori, rasyonel eleştiri ortamında varlığını sürdürüp sürdürmemesine göre değerlendirilmektedir. Doğal ayıklamayı sağlayan bu rasyonel eleştiri sürecidir. Bir teori, eleştiriye olan açıklığı ve kendisine yöneltilen bütün eleştirileri aşma konusunda gösterdiği başarıya bağlı olarak rakiplerini eleyecektir. Dolayısıyla, tüm teoriler bu süreç içinde kendilerine yöneltilen eleştirilerin işığında yeniden formüle edilmeye ve eleştirilere rağmen korunmaya çalışılacaklardır. Elenip elenmemelerini de, ortaya çıkan yeni durumları açıklama ve eleştirilere karşı direnme anlamında, buldukları ortama uyum sağlama yetenekleri belirleyecektir. İktisadi alanda, aynı konudaki farklı kuramlar, birbirleriyle yarış halindedirler. Bu teorileri çatısı altında toplayan bir bütün olarak iktisat bilimi, işte bu "rakip kuramların savaşımı ile gelişmektedir" (Bulutay, 1986, s. 6).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BETİMSSEL İKTİSAT METODOLOJİSİ

I. İKTİSAT METODOLOJİSİNDE BETİMSELCİLİK

Kural koyucu iktisat metodolojisi başlığı altında topladığımız yaklaşımların ortak özelliği, iktisat biliminin, bilimsellik vasfı kazanabilmesi veya bir bilginin iktisat biliminin alanına dahil edilebilmesi için taşıması gereken özellikleri, ya da sözkonusu bilgilerin elde edilmesi sürecinde uyulması gereken metodolojik ilkeleri konu edinmeleri idi. Buna normatif iktisat metodolojisi de denmektedir (Holcombe, 1989, s. 3).

Bu yaklaşımların paylaştıkları ortak payda, hareket noktası olarak kural koyucu bilim felsefesi veya epistemolojiyi almaları, yani, önce bilim felsefesindeki tartışmaların ışığında bilim, bilimsellik, bilimsel rasyonalite, bilimsel ilerleme gibi kavramları tartıştıktan sonra, bu çerçevede iktisadın konumunu irdelemek ve önerilerde bulunmaktır.

Giriş'de de belirtildiği üzere bu kategoriye sokulan yaklaşımların kural koyucu bilim felsefesi ile ilişkilerinin birbirinden oldukça farklı olmasının bazı sorunlar yaratmasına karşılık, açık veya örtük olarak bilimle bilim olmayanın ayırımının yapılması gerektiği varsayımının temel ortak payda olduğu düşünülmüştür.

Betimsel iktisat metodolojisinde ise durum bundan biraz farklıdır. Burada yöntembilimci, iktisatçı teorisyenlerin fiili pratiklerinde ne tür kaygılar taşıdıklarını, teori kurar ve onu rakiplerine karşı savunurken niçin, başkası değil de, belirli metodolojik veya epistemolojik ilkelere sarıldıklarını, dolayısıyla

bilgi üretirken "fiilen" hangi tür yöntemleri kullandıklarını anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır.

Burada bilimle bilim olmayanı ayırmak için belirli ilkeler koymaya çalışmak değil, zaten bilim olarak kabul gören yaklaşım ve bilgi kümelerinin özelliklerini betimlemeye çalışmak önem kazanmaktadır. Kuşkusuz bu yapılırken bile, örtük olarak bilimle bilim olmayanı ayıran bazı ilkelerin olduğu veya olabileceği varsayımı kabul edilmektedir. Ancak buradaki fark, bakış açısında ağırlık, ya da odak noktasının, bilim adamlarına bilimsel etkinlik sürecinde uymaları gereken kuralların vazedilmesine değil, sözkonusu etkinliklerin anlaşılmaya ve betimlenmeye çalışılmasına yöneltmesinden kaynaklanmaktadır.

Tabii ki, betimsel iktisat metodolojisi de bilim felsefesi tartışmalarıyla içiçe gelişmektedir. Fakat betimsel iktisat metodolojisi, bilim adamlarının ürettikleri ve bugün bilim denilen pratiği betimsel olarak ele alan bilim felsefesi ekseninde iktisadı incelemektedir. Kısaca, her iki yaklaşım arasındaki fark, büyük oranda, **kural koyucu bilim felsefesi ile betimsel bilim felsefesi** arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Birisi bilimsel etkinliği sadece betimlemeye çalışırken, diğeri doğru bir bilimsel etkinliğin uyması gereken kuralları belirlemeye çalışmaktadır (Rosenberg, 1976, ss. ix-x; Yay, 1992, ss. 10-12).

Bruce Caldwell, İktisatta betimselci ve kural koyucu metodolojik yaklaşımların gelişimi konusunda ilginç bir ironiye işaret eder. Kural koyucu metodolojilerin yol açtığı sorunları bilim felsefecilerinin yazılarına olan bağımlılığa bağlayan bazı iktisat yöntembilimcilerinin, (Örn. Hirsch, 1985) bilim felsefesini bir yana bırakıp, iktisatçıların ne yaptıklarına eğilmek gerektiğini savunmaya başladıklarını ve sözkonusu yaklaşımı kendisinin de onayladığını belirten **Caldwell**, işin ilginç ve ironik yanının bu stratejinin tam da çağdaş bilim felsefecilerinin öğütlediği şey olduğuna dikkat çeker (Caldwell, 1985a, s. 194).

Burada, bir terminoloji karışıklığına neden olmamak için,

iktisatta betimselcilik ile betimselci iktisat metodolojisinin farklı şeyler olduğuna da değinmek yararlı olacaktır. İktisatta betimselcilik, metodolojik açıdan, kural koyucu kategorisine giren bir yaklaşımdır. Çünkü, teorilerin bilimselliğini, onların betimselliği ile sınırlama amacı gütmektedir. Halbuki betimsel iktisat metodolojisi, iktisadi teorilerin nasıl bir özellik taşıması gerektiğini değil, onların fiili durumlarını betimlemeye çalışan girişimlerin ortak adıdır.

Bilim ile bilim dışının birbirinden ayrılması sorununu ikincilleştiren teorik çabaların temellendiği zeminin çerçevesini çizdiği ve betimselci metodolojik yaklaşımların ortak zeminini oluşturduğu için önce uylaşımçılığı ele alacağız. Ardından bilim felsefesinde önemli bir antipozitivist kapı aralayan Kuhncu yaklaşımı ele alacağız. Bunu sırasıyla, yapısalcılık, yapıbozumculuk ve söylem çözümlemesi izleyecektir.

II. İKTİSAT METODOLOJİSİNDE BETİMSELÇİ YAKLAŞIMLAR

1. UYLAŞIMCILIK

a) Bilim Felsefesinde Uylaşımçılık

Uylaşımçılık "bilimdeki hipotezlerin, deneysel sınınamaya konu olmayan ve insan zihninin özgür yaratımlarına bağlı olarak meydana gelen uylaşım lar veya tanımlamalardan ibaret olduğu görüşüdür" (Shionoya, 1990, s. 199). Uylaşımçılar, bilimin de, diğer bilgisel etkinlikler gibi, insanlar arasındaki uylaşım larla dayandığını savunmaktadır. Buna göre, bilimsel teoriler, gerçek dünyayı anlamamızda kullanışlı olabilirler veya olmayabilirler ancak kendilerinin doğru veya yanlış oldukları söylenemez. Çünkü

uylaşım, "İnsanlararası iletişim, etkileşim ve ilişkilerin temelini oluşturan, karşılıklı onayla kendini yeniden üreten ortak kavrayış" (Demir ve Acar, 1992 s. 366) demektir. Uylaşımı anlamlı kılan, sadece karşılık geldiği gerçeklik değil, karşılık gelmenin de ne anlama geldiğini belirleyen insanlar arasındaki ortak anlayıştır. Bu bağlamda uylaşımıcılık, araçsalcılık ve faydacılıkla aynı şeyleri söylemektedir (Webb, 1987, s. 399). Ancak araçsalcılığın teorilerin öndeği yeteneklerinin önemine olan vurgusu ve faydacılığın da doğru teori faydalı ya da kullanışlı teori olduğu tezi, uylaşımıcılığı bu iki yaklaşımdan ayırmaktadır (Shionoya, 1990, s. 200). Bu yüzden araçsalcılık ve faydacılık kural koyucu metodoloji başlığı altında incelendi.

Bilim felsefesinde uylaşımıcılık köken olarak Kant'ın felsefesine dayanmaktadır. Uylaşımıcılar da Kantçılar gibi, insan deneyimlerinin ancak zihinsel kategorilerin dolayımından geçerek bilgiye dönüşebileceği, yani insan zihninin deneyime bir çerçeve çizeceğini savunmaktadırlar (Latsis, 1980, s. 9; Popper, 1989, ss. 94-96).

Uylaşımıcılığın önemli isimlerinden Fransız matematikçi Henri Poincaré, bilimsel yasaların aslında bilimin konu edindiği olgularla ilgili uylaşımdan öte bir anlam taşımadıklarını ileri sürmekteydi. Ona göre insanlar olguları bir teorik sistem içinde algırlar. Her kavram kullanıldığı sistem içinde anlamlıdır. Teorik sistemlerin gerçekliği açıklamada doğruluklarından ziyade elverişli olup olmadıklarından bahsetmek daha anlamlıdır. Teorik sistemler birer açıklama biçimleri olduklarına göre, birden fazla açıklama biçiminin olması gayet normaldir. Bilim elverişli açıklama biçimlerinden daha elverişli olana doğru bir yol izler. Teorik sistemler değişirken değişmeyen bilim denilen bir bilgi kümesi sözkonusudur (Frank, 1985, ss. 66-75).

Kısaca ifade etmek gerekirse, uylaşımıcılığa göre, bütün bilimsel kuram ve hipotezler olayların özet betimleridirler. Hatta buna olguların dosyaları, ya da katalogları da diyebiliriz (Boland, 1989, s. 100). Bu nedenle kuram ve hipotezler kendiliğinden ne

doğru, ne de yanlışlırlar. Herbiri kendisine özgü kriterlerden bakıldığında haklı yahut doğru gözükebilir. Farklı teorileri, deneysel bilgiyi depolamak için kullanılan uylaşımilar olarak görmek mümkündür (Eren, 1992, s. 314).

Bu uylaşımcı bilim anlayışının **Newton** fiziğinin hala geçerli olmakla beraber krize girdiği, buna karşılık **Einstein** fiziğinin popülarite kazandığı dönemlerde ortaya çıkışı, bir rastlantı değildir. Sözkonusu yaklaşım, bu farklı iki bilim anlayışının ikisinin de doğruluk payı taşıyabileceğini açıklama girişimiydi. Daha sonraları **Kuhn**, birazdan göreceğimiz gibi, **Poincare**'nin değişmeyen bilgi kümesi olarak bilim anlayışını daha ileriye götüreceğ devamlılık ve süreklilik değil paradigmlar arası geçişleri, **bilimsel devrim** olarak niteleyecektir.

b) İktisatta Uylaşımcılık

Teorilerini hepsinin açıklanacak olguları yeniden ürettikleri için aynı olguların sonsuz sayıda teori tarafından eşit derecede doğru olarak açıklanabileceğini söyleyerek uylaşımcılığı iktisat bilimine tanıştıran da **V. Pareto** olmuştur (Latsis, 1980, s. 9). Benzer yaklaşımları **Schumpeter**'da da görmekteyiz (Mahclup, 1978, s. 463-64; Shionoya, 1990, ss. 191-92)).

Öte yandan **Friedman**'ın görüşlerinin araçsalcılık çerçevesinde değerlendirilmesine rağmen, teori seçiminde "basitlik" ve "verimlilik" ölçütlerini kullanması (Friedman, 1959, s. 10) ve "gözlemlenen olgular zorunlu olarak sınırlı; muhtemel hipotezler ise sınırsız" (s.9) diyerek hipotezlerin geçerliliğinin, alternatif hipotezlerden birini seçmek için yeterli şart olarak görmemesi bakımından uylaşımcı olarak değerlendirilmesi mümkündür (Hoover, 1984, s.790). **Adam Smith**'in de, **Kopernik** ve **Newton** devrimlerine bakışında uylaşımcı bir nitelik bulunduğu söylenebilir (Blaug, 1988, s. 57).

2. BİLİMDE DEVRİMCİLİK

a) Bilim Felsefesinde Antipozitivizm ve Thomas Kuhn

1. Ulaşımçılık, Anti Pozitivizm ve Kuhncu Gelenek

Bir önceki bölümde açıklandığı gibi ulaşımçılık, bilimsel kuram ve hipotezleri, olguların içine depolandıkları dosyalara ya da kataloglara benzetmektedir (Boland, 1989, s. 100). Bu yüzden de kuram ve hipotezler kendiliklerinden ne doğru, ne de yanlış olarak nitelenebilirler. Ancak ulaşımçılık bütün bunlara karşılık bilim olarak değişmeyen bir bilgi gövdesinin varlığını kabul etmektedir. Kuhncu gelenek ise, temelde bu ulaşımçı yaklaşımı benimsemekle birlikte değişmeyen bilgi kümesi olarak bilim anlayışını daha ileriye götürecek devamlılık ve sürekliliğin sözkonusu olup olmadığını gündeme getirmektedir.

Kuhncu gelenek nitelemesiyle, 1960 sonrası bilim felsefesini derinden etkileyen ve Thomas Kuhn, Paul Feyerabend, Imre Lakatos, Stephen Toulmin, Russel Hanson, Larry Laudan, Michael Polanyi, gibi bilim felsefecilerinin katkılarıyla ortaya çıkan antipozitivist gelenek kastedilmektedir. Adı geçen düşünürlerin hemen hepsinin kendilerine has özgünlükler ve farklılıklar taşımalarına karşın, bir ulaşımçı ortak paydada birleştirilmeleri mümkündür (Tianji, 1985, s. 409; Redman, 1991, s. 12). Pozitivizme karşı bu başkaldırının popülarite ve yaygınlık kazanmasının, Thomas Kuhn'un Bilimsel Devrimlerin Yapısı isimli eserinin yayınlanmasından sonra gerçekleşmesi ve onun bu tartışmalarda merkezi bir konuma sahip olması nedeniyle bu yaklaşım, Kuhncu gelenek olarak adlandırılabilir. Gerçekten de Thomas S.Kuhn, bilim felsefesi ile sonradan ilgilenen bir fizikçi olmasına karşın, bu alanda yaptığı katkı, pozitivizme karşı bir

"isyan", ya da "devrim" olarak adlandırılabilir kadar önemli ve sarsıcı olmuştur (Shapere, 1981, s. 28; Guba 1990).

Kuhncu geleneğin tanımlanabilmesi, önceki anlayışın ortaya konması ve ikisinin karşılaştırılması ile daha kolay olacaktır. Bu yüzden kısaca **Kuhn** öncesi pozitivist bilim anlayışının temel özelliklerini, ardından da **Kuhncu geleneğinkileri** belirginleştirmeye çalışacağız.

Ağırlıklı olarak mantıksal pozitivistlerin ve bir neopozitivist olarak **Popper**'ın katkılarıyla biçimlenmiş olan geleneksel yaklaşımın temel özelliklerini şöyle özetlemek mümkündür.

1. Gerçekçilik. Bilimin amacı gerçek dünyada olup bitenleri keşfetmektir. Dünyaya ilişkin bu hakikatler de kişilerin öznel düşüncelerinden bağımsızdırlar.
2. Bilimsel teoriler ile diğer inanç türleri arasında kesin bir ayırım sözkonusudur. Bilim felsefecilerinin görevi bu ayırıcı ölçütleri bulmaktır.
3. Bilimsel ilerleme birikimseldir.
4. Gözlem ifadeleri ile teorik önermeler arasında kesin bir ayırım vardır.
5. Gözlem ve deney, hipotez ve teorilerin ispatlanmasına temel oluşturur.
6. Bilimsel bilginin değişmeyen bir rasyonalitesi vardır (Hacking, 1981, ss. 1-2; Tianji, 1985, s. 415;).

Pozitivizmin bu tezleri 1930'lu yıllardan itibaren antipozitivistlerce eleştirilmiş ve taraftarlarınca da tekrar gözden geçirilerek yeniden üretilmişlerdir. Eleştirmenlerin başında da **Karl Popper** gelmektedir. Daha önce gördüğümüz üzere **Popper**, mantıksal pozitivistlerin bir çok tezini eleştirmesine karşın, bilimin zamanla değişmeyen bir rasyonalitesi olduğunu kabul etmekle ve deneysel sınamaların belirleyiciliğini öne çıkarmakla pozitivizmin

genel çerçevesine pek dokunmamıştır. Mantıksal pozitivistler, bilimin, doğruların birikmesiyle ilerlediğini söylerken, Popper bunun, yanlışların ayıklanması ile gerçekleştiğini söylemektedir. Aynı şekilde, mantıksal pozitivistler bilimin temel metodolojik ilkesinin doğrulanabilirlik olduğunu söylerken, Popper bunun yanlışlanabilirlik olduğunu savunmaktadır. Kuhn'un gelenek ise, pozitivistin formülasyonuna değil, bizzat kendisine karşı çıkmaktadır. Bu geleneğin temel özellikleri de, 4 maddede özetlenebilir.

1. Bilim adamlarının bilişsel etkinliklerini ancak paradigmlarla sürdürebilirler.
2. Farklı paradigmlar, birbirleriyle kıyaslanamayacak kadar farklı standartlara sahiptirler.
3. Bilimsel bilgi birikimsel değil, devrimsel bir nitelik taşır.
4. Bir paradigmadan diğerine geçiş, ani bir algı dönüşümünü gerektirir. Yani paradigma değiştirmek din değiştirmek gibidir (Hacking, 1981, ss. 2-3). Bunları daha sonra tekrar ele alacağız.

2. Kuhn ve II. Dönem Wittgenstein

Kuhn'un görüşleri ile II. Wittgenstein'inkiler arasındaki paralellikler özellikle dikkat çekmektedir. Burada bir paradoksa işaret etmek yararlı olacaktır. Bir dil felsefecisi olan Ludwig Wittgenstein, birisi 1920'li, diğeri de 1950'li yıllarda olmak üzere, birbirinin tam zıddını savunan iki temel eser vermiştir. Birinci eseri olan *Tractatus* 20. yüzyılın en etkili felsefe akımı denebilecek mantıksal pozitivistlere önemli bir güç kazandırmıştır. İkinci eseri olan *Felsefi Araştırmalar* ise, mantıksal pozitivistizm dahil, tüm pozitivist yaklaşımlara meydan okuyan düşünürlerin ilham kaynağı olmuştur. Bu yönüyle Wittgenstein, kendisi bir bilim felsefecisi

olmamasına rağmen, yirminci yüzyılın bilim anlayışına damgasını vurmuş istisna bir konuma sahiptir.

İşte Thomas Kuhn da, 1950li yıllarda Wittgenstein'in "dil oyunları" üzerine yazdıklarıyla ilgilenmiştir. Denebilir ki, Kuhn'un paradigma kavramı Wittgenstein'in *Philosophical Investigations* adlı eserinde ileri sürdüğü ve oldukça yankı bulan "dil oyunları" kuramının bilim tarihine bir uyarılma denemesiydi. Wittgenstein'a göre, her dil kendine özgü kurallarıyla bir bütün oluşturur, dili meydana getiren öğelerin her biri anlamlarını bu bütünlükten alırlar. Bu nedenle, dilin hiç bir ögesi veya kuralı bütünlüğün verdiği anlamı bozmadan veya onu dönüştürmeden dışardan anlaşılabilir (Wittgenstein, 1968).

"Sözler, kavramlar, önermeler veya teoriler kendi dışlarında olan bir dünyayı yansıtmazlar, temsil etmezler; böyle bir dünyanın resmi veya kopyesi değildirler. Herhangi bir söz, kavram, önerme veya teori ögesi oldukları bir 'programın' veya 'dil oyununun' (language game) içinde anlam taşırlar. Başka bir deyişle, bir öğenin anlamı karşılık olduğu gerçeğe değil, ögesi olduğu dizgesel ilişkilere dayanır. Sistem dünyayı yansıtmaz, düzenler" (Sunar, 1986, s. 121).

Wittgenstein'daki "dil oyunları"na karşılık gelen kavram, Kuhn'da paradigmadır. Aynen dil gibi, paradigmalar da belirli bir gerçekliğin paylaşılan ortak terimlerle algılanması ve anlaşılması için bir kavramsal çerçeve işlevi görmektedirler.

Wittgenstein'in her iki dönemdeki görüşleri ve II. dönem görüşlerinin bilim felsefesi tartışmaları üzerindeki dilbilim yoluyla gelen etkisini de, yapısalcilik konusu işlenirken tekrar değinilecektir.

b) Kuhn'da Temel Kavramlar

1. Paradigma

Bilim felsefesi literatürünü derinden etkileyen ve dalga dalga etkileri tüm bilim dallarına yayılarak oldukça yaygın kullanımı olan paradigma kavramının net bir tanımının olmaması ilginçtir. **Masterman**, **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**'nda **Kuhn**'un bu kavramı birbirinden farklı tam yirmi bir değişik anlamda kullandığını tespit ederek, bu değişik kullanımları üç grupta toplayıp tasnif etmektedir (**Masterman**, 1986, s. 65). **Kuhn** da, daha sonra yazdıklarında, **Masterman**'a hak verdiğini ifade etmektedir (**Kuhn**, 1974, s. 459). **Masterman**'ın tesbit ettiği anlamlardan bazıları şunlardır: Bilimsel başarılar, mitler, felsefe, birbirine bağlı sorular kümesi, klasik eser, ders kitabı, gelenek, anoloji, metafizik kurgu, model, örüntü, araçlar, siyasal kurumlar kümesi, standard, örgütleyici ilke, epistemolojik bakış açısı, yeni görme biçimi vs. (**Masterman**, 1986, ss. 61-65).

Kuhn, sempozyuma sunduğu bir tebliğde, paradigma kavramını belirginleştirmeye çalışır (**Kuhn**, 1974). **Kuhn**'a göre bir paradigmanın başlıca dört kurucu ögesi vardır. İlk ögeye **Kuhn**, sembolik genellemeler demektedir (**Kuhn**, 1970, ss. 3, 24, 183). Bunlar doğa yasalarını andıran, ancak bilim adamlarınca tanımlama olarak anlaşılan önermelerden oluşurlar. Örneğin **Newton**'un ikinci yasası ($Güç = Kitle * Hız$). İkinci kurucu ögeye metafizik öge der **Kuhn**. Şu tür inanışlardan oluşur: Isı, hareket enerjisidir; algılanabilir olayların nedeni atomlardır; bir gazın molekülleri rastgele hareket halinde olan küçük, esnek bilardo topları gibi davranır, vb. **Kuhn** üçüncü değerler demektedir. Bunlara kuramötesi ölçütler de denebilir. Örnek vermek gerekirse, niceliksel öndeyiler, niteliksel öndeyilerden daha iyidir, kuramlar basit ve tutarlı olmalıdır gibi ölçütler. Dördüncü ve son öge,

"örnekler" (exemplars)dir. Bu öge paradigmanın en önemli ögesidir. Zira bilim adamları eğitim ve öğrenimleri boyunca bir çok örnek problem çözerek, olayları sözle ifade edilmesi kolay olmayan bir bakış açısıyla ele almayı öğrenirler. Örnekler, bilim adamları için karşılaşılan sorunların biçimlendirilmesi için birer klavuz işlevi görürler (Johansson, 1983, ss. 87-88) . Böylece, herhangi bir bilim dalı paradigma oluşturmadan önce, sahip olduğu bir dizi dağınık faaliyetleri paradigma sayesinde, düzenli ve kendi içinde tutarlı hale getirir. Kısaca paradigma, temel teorik varsayımlar, çözümlene yöntemleri ve odak değişkenler, temel işler ve mesleki ilişkilerden meydana gelir (Johnson, 1983, s. 1099).

Bu örneklerden anlaşılacağı üzere Kuhn paradigma kavramını, doğal bilimlerin gelişimin açıklanmasında kullanılabilecek bir kavramsal araç olarak önermiştir. Ancak buna rağmen, aşağı yukarı bütün sosyal bilim dallarında bu kavramın kullanıldığı görülmektedir. Değişik bilim dallarında ve değişik yazarların kaleminde paradigma kavramı birbirinden çok farklı anlamlarda ve çoğunlukla da tanımlanmadan kullanılmaktadır. Tanımlayarak kullananlara bir kaç örnek: "dogma" (Bechler, 1981, s. 79), "stil" (Perry, 1977, s. 48), "kuram, referans çerçevesi veya kavramsal şema" (Landau, 1977, s. 64), "sosyolojik ve metodolojik açıdan genel kabul gören model" (Yudin, 1980, s. 83), "siyasal toplum" (Wolin, 1980, s. 83), veya "belli bir alanda çalışan herkesin kabul ettiği doktrinler bütünü" (Melko, 1969, s. 2).

2. Normal ve Devrimci Bilim

Kuhn'a göre bilim, biri bir paradigmanın dikte ettiği ilke ve araştırma konularına uygun olarak yapılan **Normal Bilim**; diğeri de, paradigmanın değiştirilmeye çalışıldığı, sadece araştırma konularının değil, bilimsel etkinliğin ilkelerinin de değiştiği

Devrimci Bilim olmak üzere iki şekilde yapılabilir.

Genellikle normal bilim, gerçeklikle ilgili açıklamalarda elde edilen başarılarla başlar. Bu başarıların dayandığı temeller sorgulanmaz. Yani bir paradigma oluşmuştur. Veri bir paradigma, hem çözümü gereken soruları tanımlayacak, hem de o sorulara verilebilecek kabul edilebilir cevapları belirleyecektir. Sorular ve onların çözümüne ilişkin çabalar **bulmaca çözmeye** benzetilebilir. Çünkü çözüm için gerekli tüm kurallar önceden belirlenmiştir. Bilim adamları, oyunun kurallarını değiştirmemek kaydıyla, kurallara uygun olarak parçaları yerli yerlerine yerleştirmektedirler (Kuhn, 1970, ss. 199-200).

Normal bilim döneminde bilim adamlarına düşen görev, kuralları konmuş bulmacaları tekrar tekrar, ama belki daha önce kullanılmamış tekniklerle yeniden çözmek, böylece hem bilimsel faaliyet yapmak, hem de paradigmanın yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktır. Normal bilim döneminde, kuram değil bilim adamı sınıdığı için, bilim adamları sürekli paradigmanın diliyle dünyayı uyuşturmaya yahut uzlaştırmaya çalışırlar. Paradigma, onlar için dünyaya bakılan bir standartlar veya ölçüler yumağıdır; gerçekliğin belirli kurallara uygun olarak algılanmasını, kavranmasını ve kavramsallaştırılmasını sağlayan bir şablondur.

Bu şablonun bizzat kendisinin doğru veya yanlışlığından bahsetmek anlamlı değildir. Anlamlı olan, şablonun uygulandığı gerçeklik ile uyum sağlayıp sağlayamadığıdır.

3. Bunalım Dönemi

Bilim adamları neden bir paradigmadan diğerine geçerler? Kuhn'a göre bir paradigmanın terkediliş nedeni, paradigmanın belirlediği çerçevede çözülemeyen sorunların, yeni arayışlara sürükleyecek kadar fazlalaşmasıdır.

Paradigmalar her zaman açıklanmayan örneklerle karşılaşırlar. Karşılaşılan sorular ilk önce ya önemsiz, ya başka bir bilim dalının alanına giren, ya da anlamsız kabul edilirler. Bu karşıt örnekler birikince paradigma eski güvenilirliğini kaybederek sarsıntı geçirmeye başlar. Ortaya çıkan karşıtörnekler veya kuraldışıliklar paradigmayı kendini yeniden üretemeyecek düzeyde zorlamaya başlarsa **bunalımlar ortaya çıkar (Kuhn, 1970, VII. Bölüm).**

Karşılaştığı bir sorundan dolayı paylaştığı paradigmayı suçlayan bir bilim adamı, kullandığı aleti suçlayan bir ustadan farksızdır. Dolayısıyla normal bilim döneminde ortaya çıkan problemlerin çoğu, bilim adamlarınca kendi beceriksizlik veya başarısızlıklarına bağlanır. Eğer karşıt örnekler veya kuraldışıliklar paradigmayı sarsacak kadar çok sayıda veya güçte değilse, bilim adamları paradigmalarında çalışmaya devam ederler. Fakat artan kuraldışıliklar paradigmaya olan güven ve bağlılığı gevşetir. Farklı bakış açıları, yöntem ve tekniklerin denenmesine başlanır. Zamanla paradigma bağlayıcı olmaktan çıkar. Münferit çalışmalar farklı felsefi ve teorik gerekçelerle savunulmaya başlanır. Tam bir kargaşa egemendir. Eski anlayış önceki güvenilirliğini kaybetmiş fakat yerine tüm muhalafeti susturacak yeni bir paradigma da konmamıştır (Kuhn, 1970, VIII. Bölüm).

4. Bilimsel İlerleme ya da Devrim

Bilim adamları topluluğu tarafından paylaşılan bir paradigmanın en belirgin özelliği, temel sorular ve onlara verilebilecek kabul edilebilir cevapların çerçevesini çizmesidir. Paradigmalar, bir bilim dalındaki meşru çalışmanın standartlarını koyarlar. Ancak paradigma sadece çalışma tekniklerini, disiplinin temel varsayımlarını değil, bunların yanında sözkonusu varsayım ve yöntemlerin doğruluğuna ilişkin bilim adamları topluluğunun

ortak inançlarını da içerir (Kuhn, 1970, s. 173).

Bilim literatürünün pozitivist egemenliğinde bulunmasının doğal bir sonucu olarak, bilim felsefesi tartışmalarında ilerleme kavramı, oldukça merkezi bir konuma sahiptir. Bilim tarihinde, bir bilimsel teorinin terkedilerek diğerinin tercih edilmesi sorununu pozitivist düşünce geleneği, ilerleme kavramıyla çözmektedir. İlerleme " Daha kötü, düşük veya ilkel olandan daha iyi, yüksek veya daha yetkin olana doğru meydana gelen aşamalı değişme." (Demir ve Acar, 1992, s. 178) olarak tanımlanmaktadır. Peki "daha iyi", "daha kötü" yahut "ilkel" olanı neye göre belirleyeceğiz. Kötüden iyiye doğru bir gidişin olduğunu tesbit etmemizi mümkün kılacak herhangi bir dışsal sabit değişkenimiz var mıdır? gibi soruların cevabı sanıldığı kadar kolay değildir.

İşte Kuhn, Hanson, Toulmin, Polanyi, Laudan ve Feyerabend gibi bilim felsefecileri, bilim felsefesinin bu temel sorununu, sorunsalı bilim adamları topluluğunun yapısının incelenmesine kaydırarak farklı bir kavramsal çerçeveye taşımışlardır (Redman, 1991, s. 12; Tianji, 1985, s. 409).

Bu bağlamda Kuhn, bir teorinin terkedilerek diğerinin benimsenmesi sürecine paradigmatal geçiş demektedir. Niçin bilim adamları bir paradigmadan diğerine geçme ihtiyacı hissederler? Bu geçişin rasyonel bir temeli var mıdır, yoksa paradigmalardan birbirine geçmek tamamen irrasyonel bir olay mıdır?

Bu sorular yakından incelendiğinde, bilim adamlarının dünyaya baktıkları kavramsal çerçevelerini biçimlendiren ve içinde çalıştıkları paradigmalarının dışında herhangi bir ölçütlerinin olmadığı görülecektir. Dolayısıyla bir paradigmanın içinden bakan kişiye göre o paradigma diğerlerinden çok daha doğru, yahut iyi veya elverişlidir. Zaten bir bilim adamı bu yüzden o paradigmaya bağlanmıştır.

Bunalımla beraber arayışlar başlar ve yeni bir paradigma

eskisinin yerini alır. Bu geçiş devrimseldir; aynen sosyal devrimlerde olduğu gibi, bilimsel devrimlerde de, yeni bilim anlayışı tüm bilgileri kendi merkezinden bakarak ve kendi rengine boyayarak yeniden kurar. Bu nedenle yeni paradigmadan bakıldığında herşeyin daha iyiye gittiğinin, yeni paradigmanın eskilerine göre daha iyi olduğunun düşünülmesi gayet normaldir. Çünkü her paradigma bilim tarihini yeniden yazmaktadır.

Paradigma değişikliğinde bir algı dönüşümü sözkonusudur. Yeni paradigma, insanlara dünyayı daha iyi aıkıyor gözükür. Fakat bunun rasyonel bir dayanağı yoktur. Çünkü, rasyonalitenin kendisi paradigmanın bir ürünüdür. Yani paradigmalar arasındaki rekabet, yahut yarış birisinin doğruluğunu ispat yoluyla czme kavuşturulamaz. Zira, sorun kavrayışın, algılama biçiminin değişmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Kuhn, paradigma değişince gerceğe daha bir yaklaştığımızı düşünmekten feragat etmemiz gerektiğini ğtler (Kuhn, 1970).

5. Eşllemezlilik

Kuhn'a göre bilim birikimsel bir süreç izlemez, dolayısıyla bilimsel gelişme yahut ilerlemeden değil, ancak bilimsel değişmeden sözedilebilir. İlerleme ve gelişme normal bilim sürecinde, yani bir paradigma içinde söz konusu olabilir, fakat paradigmaları karşılaştırıp bir paradigmanın diğerinden daha iyi açıkladığı gösterecek ortak ölçütler olmadığı için, paradigmadan diğerine geçiş devrimsel bir nitelik taşır.

Farklı paradigmaların savunucuları dünyayı, ona sorulan soruları ve verilebilecek meşru cevapların farklı olduklarını düşünürler. Yani paradigmalar hem ontolojik, hem epistemolojik, hem metodolojik ve hem de aksiyolojik düzeyde bir farklılaşmayı gerektiriler. Paradigmaların vardığı sonuçların bağlayıcılığı öncüllerinin kabul edilmesine bağlıdır. Dolayısıyla nclleri farklı

paradimaların ürettiği sonuçların karşılaştırılması anlamsız olmaktadır. Yani paradigmalarda eşölçülemezdirler (Kuhn, 1970, s. 178).

Her paradigma kendine özgü bir varlık anlayışına dayanır, bu ontolojik temel sözkonusu paradigmayı benimseyen insanların bilinçleriyle iç içe olduğu için çoğunlukla sorgulanmadan benimsenir. Çünkü varolmanın ne demek olduğu veya neyin var olduğu sorularını tartışmak örtük bir varlık anlayışını gerektireceğinden kısır döngüden kurtulamaz. Kuhn, paradigmalara bize "populasyonların davranışı konusunda farklı şeyler söylediğini" belirterek varlıkla ilgili kavramların farklı paradigmalarda örtüşme, birbirini içine alma veya dışlama bakımından mantıksal bir ilişkinin kurulamayacağını söyler. Çünkü, "paradigmalarda kendi ontolojilerini kabul ettirirler" (Suppe, 1974, s. 205).

Paradigmal geçiş epistemolojik düzeyde de köklü bir dönüşümü gerektirir. Kuhn değişen paradigma sonunda "soruların ve önerilen cevapların meşruluğunu (geçerliliğini) belirleyen ölçütlerde önemli kaymalar" (Kuhn, 1970, s. 109) meydana geldiğini söyler. Bir paradigmadan diğerine geçen yahut bir paradigmadan diğerine bakan kişinin hem nereye baktığında hem de bakış biçiminde önemli farklılıklar meydana gelir.

Öte yandan paradigma aynı zamanda "paylaşılan ortak değerler kümesi" dir (Kuhn, 1974, s. 460). Paradigmalardaki bir değer yargı sistemi olmadan hiçbir paradigmanın değer yargıları göreceli avantaj yahut dezavantaj bakımından kıyaslanıp eleştirilemez. Kuhn'da gelenekte, interparadigmatic bir değer yargı sistemi mümkün değildir. Yarışan iki paradigmadan birini seçmek, aynen birbiriyle mücadele halindeki iki veya daha çok siyasal kurumdan birini seçmek gibidir. Her paradigma kendisini, üzerine bina olduğu değerleri kullanarak savunacağı için paradigmalardaki tartışmalar döngüsel bir totolojiye dönüşür (Kuhn, 1970, s. 94). Bu bağlamda Kuhn, yarışan iki paradigmadan birinin galip çıkmasını sözkonusu paradigmanın "daha iyi" veya

"daha doğru" bir açıklama getirmesine değil, çünkü böyle bir kıyaslama yapılabilemez, açıklamayı hedeflediği gerçekliğe uygun bir model çıkarmayı başarmasına bağlar. Yani "iyi paradigmalar" yoktur, "başarılı paradigmalar" vardır.

Karşılaştırılmayacak kadar birbirlerinden farklı (incommensurable), özgün ve kendilerine özgü varlık, bilgi ve değer anlayışına sahip olan paradigmalar, değişik bir yöntem anlayışına da sahip olmalıdırlar. Çünkü hangi soruların anlamlı olduğu, hangi tip cevapların "kabul edilebilir" nitelik taşıdığı, ne tür akıl yürütmenin meşru olduğu benzeri soruların cevapları, paradigmayı cazip kılan efsunu ve iç tutarlılığı ona kazandıran, paradigmanın o özgün mantığının biçimlendirdiği genel prensipler tarafından belirlenir. Kısaca Kuhn'un deyişiyile, "her paradigma kendi kriterlerini kendisi koyar" (Kuhn, 1970, s. 148); farklı paradigmalar farklı araç ve yöntemler kullanırlar.

c) Eleştiriler ve Revizyon

Bilimdeki bilgi gelişiminin bu devrimsel olduğu tezi, bilim felsefesinde önemli bir çığır başlatmanın yanısıra oldukça eleştiri de toplamıştır. 1969 yılında **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**'na yazdığı **Sonsöz**'de ve **Eleştirmenlerim Üzerine Düşünceler**'de Kuhn bu eleştirileri cevaplamaya çalışır.

Aldığı eleştirilere verdiği cevapta Kuhn, görüşlerini biraz "yumuşatmakta" kendisinin mutlak anlamda bir rölativist olmadığını söyleyerek teori seçiminde ortaya çıkan durumu şöyle izah etmektedir: Matematiksel bir ispatta öncüller ve çıkarım metodları önceden verilmektedir. Sonuçla ilgili bir anlaşmazlıkta taraflar aşama aşama çıkarımları kontrol ederler. Kurallar ve çıkarım yönteminde bir ihtilaf olmadığı için anlaşmazlık bu yolla giderilir. Yanlış sonuca varan taraf hatasını kabul eder. Fakat eğer bu kontrol sırasında tarafların çıkarım kurallarında veya öncüllerde

farklılaşmaları sözkonusuysa ortak bir sonuca varmaları mümkün değildir, bu durumda ispat da yapılamaz. Birinci durum normal bilim, ikincisiyse bilimsel devrimlerin ortaya çıkışını göstermektedir (Kuhn, 1986, s. 261).

Teori seçiminde hiçbir standartın olmadığı yollu eleştirileri de haksız bulur Kuhn. Bu konuda hiç bir standart yok değildir. Basitlik, kesinlik, kapsayıcılık, verimlilik gibi standartların varlığını kabul eder (Kuhn, 1986, s. 261). Ancak, bu gibi tercih nedenlerinin tercih yaparken kullanıldığını fakat bunların tercih kuralları olmadığına söyleyerek bu kavramların değişik kişiler tarafından farklı şekilde yorumlanabileceğine dikkat çeker (s. 262).

Ayrıca Kuhn, bilimsel gelişmeyle ilgili görüşünün temelde evrimci olduğunu savunur. İlkel doğa felsefesinden yola çıkan ve bilimsel uzmanlıkları bir ağacın gövdesinden yükselen dallara benzetir ve ekler "Bu nedenle bana göre bilimsel gelişme, biyolojik evrim gibi, tekyönlü (unidirectional) ve geri döndürülemezdir (irreversible)" (Kuhn, 1986, s. 264)

d) İktisatta Bilimsel Devrimler

İktisadi düşünce veya çözümleme tarihinde farklı düşünce ekollerinin veya teorilerin gelişiminin açıklanması bağlamında Kuhn'un önerdiği kavramsal çerçevenin kullanılabilirliği konusunda hala süregiden bir tartışma sözkonusudur. Diğer bilim dallarında olduğu gibi, iktisat metodolojisi literatüründe de, en çok tartışılan bilim felsefecilerinden biri olmasına karşın Kuhn'un yaklaşımı, uygulamada pek taraftar toplamamaktadır (Gordon, 1965; Ward, 1972; Hicks, 1980).

Her ne kadar, keynesgil devrim, marjinal devrim gibi ifadeler bol miktarda kullanılıyorsa da, buradaki devrim teriminin, Kuhn'un tanımladığı anlamda bilimsel devrim anlamına

gelmediğini belirtmek gerekir. Zaten **Kuhn**, paradigmayı, doğal bilimlerdeki teorik gelişmeleri betimleyen bir kavram olarak ileri sürmüştü. Ona göre sosyal bilimlerde henüz oturmuş bir paradigmadan bahsedilmesi mümkün değildir. Bu yüzden, sosyal bilimler henüz paradigma öncesi aşamadadırlar (**Kuhn**, 1970, s. 244).

Aslında sosyal bilimlerin doğal bilimler için ileri sürülen kavramlara uygun bir gelişme gösteremedikleri tezini, iktisat metodolojisinde görüşleri en çok tartışılan kişilerden biri olan **Popper** da benimsemektedir. **Popper**'a göre de, sosyal bilimler henüz Galileo'sini bulamamışlardır (**Hutchison**, 1980, s. 186).

Bu çerçevede bakıldığında , iktisat yöntembilimcilerinin büyük bir kısmı, **Kuhn**'un görüşlerini tartışmakta, fakat iktisadi düşünce tarihini onun kavramsal şemaları ile bakma konusunda oldukça ihtiyatlı davranmaktadırlar. Denebilir ki, 1960 sonrası bilim felsefesinin bir sacayak oluşturan **Kuhn**, **Popper** ve **Lakatos** üçlüsünden, **Popper** veya **Lakatos**'un yaklaşımı, uygulama alanında iktisatçılara daha cazip gelmektedir (**Baumberger**, 1977; **Blaug**, 1980; **Leijonhufvud**, 1980; **Coats**, 1969, 1980; **Latsis**, 1980; **de Marchi**, 1980).

Paradigma veya **bilimsel devrim** kavramlarını kullanan yöntembilimcilerin, bu kavramları **Kuhn**'un yüklediği anlamları yükleyerek kullandıklarını söylemek bir hayli zor olduğu için **Kuhn**'u iktisat metodolojisine aynen uyarlamaya çalıştıklarını düşünmemek gerekir. Üstelik temel kavramları konusunda **Kuhn**'un kendisi bile yeterince net değildir.

Bu bağlamda, "paradigma", "paradigmal geçiş", "normal bilim", "bilimsel devrim" gibi kavramların, iktisat bilimindeki teorik gelişmelerin açıklanmasında çok fazla kullanışlı olmadıkları görüşü ağırlık kazanmaktadır (**Bronfenbrenner**, 1971; **Leijonhufvud**, 1980, **Blaug**, 1983, ss.719-20;). Hatta, **Blaug**, tırnak içindeki kullanımları dışında "paradigma" kavramının iktisada sokulmaması gerektiğini savunmaktadır (**Blaug**, 1980, s. 149). Mesela, **Donald F.**

Gordon, 18. yüzyıldan bu yana, görece serbest piyasa içerisinde ençokiaştırıcı birey postülasının temel iktisadi paradigmayı oluşturduğunu söylemekle birlikte, bunun o zamandan beri devrimsel bir değışime uğramadığını savunmaktadır (Gordon, 1965, ss. 123-24). Benjamin Ward da benzer şeyler söylemektedir (Ward, 1972, ss. 34-48).

İktisat metodolojisinde Kuhn'un görüşlerinin bütünüyle uyarlanmaya çalışıldığı bir çalışma yok gibidir. Aslında bunca etkisine rağmen Kuhn'un hiç bir sosyal bilim dalında bu bağlamda bir uyarlamasından bahsedilemez. Çünkü, az önce değinildiği üzere, sosyal bilimler henüz, doğal bilimlerde olduğu gibi, paradigma kuramamışlardır. Bu yüzden, sosyal bilimlerdeki teorik gelişmeler, Kuhncu anlamda, bilimsel devrim olarak nitelenememektedir. Aslında Kuhncu anlamda iktisadın, preparadigmatik bir bilim olduğu da söylenemez (Redman, 1991, s. 151).

Martin Bronfenbrenner'in 1971 yılında yayınlanan, **"Structure of Revolutions" in Economic Thought** adlı makalesi bu konuda, iktisat özelindeki güzel örneklerden birisidir.

Bronfenbrenner öncelikle, doğal bilimlerdeki Batlamyus astronomisi, simyacı kimya ve suyuğu (humoral) tıp örneklerine benzer, yerine yeni teoriler benimsendiğinde tamamen değersiz hale gelip bütünüyle terkedilen paradigmalara iktisatta sözkonusu olmadığını belirterek başlar. Ardından iktisadi düşüncenin gelişiminde birbiriyle rekabet halindeki **"paradigmalara"**, birbir yerlerini almalarının sözkonusu olmadığını, tersine farklı bakış açılarının sentezlenmesinin daha sık görüldüğünü vurgular (Bronfenbrenner, 1971, ss. 137-138). Bu yargı, iktisat yöntembilimcileri tarafından paylaşılmaktadır (Leijonhufvud, 1980, s. 68; Blaug, 1983, s. 720).

Bronfenbrenner daha sonra, iktisatta devrim olarak nitelenebilecek durumları tek tek ele alır. İlk muhtemel devrim, **klasik okuldur**. Laissez-faire görüşü, bu okulla beraber iktisada

girmiştir. Bu devrim için geleneksel tarih, **Adam Smith**'in **Milletlerin Zenginliği** adlı klasik eserinin yayınlandığı 1776 olmasına rağmen **Bronfenbrenner**, **Smith**'in eserinde yeralan ve pozitif ve normatif ekonominin konularıyla ilgili bir çok temayı içerdiği için **Davit Hume**'un **Political Discourses** isimli eserinin yayınlandığı 1752 tarihini daha çok benimsediğini ifade eder.

İkinci muhtemel devrim, **Bronfenbrenner**'a göre, **Alfred Marshall** ve halefi **A. C. Pigou**'nun himayesinde gelişen **fayda devrimidir**, tarih de 1870.

Üçüncü muhtemel devrim de, Neoklasik Cambridge Okulu'nun düşüşü ile ortaya çıkan **Keynesci Devrim**'dir, tarih de **Genel Teori**'nin yayınlandığı 1936. Bu tarih, **E. H. Chamberlin**'nin **Monopolist Rekabet** ve **Joan Robinson**'un **Eksik Rekabet** isimli eserlerinin yayınlandığı 1933 yılına da indirilebilir.

Bronfenbrenner, iktisatçıların kendi disiplinleri içinde önerebilecekleri bu en iyi üç devrimden hiç birisinin astronomide, Kopernik, fizik de **Newton** ve biyolojide **Darwin** devrimleriyle hiç bir şekilde bir tutulamayacağını söyler (**Bronfenbrenner**, 1971, s. 139).

Klasik okulu ele alacak olursak, ne tür bir dönüşümle karşılaştığımızı bakalım. Bu okulun, kavramlara **Kuhn**'un verdiği anlamda "normal bilim" veya "paradigma" oluşturduğunu söylemek bir hayli zordur. **Hume** öncesi yahut **Smith** öncesi iktisat, ahlaki vaazlar, külçecilik, merkantilizm ve fizyokrasinin garip bir toplamıydı; buna embriyo halindeki *laissez-faire* de eklenebilir. Gerek merkantilizmde, gerekse fizyokraside aynı tema farklı içeriklerle dolduruluyordu. Temel sorun şuydu: Hangi toplumsal sınıfın menfaatleri toplumun tümünün menfaatleriyle daha yakın ilişki içindedir. Bu soruya merkantilistler ticaretle, imalatla, daha da önemlisi doğrudan veya dolaylı olarak ihracatı teşvik eden, ya da ithalatı ikame edecek işlerde çalışan sınıf olarak cevaplıyordu. Çünkü merkantilistlere göre, her ne kadar aralarında tam bir ittifaktan sözedilemez ise de, bu mesleklerin temel özelliği lehde

dış ticaret dengesine olan katkılarıydı. Bu da ancak başka ülkelere mal satarak ülkeye bol miktarda altın gümüş ve değerli maden sokmakla sağlanabilirdi. Onlara göre, bir ülkenin zenginliğinin en temel göstergesi sahip olduğu altın, gümüş gibi zamanın ticaretinde para birimi olarak kullanılan değerli madenleriydi (Staley, 1992, s. 328; Blaug, 1983, ss. 10-14; Özgüven, 1984, ss. 44-48).

Fizyokratlar ise bu tezin karşısında yer alıyorlardı. Onlara göre toplumun tümünün menfaati, tarımda çalışan sınıfın menfaatleriyle örtüşüyordu. Çünkü tarım, net artık sağlayan yegane üretim alanıydı. Medeniyetin oluşması için gerekli artık da, ancak tarımsal üretimde sağlanacak artışla başarılabilirdi (Staley, 1992, ss.31-38; Blaug, 1983, s. 24-29; Özgüven, 1984, s.69-76). Devlet eğer bir sınıfı koruyacaksa bu sınıf tarım sınıfı olmalıydı.

Bronfenbrenner tam bu noktada Klasik Okulun bir devrim değil, sentez başardığını ileri sürmektedir. Çünkü Laissez-faire'in esası, hiç bir toplumsal sınıfın kendine özgü bir şekilde toplumun tümünün menfaatlerini yansıtmadığı, dolayısıyla toplumun, diğerinin aleyhine herhangi bir sınıfı teşvik etmekten sakınması gerektiği tezidir. Buna göre, bütün toplumsal sınıfların çıkarları, birbirine rakip değil, tersine birbirini bütünler niteliktedirler. Herkes kendi menfaatini korumaya çalıştıkça toplum menfaati de korunmuş olacaktır. Daha da önemlisi toplumun menfaatinin korunmasına katkıda bulunmanın en iyi yolu kendi menfaatini korumaktır. Bronfenbrenner bunun iyi bir sentezden öte, bir devrim olarak nitelenmesinin zor olduğunu savunur (Bronfenbrenner, 1971, s.142). Aynı sentezlerin neoklasik ve keynesci devrim için de geçerli olduğunu söylenebilir (ss. 144-147).

Staley'in, fayda devriminin bir "paradigma değişimi" olduğunu söylemesi ise (Staley, 1992, s. 160), yukarıda değinildiği üzere, Kuhncu geleneğin tüm içerimlerinin hasaba katılmadığı genel kullanımlar çerçevesinde değerlendirilebilir. Aynı konuyu tartışan Hicks, bu bağlamda Keynes, Marks, Ricardo,

neoklasikler ve neomerkantilistlerin hala yaşadığının söylenmesinin mümkün olduğunu kabul etmekle birlikte (Hicks, 1980, s. 207), sözkonusu düşünürlerin iktisadi sürece bakış açılarında, **devrim** denebilecek köklü değişikliklerin olduğunu savunmaktadır (s. 209).

İktisadi çözümlene tarihinin anlaşılmasında yararlı bir kavramsal çerçeve olabilmesi için **Kuhn**'un kavramlarının aynen kullanılmak yerine, bazı değişikliklerin yapılarak yeniden tanımlanması uygun bir ara formül gibi görülmektedir (**Johanson**, 1983, s. 1106).

3. YAPISALCILIK

a) Anahatlarıyla Yapısalcılık

Yirminci yüzyıl batı düşüncesinin en belirgin özelliklerinden birisi, dilin siyasal, kültürel, epistemoloji ve metodoloji ile ilgili tartışmalarda, önceki dönemlere kıyasla merkezi bir konum kazanması olduğu söylenebilir. Bu alanda, görüşleri en etkileyici olan kişilerin başında şüphesiz **Wittgenstein** gelmektedir. **Wittgenstein**'in, *Tractatus*'da yeralan "dilın dünyanın bir resmi" olduğu yollu tezi 1930lu yıllarda büyük ilgi görmüş, özellikle de mantıksal pozitivistlerden övgüler almıştı. Buna göre dış dünyadaki nesnelere insan zihninde anlam kazanabilmeleri dilin resmetme işlevi sayesinde mümkün olmaktadır. Dış dünyadaki olay ve durumlar ile dili oluşturan kelime ve o kelimeler arasındaki ilişkilerin mantıksal yapısı aynı olduğu için dil dış dünyayı resmeden bir saydam araç konumundadır (**Wittgenstein**, 1985; **Magee**, 1985, ss. 105-19; **Demir**, 1992, ss. 39-44; **Sunar**, 1986, ss. 95-105).

Wittgenstein, 30 yıl aradan sonra yazdığı ikinci kitap olan *Felsefi Araştırmalar*'da ise tam tersi bir görüş ileri sürmektedir. Onun bu yeni yaklaşımını geliştirirken ünlü iktisatçı **P. Sraffa** tarafından etkilendiği söylenmektedir (**Davis**, 1988, s. 29). Bunu doğrulayıcı nitelikte, **Wittgenstein**'in *Tractatus*'da açıkladığı dil teorisini değiştirmesine neden olan olaylardan birisini yakın dostu ve öğrencisi **Norman Malcom** şöyle anlatmaktadır:

"Bir gün (sanıyorum trende giderken) **Wittgenstein** durmadan, bir önermenin ve o önermenin betimlediği şeyin aynı 'mantıksal yapıya' sahip olmaları gerektiği

üzerinde ısrar edince, Sraffa bir elinin parmak uçlarıyla, Napolilerce bezginlik ve aşağılama anlamına gelecek bir şekilde, çenesinin altını kaşır ve sorar: 'Peki benim şimdi önerdiğim şeyin mantıksal biçimi nedir?' Sraffanın bu soruyla verdiği örnek karşısında, Wittgenstein, bir önermenin betimlediği gerçekliğin resmi olduğunda ısrar etmenin saçma olabileceği duygusuna kapılmaya başlar" (Aktaran Sunar, 1986, s. 118).

Bu yeni ve yaygın adıyla **dil oyunları yaklaşımına** göre ise, dil dünyanın bir resmi değildir, fakat insanlar ancak dil aracılığı ile, onun dolayımından geçirerek dünyayı anlayabilirler. Dünyanın bize anlamlı gelmesinin arkasında dilin örgütleyici gücü yatmaktadır. Dış dünyayı ancak dilin imkanlarıyla kavrayabildiğimiz için, yaşam biçimleriyle dil içiçe geçmiştir ve bu yüzden gerçekliğin tümünü resmedecek saydam bir dil yoktur. (Wittgenstein, 1968; Magee, 1985, ss. 119-26; Demir, 1992, ss. 44-46; Sunar, 1986, ss. 118-20). Dilleri anlamlı kılan, onların içinde üretildikleri yaşam tarzlarıdır. "Denebilir ki, veri olarak kabul edilmesi gereken şey *yaşam biçimleridir*" (Wittgenstein, 1968, s. 226, vurgu aslında var). Yaşam biçimleri de, dil sayesinde yeniden üretilebildikleri için, "dil toplumsal yapının altyapısıdır" (Sunar, 1986, s.120).

Wittgenstein'in bu yaklaşımı değişik alanlarda birçok düşünüre ilham kaynağı olmuştur. Bunların başında **Ferdinand de Saussure** gelmektedir. Ona göre de dil, dış gerçeklikte varolan nesnelere temsil etme ve anlamlandırma aracı değildir. Dilsel yapı **pozitif terimleri olmayan bir farklar sistemidir**. Dilin temel birimi olan **gösterge, gösteren ve gösterilen** olmak üzere ikiye ayrılır. Dilin yapısı içinde herhangi bir gösterge, anlam ve değerini, kendisini başka göstergelerden ayıran **fark** ile kazanır. Dilin temel özelliği, onun bu farklar sistemine dayanması ve göstergelerin temellerinin **negatif** olmasıdır. Bu, dilin içindeki terimlerin birbirleriyle düzenli bir zıtlık ilişkisi içinde oldukları ve bu nedenle de birbirlerini gerektirdikleri anlamına gelmektedir. **Anlam**, bu

farklar sistemi tarafından üretilir: Göstergelerin anlamları, pozitif özellikler olarak onlara içsel değildir, tersine her göstergenin kimliği, onun diğer göstergelerden farklılaşması sayesinde ortaya çıkar. Bu, bir terimin olduğu yerde başka bir terimde mutlaka olması gerektiği anlamına gelmektedir (Mutman ve Yeğenoğlu, 1992, s. 49).

Dolayısı ile yapısalcılığa göre, bir dil içinde bulunan hiç bir kavram, o dilin diğer kavramlarından bağımsız olarak bir anlam taşıyamaz. Ona anlam kazandıran, içinde yer aldığı dilsel sistemdeki diğer kavramlarla olan ilişkisidir. Saussure bu konuda satranç oyununu örnek vermektedir. Satranç oyununda taşların değerlerinin, tahta üzerindeki konumlarına bağlı olarak belirlenmesi gibi, dildeki kelimelerin anlamları da, dil sistemi içindeki konumlarına göre belirlenmektedir. Kavramların dil içindeki işlev ve konumları birbirine eşit olmadığı için, her kavramın anlam yükü de, dil içinde taşıdığı öneme, dolayısıyla sahip olduğu iktidara göre, değişmektedir (Rossetti, 1990, ss. 227-28).

b) Bilimsel Teorilerin Yapısalcı Çözümlemesi ve İktisat

Bilim felsefesindeki diğer yaklaşımlar gibi, bilimsel teorilerin yapısalcı çözümlemesi de, önce doğal bilimlerdeki teorilerin açıklanmasına yönelik olarak geliştirilmiştir. Yaklaşım ilk olarak Joseph Sneed'in 1971 yılında yazdığı **Matematiksel Fiziğin Mantıksal Yapısı** isimli eserinde önerilmiştir. Daha sonra Wolfgang Stegmüller tarafından geliştirilmiş, termodinamik, biyoloji ve iktisat da dahil, bir çok bilim dalındaki teorilerin değerlendirilmesinde uygulanmıştır (Beatty, 1980; Lloyd, 1984; Stegmüller, Balzer ve Spahn, 1982)

Yapısalcı yaklaşım, uylaşımçılık, araçsalcılık ve faydacılıkla aynı zemini paylaşmakla birlikte, bilimsel teorilere geleneksel

bakıştan köklü bir kopuşu ifade etmektedir. Geleneksel yaklaşım, bilimsel teorileri, doğru veya yanlış olabilen ve deneysel verilerle olan ilişkileri çerçevesinde onaylanan, ya da yanlışlanabilen önermeler kümesi olarak görüyordu.

Yapısalcı yaklaşıma göre ise bilimsel teoriler, önermeler olarak değil yapılar olarak görülmelidir. Bu teorik yapılar, deneysel iddialarıyla belirli sistematik mantıksal ilişkilerle birbirine bağlıdırlar. Bilim felsefecileri yahut yöntembilimcilerin işi de, bu mantıksal ilişkileri belirlemektir (Hands, 1985, s. 305).

Geleneksel yaklaşımların tersine yapısalcı yaklaşıma göre, bir bilimsel teori deneysel varlıkların davranışlarıyla ilgili bir önermeler kümesi olarak görülmediği için, teorilerin yanlış veya doğru olduklarını sormak anlamlı değildir (Stegmüller, 1975 s. 92). Çünkü, "bir bilimsel teori sadece bir hüküm tanımlar" (Hands, 1985, s. 306).

Bütün teorilerin formel yapısı "x bir P'dir" biçimindedir. Deneysel dünyadaki gözlemlerimizden hareketle formüle ettiğimiz önermeler, böyle bir teori ile uyum sağlamayabilir. Teorinin yapısına uygun olan, yani aksiyomlarının gereklerini karşılayan varlıklar teoriye uygulamaya konu olan birer model oluştururlar. Bir örnek özelinde konuyu açalım:

Keynesci Gelir-Harcama Teorisi bir Keynesci Ekonomiyi dayanak alır. Keynesci bir ekonominin doğru yahut yanlış olması sözkonusu değildir. Bu çerçevede deneysel incelemeye konu olan hipotez şöyle olabilir: "1960'lardaki Amerikan ekonomisi bir Keynesci ekonomiydi." Bu önerme doğru da olabilir, yanlış da. Dolayısıyla bu, Keynesci Teoriye bir model oluşturur. Ancak "Amerikan otomobil endüstrisi" Keynesci Teoriye bir model oluşturmaz. Çünkü model teorinin dili ile kavranabilir olmalıdır. Kuşkusuz potansiyel modellerin tümü, fiili modeller olmayabilir. Bu yüzden fiili modeli bulunmayan teoriler yanlışlanmış olamazlar. Zira modelin bulunup bulunmaması, doğrulama veya yanlışlama getirmez. Ancak modellerin doğruluğundan yahut yanlışlığından

bahsedebiliriz. Bunların doğruluk yahut yanlışlıkları da kurama uyup uymamalarına göre belirlenir. Yani, modelin yanlışlığı, sadece o modelin, teorinin bir örneği olmadığını gösterir. Bir teorinin tüm modellerini $M(T)$ ve olması mümkün modellerini de $M_m(T)$ simgeleriyle gösterecek olursak arada $M(T) \subseteq M_m(T)$ ilişkisini elde ederiz. Belirli bir teori çerçevesinde çalışan bilim adamları, yalnızca $M_m(T)$ 'in unsurlarıyla ilgileneceklerdir. Bu bilim adamlarının deneysel etkinliği, $M_m(T)$ 'nin değişik elemanlarının $M(T)$ 'nin de elemanları olup olmadığını kontrol etmekten meydana gelir (Hands, 1985, s. 307).

Teorilerin yapısalcı çözümlemesi, iktisat metodolojisinde gündemi işgal eden iki sorunu çözüme kavuşturmaktadır. **Birincisi**, bu yaklaşım, iktisadi teorilerin sınanabilmek için doğrulanabilir veya yanlışlanabilir bir formda ifade edilme gerekliliğini ortadan kaldırmaktadır. Çünkü bilim adamlarının deneysel etkinliğini, teorileri sınamaktan potansiyel modellerin ne kadarının teorilerin gerçek modelleri olduklarının incelenmesine kaydırmaktadır. Buna paralel olarak bilimsel düşünce içerisindeki bilim ötesi görüş ve yaklaşımların ayıklanması sorun olmaktan çıkmaktadır. (Hands, 1985, ss. 322-323).

Bilimsel teorilerin yapısalcı çözümlemesi, **ikinci olarak**, gözlemin kuram yüklülüğü sorununa bir çözüm önermektedir. Bu sorun, daha önce değindiğimiz üzere, pozitivist felsefenin kuramsal ve deneysel yahut gözlemsel önerme ayırımına yapılan itirazdan kaynaklanmaktaydı. Bu itiraza göre, hiçbir şey kuram dışı değildir, her gözlem bir kuramın çerçevesinde yapılabilir. Dolayısıyla kuramla çelişen saf deneysel yahut gözlemsel önerme mümkün değildir (Suppe, 1974, s. 191).

Bu soruna yapısalcı yaklaşımın getirdiği çözüm ise şöyledir: Bir terim veya işlev, ölçümü T teorisinin bazı uygulamalarının doğru olmasını gerektiriyorsa teoriktir, gerektirmiyorsa teorik değildir (Stegmuller, 1979, s. 10).

Sosyal bilimlerde ileri sürülen teoriler ile doğal bilimlerde

ileri sürülen teorilerin farklılığı, bu yaklaşımın iktisatta kullanılmasını zorlaştırmaktadır. Her şeyden önce yapısalcı yaklaşım, teorinin aksiyomatize edilmesini, yani tüm aksiyomlarının açık bir şekilde ortaya konmasını gerektirmektedir (Suppes, 1974, s. 267). Bu, doğal bilimler için mümkün olmakla birlikte sosyal bilimlerde pek mümkün değildir. Ancak iktisadın oldukça fazla matematik kullanan modelleri için geçerli olabilir. Nitekim, bu yaklaşımın iktisat özelinde daha çok Genel Denge Teorisi özelinde uyarlanmaya çalışıldığını görmekteyiz (Hands, 1985, ss. 315-19).

4. YAPIBOZUMCULUK

a) Yapısalcılıktan Yapıbozumculuğa

Yapıbozumculuk da, yapısalcılık gibi, sosyal bilim metodolojisine dilbilimden geçmiş bir kavramdır. Postmodernizmin önemli isimlerinden Derrida'nın geliştirdiği bu yaklaşım iktisat metodolojisi için oldukça yeni olmakla birlikte ilgi çekici ve etkileyicidir. Önce yapıbozumculuğu ele alıp daha sonra iktisattaki uyarlamasına değineceğiz.

Yapıbozumculuğun öncüsü Fransız düşünür J. Derrida, dilin temellerinin negatif olduğu ve dilsel yapının karşıtlıklardan oluştuğuna ilişkin tezleriyle yapısalcılıkla hemfikirdir. Ona göre, bir yapı içindeki terimler, kutuplaşmış olarak var oldukları için, aynı değeri taşımazlar. Terimler arasında bir egemenlik ilişkisi vardır. Terimlerden bir tanesi egemen bir konuma sahipken, diğeri onun "ötekisi" olarak tabi bir statüye sahiptir. Bu hiyerarşik yapının temel özelliği, egemen terimin bir başka terimi, kendi karşıtı, kendi olmayan veya öteki olarak olumsuzlaması sayesinde kendini kurmasıdır (Derrida, 1987).

Ayrıca Derrida, varolan sisteme kendisinin dışından, hazır, açık seçik ve temiz bir seçeneğin içinden eleştiri getirmenin de mümkün olmadığını savunmaktadır. Zira hiçbir hazır seçenek, hiçbir temiz kimlik, hiçbir mutlak anlam olamaz, çünkü her bir kimlik, her bir köken öteki ile ilişki içinde belirlenmektedir (Mutman ve Yeğenoğlu, 1992. ss. 52-54).

Bu nedenle Batı düşüncesi kendisini hep ikici karşıtlıklar üzerine temellendirmektedir: Ruh-madde, kültür-doğa, varlık-yokluk, erkek-kadın, zihin-beden, batı-doğu vb. Birbirini zıtlayarak varolan bu kavramların nihai anlamları, onların iktidar durumlarıyla ilişkilidir.

Bu düalist karşıtlıklar içinde de bazı kategoriler diğerlerine göre önceldir. Örneğin, doğal, rasyonel ve erkek kategorileri, suni, duygusal ve kadın kategorilerine göre ncel, imtiyazlı ve belirleyicidir (Rossetti, 1990, s. 229).

Aynı Şeyi Batı-Doğu veya beyaz-zenci zıtlıkları için de söyleyebiliriz. Batı ve beyaz, Doğu ve zenciye egemen ve üstün durumdadır. Madde-zihin karşıtlığında ise idealist felsefede zihin, materyalist felsefede de madde iktidardadır.

Buradan hareketle Derrida, anlamın metin içinde donuk olarak okuyucuyu beklemediği sonucuna varmaktadır. Metindeki bu iktidar ilişkisi, ancak okuyucunun yorumuyla somutlaşmaktadır. Kavramların metin içindeki konumları, okuyucu ile birlikte hep yeniden üretildiği için, anlam da sürekli yeniden kurulmaktadır. Aynı metni okuyan farklı kişiler ondan farklı anlamlar çıkarabilecekleri gibi, metni yazan kişi de, değişik zamanlarda kendi yazdığı metinden değişik anlamlar çıkarabilir.

Derrida'ya göre batı metafiziğinin temel özelliği olan akılmerkezci (logocentric) düşünce biçimi, göstergelerin ve temsillerin ötesinde bir hakikati, özü arama çabasıdır. Böyle bir çaba, dilin, anlamın ve bilginin **kendinden menkul, yansız ve saydam** olduğunu varsayar. Böyle bir anlayış üzerine kurulmuş olan söylemlerin sorgulanmasının yolu da **yapıbozumculuktur**.

Yapıbozumcu yöntemle bir metnin incelenmesi için iki işlemin yapılması gerekmektedir. Birincisi **tersine çevirme** (reversal) işlemidir. Buna göre, egemen terim, konumunu ve kimliğini, diğer terimi olumsuzlaması sayesinde kurduğuna göre, bu egemenliğin ve ayrıcalığın ortaya çıkarılması ve tabi, değersiz kılınmış terime değerinin yeniden kazandırılması gerekir. Bir başka deyişle, tersine çevirme işlemi, o ana kadar bastırılmış olan terimi egemen terimin terine koyarak ikilemin başaşağı edilmesidir. İkinci işlem **yerinden oynatma** (displasement) işlemidir. Bununla da egemen terimin tabi terime olan bağımlılığı ortaya çıkarılmalıdır (Mutman ve Yeğenoğlu, 1992, ss. 53-54; Rossetti, 1990, s. 230).

Kısaca, yapıbozumculuk bize, metinlerin içindeki terimlerin bir iktidar ilişkisiyle oluşan zıtlık çerçevesinde kurulduğunu ve anlamın bu zıtlığın sonucu meydana geldiğini söylemektedir. Zıtlıkları ortadan kaldırmak ise anlamı ortadan kaldırmak olacağı için, yapıbozumcu zıtlığın taraflarının konumlarını değiştirerek metnin çözümlenmesini amaçlar. Böylece mevcut metinde anlamın nasıl ve hangi kavramların merkez alınarak kurulduğunu görmemizi sağlar.

b) İktisatta Yapıbozumculuk

Jane Rossetti iktisatçıların yapıbozumculuğu ile ilgilenmeleri için en az üç nedenin olduğundan bahseder. Birincisi, yapıbozumculuk iktisatla ilgili dil konusundaki son çalışmaları birbirine bağlamaktadır. İkincisi, bu iktisadi düşünce tarihine yeni bir yaklaşım getirmektedir. Üçüncü olarak da yapıbozumculuk, iktisatçıların **gerçekte ne yaptıklarını** anlamamızı sağlayan yeni bir yaklaşım sunmaktadır (Rossetti, 1990, s. 225).

Bu çerçevede Robert Lucas'ın Keynes'i yorumlayışını ele alan Rossetti, özellikle iradi işsizlik ve gayri iradi işsizlik kavramlarının, birbirinden bağımsız olarak varolan birer kavram olmadıkları ve nasıl birbirini gerektirdikleri konusundaki görüşlerine değinir (s. 232). İktisadi teorilerin bazı kavramlara merkezi bir konum yükleyerek diğer kavramları, onların ışığında yeniden tanımladıklarına işaret ederek, bireyin yahut makro ekonomik büyüklüklerin değişik yaklaşımlardaki ele alınışlarını örnek gösterir (s. 233).

Öte yanda herhangi bir iktisatçının kitabını yahut makalesini ele alarak hangi kavramların merkezi, hangilerinin de çevresel nitelik taşıdığını belirlemenin iktisadi gerçekliği daha iyi anlamamıza yardımcı olacağını söylemek yapıbozumculuğun ilkelerine ters düşer. O zaman bu yöntemin iktisatçılar için anlam

ve önemi nedir?

Bir iktisatçı için yapıbozumculuğu benimsemek, her şeyden önce, geleneksel ilerlemeci, hatta **Kuhncu** veya **Lakatoscu** anlamdaki, bilim anlayışını terketmek demektir (Davis, 1990, s. 246). Bu, yapıbozumculuğun, nihai gerçeğe ulaşma amacının, gerçekliğin açıklanmasını mümkün kılacak nihai açıklama biçimlerinin olabileceği, dolayısıyla anlamın bağlam bağımlı olmadığı varsayımına olan itirazının doğal bir sonucudur.

Dolayısıyla bir yapıbozumcu için **Lucas** ile **Keynes**'in işsizlik tanımlarından hangisinin daha doğru olduğu sorusu anlamlı değildir. Her ikisi de bir iktisatçının ekonomiyi algılama biçiminin birer tezahürüdürler. Ancak bütün kavramların zıtlarıyla birlikte tanımlanması, mesela, iradi işsizlik ve gayri iradi işsizliğin birbirinin zıttı olarak tanımlanması sonuçta bu iki kategoriden herhangi birisine ait bir durumun gözlemlenmesinin imkansız olmasının iktisatçıya yardımcı olmak şöyle dursun, bir karışıklık yaratacağı itirazı çok fazla haksız görülmemelidir (Puro, 1990, s. 254).

Bu yüzden yapıbozumcu yaklaşım ekonominin "gerçekte" nasıl çalıştığını öğrenmemizi sağlayan değil, böyle bir amaca ulaşılmasının imkansız olduğunu söyleyen bir yöntemdir. Yaşadığımız dünya ile sahip olduğumuz teoriler birlikte düşünülmelidir.

"İktisadi ve siyasal teoriler hem entellektüel dünyamızı, kategorilerimizi ve bakış açımızı biçimler hem de onlar tarafından biçimlenirler" (Rossetti, 1990, s. 241).

Bu yöntemle, hangi teorinin daha iyi, yahut daha kullanışlı olduğunu da belirlemek mümkün değildir. Zira yapıbozumculuk, kural koyucu bir nitelik taşımamaktadır. Anlam gibi, yöntemin de bağlamsal olduğunu ifade eden ve bu nedenle teorilerde herhangi

bir değişiklik yapılmasını öngörmeyen ancak nihai açıklama yapmamızın imkansız olduğunu bilmemizin, yapabildiğimiz "en iyi" açıklamayı yapmamızı engellemeyen, uygulamacıların kabullendikleri her yöntemi aynı dercede meşru gören bir yaklaşımdır (Rossetti, 1990, ss. 241-42).

5. SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

a) Dil Çözümlemesinden Söylem Çözümlemesine

1. Tarihsel Gelişim

Sosyal bilimlerde son yirmi yıl içerisinde görülen en ilginç metodolojik gelişmelerden birisinin, hiç şüphesiz oldukça farklı sosyal bilim dallarının dil çözümlemesine olağanüstü ilgi göstermeleri olduğu söylenebilir. Dilbilimsel çözümleme, psikolojiden antropolojiye kadar bir çok alanda, bireysel davranış ve sosyal ilişkilerin anlaşılması için anahtar bir işlev yüklenmiştir (Macdonell, 1986, ss. 9-23).

1960'lı yıllardan itibaren başlayan bu ilgi, öncelikle yapısalcılık biçiminde kendisini göstermiştir. Yapısalcılık, temel belirleyici olanın yapıyı meydana getiren öğeler değil, bizzat yapının kendisi olduğu üzerinde durarak, parça-bütün ilişkisini bütüncü bir yaklaşımla dil özelinde ele alıyordu. Bunun metodolojik açılımı üzerinde yapısalcılık bölümünde durmuştuk.

Ancak dil çözümlemesi, önce kelimeler arası ilişkiler, yüklem-özne ilişkileri, kullanılan sıfatlar, kelimelerin kullanım sıklığı, cümlelerin uzunluğu veya kısalığı gibi oldukça geniş bir alana yayılmakta idiye de, sonunda yazılı metinlerle sınırlı

kalıyordu. Öte yanda L. Staraus'tan sonra antropolojik çalışmalar, masalları, mitleri, öyküleri de inceleme alanına almaya başlayınca yapısalcı dil çözümlemesi yeni bir çehre kazandı. Ayrıca, sosyolinguistiğin, sosyal bağlamda dilin rolünü gündeme getirmesi, sadece sosyolojik araştırmalarda sözlü iletişimin önemini ortaya koymakla kalmadı, buna ek olarak, yeni alt disiplinlerin ortaya çıkmasına da neden oldu.

Bu gelişmelere paralel olarak 1970'li yılların başlarında, sosyolojide paradigmatik bir kayma gözlemlendi. Kayma, makrodan mikroyaydı. Sosyal yapılar makro düzeyde yaklaşan teoriler eleştirilmeye, dikkatler, günlük sosyal etkileşim ve mikro düzeydeki sosyal gerçeklik kategorilerinin sağduyusal yorumlamalarına yönelmeye başladı. Böylece gündelik konuşma ve ilişkileri konu edinen mikro çalışmalar daha fazla önem kazandı. Sonuçta, dil ile bir sosyal eylem olarak dilin kullanımı birbirinden ayrıştırılarak ayrı bir inceleme konusu haline geldi. Aynı gramatik ifadelerin, farklı sosyo-kültürel veya ideolojik bağlamlarda çok farklı işlevler görüp değişik anlamlara gelmesi, söylem çözümlemesi yaklaşımını gündeme getirdi (van Dijk, 1985, s. 3-8).

2. Söylem ve Söylem Çözümlemesi

Dil çözümlemesinden farklı olarak bu yeni yaklaşım, sözlü sözce (utterances) sadece kelimeler olarak değil, aynı zamanda belirli bir sosyal eylem türü olarak görmektedir. Buna göre, konuşmacı veya dinleyicinin inanç, bilgi ve anlayışına göre kelimeler veya cümleler, belirli bağlamlarda kullanıldıklarında, yeni anlamlar veya işlevler kazanmaktadırlar. Dolayısıyla cümlelerin formel gramatik yapısı, bize kendiliğinden bu bağlamsal anlamı vermemektedir. Bu yüzden dilin soyut ilkeleriyle, bu somut bağlamların ilişkilerinin de incelenmesi gerekmektedir. Bu da

ancak söylem çözümlemesi ile yapılabilir.

Bu çerçevede söylem "geniş anlamı ile iktidar ilişkileri ile beraber geliştirilen kendi içinde mantıksal tutarlılığı olan bir düşüncenin, yazılı veya sözlü olarak anlatımı"dır (Demir ve Acar, 1992, s. 334). Söylem çözümlemesi de, yazılı yahut sözlü anlamın veya anlam ifade eden ilişki, ya da davranışın insanlar arası karşılıklı etkileşim ve sosyal bağlam içinde çözümlenmesidir. İleri sürülen bir önerme yahut kullanılan bir kelime nerede ve hangi ifadelere karşılık olarak kullanıldığına göre anlamı değiştiği için, sosyal bağlam hesaba katılmadan yalın dil çözümlenmesi çok fazla bir anlam ifade etmemektedir (Macdonell, 1986, s. 1-7).

Sosyal gerçekliği ele alma yöntemi olarak söylem çözümlemesi yaklaşımının Althusserci gelenekle de bağlantısı kurulabilir. Bilindiği üzere Althusser'in ortodoks marksist düşünceye zıt temel tezi, ideolojinin başka pratikler tarafından belirlenen değil, aynen diğer yapılar gibi, hem belirleyen, hem de belirlenen bir konumunun olduğuydu (Althusser ve Balibar, 1970, s. 316).

Althusser'e göre, ideoloji toplumdaki söylemelerin içine sinmiş bağımsız bir değişkendir. Bütün yazılı metinlere de sızmış olan bu bağımsız değişkenin ortaya konabilmesi de semptomik okuma ile sağlanabilir. Semptomik okuma, "Bir yazılı metinde sorusu açıkça sorulmadan cevabı verilmiş soruların ortaya çıkarılarak, metnin bütünlüğü içinde yeniden ifade edilmesini amaçlayan okuma biçimi" dir (Demir ve Acar, 1992, s. 316). Althusser'in semptomik okuması, Foucault'un söylem yaklaşımı (Foucault, 1973) ile birleştirilince söylem çözümlemesi için kavramsal zemin hazırlanmış olmaktadır (Macdonell, 1986).

Söylem çözümlemesi yaklaşımı, tarihten, hukuka, sosyal psikolojiden felsefeye, pedagojiden iktisada kadar uzanan geniş bir alanda uygulanmaktadır (Örn. Danet, 1985; Struever, 1985; Kasher, 1985; Corsaro, 1985; Robinson, 1985; Klamer, 1983).

b) İktisatta Söylem Çözümlemesi ve Retoriksel Yaklaşım

İktisat metodolojisinde söylem çözümlemesi ve retoriksel yaklaşımın, birbirine çok yakın iddalar ileri sürdükleri için birlikte ele alınmaları uygun olacaktır. Kısa bir girişten sonra bu iki yaklaşımın temsilcileri kabul edilen Klamer ve McCloskey'nin görüşlerini ve bunlara yöneltilen eleştirileri ele alacağız.

İktisatta söylem çözümlemesi yaklaşımının temel varsayımı, iktisadi bilgi üretiminin bir sosyal eylem türü olduğu ve iktisatçıların eserlerinin de içinde yer aldıkları sosyal ilişkileri bağlamında ele alınması gerektiğidir. Buradaki en büyük zorluk, söylem çözümlemesinin nasıl yapılacağı sorunudur. Zira değişik sosyal bilim dallarında geniş uygulama alanı bulmasına karşın söylem çözümlemesi yaklaşımının genel geçer kuralları henüz mevcut değildir. Ancak sosyolojide yaygın olarak kullanılan biçimiyle kişinin kendisini ortaya koymasını sağlayan mülakat yöntemi bundan istisna tutulabilir (Corsaro, 1985, s. 167).

Mülakat yoluyla yapılan söylem çözümlemesi, genel olarak, bireylerin bilişsel bakış açılarını ve bunun çerçevesinde geliştirdikleri davranışlarını çözümlemeyi konu edinmektedir. Fakat mülakatın neleri, nasıl ve hangi çerçevede ortaya çıkaracağı da kendi başına bir sorun olmaktadır. Daha da önemlisi, bizzat mülakat yöntemi, açığa çıkarmayı amaçladığı söylemi paylaşmadan bunu yapamamakta, dolayısıyla da, onun bir parçası olmaktan kendisini kurtaramamaktadır (Klamer, 1983, s. 237).

Söylem çözümlemesini iktisada uyarlayan yöntem bilimciler, iktisatçı olmayı ve bir iktisatçı olarak bilgi üretmeyi bir sosyal eylem veya davranış türü olarak gördükleri için, iktisatçıların kendi kendilerini, meslektaşlarını, diğer bilim dallarındaki bilim adamlarını, toplumu, bilim dışı diğer bilgi türlerini... nasıl gördükleri ve kendilerini savunurken nasıl gerekçeler kullandıklarını bizzat

onlarla yapılan mülakatları veya kendilerini anlattıkları yayınlanmış anılarını çözümleyerek tesbit etmeye çalışmaktadırlar (Caldwell, 1991, s. 5). Bu çalışmalar, iktisadi etkinliğin daha önce üzerine yeterince eğilinmemiş ve gizli kalmış bazı noktalarını açığa çıkarmaktadır (Maki, 1988), s. 89).

Böylece iktisatçı bilim adamlarının, gerek yetiştirme, gerekse aktif üretim dönemlerinde, içinde buldukları entellektüel ortamların, kendi kişisel inanç, düşünce ve alışkanlıklarının, beklenti ve ihtiraslarının vs. onların bilimsel pratikleri üzerindeki etkisi gündeme getirilerek, dikkatler, iktisadi bilgi üretiminin kendisinin bir sosyal etkinlik türü olduğuna çevrilmektedir..

Bilim adamları ile yüzyüze görüşerek, onların mesleklerine, meslektaşlarına ve diğer bilim dallarına bakış açılarını, bilgi üretiminde fiilen izledikleri ilkeleri ortaya çıkarma yönteminin iktisada uyarlanması denemesi, sistematik ve başarılı bir şekilde ilk kez Arjo Klamer tarafından gerçekleştirilmiştir (Klamer, 1983; 1984; 1988, 1989). Klamer bu çalışmalarında, iktisadın değişik ekollerinin temsilcileri ile görüşerek, onların temel sorunlara, o sorunların çözümü için izlenmesi gereken yöntemlere bakış tarzlarını açığa çıkarmaya çalışmaktadır.

Klamer'in bu görüşmeler ve diğer çalışmalarında vardığı sonuçlar şöyle özetlenebilir. İlk sonuç, iktisatçıların ortak bir düzleme sahip olmamalarıdır. Yeni klasik, Yeni Keynesci ve parasalcı ekollerin önde gelen isimleriyle yapılan uzun mülakatlar sonunda, sözkonusu iktisatçıların, kuramsal ve deneysel sorunlar, somut politika önerileri, iktisadi konuların ortaya konuş ve ele alınışında izlenmesi gereken yol ve yordam gibi konularda anlaşmazlık içinde buldukları tesbit edilmiştir. Hatta çoğu zaman, üzerinde tartıştıkları konularda bile birbirlerini anlamamaktadırlar (Klamer, 1983, s. 237; 1984, s. 285).

İkinci sonuç, iktisatçıların ileri sürdüğü yahut savunduğu hiçbir argüman veya model istisna kabul etmez ve problemden bağımsız değildir. Yani, değişik ekollere mensup yahut bağımsız

iktisatçıların ileri sürdükleri hiç bir argüman kesin değildir ve hepsi de ancak içinde kullanıldıkları bağlamda anlam kazanmaktadırlar (Klamer, 1983, s. 243; 1984, s. 285).

Üçüncü olarak, iktisadi söylemde teori değerlendirmesi için kesin ölçütlerin olmaması, yani teori seçimi sorununun çözümsüzlüğü (Blaug, 1988, s. 27), değer yargılarının temel alınmasına neden olmaktadır. Gerek varsayımların, gerekse iddiaların savunulmasındaki üslubun seçilmesinde yargılar çok önemli bir rol oynamaktadırlar (Klamer, 1984, s. 284).

Dördüncü olarak, bütün bunlardan anlaşıldığı üzere, iktisatta teorileştirme, dünyayı keşfetmek değil onu kurmaktır. Bu açıdan parasalcılık veya Keynescilik gibi farklı söylemler, iktisadi dünyayı keşfetmek için birbirine düşman iki rakip değil, onu kurmanın farklı iki versiyonu olarak görülmelidirler (Klamer, 1988.).

İktisatçıların "fiilen ne yaptıklarını" belirlemenin diğer bir yolu, iktisatçıların makalelerinde, kitaplarında ve yaptıkları toplantılarda kendi teorilerini nasıl savduklarını, ne tür mantıksal çıkarımlar yaptıklarını, deney sonuçlarını nasıl değerlendirdiklerini, teorileriyle uyuşmayan olgularla karşılaşınca nasıl tepki gösterip ne tür manevralar yaptıklarını, değişik yöntemlerle ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Bu bağlamdaki söylem çözümlemesi çalışmaları daha çok iktisattaki temel kabul edilen klasikleri ve ders kitaplarını konu edinen metin çözümlemesi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Söylem tartışmaları çerçevesinde, iktisat ders kitaplarının incelenmesi (Örn. George, 1990; Klamer, 1990) yahut bir ekol veya ekol temsilcisinin görüşlerinin incelenmesi (örn. Klamer, 1984; Sebberson, 1990; Waller ve Robertson, 1990; Cullenberg, 1991) daha yaygın olarak kullanılmaktadır.

İktisat metodolojisinde söylem çözümlemesinin gündeme gelmesinde en önemli katkı sağlayan isimlerden bir diğeri kuşkusuz, Donald McCloskey'dir. *The Rhetoric of Economics* adlı makalesi (McCloskey, 1983) ve aynı adı taşıyan kitabı (McCloskey, 1985) oldukça tartışılmıştır (Caldwell ve Coats,

1984; Coats ve Pressman, 1987; Ancil, 1987; Labia, 1988; Fish, 1989; Hammond, 1990; Sebberson, 1990; Waller ve Robertson, 1990; Amariglio, 1990; Wendt, 1990; Seiz, 1990; McCloskey, 1987, 1988a, 1988b, 1989). Bu eserleriyle McCloskey, Feyerabend'in, bilimde başarının ancak metodolojideki kuralları kırmakla sağlanabileceği tezini, iktisat özelinde göstermeye çalışmaktadır (Swaney ve Premus, 1983, s. 1140).

Başka bir açıdan bakılırsa McCloskey, esas olarak retorik tartışmalarını bilim alanına taşımaktan öte bir şey yapmamaktadır. Ona göre retoriğin bilim alanına da sızması pek rahatsızlık verecek bir husus değildir. Zira "dil ve retorik düşüncenin elbiseleridirler" (Sebberson, 1990, s. 1019). Bunlardan arınmaya çalışmanın çok mantıklı bir gerekçesi de yoktur.

Temel tezi şöyle özetlenebilir. İktisatta egemen yaklaşım olan modernizm artık ölmüştür. Modernist metodolojinin amaçları arasında yer alan, bilim nedir, hakikat nedir gibi sorulara cevap aramak bir zaman israfıdır (McCloskey, 1984, s. 580). Ona göre, "Bir bilim, hakikati bilmenin bir yolu değil, bir nesnel kümesi ve onlarla ilgili bir konuşma yoludur" (McCloskey, 1985, s. 105). İktisat özelinde bir örnek verecek olursak, "Paranın miktar teorisi veya bölüşümün marjinal üretkenlik teorisinin ikna edici, ilginç, kullanışlı, mantıklı, uygulanabilir ve kabul edilebilir olduğuna karar vermiş isek, ayrıca onun doğru olduğunu bilmeye ihtiyacımız yoktur" (McCloskey, 1985, s. 47).

McCloskey iktisat ve diğer sosyal bilimlerde egemen olan modernizmi şu özellikleri ile karakterize eder.

1. Bilimin amacı öndeyi ve kontroldür.
2. Bir kuramın doğruluğunu, sadece gözlemlenebilir içerimleri (ya da öndeyileri) belirler.
3. Gözlemlenebilirlik, nesnel ve tekrarlanabilir deneyler gerektirir; insanlar yalan söyleyebileceği için sadece insan öznelerine sorular soran anketler kullanışsızdır.

4. Bir kuramın yanlışlığının ispatı, ancak ve ancak bir deneysel içeriminin yanlışlığının ispatı ile mümkündür.
5. Nesnellik değerlidir; nesnel ile öznel birleştirilemeyeceği için, öznel "gözlem" (introspection) bilimsel bilgi değildir.
6. Kelvin'in meşhur sözü: "Onu rakamlarla ifade edemediğiniz zaman bilginiz yetersiz ve tatmin edici olmayan bir bilgi türüdür."
7. Öznel gözlem, metafizik inanç, estetik ve bunun gibileri, hipotezlerin keşfedilmesinde çok önemli işlev görebilir fakat ispatlanmasında göremezler; ispatlamalar zamandan bağımsızdır ve bilim topluluğunun çevresinin, onların doğruluğu ile herhangi bir ilişkisi yoktur.
8. Metodolojinin temel görevi, bilimsel ile bilim dışı, pozitif ile normatif düşünme biçimini birbirinden ayırmaktır.
9. Bir olayın bilimsel açıklaması, onu bir yasa çerçevesine alır.
10. Bilim adamları -mesela iktisatçılar- bilim adamı olarak ahlaki yahut sanatsal değerlerin olması gerekenleri ile ilgili herhangi bir şey söylemek zorunda değildirler (McCloskey, 1985, ss. 7-8). Daha sonra bu varsayımları tek tek eleştirir.

McCloskey'ye göre, iktisatta retoriksel yaklaşım yeni bir metodoloji sağlamamaktadır. Çünkü iktisat yöntembilimsel formüllerle değil, sağlıklı tartışmalarla ilerlemektedir (McCloskey, 1985, s.174). İktisatta metodoloji sorunun temelinde, iktisatçıların fiilen izledikleri yöntem ile izlediklerinin savundukları yöntemin farklılığı yatmaktadır. Yerleşik iktisatçılar için şöyle bir betimleme uygun olacaktır: "Aynadan baktığınızda bir fizikçi görüyorsunuz. Fakat konuştuğunuzda bir retorisyeni dinliyorum" (Sebberson, 1990, s.1019).

Kullandığı "ideoloji" kavramının tanımının "söylem" ya da "retorik" kavramlarının tanımlarına olan benzerliğinden hareketle, Robert Heilbroner'ın görüşlerini de bu bağlamda ele almak

mümkündür (Heilbroner, 1990, s. 102). Çünkü Heilbroner ideolojiyi, "bütün toplumların kendi varlıklarını yorumladıkları ve örgütledikleri kavrayış çerçeveleri" (s. 105) olarak tanımlamaktadır. İktisat bilimi de bu genel değerlendirme içinde ele alınmaktadır.

Toparlayacak olursak, geleneksel yaklaşım, bilgi ve hakikat tartışmalarının nihai olarak ancak epistemolojik bir düzlemde çözümlenebileceği inancındadır. Halbuki söylem çözümlemesi yaklaşımı, epistemolojik tartışmaların da bir söylem içerisinde anlam kazandığına dikkat çekerek, tüm epistemolojik çabaların, hangi açıklamanın kabul edilebilir olduğunu belirlemeyi konu edindikleri için, sonunda insanları ikna etmenin ne anlama geldiğini inceleme ve onu bizzat uygulama çerçevesinde ele alınabileceklerini savunmaktadırlar (Samuels, 1990, s. 3). Bu bağlamda, diğer sosyal bilim dalları gibi, iktisadın da bir söylemsel çerçevesi olduğu ve tüm metodolojik ve epistemolojik tartışmaların bu söylem içinde anlam kazandığı, iktisatçıların anlattığı tüm hikayelerin, yaptıkları tüm açıklamaların ve ileri sürdükleri bütün görüşlerin ancak bu söylemin diliyle çözümlenebileceği gayet açıktır (Samuels, 1990, s. 4).

İşin ilginç yanı, iktisat biliminin veya iktisatçıların empoze ettikleri söylemsel düzenin, fiili ekonomiyi aynen yansıttığının söylenmesi de mümkün değildir. Zira rakip iktisadi söylem tarzları, rakip hikayeler yahut söylemsel düzenlerin hepsi aynı ekonomi ile ilişkilendirilebilirler. O zaman iktisadi söylemler ile ekonomiler arasındaki ilişkilerin de bu çerçevede ele alınması gerekmektedir (Samuels, 1990, s. 5). Yani söylem gerçekliğin bir keşfi değil, inşası olarak görülmelidir.

Söylem analizi ve retoriksel yaklaşım, bilimsellik iddialarının ve teorilerin kural koyucu metodolojik çerçevelerle temellendirilme çabalarının bir yana bırakılarak, iktisatçıların izlediği en önemli yöntem olan kendi içinde bütünlük arzedan, disiplinli, kurallı konuşma biçimleri ve ikna ediciliğin üzerinde odaklaşılmasını önermektedir. Artık yaygın bir şekilde, diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi, iktisatta da bir teorinin tercih ediliş nedeninin onun,

daha köklü, daha basit, daha genel, daha işlemsel (operational), bilinen olguları daha iyi açıklayıcı, daha çok onaylanan, daha köklü kabul ettiğimiz teorilerle uyum içinde olması olduğu kabul görmektedir (Hands, 1990, s. 78).

İktisatta nobel sahibi Kennet Arrow'a George Feiwel, "Bir alternatif teorinin sağlamlığını değerlendirmede hangi ölçütleri kullanırsınız" diye sorduğunda şu cevabı alır:

"İkna ediciliği. İktisadi dünyayı anlamamıza karşılık geliyor mu? Tamamen katı deneysel kanıta dayandığımızı söylemenin saçma olduğunu düşünüyorum. Çok önemli bir bölümü sadece iktisadi dünyayı kavrayışımızdır. Yeni bir kavram bulduğunuzda soru şudur: Bu yeni kavram kavrayışınızın önünü açıyor mu? Günlük hayatta ne olup bittiğini anladığınızı hissediyor musunuz? Tabii ki, deneysel ve diğer testlere uygun düşüp düşmediği de önemlidir" (Aktaran Blaug, 1991, s. 505).

İkna ediciliğin iktisadi teori seçimi konusundaki rolü ile ilgili tartışmaları bütünüyle söylem analizi kapsamında düşünmek mümkün değilse de, bu bağlamda önemli paralelliklerden bahsedilebilir (Nooteboom, 1986; Klant, 1988).

c) Eleştiri

Söylem çözümlemesi ve retoriksel yaklaşımın iktisadi teorilerin betimlenmesinde de kullanılması, sadece ilerlemeci yaklaşımların değil, aynı zamanda Kuhn-Lakatos çizgisiyle gelen bilginin büyümesi yaklaşımının da terkedilmesini gerektirmektedir (Davis, 1990, s. 246). Bu yüzden de sözkonusu yaklaşımlar,

iktisadın ne olmadığını göstermeleri bakımından faydalı olmakla beraber, onun ne olduğu konusunda pek fazla bilgi veremedikleri gerekçesiyle eleştirilmektedirler (Maki, 1988, s. 89). Buna iktisatta gerçekçilik sorunu da diyebiliriz (Maki, 1989, ss. 176-198).

Gerçekçilik sorunu bağlamında söylem analizcilerinin konumu çelişkili görünmektedir. Buna göre, retorik veya söylem analizcileri, bir yandan gerçeklik sorununu, önemsiz ve hatta gereksiz bir çaba olarak görürken, öte yandan iktisatçıların gerçekte nasıl davrandıklarının doğru bir betimlemesini sunduklarını ileri sürmekle gerçekçi olduklarını düşünmektedirler. Yani, iktisadi bilimsel etkinliğin en iyi anlaşılma yolunun retoriksel yaklaşım yahut söylem çözümlemesi olduğunu söylemek, bu tür yaklaşımların ne olup bittiğini anlamamızı sağlayan yegane yöntem olduğunu söylemekle aynı şey. Dolayısıyla, bir taraftan her teorik çaba bir inşadan ibarettir, öte yandan da tüm teorik inşaların gerçek niteliğinin anlamının yolu söylemsel yahut retoriksel yaklaşımdır demek bir çelişki doğurmaktadır. Bu bağlamda **Uskali Maki**, **Klamer** ve **McCloskey**'nin yaklaşımlarının araçsalcılıkla benzerliklerini dile getirerek (Maki, 1988, ss. 94-95), metodolojik olarak retorik ile gerçekçiliğin uzlaştırılabileceğini savunmaktadır (ss. 96-105).

Diğer bir eleştiriye göre, iktisat metodolojisinde kural koyucu yaklaşımların sonunun geldiği tezi, iktisadın diğer etkinliklerden farkının ne olduğu sorusunu cevaplamayı imkansız kılmaktadır. Ayrıca böyle bir yaklaşımın kendisi bir açıklama getirmesi, yani iktisadın nasıl anlaşılması gerektiği konusunda bir açıklama sunması bakımından da paradoksal bir nitelik arz etmektedir (Caldwell ve Coats, 1984, s. 576).

SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı, "çağdaş" bilim ve yöntem tartışmalarından hareketle iktisat metodolojisindeki farklı yaklaşımların incelenmesine bir çerçeve önerisi geliştirmektir. Bu bağlamda ulaşılan sonuçları şöyle özetleyebiliriz.

İlk olarak belirtmek gerekir ki, iktisatta yöntem tartışmalarının, özellikle de altmışlı yıllardan sonra giderek katlanan bir ilgiyle artması, sadece iktisat biliminin içsel dinamikleri ile açıklanamaz. Kuşkusuz, makro ekonomik modellerin zamanla farklı ekonomiler için uygulanabilir olmadıklarının görülmesi, mikro ekonomik modellerin sınırlayıcı varsayımlarının, onları gerçek dünyadan kopararak birer entellektüel manipulasyona dönüştürme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaları.... gibi faktörlerin, iktisadi bir kimlik krizine doğru ittiği doğrudur.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından, özellikle de 1970li yıllardan sonra hissedilmeye başlanan bu kimlik krizi, kuşkusuz sosyal bilimler içerisinde sadece iktisada özgü değildir. Ancak, diğer sosyal bilimlerde görülen kimlik krizleri bir varoluş sorunundan ziyade, sosyal bilimlerin farklılık ve benzerliklerinin birbirine karışması sonucu ortaya çıkan "alan" ve "odak" sorunundan kaynaklanmaktadır.

İktisattaki durum ise bundan oldukça farklı boyutlara sahiptir. İktisadın kimlik sorunu, sonuçta "sosyal bilimin kimlik sorunu"na dönüşme potansiyeli taşımaktadır. Çünkü, doğal bilimlerde bilim felsefesi tartışmalarının en gelişmiş doğal bilim olan fiziğin bünyesinde yapılması gibi, sosyal bilimlerde de bilimsellik tartışmaları yoğun olarak en gelişmiş bilim olan iktisatta yapılmaktadır (Rosenberg, 1976, s. 3). Bu nedenle, aslında iktisadın bilimselliği tartışması adı altında, örtük bir sosyal bilimlerin bilimselliği tartışması yürütülmektedir. Bu yüzdendir ki, iktisat kadar, bizzat o dalda çalışan bilim adamlarının eleştirisine

konu olan başka bir sosyal bilim dalı yoktur. Sosyal bilimler içerisinde en gelişmiş bilim dalı olan iktisadın karşılaştığı bu bunalımın, tümüyle sosyal bilimlerin bunalımına dönüşme potansiyeli taşıması, iktisatta yöntem tartışmalarına ayrı bir önem kazandırmaktadır.

Öte yandan, özellikle postmodern söylemin yükseldiği 1980'li yıllardan sonra tüm söylemsel yapıların sorgulamaya alınması, her alanda bir görecelilik rüzgarı estirmiştir. Bu görecelilik rüzgarının da, en fazla bilimi sarsıntıya uğrattığı söylenebilir. Çünkü modern dönemde bilim, tüm diğer yapı ve kurumları temellendirme işlevi üstlenmiş neredeyse yegane meşrulaştırma kaynağı olarak görülmekteydi. Postmodern söylemin getirdiği bu herşeyi sorgulama talebinin arkasında bilimin toplumsal ve bilgisel çerçevesine, modern döneme oranla daha az güven duyulması yatmaktadır. Bu güvensizliğin temel nedenlerinin başında da, aydınlanma sonrası yerleşen modern geleneğin insan merkezci anlayışının yol açtığı sorunlar yer almaktadır. Bu yüzden yöntem tartışmalarını, bilim tartışmaları, bilim tartışmalarını da uygarlık tartışmalarıyla birlikte ele almak gerekmektedir.

Bu yapılmadığı takdirde yöntembilimsel tartışmalar, sosyolojik bir boyut kazanarak, "kimin kimi doğru anladığı" ekseninde gelişen rakip gruplar arasındaki münazaralara dönüşmektedirler. Bilimi netleştirme uğruna gösterilen yöntembilimsel çabalar, sonunda herşeyi daha karmaşık hale getirmekten başka bir işe yaramamaktadır. Buna güzel bir örnek olmak üzere Alan Chalmers, bilim felsefesinin sorunlarını büyük bir başarı ile ele aldığı kitabının girişini şu atasözünü aktararak bitirir: "Karmaşayla başlar, daha büyük karmaşayla bitiririz" (Chalmers, 1990, s. 31).

İktisat metodolojisi alanında, önemli katkıları olan Bruce J. Caldwell'in dediği gibi, bu bağlamdaki iktisat metodolojisi tartışmaları, "iktisadın ne olduğunu anlamayı kolaylaştıracak yerde, iktisadın ne olduğu yahut ne olması gerektiğine ilişkin yapay ve çapraşık görüşlere çağırarak rakip iddiaların şaşkınlık veren ahensizliği ile sonuçlanmaktadır" (Caldwell, 1986, s. 676).

Aslında bu ahenksizlik sadece iktisat metodolojisine özgü değildir. Bizzat iktisatta da, teorileri bir yana bırakın, kullanılan terminolojinin dünyayı betimlemede ne kadar gerçekçi olduğu bile tartışmalıdır. Hatta terminolojideki bu zorluk, çelişki ve müphemliğin, iktisatçılar tarafından zaman zaman bir avantaj olarak da değerlendirildiği söylenebilir (Galbraith, 1967, s. 7). Zira ortak ve kesin bir dil olmayınca eleştiri de sağlıklı bir zeminde yürümektedir.

İkinci olarak, iktisat biliminin nesnesi, yöntemi ve alanı konusunda üzerinde anlaşılmiş bir metodolojik yaklaşıma henüz ulaşamamıştır. Farklı ekol ve yaklaşımlar birbiriyle yarış halindedirler. Bu metodolojik çoğulculuğun yok sayılması önemli bir kısırlaşma ve alan daralması yaratacaktır. Ayrıca yine bu yöntembilimsel çoğulculuğun sadece iktisada özgü olmadığını da vurgulamak gerekir. Bugün bilim felsefecileri, fizik için geçerli olan yöntemin ne olduğu konusunda bile hemfikir değildirler. Üstelik metodoloji tartışmalarının büyük isimleri sosyal bilimci değil, doğal bilimcidir ve tüm yöntem tartışmalarında, Friedman'ın kinde bile, açıklamaların temellendirildiği en canalıcı örnekler hep doğal bilimlerden verilmektedir.

Üçüncü olarak, her etkinliğin bir yöntem çerçevesinde yerine getirilme zorunluluğundan hareketle, bir bilim dalı olarak yöntembilimin yöntem sorunlarıyla özdeşleştirilmesi mümkün değildir. Yöntembilim, yöntem sorunlarından yola çıkan ancak sonunda onun çok ötesindeki kuramsal ve pratik problemlerle ilgilenen bağımsız bir inceleme alanıdır. Bu çerçevede, kendine özgü inceleme nesnesi ve yöntemleriyle iktisat metodolojisi de, iktisada indirgenemeyecek ayrı bir bilim dalıdır.

Her bilim dalının olduğu gibi, iktisat metodolojisinin de bir metodolojik çerçevesi vardır. Bu metodolojik çerçeveyi de tek bir yaklaşımın temsil etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla iktisadın yöntemi konusundaki çoğulcu görünüm, iktisat metodolojisi için de geçerlidir. Ancak bu çoğulcu görünüm, kural koyucu iktisat metodolojisi ve betimleyici iktisat metodolojisi olarak iki grupta kategorize edilebilir. Kural koyucu iktisat metodolojisi, temelde

bilimsel etkinliğini zaman içinde değişmeyen bir rasyonalitesinin olduğu varsayımından hareketle, bilimsel bilgi ile bilimsel olmayan bilginin belirli kurallar dahilinde birbirinden ayrılabilceğini savunarak bu ölçütleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Betimsel iktisat metodolojisi ise, odak noktası olarak, mevcut bilimsel etkinliğin veri kabul edilmesi durumunda, onun nasıl betimlenebileceğini konu edinmektedir. Dolayısıyla, bilimle bilim olmayanı ayırıp, neyin bilimsel neyin bilim dışı olduğunun belirlenmesinin önemsiz olduğu, zira tüm bu standartların değişmezliğini kabullenmenin zorunlu bir gereğesininin olmadığı savunulmaktadır.

Dördüncü olarak, şu veya bu şekilde ortaya çıkmış ve belirli bir ilgi ve kabul görmüş yaklaşımların daha sağlam bir zemine oturtulması veya sağlam bir zemine oturtulamadıklarının gösterilmesinde metodoloji tartışmaları önemli işlev yüklenmektedirler. İktisat ile iktisat metodolojisi arasında özellikle bunalım dönemlerinde daha yakın bir ilişkinin kurulması ve metodolojik tartışmalara olan ilginin artması, metodolojinin en temel işlevlerinden biri olan bu "meşrulaştırma"nın önemini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda pozitif bir bilim olan iktisadın normatif bir metodoloji ile temellendirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Bilimde olanın incelenmesi egemen değer yargılarının sorgulanmamasına ve alternatiflerin dışlanmasına imkan hazırlarken, normatif metodoloji de bu çabanın meşrulaştırılmasına hizmet etmektedir.

İktisat metodolojisinin bu meşrulaştırma işlevinin daha iyi anlaşılabilmesi için iktisat-iktisat metodolojisi ilişkisine biraz daha yakından bakmak gerekir. Bilim felsefesinin bilimle olan ilişkisi gibi, iktisat metodolojisinin iktisatla olan ilişkisinde de metodoloji iktisadı arkadan izlemektedir. Yani, iktisatçılar önce oturup iktisadın yöntembilimsel sorunlarını halledip, ondan sonra bilimsel bilgi üretme işine koyulmuyorlar. Üstelik bir çok "büyük" iktisatçıyı da içine alan cazibesine rağmen metodoloji tartışmaları sınırlı sayıdaki iktisatçının ilgisini çekmektedir. Onlar "iktisat yapmaya", iktisat yöntembilimcileri de onların neyi, niçin ve nasıl yaptıklarını

açıklamaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle, iktisatçı ve iktisat yöntembilimcilerinin iktisadın yönteminin, hem ne olduğu, hem de ne olması gerektiği konusunda farklı, zaman zaman da birbirine zıt bakış açılarını savunmaktadırlar. Dolayısıyla iktisatçıların baş tacı ettikleri bir yaklaşım, mesela araçsalcılık, iktisat yöntembilimcilerinin acımasız saldırısına uğramaktadır. Mevcut çoğulculuk nedeniyle bilim adamı ve yöntembilimciler arasındaki bu ikileminin aşılması pek mümkün gözükmemektedir.

Ve son olarak denebilir ki, hem iktisatçı, hem de iktisat yöntembilimcilerinin en önemli sorunu, farklı zamanlarda ve farklı sorulara cevap arayan kişilerin bu cevaplarını, içinde bulunulan dönemde geçerli kabul edilen bilgilerin ışığında yorumlamalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü, geçmiş dönemlerde olup bitenleri anlamak için "modern deneyimlerin içinden çıkan modern teorilerin uygulanmasında çok dikkatli olmamız gerekmektedir. Ne deneyimlerimiz, ne de teorilerimiz zorunlu olarak doğru değildirler" (Hicks, 1980, s. 218). Peki bilim yapabilmek için başka bir seçenek var mıdır?

KAYNAKÇA*

- Adams, J. (1990). Institutional economics and social choice economics: Commonalities and conflicts. Journal of Economic Issues, 24(3), 845-59.
- Albert, H. (1988). Hermeneutics and economics: A criticism of hermeneutical thinking in the social science. Kyklos, 41(4), 573-602.
- *Alchian, A. A. (1950). Uncertainty, evolution and economic theory. Journal of Political Economy, 58, 211-21.
- Alchian, A. A., ve Allen, W. R. (1974). University economics. London: Prentice-Hall.
- Althusser, L. ve Balibar, E. (1970). Reading capital. (Tranlated by B. Brewter). London: New Left.
- Amarligo, J. (1990). Economics as a postmodern discourse. İçinde Samuels, W. J. (Der.). Economics as discourse: An analysis of the language of economists. London: Kluwer Academic Publishers.
- Ancil, R. E. (1987). On the rethoric of economics. Review of Social Economy, 45(3), 259-75.
- Apel, K. (1984). Understanding and explanation. (Tanslated by G. Warnke). MIT press.
- *Archibald, G. C. (1961). Chamberlin versus Chicago. Review of Economic Studies, 29(78), 2-28.
- *Archibald, G. C. (1963). Reply to Chicago. Review of Economic Studies, 30, 68-71.
- Ayer, A. J. (1984). Dil, doğruluk ve mantık. (Çev. V. Hacikadiroğlu). İstanbul: Metis Yayınları.
- *Bacharach, M. (1989). The role of "verstehen" in economic theory. Ricerche Economiche, 43(1/2), 129-50.
- Backhouse, R. (1991). A history of modern economic analysis. Oxford: Basil Blackwell.

Backhouse, R. E. (1991a). Reply. İçinde de Marchi, N. ve Blaug, M. (Der.). Appraising economic theories: Studies in the methodology of research programs. (ss. 266-69). London: Edward Elgar Publishing Company.

Backhouse, R. E. (1991b). The neo-Walrasian research program in macroeconomics. İçinde de Marchi, N. ve Blaug, M. (Der.). Appraising economic theories: Studies in the methodology of research programs (ss. 403-26). London: Edward Elgar Publishing Company.

Barnes, B. (1990). Bilimsel bilginin sosyolojisi. (çev. H. Arslan). Ankara: Vadi Yayınları.

Baumberger, J. (1977). No revolutions in economics. Journal of Economic Issues, 1-20.

Baumol, W. J. (1966). Economic models and mathematics. İçinde Krupp, S. R. (Der.). The structure of economic science. (ss. 88-101). London: Prentice Hall.

Baumol, W. J. (1985). On method in U.S. economics a century earlier. American Economic Review, 75(6), 1-12.

*Bear, D. V. T., ve Orr, D. (1967). Logic and expediency in economic theorizing. Journal of Political Economy, 75, 188-96.

Beatty, J. (1980). Optimal design models and the strategy of model building in evolutionary biology. Philosophy of Science, 47, 532-61.

Bechler, Z. (1981). What have they done to Kuhn. İçinde Hintikka, D. G., ve Agazzi, E. (Der.). Theory change, ancient axiomatics and Galileo's methodology. vol 1, (ss. 63-86). London: D. Reidel, Publishing Company.

*Becker, G. S. (1962). Irrational behaviour and economic theory. Journal of Political Economy, 70(1), 1-13.

Becker, G. (1973). What is economics. İçinde Mermelstein, D. (Der.). Economics: Mainstream readings and radical critiques. (ss. 12-15). New York: Random House.

Benton, R. (1990). A hermeneutics approach to economics: If economic is not science, and if it is not merely mathematics, then what could it be? İçinde Samuels, W. J. (Der.). Economics as discourse: An analysis of the language of economists. (ss. 65-89). London: Kluwer Academic Publishers.

Berger, L. A. (1989). Economics and hermeneutics. Economic Philosophy. 5(2), 209-33.

Bergson, H. (1986). Hakikat ve gerçeklik (çev.M. Ş. Tunç), William James'in Pragmacılık'ın içinde. (ssl-XIII).

Black, F. (1982). The trouble with econometric models. Financial Analysts Journal. 35, 3-11.

Blaug, M. (1980). Kuhn vesus Lakatos or paradigms versus research programmes in the history of economics. İçinde Latsis, J. S. (Der.). Method and appraisal in economics. (ss. 149-80). Cambridge: Cambridge University Press.

Blaug, M. (1983). Economic theory in retrospect. (Third edition) Cambridge: Cambridge University Press.

*Blaug, M. (1985). Karl Popper and economic methodology: A new look: Comment. Economic Philosophy. 1(2), 286-88.

Blaug, M. (1988). The methodology of economics: Or how to economists explain. Cambridge University Press.

*Blaug, M. (1990). Second thoughts on the Keynesian revolution. İçinde Economic theories, true or false?. (ss. 88-106). Aldershot: Edward Elgar Publishing.

Blaug, M. (1991). Afterword. İçinde de Marchi, N. ve Blaug, M. (Der.). Appraising economic theories: Studies in the methodology of research programs. (ss. 499-512). London: Edward Elgar Publishing Company.

Boland, L. (1979). Knowledge and the role of institutions in economic theory. Journal of Economic Issues, 13, 957-72.

Boland, L. (1980). Satisficing in methodology. Journal of Economic

Literature. 10.

- Boland, L. A. (1980a). Friedman's methodology vs. conventional empiricism: A reply to Rotwein. Journal of Economic Literature, 18, 1555-57.
- Boland, L. A. (1983). The neoclassical maximization hypothesis: Reply. American Economic Review, 73(4), 828-29.
- Boland, L. A. (1984). Methodology: Reply. Journal of Economic Literature, 74(4), 795-97.
- Boland, L. (1985). Methodology for a new microeconomics. Allen & Urwin.
- Boland, L. A. (1987). Boland on Friedman's methodology: A summation. Journal of Economic Issues, 21(1), 380-88.
- Boland, L. (1989). The methodology of economic model building: Methodology after Samuelson. Routledge Chapman & Hall.
- Boulding, K. E. (1965). The skills of economist. İçinde Grey, A. L. ve Elliot, J. E. (Der.) Readings in introductory economics. (ss. 16-19). New York: Houghton Mifflin Company.
- Boulding, K. E. (1966). The verifiability of economic images. İçinde Krupp, S. R. (Der.) The structure of economic science. (ss. 129-141). London: Prentice Hall.
- Boutroux, E. (1988). Tabiat kanunlarının zorunsuzluğu hakkında. (çev. Z. Ülken). İstanbul. MEB Yayınları.
- Brady, M. E. (1986). A note on Milton Friedman's application of his "methodology of positive economics". Journal of Economic Issues, 20(3), 845-851.
- *Brennan, T. J. (1989). A methodological assesment of multiple utility frameworks. Economic and Philosophy, 5(2), 189-208.
- Briefs, H. W. (1960). Three views of method in economics. Washington, D.C.: Goergetown University Press.
- Bronfenbrenner, M. (1966). A middlebrow introduction to economic methodology. İçinde Krupp, S. K. (Der.) The structure of

economic science. (ss. 5-24). London: Prentice Hall.

Bronfenbrenner, M. (1971). 'The Structure of Scientific Revolutions' in economic thought. History of Political Economy. 3, 136-151.

Buchanan, J. M. (1966). Economics and its scientific neighbours. İçinde Krupp, S. R. (Der.). The structure of economic science. (ss. 166-183). London: Prentice Hall.

Buğra, A. (1989). İktisatçılar ve insanlar. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Bulutay, T. (1986). Bilimin niteliği üzerine denemeler. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

Bush, P. D. (1989). Institutional methodology and hermeneutics: A comment on Mirowski. Journal of Economic Issues. 23(4), 1159-72.

Caldwell, B. J. (1982). Beyond Positivism: Economic methodology in the twentieth century. Unwin Hyman.

Caldwell, B. J. (1983). The neoclassical maximization hypothesis: Comment. American Economic Review. 73(4), 824-27.

Caldwell, B. J. (1984). Praxeology and its critics: an appraisal. History of Political Economy. 16(3), 363-79.

Caldwell, B. J. (1986). Towards a broader conception of criticism. History of Political Economy. 18(4), 675-81.

Caldwell, B. J. (1985). Some reflections on beyond positivism. Journal of Economic Issues. 19(1), 187-94.

Caldwell, 1988). The case for pluralism. İçinde de Marchi, N. (Der.). The Popperian legacy in economics. (ss. 231-44). Cambridge: Cambridge University Press.

Caldwell, B. J. (1991). Clarifying Popper. Journal of Economic Literature. 29, 1-33.

*Caldwell, B. J. (1991a). The methodology of scientific research programmes in economics: Criticisms and conjectures. İçinde Shav, G. K. (Der.). Economics, culture and education: Essays in honour of Mark Blaug. (ss. 95-107). Aldershot: Edward Elgar Publishing.

Caldwell, B. J. (Der.).(1993). The philosophy and methodology of economics (üç cilt). Aldershot: Edward Elgar Publishing.

Caldwell, B. J., ve Coats, A. V. (1984). The rhetoric of economists: A comment on McCloskey. Journal of Economic Literature, 22, 575-78.

Capra, F. (1992). Yeni bir düşünce. (çev. M. Armağan). İstanbul Ağaç yayınları.

Chalmers, A. (1990). Bilim dedikleri. (çev. H. Arslan). Ankara: Vadi Yayınları.

Coats, A. W. (1969). Is there a "structure of scientific revolutions" in economics. Kylos, 22, 289-96.

Coats, A. W. (1980). Economics and psychology: The death and resurrection of researc programme. İçinde Latsis, J. S. (Der.). Method and appraisal in economics. (ss. 43-64). Cambridge: Cambridge University Press.

Coats, A. W. (1982). The methodology of economics: Some recent contributions. Kyhlos, 35(2), 310-21.

Coats, A. W. (1985). The revival of subjectivism in economics. İçinde Wiseman, J. (Der.). Beyond positive economics?, (ss. 87-103). London: The Macmillian.

Coats, A. W. (1986). Economic methodology: Theory, practice and the current state of economics. Kyklos, 29(1), 109-115.

Coats, A. W., ve Pressman, S. (1987). The rhetoric of economics: Further comments. Eastern Economic Journal, 13(3), 305-307.

*Coddington, A. (1975). The rationale of general equilibrium theory. Economic Inquiry, 13(4), 539-58.

*Coddington, A. (1979). Friedman's contribution to methodological controversy. British Review of Economic Issues, 2(4), 1-13.

Colander, D. (1992). Retrospectives: The lost of art of economics. Journal of Economic Perspectives, 6(3), 191-98.

Copp, C. (1992). Three kinds of economists: Memberships and characteristics. American Journal of Economics and Sociology. 51(1), 43-55.

Corsaro, W. A. (1985). Sociological approaches to discourse analysis. İçinde van Dijk, T. A. (Der). Handbook of discourse analysis. (vol 1), (ss. 167-92). London: Academic Press.

Cross, R. (1982). The Duhem-Quine thesis, Lakatos, and the appraisal of theories in macroeconomics. Economic Journal. 92(366), 320-40.

Cross, R. (1991). Alternative accounts of equilibrium unemployment. İçinde de Marchi, N. ve Blaug, M. (Der.). Appraising economic theories: Studies in the methodology of research programs (ss. 294-323). London: Edward Elgar Publishing Company.

Cullenberg, S. (1991). The rhetoric of marxian microfoundations. Review of Radical Political Economics. 23(1/2), 187-94.

Çakır, N. (1993). Physics and economics. Boğaziçi Üniverstesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne verilmiş ve henüz yayınlanmamış doktora tezi.

Çakır, N. (yayınlanacak). Methodology of scientific research programmes and their use in economics. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

Danet, B. (1985). Legal discourse. İçinde van Dijk, T. A. (Der). Handbook of discourse analysis. (vol 1), (ss. 273-91). London: Academic Press.

Davis, J. B. (1988). Sraffa, Wittgenstein and neoclassical economics. Cambridge Journal of Economics. 12(1), 29-36.

Davis, J. B. (1990). Comment. İçinde Samuels, W. J. (Der). Economics as a discourse. (244-50). London: Kluwer Academic Publishers

Demir, Ö. (1992). Bilim felsefesi. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

Demir, Ö. (1992a). Pozitif-normatif ayırımının sosyal işlevi ve pozitif iktisat. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 9(1/2), 97-107.

Demir, Ö. ve Acar, M. (1992). Sosyal bilimler sözlüğü. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

Dennis, K. (1986). Boland on Friedman: A rebuttal. Journal of Economic Issues. 20(3), 633-660.

Dennis, K. (1987). Boland on Boland: A further rebuttal. Journal of Economic Issues. 21(1), 388-93.

Derrida, J. (1987). The ends of man, İçinde Baynes, K., Bohman, J., ve McCarthy, T. (Der.). After philosophy. (ss. 124-58). MIT Press.

Descartes, R. (1984). Metod üzerine konuşma. (çev. K. S. Sel). İstanbul: Sosyal Yayınları.

Diesing, P. (1971). Patterns of discovery in the social sciences. Chicago: Aldine-Atherton.

Dopfer, K. (1986). The historic approach to economics: Beyond pure theory and pure experience. Journal of Economic Issues. 20(4), 989-1010.

Dorman, P. (1991). Marxism, methodological individualism and the new institutional economics: Further considerations. Journal of Institutional and Theoretical Economics. 147, 364-73.

Durant, A. (1985). Sociological dimensions of discourse. İçinde van Dijk, T. A. (Der). Handbook of discourse analysis. (vol 1).. (ss. 193-230). London: Academic Press.

Dyer, A. W. (1986). Weblen on scientific creativity: The influence of Charles S. Peirce. Journal of Economic Issues. 20(1), 21-41.

Dyke, C. (1981). Philosophy of economics. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.

Eichner, A. s. (1983). Why economics is not yet a science?, Journal of Economic Issues, 17(2), 507-20.

Elster, J. (1983). Sour grapes: studies in subversion of rationality. London: Cambridge Universty Press.

*Elster, J. (1988). The nature and scope of rational-choice explanation. İçinde Ullman-Margalit (Der.). Science in reflection, 3, (ss. 51-65). Kluwer Academic Publishers.

*Elster, J. (1989). Social norms and economic theory. Journal of Economic Perspectives, 3(4), 99-117.

Erdem, M. B. (1992). Bir karşı ihtilal olarak yeni klasik iktisat: Metodolojik bir yaklaşım. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Eren, E. (1992). İktisatta yöntem. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

*Etzioni, A. (1986). The case for multiple-utility conception. Economics and Philosophy, 2(2), 159-83.

Feyerabend, P. (1980). Democracy, elitism and scientific method. Inquiry, 23(1), 3-18.

Feyerabend, P. (1981). Realism, rationalism and scientific method. philosophical papers vol. I London: Cambridge University Press.

Feyerabend, P. (1981a). How to defend society against science. İçinde Hacking, I. (Der.). (1981). Scientific revolutions. (ss. 156-67). New York: Oxford University Press.

Feyerabend, P. (1989). Yönteme hayır. (çev A. İnam). İstanbul: Ara Yayınları.

Feyerabend, P. (1991). Özgür bir toplumda bilim. (çev. A. Kordam). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

*Fish, S. (1989). Commets from outside economics. İçinde Klammer, A., ve McCloskey, D. (Der.). The consequences of economic rhetoric. (ss. 21-30). Cambridge: Cambridge University Press.

Foucault, M. (1973). The order of things: An archeology of the

Human Sciences. New York. Vintage books.

Frank, P. (1985). Doğa bilimlerinde pozitivizm. (çev. Y. Öner). İstanbul: Metis Yayınları.

Frazer, W. J. (1984). Methodology: Reply. Journal of Economic Literature, 74(4), 793-94.

Frazer, W. J., ve Boland, L. A. (1983). An essay on the foundations of Friedman's methodology. American Economic Review, 73(1), 129-44.

Friedman, M. (1959). The methodology of positive economics. İçinde Friedman, M. (Der.) Essays in positive economics, (ss. 3-43). Chicago: Chicago University Press.

Fritz, R. G., ve Fritz, J. M. (1985). Linguistic structure and economic method. Journal of Economic Issues, 19(1), 75-101.

Fulton, G. (1984). Research programmes in economics. History of Political Economy, 162, 187-205.

Gadamer, H. (1987). Hermeneutics as practical philosophy. İçinde Baynes, K., Bohman, J., ve McCarty, T. (Der.). After philosophy, (ss. 325-38). MIT press.

Galbraith, J. K. (1967). The language of economics. İçinde Mulcahy, R. E. (Der.). Readings in economics from fortune, (ss. 3-10). (3'd ed.). New York: Holt, Rinehart and Winson, Inc.

George, D. (1990). The rhetoric of economics texts. Journal of Economic Issues, 19(3), 861-78.

*Gibbard, A. ve Varian, H. R. (1978). Economic models, Journal of Philosophy, 75(11), 664-77.

Gilbert, C. L. (1991). Do economists test theories?-Demand analysis and consumption analysis as test of theories of economic methodology. İçinde de Marchi, N. ve Blaug, M. (Der.). Appraising economic theories: Studies in the methodology of research programs (ss. 137-168). London: Edward Elgar Publishing Company.

Gordon, D. F. (1965). The role of the history of economic thought in

the understanding of modern economic theory. American Economic Review. 55 119-27.

Gordon, D. F. (1970). Operational propositions in economic theory. İçinde Briet, W., ve Harrold, M. H. (Der.). Readings in microeconomics. (ss. 58-59). London: Holt, Rinehart & Winston.

Görün, F. (1979). "Pozitif" iktisat hakkında. İçinde Görün, F. (Der.). İktisatta kapsam ve yöntem: seçme yazılar. (ss. 17-20). Ankara: ODTÜ.

Görün, F. (1982). M. Friedman ve iktisatta varsayım sorunu. ODTÜ Geliştirme Dergisi. 9(3/4). 427-42.

Gruchy, A. G. (1984). Neo-institutionalism, neo-marxism and neo-Keynesianism: An evaluation. Journal of Economic Issues. 18(2). 547-556.

Grunberg, E. (1966). The meaning of scope and external boundaries of economics. İçinde Krupp, S. K. (Der.). The structure of economic science. (ss. 148-165). London: Prentice Hall.

Guba, E. G. (Der.). (1990). The paradigm dialog. London: Sage Publications.

Guenon, R. (1986). Modern dünyanın bunalımı. (çev. M. Kanık). İstanbul: Risale Basın Yayın Ltd.

Habermas, J. (1990). On the logic of the social sciences. Polity Press.

Hacking, I. (1981). Introduction. İçinde Hacking, I. (Der.). Scientific revolutions. (ss. 1-5). New York: Oxford University Press.

Hacking, I. (1981). Introduction. İçinde Hacking, I. (Der.). (1981). Scientific revolutions. (ss. 128-43). New York: Oxford University Press.

Hacking, I. (1981a). Lakatos's philosophy of science. İçinde Hacking, I. (Der.). (1981). Scientific revolutions. (ss. 128-43). New York: Oxford University Press.

*Hamlin, A. P. (1986). Ethics economics and the state. Brighton: Wheatsheaf Books Ltd.

Hammond, J. D. (1990). McCloskey modernism and Friedman's methodology: a case study with new evidence. Review of Social Economics, 48(2), 158-71.

*Hammond, J. D. (1992). An interview with Milton Friedman on methodology, research in the history of economic thought and methodology. JAI Press.

Hamminga, B. (1991). Comment. İçinde de Marchi, N. ve Blaug, M. (Der.). Appraising economic theories: Studies in the methodology of research programs. (ss. 76-84). London: Edward Elgar Publishing Company.

Hands, D. W. (1984). The role of crucial counterexamples in the growth of economic knowledge: Two case studies in the recent history of economic thought. History of Political Economy, 16(1), 59-67.

Hands, D. W. (1984a). What economics is not: An economist's response to Rosenberg. Philosophy of Science, 51, 495-503.

*Hands, D. W. (1985). The structuralist view of economic theories: A review essay: The case of general equilibrium in particular. Economics and Philosophy, 1(2), 303-35.

Hands, D. W. (1985a). Second thoughts on Lakatos. History of Political Economy, 17(1), 1-16.

*Hands, D. W. (1985b). Karl Popper and economic methodology: A new look. Economic Philosophy, 1(1), 83-99.

Hands, D. W. (1988). Ad hocness in economics and the Popperian tradition. İçinde de Marchi, N. (Der.). The Popperian legacy in economics. (ss. 121-37). Cambridge: Cambridge University Press.

Hands, D. W. (1990). Second thoughts on second thoughts: Reconsidering the Lakatosian progress of the general theory. Review Political Economics, 2(1), 69-81.

Hands, D. W. (1991). The problem of excess content: Economics, novelty and long Popperian tale. İçinde de Marchi, N. ve Blaug, M. (Der.). Appraising economic theories: Studies in the methodology of research programs. (ss. 58-75). London: Edward Elgar

Publishing Company.

Hands, D. W. (1991a). Reply. İçinde de Marchi, N. ve Blaug, M. (Der.). Appraising economic theories: Studies in the methodology of research programs. (ss. 91-102). London: Edward Elgar Publishing Company.

Harvey, J. (1983). Modern economics. (4th ed.). London: The Macmillian Press.

Hausman, D. M. (1988). An appraisal of Popperian methodology. İçinde de Marchi, N. (Der.). The Popperian legacy in economics. (ss. 65-85). Cambridge: Cambridge University Press.

Hausman, D. M. (1989). Economic methodology in a nutshell. Journal of Economic Perspectives, 3(1), 115-27.

von Hayek, F. A. (1973). Economics and knowledge. İçinde J. M. Buchanan, ve G. F. Thirlby (Der.). L.S.E. Essays on cost. (ss. 45-68).

Hendry, D. (1980). Econometrics-alchemy or science?. Economica, 47, 387-406.

Heilbroner, R. L. (1990). Economics as ideology. İçinde Samuels, W. J. (Der.). Economics as discourse: An analysis of the language of economics. (ss. 101-15). London: Kluwer Academic Publishers.

Heilbroner, R. L. (1991). Economics as universal science. Social Research, 58(2), 457-474.

*Heiner, R. A. (1983). The origin of predictable behaviour. American Economic Review, 73(4), 560-95.

Helm, D. (1984). Prediction and causes: A comparison of Friedman and Hicks on method. Oxford Economic Papers, 36, 118-34.

Hey, J.D. (1985). Towards double negative economics. İçinde Wiseman, J. (Der.). Beyond positive economics?. (ss. 13-27). London: The Macmillian.

Hicks, J. R. (1980). Revolutions in economics. İçinde Latsis, J. S. (Der.). Method and appraisal in economics. (ss. 207-18). Cambridge: Cambridge University Press.

*Hicks, J. (1986). Rational behaviour-observation or assumption. İçinde Kirzner, I. (Der.) Subjectivism, intelligibility and economic understanding. (ss. 102-110). N. Y.:New York University Press.

Hirsch, A. (1985). Review of Bruce Caldwell's beyond Positivism: Economic methodology in the twentieth century . Journal of Economic Issues, 19(1), 175-85.

Hirsch, A. (1986). Caldwell on praxeology and its critics: A reappraisal. History of Political Economy, 18(4), 661-68.

Hirsch, A. (1992). Jhon Stuart Mill on verification and the bussines of science. History of Political Economy, 24(4), 843-66.

Hirsch, A., ve de Marchi, N. (1984). Methodology: A Comment on Frazer and Boland. Journal of Economic Literature, 74(4), 782-88.

Hirsch, A., ve de Marchi, N. (1986). Making a case when theory is unfalsible: Friedman's monetary history. Economic Philosophy, 2(1), 1-21.

*Hirshleifer, J. (1977). Economics from a biological viewpoint, Journal of Law and Economics, 20(1), 1-52.

Hirshleifer, J. (1985). The expanding domain of economics. American Economic Review, 75(6), 53-68.

Hodgson, G. (1985). The rationalist conception of action. Journal of Economic Issues, 19(4), 825-51.

Holcombe, R. G.(1989). Economic models and methodology. London: Greenwood Press.

Hollis, M., ve Neil, E. (1979). Two economists. İçinde Hahn, F. ve Hollis, M. (Der.) Philosophy and economic theory. . (ss. 47-56). Oxford: Oxford University Press.

Hoover, K. D. (1984). Methodology: A comment on Frazer and Boland. Journal of Economic Literature, 74(4), 789-92.

Hoover, K. D. (1991). Scientific research program or tribe? A joint appraisal of Lakatos and the new classical macroeconomics. İçinde

de Marchi, N. ve Blaug, M. (Der.). Appraising economic theories. Studies in the methodology of research programs (ss. 264- 94). London: Edward Elgar Publishing Company.

*Hutchison, T. W. (1941). The significance and basic postulates of economic theory: A reply to professor Knight, Journal of Political Economy, 49(5), 732-50.

Hutchison, (1964). Positive economic and policy objectives. London: George Allen & Unwin Ltd.

Hutchison, T. W. (1979). Knowledge and ignorance in economics. Oxford: Basil Blackwell.

Hutchison, T. W. (1980). On the history and philosophy of science and economics. İçinde Latsis, J. S. (Der.). Method and appraisal in economics. (ss. 181-205). Cambridge: Cambridge University Press.

Hutchison, T. W. (1988). The case for falsification. İçinde de Marchi, N. (Der.). The Popperian legacy in economics. (ss. 169-81). Cambridge: Cambridge University Press.

Hyman, D. N. (1986). Modern microeconomics.: Analysis and applications. Toronto: Times Mirror/Mosby College Publishing.

James, W. (1986). Pragmacılık. (çev. M. Aşkın). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

~~Stein's Vienna New York: Simon & Schuster.~~

Janssen, M. C. W. (1991). Comment on Backhouse. İçinde de Marchi, N. ve Blaug, M. (Der.). Appraising economic theories: Studies in the methodology of research programs. (ss. 427-32). London: Edward Elgar Publishing Company.

Jarvie, I. C. (1972). Concepts and society. London: Routledge & Kegan Paul.

Johnson, L. E. (1983). Economic paradigms: A missing dimension. Journal of Economic Issues, 17(4), 1097-1111.

Johansson, I. (1982;1983). Anglosakson bilim felsefesi. (çev. Ş. Alpay), Yazko Felsefe, 4/5 Kitaplar.

Karasar, N. (1902). Bilimsel araştırma y nemini. Kavramlar, ilkeler, teknikler. Ankara: Matbaş matbaacılık.

Kasher, A. (1985). Philosophy and discourse analysis. İçinde van Dijk, T. A. (Der). Handbook of discourse analysis. (vol 1), (ss. 231-48). London: Academic Press.

Katouzian, H. (1985). Towards the progress of economic knowledge. İçinde Wiseman, J. (Der.). Beyond positive economics?, (ss. 38-49). London: The Macmillian.

Keyder, . (1979). İktisadın metodları. İçinde G r n, F. (Der.). İktisatta kapsam ve yöntem: seme yazılar. (ss. 1-16). Ankara: ODT .

Keynes, J. N. (1955). The scope and method of political economy. New York: Kelley & Millman.

Kim, J. (1991). Testing in modern economics: the case of job search theory. İçinde de Marchi, N. ve Blaug, M. (Der.). Appraising economic theories: Studies in the methodology of research programs. (ss. 105-31). London: Edward Elgar Publishing Company.

Klamer, A. (1983). Conversations with economists: New classical economists and opponents speak out on the current controversy in macroeconomics. Totowa: Rowman & Alanheld.

Klamer, A. (1984). Levels of discourse in new classical economics. History of Political Economy. 16(2), 263-90.

Klamer, A. (1988). Economics as discourse. İçinde de Marchi, N. (Der.). The Popperian legacy in economics. (ss. 259-78). Cambridge: Cambridge University Press.

Klamer, A. (1989). A conversation with Amartya Sen. Journal of Economic Perspectives. 3(1), 135-50.

Klamer, A. (1990). The textbook presentation of economic discourse. İçinde Samuels, W. J. (Der.). Economics as discourse: An analysis of the language of economists. (ss. 129-54). London: Kluwer Academic Publishers.

Klant, J.J. (1984). The rules of the game: The logical structure of economic theories. Cambridge University Press.

Klant, J. J. (1988). The natural order. İçinde de Marchi, N. (Der.). The Popperian Legacy in economics. (ss. 87-117). Cambridge: Cambridge University Press.

Klappholz, K., ve Aggasi, J. (1969). Methodological prescriptions in economics. İçinde Kamerschen, D. R. (Der.). Readings in microeconomics. (ss. 23-39). New York: Jhon Wiley & Sons.

Klein, P. A. (1988). Of paradigms and politics. Journal of Economic Issues. 22(2), 435-41.

Klein, P. A. (1992). Institutionalists, radical economists, and class. Journal of Economic Issues. 26(2), 535-43.

*Knight, F. H. (1940). "What is truth" in economics? Journal of Political Economy. 47(1), 1-32.

Knight, F. H. (1963). On the history and method of economics: Selected essays. University of Chicago Press.

Koertge, N. (1975). Popper's metaphysical research program for the human sciences. Inquiry. 18(4), 437-62.

Koppl, R. (1992). Invisible-hand explanations and neoklassical economics: Toward a post marginalist economics. Journal of Institutional and theoretical Economics. 148, 292-313.

*Koopmans, T. C. (1947). Measurement without theory. Review of Economic Statistics. 29(3), 161-72.

Koutsoyiannis, A. (1979). Modern microeconomics. New York: St. Martin's Press.

Köker, L. (1990). İki farklı siyaset: Bilgi teorisi-siyaset bilimi ilişkileri açısından pozitivizm ve eleştirel teori. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Krupp, S. R. (1966). Types of controversy in economics. İçinde Krupp, S. R. (Der.). The structure of economic science. (ss. 39- 52). London: Prentice Hall.

Kuhn, T. S. (1970). The structure of scientific revolutions. (Second ed.) Chicago: Chicago University Press.

Kuhn, T. s. (1974). Second thoughts on paradigms. İçinde Suppe, F. (Der.). The structure of scientific theories. (ss. 458-517). London: University of Illinois Press.

Kuhn, T. S. (1986). Reflections on may critics. İçinde Lakatos, I., ve Musgrave, A. (Der.). Criticism and the growth of knowledge. (ss. 231-70). London: Cambridge University Press.

Kurmuş, O. (1982). Bir bilim olarak iktisat tarihinin doğuşu. Ankara: Savaş Yayınarı.

Labia, J. F. N. (1988). The rhetoric of economics. South African Journal of Economics, 56(1), 47-60.

Lakatos, I. (1981). History of science and its rational reconstructions. İçinde Hacking, I. (Der.). (1981). Scientific revolutions. (ss. 107-27). New York: Oxford University Press.

Lakatos, I. (1986). Falsification and the methodology of scientific research programmes. İçinde Lakatos, I., ve Musgrave, A. (Der.). Criticism and the growth of knowledge. (ss. 231-70). London: Cambridge University Press.

Landau, M. (1972). Political theory and political science. New York: Macmillian Company.

Lancaster, K. (1966). Economic aggregation and addivity. İçinde Krupp, S. R. (Der.). The structure of economic science. (ss. 201-18). London: Prentice Hall.

Lange, O. (1969). The scope and method of economics. İçinde D. R. Kamerschen (Der.). Readings in microeconomics. (ss. 3-22). New York: Jhon Wiley & Sons.

Lash, S. (1990). Postmodernism as humanism? Urban space and social theory. İçinde Turner, B. S. (Der.). Theories of modernity and postmodernity. (ss. 62-74). London: Sage Publications Ltd.

* Latsis, S. (1972). Stuatinal determinism in economics. British

Journal for the Philosophy of Science, 22(3), 207-45.

Latsis, S. (1980). A research programme in economic. İçinde Latsis, J. S. (Der.). Method and appraisal in economics. (ss. 1-41). Cambridge: Cambridge University Press.

Lavoie, D. (1990). Hermeneutics, subjectivity and the Lester/Machlup debate: Toward a more anthropological approach to empirical economics. İçinde Samuels, W. J. (Der.). Economics as discourse: An analysis of the language of economics. (ss. 167-84). London: Kluwer Academic Publishers.

Leamer, E. E. (1983). Lets take the con out of econometrics. American Economic Review, 73, 31-43.

Leijonhufvud, A. (1980). Schools, 'revolutions' and research programmes in economic theory. İçinde Latsis, J. S. (Der.). Method and appraisal in economics. (ss. 65-108). Cambridge: Cambridge University Press.

Liebhatsky, H. H., ve Liebhatsky E. E. (1985). Comment on "instrumentalisms of Dewey and Friedman". Journal of Economic Issues, 19(4), 974-83.

Lind, H. (1993). The myth of institutionalist method. Journal of Economic Issues, 27(1), 1-17.

Lipsey, R. G. (1986). An introduction to positive economics. London: ELBS.

Lipsey, R. G., Steiner, P. O., ve Purvis, D. D. (1987). Economics. London: Harper & Row, Publishers.

Littlechild, S. (1985). Subjectivism and method in economics. İçinde Wiseman, J. (Der.). Beyond positive economics?. (ss. 38-49). London: The Macmillian.

Lloyd, E. (1984). A semantic approach to the structure of population genetics. Philosophy of Science, 51, 242-64.

Loasby, B. (1985). Knowledge, learning an enterprise. İçinde Wiseman, J. (Der.). Beyond positive economics?. (ss. 104-121). London: The Macmillian.

Lyotard, J. (1990). Postmodern durum. (çev. A. Çiğdem). İstanbul: Ara Yayıncılık.

Macdonell, D. (1986). Theories of discourse: An introduction. New York: Basil Blackwell.

Machlup, F. (1978). Methodology of economics and other social sciences. New York: Academic Press.

Maddock, R. (1984). Rational expectations macrotheory: A Lakatosian case study program adjustment. History of Political Economy. 16(2), 241-306.

Maddock, R. (1991). The development of new classical macroeconomics: Lessons for Lakatos. İçinde de Marchi, N. ve Blaug, M. (Der.). Appraising economic theories: Studies in the methodology of research programs. (ss. 335-59). London: Edward Elgar Publishing Company.

Magee, B. (1982). Karl Popper'in bilim felsefesi ve siyaset kuramı. (Çev. M. Tunçay). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Magee, B. (1985). Yeni düşün adamları. (Yayına hazırlayan Mete Tunçay). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

Maher, J. E. (1969). Economics: Conceptions and misconceptions. İçinde Hailstones, T. J. (Der.). Readings in economics. (ss. 2-9). Chicago: Sout-Western Publishing Company.

*Maki, U. (1988). How to combine rhetoric and realism in the methodology of economics. Economic Philosophy. 4(1), 89-104.

*Maki, U. (1989). On the problem of realism in economics. Ricerche Economiche. 43(1/2), 176-98.

Maki, U. (1991). Comment on Hands. İçinde İçinde de Marchi, N. ve Blaug, M. (Der.). Appraising economic theories: Studies in the methodology of research programs. (ss. 85-90). London: Edward Elgar Publishing Company.

de Marchi, N. (1980). Anomaly and the development of economics: The case of the Leontief paradox. İçinde Latsis, J. S. (Der.). Method

and appraisal in economics. (109-27). Cambridge. Cambridge University Press.

de Marchi, N. (Der.). (1988a). The Popperian legacy in economics. Cambridge: Cambridge University Press.

de Marchi, N. (1988b) Popper and the LSE economists. İçinde de Marchi, N. (Der.). The Popperian legacy in economics. (ss. 139-66). Cambridge: Cambridge University Press.

de Marchi N. ve Blaug, M. (Der.). (1991). Appraising economic theories. London: Edward Elgar Publishing.

Margenau, H. (1966). What is a theory. İçinde Krupp, S. R. (Der.). The structure of economic science, (ss. 25-38). London: Prentice Hall.

Martin, D. A., ve Mayhew, A. (1987). Comment: Bronfenbrenner on institutionalists and the critical tradition in American economics. Journal of Economic Issues. 21(1), 375-80.

Masterman, M. (1986). The nature of a paradigm. İçinde Lakatos, I. ve Musgrave, A. (der.). Criticism and the growth of knowledge. (ss. 59-89). Cambridge: Cambridge University Press.

Maurice, S. C., Phillips, O. R., ve Fergusaon, C. E. (1982). Economic analysis: Theory and application. Homewood, Illinois: Richard D. Irwin, Inc.

May, A. M., ve Sellers, J. R. (1988). Contemporary philosophy of science and neoinstitutional thought. Journal of Economic Issues. 22(2), 397-405.

*Mayo, D. (1981). Testing statistical testing. İçinde J. C. P. (Der.). Philosophy in economics. (ss. 175-203). Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.

McCloskey, D. N. (1983). The rhetoric of economics, Journal of Economic Literature. 21, 481-517.

McCloskey, D. N. (1984). Reply to Caldwell and Coats. Journal of Economic Literature. 22, 579-80.

McCloskey, D. N. (1985). The rhetoric of economics. Madison, Wisconsin: University Wisconsin Press.

McCloskey D. N. (1987). The rhetoric of economics: Response to my critics. Eastern Economic Journal. 13(3), 308-311.

*McCloskey, D. N. (1988). The limits of expertise: If you're so smart, why aint you rich? American Scholar, Summer, 393-406.

McCloskey, D. N. (1988a). Thick and thin methodologies in the history of economic thought. İcinde de Marchi, N. (Der.). The Popperian legacy in economics. (ss. 245-57). Cambridge: Cambridge University Press.

McCloskey, D. N. (1988b). Two replies and a dialogue on the rhetoric of economics: Maki, Rappaport and Rosenberg. Economic Philosophy. 4(1), 150-166.

McCloskey, D. N. (1989). Why I am no longer a positivist. Rev. Soc. Econ. 47(3), 225-38.

*Melitz, J. (1965). Friedman and Machlup on the significance of testing economic assumptions. Journal of Political Economy. 73. 37-60.

Melko, M. (1969). The nature of civilizations. Boston: Porter sargent Publishers.

Mitchell, W. C. (1925). Quantitative analysis in economic theory. American Economic Review. 15(1). 1-12.

Von Mises, L. (1949). Human action: A treatise on economics (3d revised ed.). Chicago:

von Mises, L. (1960). Epistemological problems of economics. (İngilizce'ye çev. G. Reisman), London: D. Van Nostrand Company.

von Mises, L. (1962). The ultimate foundation of economic science: An essay on method. London: D. Van Nostrand Company.

Monad, J. (1983). Rastlantı ve zorunluluk. (çev. V. Hacikadiroğlu), Ankara: Dost Kitabevi

Morgan, M. (1988). Finding a satisfactory empirical model. İçinde de Marchi, N. (Der.). (1988). The Popperian legacy in economics. (ss. 199-211). Cambridge: Cambridge University Press.

Morgan, M. (1991). The stanping out of process analysis in econometrics. İçinde de Marchi N., and M. Blaug (Der.). Appraising economic theories: Studies in the methodology of research programs . (ss. 137-65). London: Edward Elgar Publishing Company.

Morgan, T. (1988). Theory versus empricism in academic economics: Update and comparisons. Journal of Economic Perspectives, 2(4), 159-64.

Musgrave, A. (1981). Unreal assumption in economic theory: The F-Twist untwisted. Kyklos, 34(3).

Mutman, M., ve Yeğenoğlu, M. (1992). Bilimlerde ve toplumda postmodernizm. Birikim, 33, 43-57.

Nagel, E. (1963). Assumptions in economic theory. American Economic Review, 53, 211-19.

*Nelson, R. R., ve Winter, S. G. (1974). Neoclassical vs. evolutionary theories of economic growth: A critique and prospectus, Economic Journal, 84(366), 886-905.

Neufeldt, V., ve Gyralnik, D. B. (1988). Webster's new world dictionary. New York: Simon & Schuster, Inc.

*Nooteboom, B. (1986). Plausibility in economics, Economics and Philosophy, 2(2), 197-224.

O'Brien, D. P. (1992). Economists and data. British Journal of Industrial Relations, 30(2), 254-85.

Özgüven, A. (1984). İktisadi düşünceler-doktrinler ve teoriler. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Pagué, K. H. (1985). How far is Vienna from Chicago? An essay on the methodology of two schools of dogmatic liberalism. Kyklos, 38(3), 412-34.

*Pagan, A. (1987). Three econometric methodologies: A critical appraisal. Journal of Economic Surveys, 1(1), 3-24.

Papandreu, A. G. (1963) Theory construction and empirical meaning in economics. American Economic Review, 53, 205-10.

Perry, N. (1977). A comparative analysis of paradigm proliferation. British Journal of Sociology, 28(1), 38-50.

Petr, J. L. (1983). Creationism versus evolutionism in economics: Societal consequences of economic doctrine. Journal of Economic Issues, 17(2), 475-83.

Pheby, J. (1988). Methodology and economics: A critical introduction. London: Macmillian Press.

Popper, K. R. (1981). The rationality of scientific revolutions. İçinde Hacking, I. (Der.). (1981). Scientific revolutions. (ss. 80-106). New York: Oxford University Press.

Popper, K. R. (1983). Realism and the aim of science: The postscript to the logic of scientific discovery, 1. (Der.). W. W. Bartley III Totowa, NJ: Rowman & Littlefield.

*Popper, K. R. (1985). The rationality principle. İçinde Miller, D. (Der.). Popper selections. (ss. 357-65). Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Popper, K. R. (1985a). Tarihselciliğin sefaleti. (çev. S. Orman). İstanbul: İnsan Yayınları.

Popper, K. P. (1986). Normal sciences and its dangers. İçinde Lakatos, I., ve Musgrave, A. (Der.). Criticism and the growth of knowledge. (ss. 51-58). Cambridge: Cambridge University Press.

Popper, K. R. (1989). Conjectures and refutations: The growth of scientific knowledge. London: Routledge.

Puro, E. (1990). Comment. İçinde Samuels, W. J. (Der). Economics as a discourse. (ss. 251-56). London: Kluwer Academic Publishers

Radnitzky, G., ve Bartley, W. W. (Der.). Evolutionary epistemology,

rationality and sociology of knowledge. La Saane. Open Court.

Randall, J. H., ve Buchler, J. (1982). Felsefeye giriş. (çev. A. Arslan). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları.

Ramstad, Y. (1986). A pramatisit's quest for holistic knowledge: The scientific methodology of Jhon R. Commons. Journal of Economic Issues, 20(3).

Ravetz, J. (1979). Anti-establishment science in some British Journals. İçinde Nowotny, H., ve Rose, H. (Der.). Counter-movements in the sciences, (ss. 27-37). London: D. Reidel Publishing Company.

Redman, D. A. (1991). Economics and the philosophy of science. New York: Oxford University Press.

Remenyi, J. (1979). Core-demi-core interaction: Toward a general theory of disciplinary and subdisciplinary growth. History of Political Economy, 11(1), 30-63.

Robertson, D. H. (1965). What is economic? İçinde Grey, A. L., ve Elliot, J. E. (Der.). Readings in introductory economics, (ss. 6-9). New York: Houghton Mifflin Company.

Robbins, L. (1952). An essay on the nature and significance of economic science. London: Macmillian.

Robinson, J. (1962). Economic philosophy. London: Penguin Books.

Robinson, J. (1972). The second crisis of economic theory. American Economic Review, 62, 1-10.

Robinson, W. P. (1985). Social psychology and discourse. İçinde van Dijk, T. A. (Der.). Handbook of discourse analysis, (vol 1), (ss. 107-45). London: Academic Press.

Rosenberg, A. (1976). Microeconomic laws. University of Pittsburg Press.

*Rosenberg, A. (1983). If economics isn't science, what is it? The Philosophical Forum, 14: 296-314.

Rosetti, J. (1990). Deconstructing Robert Lucas. içinde Samuels, W. J. (Der.). Economics as discourse: An analysis of the language of economists (ss. 225-43). London: Kluwer Academic Publishers.

Rothenberg, J. (1966). Values and value theory in economics. içinde Krupp, S. R. (Der.). The structure of economic science. (ss. 221-242). London: Prentice Hall.

Rotwein, E. (1966). Mathematical economics: The empirical view and an appeal for pluralism. içinde S. R Krupp, S. R (Der.). The structure of economic science. (ss. 102-113). London: Prentice Hall.

Rotwein, E. (1980). Friedman's critics: A critic's reply to Boland. Journal of Economic Literature, 18, 1553-55.

Rotwein, E. (1986). Flirting with apriorism: Caldwell on mises. History of Political Economy.

Ruggles, R. (1970). Methodological developments, içinde Haley, B. F. (Der.). A Survey of contemporary economics. Vol. II. (ss. 408-57). Richard D. Irwing

Salanti, A. (1987). Falsificationism and fallibilism as epistemic foundations of economics: A critical view. Kyklos, 40(3), 368-92.

Salanti, A. (1989). Distinguishing "internal" from "external" criticism in economic methodology. History of political economy, 21(4), 635-39.

Samuels, W. J. (1987). Of lookout cows and the methodology of economics. Journal of Economic Issues, 21(1), 864-67.

Samuels, W. (1990). Introduction. içinde Samuels, W. J. (Der.). Economics as discourse: An analysis of the language of economists. (ss. 1-14). London: Kluwar Academic.

Samuelson, P. (1963). Methodology of economics-discussion. American Economic Review, 53, 231-36.

Samuelson, P. (1969). Economic theory and mathematics-an appraisal. içinde Kamerschen, D. R. (Der.). Readings in microeconomics. (ss. 40-51). New York: Jhon Wiley & Sons.

- Samuelson, P. (1981). Economics. (Eleventh edition). London: McGraw-Hill International Book Company.
- Sassower, R. (1988). Ideology masked as science: Shielding economics from criticism. Journal of Economic Issues, 22(1), 167-179.
- Savaş, V. (1986). Politik iktisat. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.
- Schumpeter, J. A. (1964). Business cycles: a theoretical, historical and statistical analysis of the capitalist process. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Sebberson, D. (1990). Rhetoric of inquiry. Journal of Economic Issues, 24(4), 1017-26.
- Seiz, J. A. (1990). Comment. İçinde Samuels, W. J. (Der.). Economics as discourse: An analysis of the language of economists, (ss. 155-65). London: Kluwer Academic Publishers.
- Seligman, D. (1967). We're drowning in phony statistics. İçinde Mulcahy, R. E. (Der.). Readings in economics from fortune, (ss. 11-19). (3'd ed.). New York: Holt, Rinehart and Winson, Inc.
- Shapere, D. (1981). Meaning and scientific change. İçinde Hacking, I. (Der.). (1981). Scientific revolutions, (ss. 28-59). New York: Oxford University Press.
- Shearmur, J. (1985). Subjectivism, falsification and positive economics. İçinde Wiseman, J. (Der.). Beyond positive economics?, (ss. 65-86). London: The Macmillian.
- *Shionaya, Y. (1990). Instrumentalism in Schumpeter's economic methodology. History of Political Economy, 22(2), 187-222.
- Simon, H. A. (1963). Problems of methodology-discussions. American Economic Review, 53, 229-31.
- Simon, H.A. (1978). Rationality as process and as product of thought. American Economic Review, 68(2), 1-16.
- Simon, H. A. (1980). From substantive to procedural rationality. İçinde Latsis, J. S. (Der.). Method and appraisal in economics, (129-

4oj. Cambridge. Cambridge University Press.

Singh, H. (1987). Comment on "the rationalist concept of action". Journal of Economic Issues, 21(1), 441-51.

Smart, B. (1990). Modernity, postmodernity and the present. İçinde Turner, B. S. (Der.). Theories of modernity and postmodernity. (ss. 14-29). London: Sage Publications Ltd.

Smith, V. L. (1989). Theory, experiment and economics. Journal of Economic Perspectives, 3(1), 151-69.

Smith, V. L., McCabe, K. A. and Rassenti, S. J. (1991). Lakatos and experimental economic. İçinde de Marchi, N. ve Blaug, M. (Der.). Appraising economic theories: Studies in the methodology of research programs. (ss. 197-226). London: Edward Elgar Publishing Company.

Staley, C. E. (1992). A history of economic thought: From Aristotle to Arrow. Blackwell Publishers

Steedman, I. (1991). Negative and positive contributions: Appraising Sraffa and Lakatos. İçinde de Marchi, N. ve Blaug, M. (Der.). Appraising economic theories: Studies in the methodology of research programs. (ss. 435-50). London: Edward Elgar Publishing Company.

Stegmüller, W. (1975). Structures and dynamics of theories. Erkenntnis, 9, 75-100.

Stegmüller, W. (1979). Structuralist view of theories. New York: Springer-Verlag.

Stegmüller, W., Balzer, W., ve Spahn, W. (1982). Philosophy of economics. Berlin: Springer Verlag.

*Stigler, G. J. (1963). Archibald versus Chicago, Review of Economic Studies, 30, 63-4.

*Stigler, G. J., ve Becker, G. S. (1977). De gustibus non est disputandum. American Economic Review, 67(2), 76-90.

Struever, N. S. (1985). Historical discourse. İçinde van Dijk, T. A.

(Der). Handbook of discourse analysis. (vol 1).. (ss. 249-71). London: Academic Press.

Stumpf, S. E. (1983). Philosophy: history and problems. (3'd ed.) New York: McGraw-Hill Book Company.

Sunar, İ. (1986). Düşün ve toplum. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

Suppe, F. (Der.). (1974). The structure of scientific theories. London: University of Illinois Press.

Suppes, p. (1974). The structure of theories and the analysis of data. İçinde Suppe, F. (Der.). (1974). The structure of scientific theories. (ss. 266-88) London: University of Illinois Press.

Swaney, J. A., ve Premus, K. (1983). Practice, logic and problem solving: A reply to Crossland and Weinel. Journal of Economic Issues, 17(4), 1138-42.

Thurow, L. (1983). Dangerous currents: The state of economics. New York: Rondon House.

Tianji, (1985). Scientific rationality, formal or informal? British Journal of Philosophy of Science, 36, 409-23.

Tintner, G. (1966). Some thoughts about the state of econometrics. İçinde Krupp, S. R. (Der.). The structure of economic science. (ss. 114-28). London: Prentice Hall.

Turner, B. S. (1990). Periodization and politics in the postmodern. İçinde Turner, B.S. (Der.). Theories of modernity and postmodernity. (ss. 1-13). London: Sage Publications Ltd.

Ural, Ş. (1986). Pozitivist felsefe: Bilimde ve felsefede doğrulama. İstanbul: Remzi Kitabevi.

van Dijk, T. A. (1985). Introduction: Discourse analysis as a new cross-discipline İçinde van Dijk, T. A. (Der). Handbook of discourse analysis. (vol 1).. (ss. 1-10). London: Academic Press.

Veblen, T. (1964). What Veblen thought: Selected writings of Thorerstein Veblen. (Der. W. C. Mitchell). New York: Sentry Press.

Wallich, H. C. (1969). Is economics a science? And can it be? İçinde Hailstones, T. J. (Der.). Readings in economics, (ss. 25- 32). Chicago: Sout-Western Publishing Company.

Ward, B. (1966). Institutions and economic analysis. İçinde Krupp, S. R. (Der.). The structure of economic science, (ss. 184-200). London: Prentice Hall.

Ward, B. (1972). What's wrong with economics? McMillian.

Warnke, G. (1984). Translator's introduction. İçinde Apel, K. Understanding and explanation. (Tanslated by G. Warnke)(ss. vii-xx). MIT Press.

Watkins, J. W. N. (1968). Methodological individualism and social tendencies. İçinde Readings in philosophy of social sciences. Brodbeck, M. (Der.). London: Collier-Macmillian.

Webb, J. (1987). Is Friedman's methodological instrumentalism a special case of Dewey's instrumental philosophy? A Comment on Wible. Journal of Economic Issues, 21(1), 393-429.

Weber, M. (1949). The methodology of social sciences. (Tanslated by E. A. Shills ve H. A. Finch). New York: Free Press.

Wendt, P. (1990). Comment. İçinde Economics as discourse: An analysis of the language of economists W. J. Samuels (Ed.) (ss. 47-64). London: Kluwer Academic Publishers.

***Weintraub, E. R. (1985).** Appraising general equilibrium analysis. Economics and Philosophy, 1(1), 23-37.

Weintraub, E. R. (1988). The neo-Walrasian program is emprically progressive. İçinde de Marchi, N. (Der.). The Popperian legacy in economics. (ss. 213-27). Cambridge: Cambridge University Press.

Weintraub, E. R. (1991). Stabilizing dynamics. İçinde de Marchi, N. ve Blaug, M. (Der.). Appraising economic theories: Studies in the methodology of research programs. (ss. 273-93). London: Edward Elgar Publishing Company.

Wible, J. (1982). Friedman's positive economcs and philosophy of science, Southern Economic Journal, 49,(2), 350-360.

Wible, J. R. (1985). Institutional economics, positive economics, pragmatism and recent philosophy of science: Reply to Liebhafsky and Liebhafsky. Journal of Economic Issues, 19(4), 984-95.

Wible, J. R. (1987). Criticism and the validity of the special- case interpretation of Friedman's essay: Reply to Webb. Journal of Economic Issues, 21(1), 430-40.

Wilber, C. ve Harrison, R. (1978). The methodological basis of institutional economics: Pattern model, storytelling and holism. Journal of Economic Issues, 12(1), 91-90.

Winch, P. (1971). The idea of a social science and its relation to philosophy. London: Humanities Press.

***Vining, R., ve Koopmans, T. C. (1949).** Methodological issues in quantitative economics. Review of Economics and Statistics, 31(2), 77-94.

Wiseman, J. (1985). Beyond positive economics-dream and reality. İçinde Wiseman, J. (Der.). Beyond positive economics?. (ss. 13-27). London: The Macmillian.

Wittgenstein, (1968). Philosophical investigations. (Tarnslated by G. E. M. Anscombe). New York: Macmillian Publishing.

Wittgenstein, L. (1985). Tractatus Logiga-philosophicus. (çev. O. Aruoba). İstanbul: B/F/S Yayınları.

Wiseman, J. D., ve Rozansky, J. (1991). The methodology of institutionalism revised. Journal of Economic Issues, 25(3), 709- 37.

Wolin, S. (1980). Paradigms and political theories. İçinde Gutting, G. (Der.). Paradigms and revolutions. (ss. 160-90). London: University of Norte Dame Press.

Wolfson, M. (1978). A textbook of economics. Methuen & Co Ltd.

***Wong, S. (1973).** The 'F-Twist' and the methodology of Paul Samuelson. American economic Review, 63(3), 313-25.

Wong, S. (1978). The foundation of Paul Samuelson's revealed preference theory: A study by the method of rational reconstruction. London: outledge.

Wulwick, N. J. (1987). The Phillips Curve: Which? Whose? To do what? How? Southern Economic Journal, 53(4), 834-57.

Yay, T. (1993). E. A. Hayek'te iktisadi düşünce. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Yıldırım, C. (1979). Bilim felsefesi. İstanbul Remzi Kitabevi.

Yudin, B. G. (1981). The sociological and the methodological in the study of changes in science. İçinde Hintikka, J., Gruender, D. ve Aggazi, E. (Der.). Theory change, ancient axiomatics and Galileo's methodology. vol. 1, London: D. Reidel Publishing.

* İşareti bulunan eserler B. J. Caldwell'in derlediği The Philosophy and the Methodology of Economics adlı kitaptan alınmıştır. Bu derlemedeki makalelerin tümü tıpkı basım olarak bir araya toplandığı için referans gösterilirken orijinal tarih ve sayfa numaraları kullanılmıştır.

Ek:

Türkçe-İngilizce Kavram Dizini

akılcılık rationalism
araçsalcılık instrumentalism
betimsel iktisat metodolojisi descriptive economic methodology
bilimsel araştırma programları metodolojisi methodology of
scientific research programmes
deneycilik empiricism
devrimci bilim revolutionary science
doğrulamacılık verificationism
doğrulanabilirlik ilkesi verifiability principle
durumsal çözümleme stuational analysis
eşölçülemezlik incommensurability
eleştirel akılcılık critical rationalism
evrimcilik evolutionism
faydacılık pragmatism
hakikate yaklaşma verisimilitude
işlemsel tanım operational defination
işlemselcilik operationalism
ispatçılık justificationism
karşılaşım kuralı correnpondence rule
katı çekirdek hard core
koruyucu kuşak protective belt
kural koyucu iktisat metoddolojisi prescriptive economic
methodology
kurumsalcılık instituti@nalism
mantıksal pozitivizm logical positivism
negatif keşif negative heruistic
normal bilim normal science
öndeyicilik predictionism
önselcilik apriorism
öznelcilik subjectivism
pozitif keşif positive heruistic
rasyonellik ilkesi rationality principle
söylem çözümlemesi discourse analysis
tümdengelimcilik deductionism
tümevarımcılık inductionism
yanılabilircilik fallibilism
yanlışlamacılık falsificationism
yapıbozumculuk deconstructionism
yapısalcılık structuralism
yöntembilimsel bireycilik methodological individualism

yöntembilimsel bütüncülük methodological holism
yöntembilimsel çoğulculuk methodological pluralism
yöntembilimsel ikicilik methodological dualism
yöntembilimsel tekçilik methodological monism
yorumsama hermeneutics